Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI BAĞLAMINDA ADİL YARGILANMA HAKKININ NİTELİĞİ

Esra BAHAR

Doktora Tezi

Ankara, 2023

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI BAĞLAMINDA ADİL YARGILANMA HAKKININ NİTELİĞİ

Esra BAHAR

Doktora Tezi

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Esra BAHAR tarafından hazırlanan "Türk Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Bağlamında Adil Yargılanma Hakkının Niteliği" başlıklı bu çalışma, 23.12.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR (Başkan)

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Ömer KESKİNSOY (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Bumin ÖZARSLAN (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Merve ÜNAL AÇIKGÖZ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü/ Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ….. ay ertelenmiştir.(2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

11/01/2023

Esra BAHAR

[1] *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*

*(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

*(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

*(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Esra BAHAR

ÖZET

BAHAR Esra. *Türk Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Bağlamında Adil Yargılanma Hakkının Niteliği,* Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Bireylere hak ve hürriyetlerin tanınması ile bahse konu hak ve hürriyetlerin korunması devletin temel görevleri arasında önemli bir yere sahiptir. Mezkur koruma görevi; dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı, ombudsmanlık, bireysel başvuru gibi birçok farklı yöntemlerle sağlanmaktadır. Bu yöntemlerden çalışmanın temelini oluşturan bireysel başvuru hakkı, hukuk devleti ilkesi bağlamında bireyin haklarının ihlal edilmesini önlemek amacıyla kabul edilmiş bir müessesedir. Bu kapsamda, bireyler bir hak ihlaline uğradıkları iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmak suretiyle hak ve hürriyetlerinin korunmasını sağlamış olacaklardır.

Diğer taraftan, adil yargılanma hakkı da Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararları bağlamında ihlale uğranıldığı ifade edilen hak ve hürriyetler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Adil yargılanma hakkı, 1982 Anayasası'nda 2001 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği kapsamında otuz altıncı maddede, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ise altıncı maddede hüküm altına alınmıştır. Anılan hakkın, Türk hukuk sistemi içerisinde, gerek Anayasa'da ve gerekse kanunlarda yapılan değişikliklerle revize edilmek suretiyle tam olarak korunmasına özen gösterilmektedir. Hukuk devletinin gereği olarak, bireylere anayasal güvence sağlayan en temel unsur olan adil yargılanma hakkı, hukuk kuralları tarafından sınırları belirlenen ve herkes için gerekli olan bir işlev taşımaktadır.

Çalışmada, bireysel başvuru müessesesi incelenmek suretiyle adil yargılanma hakkı ile hakkın alt unsurlarına ilişkin olarak Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bireysel başvuru kararları irdelenmiştir. Ayrıca Yüksek Mahkemenin oluşturduğu içtihatlar çerçevesinde, hem bireysel başvuru müessesesine hem de hakkın uygulanmasına ilişkin olarak eksiklikler tespit edilmeye çalışılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Adil yargılanma hakkı, bireysel başvuru, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Anayasa.

ABSTRACT

BAHAR Esra. *The Nature of the Right to a Fair Trial in the Context of the Individual Application Decisions of the Turkish Constitutional Court*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2023.

The recognition of rights and freedoms to individuals and the protection of these rights and freedoms have an important place among the basic duties of the state. The duty of protection; The right to petition, the right to information, ombudsman, individual application is provided by many different methods. Among these methods, the right to individual application, which forms the basis of our study, is an institution accepted in order to prevent the violation of the rights of the individual in the context of the rule of law. In this context, individuals will ensure that their rights and freedoms are protected by applying to the Constitutional Court with the allegation that they have been violated.

On the other hand, the right to a fair trial has an important place among the rights and freedoms that are stated to be violated in the context of individual application decisions of the Constitutional Court. The right to a fair trial is enshrined in the thirty-sixth article of the 1982 Constitution, which regulates the right to seek rights within the scope of the constitutional amendment in 2001, and in the sixth article of the European Convention on Human Rights. Care is taken to fully protect the aforementioned right within the Turkish legal system by revising it with the amendments made in both the Constitution and the laws. As a requirement of the rule of law, the right to a fair trial, which is the most basic element that provides constitutional guarantees to individuals, carries a function that is necessary for everyone and whose boundaries are determined by the rules of law.

In our study, the individual application decisions of the Constitutional Court regarding the right to a fair trial and the sub-elements of the right were examined by examining the institution of individual application. In addition, within the framework of the case-law formed by the Supreme Court, an evaluation was made by trying to determine the deficiencies in both the individual application institution and the implementation of the right.

Keywords: Right to a fair trial, individual application, Constitutional Court, European Convention on Human Rights, Constitution.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....ii
ETİK BEYAN.....iii
ÖZET.....iv
ABSTRACT.....vi
İÇİNDEKİLER.....viii
KISALTMALAR.....xiv
GİRİŞ.....1
1. BÖLÜM.....6
TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA BİREYSEL BAŞVURU.....6
1.1. BİREYSEL BAŞVURU KAVRAMI, USUL VE NİTELİKLERİ.....6
1.1.1. Bireysel Başvuru Hakkı Kavramı.....6
1.1.1.2. Bireysel Başvurunun Amacı.....14
1.1.1.3. Bireysel Başvuru Türleri.....16
1.1.1.3.1. Dilekçe Hakkı.....16
1.1.1.3.2. Bilgi Edinme Hakkı.....20
1.1.1.3.3. Kamu Denetçiliği Kurumuna Başvuru (Ombudsmanlık).....24
1.1.1.4. Bireysel Başvurunun Özellikleri.....28
1.1.1.4.1. Anayasal Bir Hak Arama Yolu Olması.....28
1.1.1.4.2. İkincil (Tali) Nitelikte Bir Hak Arama Yolu Olması.....28
1.1.1.4.3. Temel Hak ile Özgürlüklerin İhlali Durumunda Başvurulan Bir Hak Arama Yolu Olması.....32
1.1.1.4.4. Güncel ve Kişisel Bir Hakkı Doğrudan Etkilenenler Tarafından Başvurulan Bir Hak Arama Yolu Olması.....33
1.1.1.4.5. Kamu Gücü İşlemlerine Karşı Başvurulan Bir Hak Arama Yolu Olması.....36
1.1.1.4.6. Kendine Özgü (Sui generis) Bir Hak Arama Yolu Olması.....38
1.1.1.4.7. Halk Davası (Actio Popularis) Olmaması.....40
1.1.1.4.8. Etkili Bir İç Hukuk Yolu Olması.....41
1.1.1.5. Bireysel Başvurunun İşlevleri.....44
1.1.1.5.1. Temel Hak ile Hürriyetlerin Korunması ve Geliştirilmesi İşlevi (Subjektif İşlev).....45
1.1.1.5.2. Hukuk Düzenini Koruma ve Geliştirme İşlevi (Objektif İşlev).....45

1.1.1.5.3. Ön Filtre İşlevi....46
1.1.1.5.4. Yasama ve Yargı Organlarını Etkileme İşlevi....46
1.2. TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA BİREYSEL BAŞVURU UYGULAMASI 47
1.2.1. Müessesenin Tarihsel Gelişimi ve Yasal Dayanağı....47
1.2.1.1. Türkiye'de Bireysel Başvuruya İlişkin Tartışmalar ile Kabul Edilişi....47
1.2.1.2. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvurunun Yasal Dayanağı 52
1.3. ANAYASA MAHKEMESİ'NE YAPILAN BİREYSEL BAŞVURULARIN İNCELENME USULÜ....56
1.3.1. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru 56
1.3.1.1. Bireysel Başvuru Yapılacak Yerler....60
1.3.1.2. Anayasa Mahkemesi'ne Doğrudan Bireysel Başvuru....61
1.3.1.3. Mahkemeler Vasıtasıyla Bireysel Başvuru 63
1.3.1.4. Yurtdışı Temsilcilikler Vasıtasıyla Bireysel Başvuru....64
1.3.1.5. Elektronik Ortamda Bireysel Başvuru 65
1.3.1.6. Posta Araçları ile Yapılan Bireysel Başvuru....66
1.3.2. Bireysel Başvuruların İncelenme Süreci....66
1.3.2.1. Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuruları İnceleme Usulü....66
1.3.2.2. Ön İnceleme Aşaması 68
1.3.2.2.1. İdari Ret Kararı....70
1.3.2.2.2. Usule İlişkin İdari Ret 71
1.3.2.2.3. Süre Yönünden İdari Ret....72
1.3.2.2.4. İtiraz Halinde Süre Aşımı Nedeniyle İtirazın Reddi 73
1.3.2.3. Kabul Edilebilirlik İnceleme Aşaması 73
1.3.2.3.1. Bölümler....74
1.3.2.3.2. Komisyonlar 75
1.3.2.3.3. Komisyonlar Tarafından Verilen Karar Türleri 80
1.3.2.3.1. İdari Redde İtiraz Hakkındaki Kararlar....80
1.3.2.3.2. Kabul Edilemezlik Kararları 81
1.3.2.3.3. Kabul Edilebilirlik Kararları 83
1.3.2.4. Esas Hakkındaki İnceleme Aşaması 84
1.3.2.4.1. Esas Hakkında İncelemenin Usulü ve Kapsamı....84
1.3.2.4.2. Esas Hakkında İnceleme Yapacak Birimler....86
2. BÖLÜM.... 92
BİREYSEL BAŞVURUNUN USULE VE ESASA İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK KOŞULLARI....92

2.1. GENEL OLARAK 92
2.1.1. Kabul Edilebilirlik Koşullarının Özellikleri 92
2.1.2. Kabul Edilebilirlik Hiyerarşisi 93
2.1.3. Mükerrer Başvuru 95
2.2. BİREYSEL BAŞVURUDA USULE İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK KOŞULLARI 96
2.2.1. Yüksek Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi 96
2.2.1.1. Başvuru Ehliyeti 96
2.2.1.1.1. Gerçek Kişiler 96
2.2.1.1.2. Tüzel Kişiler 98
2.2.1.1.2.1. Özel Hukuk Tüzel Kişileri 99
2.2.1.1.2.2. Kamu Hukuku Tüzel Kişileri 99
2.2.1.1.3.Yabancılar 103
2.2.1.2. Mağdurluk Statüsü 104
2.2.1.3. Mağdurluk Statüsünde Güncellik, Kişisellik ve Doğrudan Etkilenme Koşulları 109
2.2.1.3.1. Güncellik Koşulu 110
2.2.1.3.2. Kişisellik Koşulu 111
2.2.1.3.3. Doğrudan Etkilenme Koşulu 112
2.2.2. Yüksek Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisi 113
2.2.2.1. Bireysel Başvuruya Konu Olan Temel Hak ile Özgürlükler 116
2.2.2.2. Bireysel Başvuruya Konu Edilemeyecek İşlem ve Kararlar 124
2.2.2.2.1.Yasama İşlemleri 127
2.2.2.2.2. Düzenleyici İdari İşlemler 132
2.2.2.2.3. Anayasa Mahkemesi Kararları 136
2.2.2.2.4. Anayasanın Yargı Denetimi Dışında Bıraktığı İşlemler 137
2.2.3. Yüksek Mahkemenin Yer Bakımından Yetkisi 144
2.2.4. Yüksek Mahkemenin Zaman Bakımından Yetkisi 147
2.2.5. Bireysel Başvuru Süresi 148
2.2.5.1. Süre Koşulu Amacı 151
2.2.5.2. Sürenin Başlangıcı 152
2.2.6. Başvuru Yollarının Tüketilmesi 156
2.3. BİREYSEL BAŞVURUDA ESASA İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK KOŞULLARI 161
2.3.1. Anayasal Açıdan Önem Taşıyan ve Başvurucunun Önemli Bir Zarara Uğradığı Başvurular 161

2.3.2. Başvurunun Açıkça Dayanaktan Yoksun Olmaması 164
2.3.2.1. Temyiz Mercii Şikayeti 166
2.3.2.2. Açık veya Görünür Bir İhlalin Bulunmaması 167
2.3.2.3. Kanıtlanmamış Şikayetler 168
2.3.2.4. Karmaşık veya Zorlama Şikayetler 169
2.3.3. Bireysel Başvuru Hakkının Kötüye Kullanımı 169
2.4. ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN BİREYSEL BAŞVURUDA ESAS İNCELEMESİ SONUNDA VERİLECEK KARAR TÜRLERİ 172
2.4.1. Hakka Yönelik İhlal Olmadığı Kararı 174
2.4.2. Hakka Yönelik İhlal Kararı 174
2.4.2.1. Kamu Gücü İşlemlerinden Kaynaklanan İhlal Kararı 175
2.4.2.2. Mahkeme Kararlarından Kaynaklanan İhlal Kararı 176
2.4.2.2.1. Yeniden Yargılama Yapmak Üzere Dosyanın İlgili Mahkemeye Gönderilmesi 176
2.4.2.2.2. Başvurucu Lehine Tazminata Hükmedilmesi 177
2.4.2.2.3. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesi 178
2.4.3. Bireysel Başvurudan Feragat ve Düşme Kararı 179
2.4.4. Pilot Karar 180
3. BÖLÜM 183
BİREYSEL BAŞVURUDA ADİL YARGILANMA HAKKI 183
3.1. ADİL YARGILANMA HAKKININ KAPSAMI 183
3.1.1. Kavramlar 183
3.1.1.1. Özgürlük Kavramı 184
3.1.1.2. Adalet Kavramı 184
3.1.1.4. Hak Kavramı 187
3.2. ADİL YARGILANMA HAKKI VE BİREYSEL BAŞVURU 190
3.2.1. Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı 190
3.2.1.1. Kavram Olarak 193
3.2.1.2. Adil Yargılanma Hakkının Hukuki Niteliği 198
3.2.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Adil Yargılanma Hakkı 199
3.2.2.1. Uluslararası Metinlerde Adil Yargılanma Hakkı 199
3.2.2.1.1. Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) 199
3.2.2.1.2. Köylülerin Mektupları 200
3.2.2.1.3. Habeas Corpus Act 201
3.2.2.1.4. Virginia Haklar Bildirgesi 201
3.2.2.1.5. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi 202

3.2.2.1.6. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi....202
3.2.2.1.7. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme....203
3.2.2.1.8. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi....205
3.2.2.1.9. Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi....206
3.2.2.1.10. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi....207
3.2.2.1.11. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi....208
3.2.2.2. Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı....209
3.2.3. İnsan Hakları ve Temel Hak Boyutuyla Adil Yargılanma Hakkı....213
3.2.3.1. İnsan Hakları Kavramının Felsefi Gelişimi....213
3.2.3.2. İnsan Hakları Kavramının Hukuksal Gelişimi....215
3.2.3.3. İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması....217
3.2.3.4. İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması....219
3.2.3.5. İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler Bünyesinde Korunması ve Denetim Yolları....223
3.2.3.6. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Adil Yargılanma Hakkının Önemi....229
3.2.3.7. Adil Yargılanma Hakkının Sınırlandırılması....230
3.2.3.7.1. İnsan Haklarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki Genel Sınırlama Rejimi....230
3.2.3.7.2. İnsan Haklarının 1982 Anayasasındaki Genel Sınırlama Rejimi....232
3.2.3.7.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1982 Anayasası Açısından Adil Yargılanma Hakkının Sınırlandırılması....236
3.2.3.8. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1982 Anayasası Açısından Adil Yargılanma Hakkının Unsurları....237
3.2.4. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı....241
3.2.4.1. AYM Kararları Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Temel Unsurları....241
3.2.4.1.1. Yasayla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı....243
3.2.4.1.1.1. Yasa ile Kurulmuş Mahkeme....243
3.2.4.1.1.2. Bağımsız Mahkeme....244
3.2.4.1.1.3. Tarafsız Mahkeme....246
3.2.4.1.2. Mahkemeye Erişim Hakkı....247
3.2.4.1.3. Aleni Olarak Yargılanma Hakkı....249
3.2.4.1.3.1. Kamuya Açık Yargılama Hakkı....249
3.2.4.1.3.2. Aleni Hüküm Hakkı....250

3.2.4.1.4. Makul Sürede Yargılanma Hakkı 250
3.2.4.1.5. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı 252
3.2.4.1.5.1. Yargılamada Silahların Eşitliği İlkesi 252
3.2.4.1.5.2. Çelişmeli Yargılama İlkesi 254
3.2.4.1.6. Savunma Hakkı 255
3.2.4.1.7. Gerekçeli Karar Hakkı 255
3.2.4.1.8. Yargılamada Masumiyet Karinesinin Korunması İlkesi 256
3.2.4.1.9. Hukuki Güvenlik İlkesine Uygun Şekilde Yargılanma Hakkı 257
3.2.4.2.1982 Anayasası Döneminde Adil Yargılanma Hakkına İlişkin Karar Örnekleri 258
3.3. ADİL YARGILANMA HAKKI KAPSAMINDAKİ BİREYSEL BAŞVURULURA İLİŞKİN ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARININ İSTATİSTİĞİ 269
SONUÇ 274
KAYNAKÇA 285

KISALTMALAR

Ay.	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMİHEB	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
C	: Cilt
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	: Çeviren
E.	: Esas
Ed.	: Editör
E.T.	: Erişim Tarihi
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HSK	: Hakimler ve Savcılar Kurulu

İİBF : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

K. : Karar

KDK : Kamu Denetçiliği Kurumu

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

K.T. : Karar Tarihi

md. : Madde

R.G. : Resmi Gazete

s. : Sayfa

ss. : Sayfalar

S. : Sayı

SBF : Siyasal Bilgiler Fakültesi

TBB : Türkiye Barolar Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TCK : Türk Ceza Kanunu

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve devamı

Y. : Yıl

YSK : Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Bireylerin hak ve özgülüklerini korumak devletin temel görevidir. Ancak, bireylere hak ve özgürlükler tanınması devletin koruma görevinin sadece bir parçasıdır. Bireyin haklarını korumak amacıyla kendisini yönetenlere/idareye başvurması Osmanlıya kadar dayanmaktadır. Bu başvurular bireyler tarafından, dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı, ombudsmanlık gibi birçok farklı yöntemlerle yapılmaktadır.

Bununla birlikte zaman içerisinde hukuk devleti ilkesinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesini sağlamak ve bireyin haklarının ihlal edilmesini önlemek amacıyla, bireysel başvuru mekanizması kabul edilmiştir. Mezkur müessese, vatandaşların hak ile özgürlüklerinin Anayasa Mahkemesi (AYM) nezdinde korunmasını sağlayan bir araçtır.

Bireye tanınan temel hak ile özgürlüklerin, kamu gücü yoluyla ihlal edilip edilmediğinin değerlendirilmesi ve akabinde tespit edilen ihlalin giderilmesini teminen getirilen bireysel başvuru müessesesi hukuk sistemimiz içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. AYM kararlarında bireysel başvuru müessesesi, bireylerin Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile Türkiye'nin tarafı olduğu ek protokoller kapsamında bulunan temel hak ile hürriyetlerinden birisinin idare tarafından ihlal iddiası sebebiyle gidebilecekleri bir hak arama yolu şeklinde tanımlanmaktadır.

İstatistiklere bakıldığında, Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) yapılan ve halihazırda görülmekte olan başvurular, bireysel başvuru müessesesinin hukuk sistemimizde uygulanmaya başlandığı 2012 yılından itibaren azalma eğiliminde olduğu ve 2018 yılı itibarıyla en düşük seviye olan yedi bin yüz yedi'ye gerilediği görülmüştür. Ancak, 15 Temmuz'dan kaynaklı başvuruların etkisiyle 2018 yılından itibaren AİHM'ye yapılan başvuru sayısında artış gözlenmektedir. 2019 yılında dokuz bin iki yüz elli, 2020 yılında on bir bin yedi yüz elli ve 2021 yılı sonu itibarıyla ise derdest başvuru sayısı on beş bin iki yüz elli bir'e yükselmiştir.[1]

[1] https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10 (E.T.:16.09.2022).

2010 yılındaki Anayasa değişikliği ile AYM'nin görev ve yetkilerinin düzenlendiği yüz kırk sekizinci maddenin birinci fıkrasına, bireysel başvuruları karara bağlama görevi de eklenmiştir. Bu kapsamda AYM'nin, bireysel başvuruları karara bağlayacağı, bireylerin iç hukuk yollarını tükettikten sonra, Anayasada korumaya alınan ve AİHS ile Türkiye'nin tarafı olduğu ek protokollerde düzenlenen hak ile hürriyetlerinden birisinin idare tarafından ihlalinin iddiası halinde AYM'ye başvurabileceği, hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, AYM tarafından yapılacak değerlendirmede, kanun yolunda incelenmesi gerekli olan hususlara bakılmayacağı belirtilerek, bireysel başvuru yolunun usul ve esaslarının yasa ile düzenleneceği ifade edilmiştir.

Devlet otoritesine karşı kendi çıkarlarını korumak suretiyle gücü elinde tutan burjuvaziye karşı ortaya atılan insan hakları kavramı, her şeyin temelini oluşturmaktadır. Avrupa'da, iktidara sahip olan devletler tarafından halka yapılan zulüm ve insan haklarına yönelik ihlaller nedeniyle başlatılan mücadele sonucunda temel hak ile hürriyetler güvence altına alınmıştır. Tarihsel süreç içerisinde bu hak ve özgürlükler ile bunların korunması oranı artmıştır.

Bu temel hak ile özgürlükler arasında en çok ihlale uğrayan ve bu sebeple de önem arz eden adil yargılanma hakkı, geçmişten günümüze ulusal ve uluslararası pek çok metinde yer almıştır. AİHS altıncı maddesinde; herkesin hakkında medeni hak ile yükümlülükleri bağlamındaki uyuşmazlıklar ile cezai alanda görülmekte olan davasının, kanunla kurulan, tarafsız ve bağımsız bir mahkemede makul bir süre içerisinde görülmesini talep etme hakkının bulunduğu, kamu yararı, ulusal güvenlik, küçüklerin korunması, özel hayatın gizliliğinin korunması gibi istisnai durumlar haricinde kararların aleni olarak verileceği, suçu ispat edilene kadar herkesin masum sayılacağı, kendisine yöneltilen suçlamaların niteliğini ve sebebini en kısa sürede öğrenmesi gerektiği, savunmasını hazırlamak için gereken sürenin kendisine verileceği, kendisini bizzat savunabileceği gibi müdafi yardımını da talep edebileceği, gerektiğinde tanıkları sorgulayabileceği ve yargılamada esas olan dili konuşamaması ya da anlayamaması halinde tercüman yardımından yararlanabileceği şeklindeki haklara sahip olduğu düzenlenmiştir.

Türkiye'de ise adil yargılanma hakkı, 2001 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği kapsamında Anayasa'ya işlenmiştir. Bu çerçevede, hak arama özgürlüğünü düzenleyen otuz altıncı maddeye, AİHS altıncı maddesinde bulunan adil yargılanma hakkı ilave edilmiştir.

Bu kapsamda, bir hak olarak nitelendirilen ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasını amaçlamak suretiyle bireylere güvence veren en temel unsur olan adil yargılanma hakkı, hukuk kuralları tarafından sınırları çizilen ve keyfiliğin önüne geçilmesini sağlayan bir işlev taşımaktadır. Bu itibarla, adil yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla AYM'ye yapılan bireysel başvurulara ilişkin olarak, Yüksek Mahkeme tarafından karar verilmeden önce incelemeler ve değerlendirmeler titizlikle yapılmaktadır.

Bu çalışmada, Türk Anayasa hukukunda önemli bir yer tutan bireysel başvuru müessesesine sıklıkla başvuru yapılan temel hak ile özgürlüklerden adil yargılanma hakkı ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Yapılan bu çalışmada, adil yargılanma hakkının ihlali iddialarının ağırlıklı şekilde yapıldığı alt unsurlar irdelenerek, hukuk devletinde olması gereken adil yargılamanın ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bireysel başvuru yöntemi ve adil yargılanma hakkı birçok ülkenin hukuk sisteminde düzenlenen, oldukça kapsamlı bir konu olması nedeniyle, çalışma sadece Türk Anayasa Hukuku ve Türk AYM kararları ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışmanın konusuna ilişkin olarak, doktrinde yer alan farklı görüşlere de yer vermek suretiyle açıklama yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın konusunun bireysel başvuru olması nedeniyle incelenen AYM kararlarından yararlanmaya özen gösterilmiştir. Yapılan bu çalışma, bireysel başvuru müessesesinin istenen noktaya büyük oranda geldiği bu dönem itibarıyla yapıldığından, çalışmanın literatüre bir katkı sağlamasının amaçlandığını ve bu yönüyle literatürdeki diğer çalışmalardan ayrıldığını söyleyebiliriz. Çalışmada, konu ile ilgili akademik çalışmalardan ve mahkeme kararlarından yararlanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde; Türk Anayasa Hukuku'nda bireysel başvuru konusu irdelenmiştir. Bu bölümde, öncelikle bireysel başvuru türleri arasında dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı ile ombudsmanlık kurumları incelenmiştir.

Genel olarak, bireysel başvuru hakkı kavramı, amacı, işlevleri incelenmiş, ayrıca, güncel ve kişisel bir temel hakkı direkt etkilenen bireylerce, kamu gücü işlemlerine karşı başvurulan anayasal, ikincil nitelikte, kendine özgü, etkili bir iç hukuk yolu olması yönleri de değerlendirilmiştir. Akabinde, Türk hukuk sisteminde bireysel başvuru uygulaması, Türkiye'de bireysel başvuru müessesesine ilişkin tartışmalar ve kurumun kabul edilişi ile bugüne kadar Anayasa'da, 6216 sayılı AYM'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da ve AYM İçtüzüğü'nde düzenlenen bireysel başvuru usulüne ilişkin hükümlere göz atılmıştır. Bireysel başvurunun yapılacağı kurum olan AYM de, konumuz açısından çalışmada detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; bireysel başvurunun usulü ile esasına dair kabul edilebilirlik koşulları, Yüksek Mahkemenin yapısı, organları, görevleri, konu, kişi, yer ve zaman açısından yetkisi, başvuru usulü, başvuru yolları, bireysel başvuruları inceleme usulü ve aşamaları incelenmiştir. Bu aşamalarda öncelikle, başvurunun şekil yönünden eksik olması durumunda verilen idari ret kararı ile esas incelemesi sonunda verilecek mahkeme kararlarından kaynaklanan ihlal kararı, yeniden yargılama yapılmasını teminen dosyanın ilgili mahkemesine gönderilmesi, başvurucu lehine tazminata hükmedilmesi, genel mahkemelerde dava açılabileceğine ilişkin verilen kararlar, kamu gücü işlemlerinden kaynaklanan ihlal kararı ile ihlal olmadığına ilişkin kararlar dışında başvurudan feragat ve düşme kararı ile pilot karar uygulaması da incelenmiştir.

Bunlara ilave olarak, bireysel başvuru usulüne konu olabilecek ve olamayacak işlem ile kararlar, bireysel başvurunun süresi, başvuru yollarının tüketilmesi, bireysel başvuruda esasa ilişkin kabul edilebilirlik koşulları hususlarına da değinilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümünde ise; bireysel başvuruya konu temel hak ile özgürlükler ve adil yargılanma hakkı irdelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle özgürlük,

adalet, yargılama ve hak kavramları ile hakların sınıflandırılması, uluslararası ve bölgesel düzeyde insan haklarının korunması, hak ve özgürlüklerin genel sınırları ile 1982 Anayasası'nda ve AİHS'de temel hak ile özgürlüklerin genel sınırlama rejimi, ulusal ve uluslararası metinlerdeki düzenlemeleri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (BMİHEB), AHİS ve ek protokollerinde temel hak ile özgürlükler ele alınmıştır. Ardından adil yargılanma hakkı; genel hatlarıyla kavram, hukuki nitelik, tarihsel süreç, Magna Carta Libertatum'dan başlayarak uluslararası metinlerde anılan hakka ilişkin düzenlemeler çerçevesinde çalışılmıştır. Çalışmada son olarak insan hakları ile adil yargılanma hakkı kavramı, unsurları, AHİS ve 1982 Anayasası açısından adil yargılanma hakkı ve sınırlandırılması irdelenerek, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasaları döneminde adil yargılanma hakkına ilişkin önemli gördüğümüz AYM kararlarının incelenmesi ile çalışma tamamlanmıştır.

1. BÖLÜM

TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA BİREYSEL BAŞVURU

1.1. BİREYSEL BAŞVURU KAVRAMI, USUL VE NİTELİKLERİ

1.1.1. Bireysel Başvuru Hakkı Kavramı

Hukuk sistemleri tarafından insan haklarının korunmasının gerekliliği, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok sayıda ülke tarafından kabul edilen ve uygulanmaya çalışılan bir konu olmuştur. Bunun en büyük sebebi ise, savaştan çıkan bir dünyanın, savaş sırasında insanlara uygulanan ve savaş sonrasında da devam ettirilen insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi ortak amacıdır.[2]

Temel hak ile özgürlükleri korumak, Anayasa'nın ve bireysel başvuru müessesesinin temel amacıdır. Bu itibarla, AYM'ye yapılan bireysel başvuru, hukuk devleti ilkesinin uygulanmasını, kamu gücü yoluyla gerçekleştirilen temel hak ihlallerine karşı bireyi korumak suretiyle sağlamaktadır.[3]

Bireysel başvuru yöntemi, AYM önünde vatandaşların temel hak ile özgürlüklerinin korunmasını sağlayan bir araç olmakla birlikte, anılan müessesenin olağan bir yasal koruma yöntemi olarak kullanılmaması amacıyla, bireysel başvuruya başvurabilmek için iç hukukun tüketilmesi gibi belli sınırlamalar getirilmiştir. Bu itibarla, bireysel başvurunun takibi açısından AYM'nin yargı yetkisinin açık ve net bir tanımı da yapılmalıdır.[4]

---

[2] Korkmaz, Ramazan, *"Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan, Cilt: II, C.16, Özel Sayı, 2014, s. 1952, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/RAMAZAN-KORKMAZ.pdf (E.T.:28.08.2022).

[3] Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*", Ankara Barosu Dergisi, 2013/4, s. 35, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398126 (E.T:13.10.2021).

[4] Karakamisheva, Tanja, "*Constitutional Complaint-Procedural and Legal Instrument for Development of the Constitutional Justice*" (Case Study – Federal Republic of Germany, Republic of Croatia, Republic of Slovenia and Republic of Macedonia),ss. 2-5,

1.1.1.1 Bireysel Başvurunun Tanımı

Devletin varlık nedeni, hak ile özgürlükleri korumaktır. Ancak, bireylere hak ile özgürlüklerin tanınması devletin koruma görevinin sadece bir parçasıdır. Bu itibarla, bir hakkın ihlali durumunda ihlalin durdurulması ve eski durumuna getirilmesi amacıyla bireylerin yetkili makamlara başvuru yapabilmesi imkanı getirilmiştir.[5] Bu kapsamda başvuru müessesesi, hak ile özgürlüklerin idare tarafından ihlal edilmesine karşı koruyucu bir görev üstlenmiştir.[6]

Aslında AİHS ile oluşturulan bireysel başvuru müessesesi öncesinde, bireye uluslararası yargı organlarına veya benzeri nitelik taşıyan organlara bazı haklarını savunmak amacıyla başvuru hakkı verilmesine örnek olarak, Birinci Dünya Savaşı öncesi oluşturulan Orta Amerika Adalet Divanı veya savaş sonrası önemli işlevleri yerine getiren Yukarı-Silezya Karma Hakemlik Mahkeme ve Komisyonları verilebilmektedir.[7]

Bireylerin temel hak ile özgürlüklerinin korunması ve bu bağlamda geliştirilmesi anayasa yargısının temel amacıdır. Söz konusu amaç doğrultusunda anayasa yargısına başvurma hakkı, öncelikli olarak Avrupa Birliği ülkelerinde tanınmıştır.[8]

Hukuk devleti ilkesinin gerçekleştirilmesi, bireyleri hak ihlallerine karşı korunması ve AİHM'ye yapılan başvuruların azalması amacıyla geliştirilen iç hukuk yolu olarak

---

,https://www.academia.edu/8372780/Constitutional_Complaint-_Procedural_and_Legal_Instrument_for_Development_of_the_Constitutional_Justice_Case_Study_Federal_Republic_of_Germany_Republic_of_Croatia_Republic_of_Slovenia_and_Republic_of_Macedonia_ (E.T.:03.12.2021).

[5] Sağlam, Musa, *Bir Hak Arama Yolu Olarak Bireysel Başvuru*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı Sempozyumu, Ed: Bülent Yücel, İlker Gökhan Şen, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 15.

[6] İba, Şeref ve Kılıç, Abbas, *Anayasa Yargısı Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017, s. 79.

[7] Madra, Ömer, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 127.

[8] Karatepe, Şükrü, *Türk Anayasa Hukuku,* Savaş Yayınevi, Ankara, 2016, ss. 328,329.

bireysel başvuru usulü AYM olan ülkelerin büyük çoğunda kabul edilmiştir.[9] Anılan müessese, ilk olarak 1868 tarihli Avusturya, 1874 tarihli İsviçre, 1919 tarihli Bavyera Anayasalarında yer almıştır.[10] Ayrıca, Almanya, İspanya, Meksika gibi ülkelerde de uygulanan bireysel başvuru müessesesi, bireyleri doğrudan etkileyen ve hak ihlaline neden olduğu düşünülen her türlü kamu gücü işlemine karşı doğrudan AYM'den hukuki koruma talep edebilmelerini sağlamak amacını taşımaktadır.[11] Bireylerin temel haklarının korunması amacıyla birçok ülkenin anayasa yargısının ayrılmaz parçası olan ve Avrupa sistemini kabul eden devletlerin çoğunda farklı derecelerde olmakla birlikte, bireylerin anayasa yargısını harekete geçiren bireysel başvuru mekanizması istisnai bir hukuki yol olarak kabul edilmiştir.[12]

Anayasa şikayeti müessesesinin en kapsamlı örnekleri, Almanya (Verfassungsbeschwerde) ve İspanya'da (recurso de amparo) görülmektedir.[13] AYM'ye bireysel başvuru yolunun uygulandığı Batı demokrasilerinde, bireysel başvuru yolunu uygulayan birçok Avrupa ve Latin Amerika ülkesi arasında Almanya en önemli tecrübeye sahip ülke konumundadır.[14]

Bireysel başvuru kurumu her bir ülkenin kendi özgü ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde olmakla birlikte, en kapsamlı ve güvenceli uygulamanın var olduğu Federal

---

[9] Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru(Anayasa Şikayeti)"*, s. 1, https://docplayer.biz.tr/7563587-Anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru-anayasa-sikayeti-prof-dr-hasan-tahsin-fendoglu-1-i-bireysel-basvuru-hakki.html (E.T:13.10.2021).

[10] Eren, Abdurrahman, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 2.B., Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 1116.

[11] Göztepe, Ece, *Anayasa Şikayeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1998, s. 3.

[12] Kaya, Meral, *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 44.

[13] Göztepe, Ece, "*Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 95, 2011, s. 16, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-95-718 (E.T:13.10.2021).

[14] Uzun, Cem Duran, "*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) Beklentiler ve Riskler"*, s. 6, http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122115131_seta-anayasa_mahkemesine_bireysel_basvuru_yolu.pdf (E.T:13.10.2021).

Almanya'da tüm kamu gücünü temsil eden yasama, yürütme ve yargı organlarının işlemleri bireysel başvurunun konusunu oluşturmaktadır.[15] Alman Federal AYM'nin bireysel başvuru yolu ile anayasa organları arasındaki fikir farklılıkları veya Federasyon ile eyaletler arasındaki anlaşmazlıkları çözümleme işlevi bulunmakla birlikte, bireylerin temel haklarını kamu gücü tarafından gerçekleştirilen hak ihlallerine karşı koruma sorumluluğu da mevcuttur.[16] Bu kapsamda bireysel başvuru yasama, yürütme, yargı şeklindeki üç kamu gücüne karşı koruma sağlayan bir müessesedir.[17]

Alman doktrinine göre, Almanya'da anayasa şikayeti olarak adlandırılan bireysel başvuru yolunda ikili bir ayırım yapılmaktadır. Buna göre, gerçek anayasa şikayeti (echte Verfassungsbeschwerde), kamu gücü tarafından gerçekleştirilen işlemler ile temel hak ihlaline uğrayan bireyler tarafından AYM'ye yapılan ve Türkiye'de uygulanan başvuru şeklinde gerçek olmayan anayasa şikayeti (unechte Verfassungsbeschwerde) ise, ihlale konu olan kurala karşı yapılan başvuru, diğer bir ifadeyle somut norm denetiminin bireyler tarafından işletilmesi olarak ifade edilmektedir.[18]

Türkçe tercümesi Anayasa şikayeti olan bahse konu müessese, Alman anayasa yargısında Verfassungsbeschwerde terimi ile ifade edilirken, İngilizce'de constitutional complaint şeklinde ifade edilmektedir.[19] Tüürkiye'de ise, mezkur müessese bireysel başvuru kavramı ile adlandırılmıştır.

---

[15] Altınkök, Serhat, *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi,* Orion Kitabevi, Ankara, 2015, s. 24.

[16] Mellinghof, Rudolf, "*Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti"*, Anayasa Yargısı, 2009, Cilt 26, s. 32, https://www.anayasa.gov.tr/media/4540/rudolfmellinghof.pdf (E.T.:03.12.2021).

[17] Hector, Pascal, *Alman Anayasasında Hakların Korunması*, Anayasa Şikayeti, Ankara Hukuku Toplantıları, 2009, s. 121.

[18] Güveyi, Nazmiye, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşaması*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, s. 32.

[19] Kılınç Bahadır; "*Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği"*, s. 22, Anayasa Yargısı 25, 2008, https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/bahadir_kilinc.pdf (E.T:13.10.2021).

1982 Anayasasında AYM'nin görev ve yetkilerinin düzenlendiği yüz kırk sekizinci maddesinin birinci fıkrasına 07 Mayıs 2010 tarihli ve 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un on sekizinci maddesi ile bireysel başvuruları karara bağlama görevi de eklenmiş olup, böylece bireysel başvuru hakkı düzenlenmiştir. Bu kapsamda 30 Mart 2011 tarihli ve 6216 sayılı AYM'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un kırk beş ila elli ikinci maddeleri arasında bireysel başvuru kurumu düzenlenmiştir. Bu çerçevede bireyler, Anayasa'da yer alan ve AİHS ile Türkiye'nin tarafı olduğu ek protokoller içerisinde düzenlenen hak ile hürriyetlerinden birinin idarece ihlal edildiği yönündeki iddialarına ilişkin, kanunda öngörülen başvuru yollarının tamamının tüketilmesinden sonra AYM'ye başvurabilirler.

Bu kapsamda, bireysel başvuruları karara bağlayacak olan AYM tarafından yapılacak değerlendirmede, kanun yolunda incelenmesi gerekli olan hususlara bakılmayacağı ve bireysel başvuru yoluna ilişkin usul ile esasların yasa ile düzenleneceği ifade edilmiştir.

Anılan düzenleme ile bireysel başvuru müessesesine sadece, AİHS ile Türkiye'nin tarafı olduğu AİHS'ye ek protokoller bağlamında güvenceye alınan temel hak ile özgürlükler için başvurulabileceği, diğer bir ifadeyle Anayasa'da düzenlenmiş olan bütün temel hak ile özgürlükler için başvuru yapılamayacağı ifade edilmiştir. Diğer taraftan, ulusal düzeyde yapılan bireysel başvurular ile AİHS ile getirilen uluslararası düzeyde AİHM'ye yapılan başvuruların, aynı doğrultuda işlemesine imkan tanınmaktadır.[20]

AYM'ye göre bireysel başvurunun tanımı, her bireyin Anayasa'da korunan temel hak ile özgürlüklerinden AİHS ve Türkiye'nin tarafı olduğu ek protokollerde yer alan birinin idare tarafından ihlali iddiasıyla yapabileceği başvuru şeklinde belirtilmiştir.[21] Ayrıca Yüksek Mahkemenin birçok kararında da bireysel başvuru kurumunun tanımına yer verilmiştir.

---

[20] Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku,* 13.B, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 353.

[21] https://www.anayasa.gov.tr/tr/kurumsal-iletisim/sikca-sorulan-sorular/ (E.T:13.10.2021).

Diğer bir tanım ise, yasama, yürütme ya da yargı organlarından herhangi birisi tarafından temel hak ile özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasında bulunan bireylerin iç hukuk yolları tüketildikten sonra başvuru yapabilecekleri istisnai, tali nitelikte kendine özgü bir başvuru yolu şeklinde yapılmıştır.[22]

23 Eylül 2012 tarihinde kesinleşmiş yargı kararlarına karşı bir başvuru olan AYM'ye bireysel başvuru yolu, Türk anayasa yargısı tarihinde önemli bir yer edinmiş olup, Haziran 2021'e kadar AYM'ce sonuçlandırılan bireysel başvuru kararları ise dokuz bin civarındadır. Bahse konu veri, bireysel başvuru kurumunun Türk anayasa yargısındaki önemi ile Yüksek Mahkeme'nin iş yoğunluğunun fazlalığını gözler önüne sermektedir.[23]

Bireysel başvuruda bulunulması, AİHM'ye başvuru yapılması hakkını engellememektedir. AİHM, kendisine yapılan başvurularda, iç hukuk nezdinde bireysel başvuru yapılmış olmasını, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı olarak kabul etmekte olup, bireysel başvuru yoluna gidildikten sonra kendisine yapılan başvuru dosyasını kabul etmektedir.[24]

AİHS otuz beşinci maddesi birinci fıkrasında da, uluslararası hukuk anlamında, ancak iç hukuk yolları tüketilerek AİHM'ne gidilebileceği kaleme alınmıştır. AİHS'de yer verilen ve sözleşmenin koruma mekanizmasının işleyişine dair temel bir husus olarak kabul edilen iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı, her devletin hukuk sistemi ve

---

[22] Turan, Hüseyin, *"Bireysel Başvuru Yolunun Tanımı, Amacı ve Özellikleri"*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 3, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021); Kılınç, 2008, s. 23; Uzun, s. 5.

[23] Göztepe, Ece, "*Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesinin Doğrudan ve Dolaylı "Çağrı Kararları" Üzerine Bir İnceleme"*, s. 45, Anayasa Yargısı, C: 38, S: 1, (2021), https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6539/02_ece_goztepe.pdf (E.T.:14.10.2021).

[24] Fendoğlu, "*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı"*, 2013/4, s. 43.

mevzuatı ile her uyuşmazlığa göre farklılıklar taşımaktadır.[25] Bu düzenlemedeki amaç, özellikle mahkemeler olmak üzere ulusal makamların, iddia edilen Sözleşme ihlallerini önlemesi ya da düzeltmesi imkanı sağlamaktır. Böylece AİHS mekanizmasının ikincillik özelliği de vurgulanmış olmaktadır. İç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı, Sözleşmenin koruma mekanizmasının işleyişine dair temel bir kuraldır. Bununla birlikte AİHM'nin amacı, ulusal sistemlerde insan haklarını koruma sistemine destek olmaktır. Bununla birlikte, ilk etapta ulusal mahkemelerin hak ihlali iddialarını karara bağlaması esastır. Diğer taraftan AİHM, ulusal sistemdeki karar alma sürecinin adil olduğuna ve keyfi bir uygulama yapılmadığına da ikna olmalıdır.[26]

Bu kapsamda AİHM, 30 Nisan 2013 tarihli ve 10755/13 başvuru numaralı, Hasan Uzun/Türkiye davasında, oy çokluğu ile AYM'ye yapılacak başvuruyu, tamamlanması gereken bir iç hukuk yolu şeklinde belirtmiştir. Anılan kararda, iç hukuk yollarının tamamlanması şartı, Sözleşme'nin haklara ilişkin olarak oluşturduğu sistemin temel prensipleri arasında yer aldığı ifade edilerek kabul edilmezlik kararı verilmiştir. Bu karar kesindir. AİHM'nin bu kararında, Hasan Uzun tarafından, iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı gereği, 6216 sayılı Kanun uyarınca, AYM'ye bireysel başvuru yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.[27] Bu karar sonrası, AİHM kendisine yapılan

---

[25] *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı ve Mevzuatı*, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 15.

[26] Altınkök, s. 34.

[27] Ekinci, Hüseyin/ Sağlam, Musa, *Individual Application To The Turkish Constitutional Court, Publications of the Constitutional Court of Turkey*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, ss. 114,115; Hasan Uzun/Türkiye kararı B. No. 10755/13, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-138956&filename=UZUN%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf; http://www.ankarabarosu.org.tr/images/diger/62/HasanUzun.pdf (E.T.:14.10.2021); Giakoumopoulos, Christos, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü",* Anayasa Mahkemesi'nin 54. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, Anayasa Yargısı 33, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017, s. 36, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6262/2016_anayasa_yargisi_tumu.pdf (E.T.:14.10.2021); Kahraman, Mehmet ve Şahin, Muhammed, "*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Yerine Getirilmesi"*, Anayasa Yargısı, C.36, S. 2,2019, s. 40, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6367/02_mehmet_kahraman_muhammed_sahin.pdf (E.T.:14.10.2021); Turan ve Kaplan, 2015, s. 4.

başvurularda, bireysel başvuru yolunun etkili olup olmadığı yönünde değerlendirmede bulunmakta ve yapılan değerlendirmede, verilen kararlar sonucu oluşan etkiler, denetimin odak noktasını oluşturmaktadır.[28]

Doktrinde de bireysel başvuruya ilişkin farklı tanımlar yer almaktadır:

Bireysel başvuru, tali nitelikli bir hukuki çare olup, anayasal haklarının ihlal edildiğini düşünen bireylerin, kamu gücü olarak adlandırılan otoritelerin çoğunlukla birel işlemleri nedeniyle hak ihlalinde bulundukları iddiasıyla harekete geçirdikleri ve ihlale sebep olan işlemi denetlemekle yetkili yargı organına başvuru yapma hakkı tanıyan bir müessesedir.[29]

Mezkur başvuru müessesesi; yasama, yürütme ya da yargı organlarının işlemleri dolayısıyla hak ile özgürlükleri ihlal edilen bireyler tarafından başvurulabilecek kendine özgü bir kanun yolu, olarak da tanımlanmıştır.[30]

Bize göre bireysel başvuru; temel hak ile özgürlüklerin korunmasını sağlamak için, iç hukuk yolu ile çözülemeyen hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasına yönelik istisnai ve tali özellikli bir hukuki çözüm yolu, şeklinde tanımlanabilir.[31]

---

[28] Karakaş, Işıl, *"Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri"*, Anayasa Mahkemesinin 54. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, Anayasa Yargısı 33, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017, s. 13,https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6262/2016_anayasa_yargisi_tumu.pdf (E.T.:14.10.2021).

[29] Aliyev, Cabir, "Azerbaycan Anayasal Yargı Sisteminde "Şikayet" Denetim Usulü: Anayasa Şikayeti", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: İbrahim Özden Kaboğlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 11, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (E.T.:31.10.2021); Özbey, Özcan, "Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı", Doktora Tezi, Danışman: İsa Döner, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 76, ,https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:04.11.2020).

[30] Kılınç, 2008, s. 23.

[31] Fendoğlu, "*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)"*, s. 1.

1.1.1.2. Bireysel Başvurunun Amacı

Bireysel başvuru yolu ile ilk etapta, Anayasa ve AİHS'nin koruması altında yer alan temel hak ile hürriyetlerin ihlal edildiği yönündeki iddiaların, iç hukukta incelenerek, AİHM'ye yapılacak başvuru sayısının azaltılması amaçlanmaktadır.[32]

13 Mayıs 2010 tarihli ve 27580 sayılı Resmi Gazete'de (R.G.) yayımlanan 5982 sayılı Kanun'un yüz kırk sekizinci maddesinde yer alan AYM'nin görev ve yetkilerinin arasına, anılan başvuruların incelenmesi hususunun dahil edilmesine ilişkin maddenin gerekçesinde, Türkiye'ye karşı AİHM'ye çok sayıda başvuru yapıldığı ve bu davaların büyük çoğunluğunun tazminata mahkum edilme yönünde sonuçlandığı, AİHM tarafından, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının tespit edilmesi amacıyla yapılan araştırmada, hak ihlalini gerçekleştirdiği iddia edilen davalı ülkede, hak ihlallerinin önlenmesi açısından etkili bir yol olarak kabul edilen bireysel başvuru mekanizmasının varlığı halinde, bireylerin maruz kaldıkları hak ihlaline karşı bireysel başvuru yoluna yönelmesi durumunda sonuç alınabileceği ve böylelikle Türkiye aleyhine AİHM'ye başvuru yapılmasına gerek kalmayacağı ve AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilecek ihlal kararlarının sayısının azalacağı, değerlendirilmiştir.[33]

---

[32] Şirin, Tolga, *Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Usul Hukuku,* 2.B., Avrupa Konseyi Yayınları, Epamat Basım, Ankara, 2019, s. 4, https://www.anayasa.gov.tr/media/7431/usul_hukuku_internet_kitap.pdf (E.T.:01.10.2021); Uzun, ss. 12-14; Turan ve Kaplan, 2015, s. 4.

[33] Yılmazoğlu, Yunus Emre/Perdecioğlu, İsmail Emrah, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli),* 2.B., Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2019, s. 922, https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf (E.T.:21/07/2021); Karaarslan, Abdulkadir, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Uygulama Sorunları*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, s. 25; Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Recep Tayyip Erdoğan ve 264 Milletvekilinin; 7/11/1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/656), s. 18, https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss497.pdf (E.T.:18.10.2021); Şirin, Tolga, *AYM Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 61; Atasoy, Hakan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s. 7.

Bireysel başvuru, bireylere tanınan hak ile özgürlüklerin idare tarafından ihlal edildiği hususunun değerlendirilmesi ve yapılacak değerlendirme neticesinde tespit edilen ihlalin giderilmesi sistemidir. Kural olarak yüksek mahkemeler kanun yolu incelemelerinde; delilleri, maddi vakıayı, somut normun bahse konu davada doğru uygulanıp uygulanmadığı gibi hususları denetledikleri gibi, Anayasa ve AİHS'de koruma altına alınan temel hak ile hürriyetlerin korunup korunmadığı hususunu da bireysel başvurunun ikincilliği kuralından dolayı denetlemekle yükümlüdürler. Bu kapsamda Yargıtay ve Danıştay kararlarının incelenmesi sonucunda, AİHS hükümleri gerekçe gösterilmek suretiyle ilk derece mahkemelerince verilen kararların onandığı ya da bozulduğu görülmektedir. AYM tarafından yapılan bireysel başvuru incelenmesinde hukukilik denetimi yapılmamaktadır. İncelemede, hakların yorumlanması, kullanılması, ihlali ile yargı mercii tarafından yapılan yargılamada hakka ilişkin gerekli korumanın sağlanamamasına ilişkin değerlendirmede bulunulmaktadır.[34]

Türkiye, 1954 yılında taraf olduğu AİHS'nin bireysel başvuru yolunu 1987 yılında kabul etmiştir. Bu kapsamda Türkiye, AİHM'ye yapılan başvurularda aleyhe karar verilen ülkeler içerisinde ilk sıralarda yer almıştır. AİHM tarafından hükmedilen tazminat kararları, ülke ekonomisi açısından da büyük zarara sebep olmuştur. Bu nedenle AİHM'de görülmekte olan ve aleyhimize sonuçlanan başvuru sayısını azaltarak, yapılan başvuruların öncelikle iç hukukta karara bağlanması amacıyla AYM'ye bireysel başvuru hakkı hukuk sistemimize dahil edilmiştir.[35] Bireysel başvuru, anayasayı koruma davası ya da genel bir koruma davası değildir. Bahse konu müessese ile amaçlanan, hak ile özgürlüklerin anayasal kapsamda korunması olduğundan, menfaat şartı olmaksızın dava açılamamaktadır.[36]

---

[34] Karaarslan, ss. 199,200.

[35] Korkmaz, Ramazan, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 49,50.

[36] Tunç, Hasan, Faruk, Bilir ve Bülent Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, s. 251.

1.1.1.3. Bireysel Başvuru Türleri

1.1.1.3.1. Dilekçe Hakkı

İdarenin eylem ve işlemlerinde şeffaflık ilkesi, demokratik bir devletin olmazsa olmazıdır. Bireylere tanınan ve problemleri yargı mercileri haricinde devletin farklı organlarına başvuru yapmak suretiyle çözüme kavuşturabilme hakkı olan dilekçe hakkı, devletin şeffaf olmasını sağlayan en önemli unsurlar arasında yer almaktadır.[37]

İlk kez 1215 yılında Magna Carta'da uygulanan dilekçe hakkı, günümüze kadar çeşitli değişiklikler geçirerek gelmiştir. Dilekçe hakkı, ilk kez 1876 Anayasasında düzenlenmiş olup, 1921 Anayasası dışında, 1924 (md.24), 1961 (md.62), ve 1982 (md.74), Anayasalarında da yer bulmuştur.[38] Dilekçe hakkı, 1961 ve 1982 Anayasalarında Siyasi Haklar ve Ödevler başlıklı bölümde düzenlenmiştir.

Dilekçe hakkı, Türk vatandaşları ile Türkiye'de ikamet eden yabancı şahısların kendileriyle, kamuyla ilgili istek ve şikayetlerine ilişkin olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) ve yetkili makamlara yazılı şekilde başvurabilme haklarının nasıl kullanılacağını düzenlemek maksadıyla tanınmış bir haktır.

Dilekçe kelimesinin sözlük anlamı; *"Bir dileği bildirmek için resmi makamlara sunulan, imzalı ve adresli, pullu veya pulsuz yazı, istida, arzuhal*" şeklindedir.[39] Hukuki

---

[37] Ağır, Osman ve Aydın, Turhan, "*Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C: 5 S:2, 2014, s. 297, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208328 (E.T.:11.09.2022).

[38] Yaşar, Osman/Gökcan, Hasan Tahsin/Artuç Mustafa*, Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, III (Madde 86-140),* 2.B., Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s. 4048; Kazancı, Metin, *"Dilekçe Hakkı, Halkın İstekleri ve Yönetim",* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,C.32, S. 1, 1977, s. 123,https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36748 (E.T.:11.09.2022).

[39] https://sozluk.gov.tr/ (E.T:11.09.2022).

terim olarak dilekçe hakkı ise; vatandaşların dilek ve şikayetlerini yetkili makamlara yazılı olarak iletmeleri şeklinde tanımlanmaktadır.[40]

Kanun-ı Esasi'de hakk-ı istida ifadesiyle kullanılan dilekçe hakkı ise, 1982 Anayasasının ilk halinde, 1961 Anayasası altmış ikinci maddesindeki metne büyük oranda uygun şekilde alınmış olup, sadece kullanım şekli olan tek başlarına veya topluca ifadesi çıkarılarak, hakkın kullanılma biçiminin kanunla düzenleneceği şeklinde bir ilave yapılmıştır.[41]

Dilekçe hakkı, kişiler, gruplar ya da kurumlarca, kamu idarelerine, idarelerde çalışan bireylere ya da yapılan işlemlere dair şikayet ve isteğe ilişkin olarak, TBMM ya da bu işle özel olarak yetkilendirilen Dilekçe Komisyonuna başvurulması, şeklinde ifade edilebilir. Dilekçe Komisyonunun görevi ise, başvuruları doğrudan inceleyerek sonuçlandırmak olduğu gibi gerekmesi halinde talebin konusuna göre ilgili kurumlarla koordine kurmaktır.[42]

Anayasanın yetmiş dördüncü maddesi birinci fıkrasında, vatandaşların ve karşılıklılık esası kapsamında ülkede mukim yabancı şahısların, kendileriyle, kamuyla ilgili istek ve şikayetlerine ilişkin olarak yetkili makamlara ve meclise yazılı şekilde başvuru yapma hakları bulunmaktadır.

Anılan hak 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunda da detaylı olarak düzenlenmiştir. 3071 sayılı Kanun'un üçüncü maddesinde, Türk vatandaşlarının kendileri ile ya da kamu ile alakalı istek ve şikayetlerine ilişkin, TBMM ve yetkili

---

[40] Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, 2.B., Yorum Yayıncılık, Ankara, 1982, s. 118.

[41] Aykanat, Mehmet, *Osmanlı Hukukunda Dilekçe Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 87; Madde metinleri için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf, s. 413 (E.T.:14.09.2022);Karşılaştırmalı Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları (1982,1961,1924), s. 46, https://www.tuhis. org.tr/resim/files/yay%C4%B1n_64.pdf (E.T.:14.09.2022).

[42] Barca, Mehmet, "*Dilekçe Hakkı Sistem, Süreç ve Aktörlerinin Etkinliğini Artırmaya Yönelik Değerlendirme ve Öneriler"*, Yasama Kalitesinin Artırılmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı, 2020, s. 40, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/Yasama_Kalitesinin_Arttirilmasinda_Dilekce_Hakki_Calistayi.pdf (E.T.:11.09.2022).

makamlara yazılı olarak başvuru yapma hakkına sahip oldukları hususu düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye'de mukim yabancıların ise, karşılıklılık esası kapsamında, dilekçelerinin Türkçe dilinde kaleme alınması şartıyla anılan haktan yararlanabilecekleri düzenlenmiştir.

3071 sayılı Kanun'un yedinci maddesi kapsamında yapıla başvurularda, dilekçe sahiplerine en geç otuz gün içerisinde, başvurunun sonucu ya da yapılmakta olan işleme dair süreç hakkında gerekçeli şekilde cevap verileceği hüküm altına alınmıştır.

Ayrıca mezkur Kanun'un sekizinci maddesi birinci fıkrasında, TBMM'ye iletilen dilekçelerin, Dilekçe Komisyonu tarafından incelenerek karara bağlanmasının altmış günlük süre içerisinde sonuçlandırılacağı, ilgili kamu kurum veya kuruluşlarının ise TBMM Dilekçe Komisyonu tarafından kendilerine gönderilen dilekçeleri otuz günlük süre içinde cevaplandıracağı, inceleme ve karara bağlamaya ilişkin usul ve esasların ise TBMM İçtüzüğünde gösterileceği ifade edilmiştir. Dilekçe Komisyonunun yetki ve görevleri ise, maddenin ikinci fıkrasında sıralanmıştır. Buna göre Komisyonun; kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşları ve özel kuruluşlardan her türlü bilgi ve belge alma, ilgilileri çağırarak bilgi alma, idari denetim yapılmasını isteme, bilirkişi görevlendirme ve yerinde inceleme yapma yetkisi bulunmaktadır.

Diğer taraftan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) dilekçe hakkının kullanılmasının engellenmesi, kenar başlıklı yüz yirmi birinci maddesinde de, kişiler tarafından bir hakkın kullanılması amacıyla, yetkili idare makamlarına verilen dilekçelerin hukuken sebep bulunmamasına rağmen kabul edilmemesi durumunda, sorumlular hakkında altı aya kadar hapis cezası ile tecziye edilme şeklinde, cezai bir hüküm yer almaktadır.

Mezkur maddenin gerekçesinde de; dilekçe hakkının bir taraftan, yalnızca bireyler tarafından kullanılabilecek bir hak olması sebebiyle sübjektif bir hak; istek ve dileklerin

resmi makamlara ulaştırılabilme imkanının bireylere tanınması sebebiyle de kamusal bir hak olduğu ifade edilmiştir.[43]

Dilekçe hakkı, hak ile özgürlüklerden istenildiği şekilde sonuç alınması ve korunması anlamında etkili bir konumdadır. Ayrıca dilekçe hakkının, bilgi edinme hakkının kullanılmasında destekleyici bir hak olma niteliği de mevcuttur.[44] Aslında, dilekçe hakkı ile bilgi edinme hakkı iç içe geçmiş iki temel hak olarak kabul edilebilir. Çünkü dilekçe hakkı ile şahıslar, kendileri ya da başkalarıyla alakalı olan ve yargı organlarının denetimi haricindeki konularda bilgi edinmekte ve belgelere ulaşabilmektedir. Bu itibarla dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı açısından önem arz etmektedir.[45]

Bununla birlikte kuvvetler ayrılığı sistemi gereği dilekçe hakkı, yargı organlarının görevine giren konularda yapılan başvuruları kapsamamaktadır. Aksi durumda yargı fonksiyonu, yürütme organları tarafından müdahaleye açık hale gelebilme riskiyle karşı karşıya kalınabilir.[46]

Dilekçe Komisyonuna yapılan başvurular Komisyon tarafından değerlendirilerek, gerekmesi halinde ilgili kurum ve kuruluşlardan bilgi/belge talep edilmesi yoluyla yapılabileceği gibi idari denetim yapılması şeklinde de olabilmektedir. Dilekçe Komisyonunca yapılan değerlendirme sonucunda, kanuni düzenleme ihtiyacı bulunan başvurular TBMM üyelerine bildirilmektedir. Ayrıca Komisyonca alınan kararlar,

---

[43] Türk Ceza Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/593), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c059/tbmm22059119ss0664.pdf (E.T.:11.09.2022), s. 530; Yaşar/Gökcan/Artuç, 2014, s. 4048.

[44] Yaşar/Gökcan/Artuç, 2014, s. 4048; Yenerer Çakmut, Özlem, *"Dilekçe Hakkının Kullanılmasının Engellenmesi Suçu (TCK m.121)*", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.23, S. 1, 2017, s. 46, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/331957 (E.T.:11.09.2022).

[45] Ağır ve Aydın, s. 299.

[46] Ağır ve Aydın, s. 298.

Cumhurbaşkanı yardımcısı ile bakanlara gereğinin yapılması amacıyla gönderilmektedir.[47]

1.1.1.3.2. Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme hakkı Avrupa Birliğine uyum amacıyla yapılan düzenlemeler ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde, mevzuatımıza dahil olmuştur.[48]

Türkiye'de bireylerin temel hak ile özgürlüklerini korumak ve yönetimde açıklık sağlamak amacıyla, çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında Anayasa'nın yirmi altıncı maddesi[49] ile kırkıncı maddesine 2001 yılında yapılan ilave ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ikinci maddesi sayılabilir. Ancak, mevzuatımızda 2003 yılında kabul edilen ve demokratik hukuk devletinin gereği olarak kişilerin bilgi edinebilmelerine ilişkin usul ve esasları düzenleyen 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'na kadar, devlete bilgi verme yükümlülüğü getiren bir düzenleme mevcut değildir. 4982 sayılı Kanun, 24 Ekim 2003 tarihli ve 25269 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır. Kanun, otuz ikinci madde hükmü uyarınca, yayımından 6 ay sonra 24 Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun'un uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen yönetmelik ise, 27 Nisan 2004 tarihli ve 25445 sayılı R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1982 Anayasasında 2010 yılında yapılan değişiklik sonucunda yetmiş dördüncü maddenin başlığına bilgi edinme ifadesi eklenmiş ve yine maddeye eklenen üçüncü fıkra ile herkesin, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvuru yapabilme hakkının bulunduğu Anayasal olarak düzenlenmiştir.

---

[47] Dilekçe Hakkı Çalıştayı, https://www.tbmm.gov.tr/Komisyon/Dilekce-DilekveHakkiCalistayi (E.T.:11.09.2022).

[48] Zengin, Mehmet Ali, "Türk Hukukunda Bilgi Edinme Hakkının Sınırları", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yavuz Atar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 20, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:10.11.2022).

[49] Detaylı bilgi için bkz. Sertkaya Zorlu, Eda, *"Toplumun ve Bireyin Bilgi Edinme Hakkı"*, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2., S. 2., 2021, s. 517, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2045033 (E.T.:11.09.2022).

4982 sayılı Kanun'un dördüncü maddesinde, herkesin bilgi edinme hakkı bulunduğu, Türkiye'de mukim yabancılar ile Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı tüzel kişilerin, kendileri veya faaliyet alanları ile ilgili olmak üzere bilgi isteyebilecekleri ve mütekabiliyet ilkesi çerçevesinde, bu Kanun hükümlerinden yararlanacakları hüküm altına alınmıştır.

Bilgi edinme hakkı; 4982 sayılı Kanun ile alt düzenlemeler olan, Bilgi Edinme Hakkı Kanun'unun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik ve Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile detaylı şekilde düzenlenmiştir.

Söz konusu hak, kişilere idarenin elindeki bilgi ve belgelere erişebilme imkanı vererek, idarenin kararları, eylem ve işlemleri ile alakalı bilgi ve belgelere yönetilenler tarafından ulaşılabilmesi şeklinde de ifade edilebilir.[50] Bilgi edinme hakkı yönetimde açıklık ilkesinin bir yansımasıdır. Açıklık yönetimin herkesçe görülebilmesi anlamına gelmektedir. Yönetimin etkinliklerinin, dosyalarının görülebilmesi, her türlü bilgi ve belgenin alınabilmesi açıklık ilkesinin gereğidir.[51]

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun amacında, açıklık ilkesi kabul edilmiştir. Bu kapsamda her türlü bilgi ve belgenin talep eden herkese verilmesi benimsenmiştir. Ancak 4982 sayılı Kanun'un birçok maddesinde bilgi edinme hakkına kısıtlamalar getirilmek suretiyle bu hakkın sınırsız kullanıma açık hale gelmesi de önlenmiştir.[52]

---

[50] Işık, Mürşit, *"Avrupa Birliği'nin Yönetişim Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu'nun Değerlendirilmesi"*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi S. 2, 2010, s. 43, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/107348 (E.T.:11.09.2022).

[51] Akıllıoğlu, Tekin, *"Yönetimde Açıklık-Gizlilik ve Bilgi Alma Hakkı"*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 46., S. 3., 1991, s. 9, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38240(E.T.:11.09.2022).

[52] *BEDK Kararları Işığında Açıklamalı Bilgi Edinme Kanunu*, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu Yayınları, Ankara, 2015, s. 6. https://bedk.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2332020152113BEDK_KARARLARI_ISIGINDA_ACIKLAMALI_BILGI_EDINME_HAKKI_KANUNUN.pdf (E.T.:12.09.2022).

Bilgi edinme hakkı sınırsız bir hak olmayıp, 4982 sayılı Kanun'un on beş ila yirmi sekizinci maddeleri arasında bahse konu sınırlamalar düzenlenmiştir. Bu itibarla, bilgi edinme taleplerinin reddedilebilmesi için ilgili mevzuatta gerekçelendirilen sınırlandırma sebebinin yer alması gereklidir.[53]

Yargı denetimi haricinde kalan işlemler, devlet sırrına, istihbarata, ülkenin ekonomik çıkarlarına, adli soruşturma ve kovuşturmaya, idari soruşturmaya ilişkin bilgi veya belgeler, haberleşmenin, özel hayatın gizliliği, fikir ve sanat eserleri, ticari sır, kurum içi görüş ve düzenlemeler, bilgi notları, tavsiye ve mütalaa talepleri ile gizliliği kaldırılan bilgi veya belgeler istisnalar kapsamındadır.

Bu sınırlamalarla, ülke ulusal menfaatlerine ve çıkarlarına zarar verecek bilgilerin açıklanmasının mümkün olamayacağı düzenlenmiştir.[54]

Bilgi edinme hakkı ile amaçlanan bireylerin bilgi edinme ihtiyaçlarının karşılanması olduğundan, bilgi edinmenin hak ya da özgürlük şeklinde ifade edilmesi arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ancak, bireyler tarafından bulunulan bir talebin varlığı sebebiyle hak olarak kabul edilmesi daha uygundur.[55]

Bu itibarla, insan hakkı olarak kabul edilen bilgi edinme hakkı kapsamında yapılan taleplerde, üçüncü kişilere ait bilgilerin bulunması durumunda, anayasal hak olan özel hayatın gizliliğinin korunması gündeme gelmektedir. Böyle bir durumda 4982 sayılı Kanun'un istisnalar bölümünde yer alan yirmi birinci maddesinde düzenlenen ve kişinin

---

[53] Özlü, Rukiye Mehtap, "*Bilgi Edinme Hakkı İhlallerinin Önlenmesi İçin Kamu Denetçiliği Kurumuna Yapılan Şikayetler Üzerine Kurum Tarafından Verilen Kararların Yorumu",* Yasama Dergisi, S. 42, 2020, ss. 145,147, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1356179 (E.T.:11.09.2022).

[54] Öztemiz, Semanur/Yılmaz, Bülent, *"Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı'nın Yasal Dayanağı-Bilgi Edinme Hakkı Kanunu: 2004-2014 Yılları Arası Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi",* Türk Kütüphaneciliği, C.29, S. 4, 2015, s. 693, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48669/619102 (E.T.:11.09.2022).

[55] Zengin, Mehmet Ali, *"Bilgi Paylaşımı Bakımından Devlet Sırrı Kavramı ve Ulusal Güvenlik*", Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C.6, S. 2, 2011, s. 143, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40420 (E.T.:10.11.2022); Zengin, "Türk Hukukunda Bilgi Edinme Hakkının Sınırları", 2007, s. 13.

izin verdiği hususlar dışında kalan, açıklanması durumunda kişinin mesleki ve ekonomik değerlerine, şeref ve haysiyetine, aile hayatı ile özel hayatına, sağlık bilgilerine haksız müdahale kabul edilecek nitelikte olan bilgi ya da belgelerin özel hayatın gizliliği bağlamında bilgi edinme hakkı kapsamı dışında olduğu düzenlenmiştir.[56]

Bireyin var olan bilgilere erişmesinin engellenmemesi olarak kabul edilen bilgi edinme hakkı kapsamında, hem diğer bireylerin elindeki bilgilere hem de devletin elindeki bilgilere ulaşabilmesi mümkün olmalıdır.[57]

İdarenin görevleri arasında, bireylerin doğru bilgiye ulaşmasına yardımcı olmak ve bu kapsamdaki engelleri kaldırmak yer almaktadır. Bu itibarla, bireyin bilgiye ulaşması engellenmemelidir. Diğer bir ifadeyle idare, hukuksal sınırlar içerisinde, düşünce, ifade, haberleşme ve kitle iletişim gibi özgürlüklerin serbestçe kullanılmasına karışmamalıdır.[58]

Demokrasi ile hukukun üstünlüğünün gerekleri arasında yer alan bilgi edinme hakkı ile idarede şeffaflık ve açıklık sağlamasının, devletin denetlenmesinin kolaylaşmasının ve demokratik devletin güçlenmesinin amaçlandığı 4982 sayılı Kanun'un gerekçesinde belirtilmiştir.[59]

Kanun'un ikinci maddesi gereği kamu kurum kuruluşları ile kamu kurumu statüsündeki meslek kuruluşlarının faaliyetleri mezkur Kanun'un kapsamını oluşturmaktadır. Diğer taraftan, 3071 sayılı Kanun hükümlerinin saklı olduğu da madde metninde yer almaktadır.

---

[56] Özlü, s. 151.

[57] Uzun, Turgay, *"Kamu Yönetiminde Değişim ve Bilgi Edinme Hakkı"*, SÜ İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.5, S. 9, 2005, s. 234, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289587 (E.T.:13.09.2022).

[58] Koçak, Süleyman Yaman, *"Kamu Yönetiminde Açıklık İçin Bilgi Edinme Hakkı"*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 23, 2010, s. 121, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1724389 (E.T.:11.09.2022).

[59] Gündüz, Fatma Ebru ve Yazıcıoğlu, İsmail, *"Bilgi Edinme Hakkı Çerçevesinde Kişisel Verilerin Korunması"*, Anayasa Yargısı, C.38, S. 1, 2021, s. 177, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1851784 (E.T.:11.09.2022).

2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte gerçekleşen sistem değişikliği sebebiyle bilgi edinme mevzuatında birtakım uyum değişiklikleri yapılmış ve 9 Temmuz 2018 tarihli ve 30473 sayılı R.G.'de yayımlanan 2 Temmuz 2018 tarihli ve 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin otuz beşinci maddesi doğrultusunda 4982 sayılı Kanun Cumhurbaşkanlığı sistemine uyumlu hale getirilmiştir. Bu kapsamda Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu üyelerinin seçilmesi yetkisi Cumhurbaşkanı'nca, Kurul'un sekretarya hizmetleri ise Adalet Bakanlığınca yerine getirilecektir.[60]

1.1.1.3.3. Kamu Denetçiliği Kurumuna Başvuru (Ombudsmanlık)

Kamu denetçiliği kurumu (ombudsmanlık) özel bir denetim kurumu olup, diğer denetim organlarının yetersiz kaldığı durumlarda bireyle devlet arasında çözüm sağlamayı amaçlamaktadır. Ombudsman yani Kamu Başdenetçisi tam bağımsız statüye sahiptir.[61]

Ombudsmanlık, Osmanlı Rus savaşında, Ruslara yenilmesi nedeniyle III. Ahmet döneminde Osmanlıya sığınan İsveç Kralı 12. Karl tarafından, ülkesinde meydana gelen yolsuzlukları önlemek amacıyla incelediği Osmanlı yargı sisteminden esinlenerek, kendi kamu görevlilerinin kanunlara uygun hareket edip etmedikleri yönünden denetlemesi amacıyla bir yüksek vekil ataması ile 1713 yılında İsveç'te kurulan bir sistemdir.[62]

Türkiye'de 12 Eylül 2010 tarihli halk oylaması neticesinde kabul edilen anayasa değişikliği ile ombudsmanlık kurulmuştur. Kamu denetçisi, parlamento tarafından seçilen takdir yetkisinin kötüye kullanımını engelleme, haksızlıklarla mücadele etme,

[60] Karcı, Şükrü Mert, *"Kamu Yönetimi Temel Kanunundan Günümüze Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı Mevzuatının Gelişimi*", Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.1., S. 1., 2019, s. 14, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/719496 (E.T.:11.09.2022).

[61] Avşar, Zakir, *Ombudsman İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 107, 132.

[62] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *"Kamu Denetçiliği Kurumu ve Osmanlı*", Adalet Dergisi, S. 62-63, 2019, ss. 182,183, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1213791 (E.T:11.09.2022).

tavsiyelerde ve reform önerilerinde bulunma amacını taşıyan bağımsız bir kamu görevlisidir.[63]

Anayasanın yetmiş dördüncü maddesi üçüncü ve devamı fıkralarında, herkesin, bilgi edinme hakkı ile kamu denetçisine başvuru hakkına sahip olduğu, Kamu Denetçiliği Kurumu'nun (KDK) TBMM Başkanlığına bağlı ve idarenin işleyişine ilişkin şikayetleri inceleyen bir kurum olduğu, TBMM tarafından gizli oy yöntemiyle dört yıllık süre için seçilecek olan Kamu Başdenetçisinin seçilme süreci ile KDK'nın kuruluşu, görev ve çalışması, başvuruların incelenmesi sonucunda yapılacak işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin özellikleri, seçilme usulü ve özlük haklarına dair usul ve esasların yasa ile düzenleneceği yer almaktadır.

Bireyler tarafından, 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik kapsamında KDK'ya başvurular yapılmaktadır.

Anayasa'da yer alan bahse konu düzenlemeden, herkesin bilgi edinme hakkı ile kamu denetçisine başvuru yapabilme hakkının bulunduğu hususunun birlikte düzenlendiği anlaşılmaktadır.[64]

Bilgi edinme hakkının korunması amacıyla alınan tedbirler ve bunun sonucunda oluşturulan etkin kontrol mekanizmalarından birisi olan KDK, 6328 sayılı Kanun'un amaç maddesinde belirtildiği üzere, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi kapsamında etkili bir şikayet mekanizmasının oluşturulmasını, insan hakları bağlamında idarenin her türlü eylem ve işlemi ile tutum ve davranışlarının, hukuka ve hakkaniyete uygun olup olmadığı yönünden incelenmesini, araştırılmasını ve önerilerde bulunulmasını hedeflemektedir.[65]

---

[63] Fendoğlu, "*Kamu Denetçiliği Kurumu ve Osmanlı"*, 2019, s. 162.

[64] Özlü, s. 135.

[65] Özlü, s. 134.

KDK'nın en büyük amacı, insan haklarının korunması ve geliştirilmesidir.[66] 6328 sayılı Kanun'un beşinci maddesinde KDK'nın görevinin, idarenin işleyişine ilişkin yapılan şikayet üzerine, idare tarafından gerçekleştirilen her türlü eylem, işlem ile tutum ve davranışların hukuka uygunluğunun, insan hakları ve adalet bağlamında, incelenmesi, araştırılması ve idareye önerilerde bulunulması olduğu, bununla birlikte, yasama yetkisinin yerine getirilmesi ile ilgili işlemler, yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili kararlar ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin sadece askeri özellikli faaliyetlerine ilişkin olarak Kurumun görevli olmadığı düzenlenmiştir.

6328 sayılı Kanun'un on yedinci maddesine göre, kuruma, gerçek ve tüzel kişiler başvuru yapabilecektir. Kuruma başvuruda bulunulabilmesi, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda düzenlenen başvuru yolları ile özel kanunlarda bulunan zorunlu idari başvuru yollarının tamamlanması şartının yerine getirilmesi gerektiği, ancak telafisi güç ya da imkansız zararların ortaya çıkabilme olasılığı bulunması halinde, idari başvuru yollarının tüketilmesi koşulu aranmaksızın da yapılan başvuruların kabul edilebileceği düzenlenmiştir.

Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te şikayet hakkının, idarenin her türlü eylem, işlem ile tutum ve davranışlarına yönelik, 6328 sayılı Kanun ile mezkur Yönetmelikte belirlenen usul ve esaslar kapsamında, menfaat ihlaline uğrayan gerçek ve tüzel kişiler tarafından kullanılabileceği düzenlenmiştir. Bununla birlikte yapılacak şikayette, menfaat ihlali şartının varlığına bakılmayacak, çocuk hakları, kadın hakları ve kamuya ilişkin genel nitelikli konular gibi durumlarda hüküm altına alınmıştır.

Kamu denetimi, yasama organının denetimi (siyasi denetim), yürütme organının denetimi, yargı organının denetimi, toplum denetimi, basının denetimi, uluslararası denetim ve ombudsmanlık denetimi şeklinde yedi biçimde yapılabilir. Ombudsmanlık

[66] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık),* Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 29.

diğer denetim türlerinden ayrı olmakla birlikte, o denetim türlerinin bir alternatifi değildir. Ombudsman idareyi denetler.[67]

Kamu denetçisinin evrensel bir tanımı olmamakla birlikte, yönetim tarafından mağdur edilen bireylerin şikayeti ile harekete geçen, güvenilir, geniş bir araştırma ve soruşturma yetkisi ile donatılmış, tarafsız ve bağımsız, yetkin, atanmış veya seçilmiş bir kamu görevlisi şeklinde tanımlanabilir.[68] Özel hayat, kişisel verilerin güvenliği ve bilgi edinme hakkı arasındaki uyumun sağlanması KDK tarafından verilen kararlarda dikkate alınan önemli bir hususdur.[69]

Kamu denetçiliği müessesesi, temelinde bir İslam-Osmanlı (Türk) Kurumu olup, Devleti birey lehine sınırlayarak insan haklarının korunması amacını taşımaktadır. Ancak kurumun yetkisinin bulunmadığı hususlar ise, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ve kararlar ile yasama yetkisinin kullanılması ile ilgili meclis işlemleri olarak belirtilmiştir. KDK, yerindelik kararı veremediği gibi yerindelik denetiminde de bulunamaz. İdari eylem ve işlem niteliğinde karar veremez. Ayrıca KDK'ya yapılan başvuru, yürüyen işlemi durduramaz. KDK bir yargı makamı olmayıp, idari özelliği ön plandadır. Kamu denetçiliği usulü, kişinin idari başvuru yollarını tükettikten sonra başvuru yapabileceği bir müessesedir. Ancak, telafisi güç veya imkansız zararların ortaya çıkma olasılığının varlığı halinde, idari başvuru yollarının tüketilmesi şartı aranmaksızın, kuruma yapılan başvurular kabul edilebilmektedir. Ayrıca KDK'nın herhangi bir yaptırım uygulama yetkisi de mevcut değildir.[70]

---

[67] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *"Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Ombudsman Denetimi: İdarenin Kamu Denetçiliği Kurumu Tarafından Denetlenmesi"*, Ombudsman Akademik, S. 5, 2016, ss. 17,18, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/499840 (E.T:11.09.2022).

[68] Fendoğlu, "*Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Ombudsman Denetimi: İdarenin Kamu Denetçiliği Kurumu Tarafından Denetlenmesi"*, 2016, ss. 15,16.

[69] Özlü, s. 152.

[70] Fendoğlu, *"Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı"*, 2013/4, ss. 43,44.

1.1.1.4. Bireysel Başvurunun Özellikleri

Hukuk devleti kavramının temel bir göstergesi olan bireysel başvuru müessesesi ile bireyler, kendilerine tanınan temel hak ile hürriyetlerin ihlali durumunda doğrudan AYM'ye başvurarak, savunma olanağına sahip duruma gelmişlerdir. Bireysel başvuru müessesesinin kendisine özgü bir takım temel özellikleri bulunmakta olup, bu özellikleri aşağıda açıklamaya çalışacağız.

1.1.1.4.1. Anayasal Bir Hak Arama Yolu Olması

Bireylere tanınmış olan temel hak ile hürriyetlerin korunması devletlerin temel amacı olup, bu amaç çerçevesinde denetim mekanizmaları geliştirilmektedir. Bu itibarla devletler, temel hak ile hürriyetlerin korunması amacıyla hem iç hukuklarında düzenlemeler yapmakta, hem de uluslararası hukuk alanında yapılmış olan düzenlemelere de katılmaktadırlar. Temel hak ile hürriyetlerin korunması ihtiyacından ötürü, kişilere tanınan bireysel başvuru müessesesi ile anayasa mahkemelerine başvuru yapabilme fırsatı getirilmiştir.[71] Ancak bu yolla yapılan AYM denetiminin sınırı, Anayasa'da koruma altına alının temel hak ile özgürlüklerin ihlalidir.[72] Diğer taraftan, hukuk düzeninin temelini oluşturan değerler arasında ilk sırada bulunan temel hak ile hürriyetler, Anayasa ile korunması ve anayasa yargısı içinde bu fonksiyonu yerine getirmek amacıyla tanınan bireysel başvuru mekanizması ile oluşturulmuştur.[73]

1.1.1.4.2. İkincil (Tali) Nitelikte Bir Hak Arama Yolu Olması

Anayasamızın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrasında, bir temel hak ile hürriyetin ihlale uğradığı ileri sürülerek bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi amacıyla, ihlali

---

[71] Yılmaztekin, Ahmet Ertan, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yapılması"*, ss. 242,243, http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/tekmakale/2019-4/6.pdf (E.T.:08.09.2022).

[72] Yılmaztekin, s. 250.

[73] Birtane, Şermin, *Etkili bir başvuru yolu olarak Bireysel Başvuru*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 31.

doğurduğu ileri sürülen işlem/eylem/ihmalin iptali maksadıyla olağan kanun yollarının tamamının tüketilmiş olması aranmaktadır. Bir başka ifadeyle, ihlal edildiği iddiasında bulunulan bir hakka ilişkin olarak, mevzuatta idari veya yargısal başkaca bir yolun tüketilmesi şartı konulmuş ise, bahse konu prosedür tamamlanmadan bireysel başvuru yoluna gidilmesi mümkün değildir.[74]

Diğer taraftan başvuru yollarının tüketilmesi zorunluluğu AYM'ye ayrı bir sorumluluk da yüklemektedir. Bu şartın mahkeme tarafından aşırı katı ve şekilci biçimde uygulanması durumunda hakların açık şekilde ihlalinin dikkate alınmamasına neden olunabilecektir. Diğer taraftan, aşırı esnek şekilde uygulanması durumunda ise, bireysel başvuru müessesesinin ikincillik ilkesine zarar vermesi söz konusu olabilecektir. Bu nedenle AYM hassas bir denge kurmak mecburiyetindedir.[75]

Devletin tüm organları, anayasal bir ödev olarak temel hak ile özgürlüklere saygı göstermek zorundadır. İdari makamlar ve derece mahkemeleri, temel hak ile hürriyetleri birincil derecede korumakla görevlidir. [76] AYM'ye yapılan bireysel başvuru ise, tamamlayıcı bir koruma mekanizması olduğundan ikincil niteliklidir.

Bireysel başvuru, bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınarak korunması ile görevli olan idari ve yargısal mekanizmaların işleyişindeki aksaklıklar sonucunda ortaya çıkmış bir müessesedir. Bu nedenle, bireylerin hak ve özgürlüklerinin öncelikle idari ve yargısal mekanizmalarla korunması esastır. Asıl olan, hak ve özgürlüklerin yasama, yürütme, yargı organlarınca korunmasıdır. Bireysel başvuru müessesesinin gerekli koruma sağlanamaması halinde devreye girmesi nedeniyle ikincil nitelikte olduğu ifade edilir. Ancak, bireysel başvuru yapılması halinde, iç hukukta yürütülen yargılama aşamasında mahkemelere sunulmamış olan bilgi ve belgeler veya itiraz

---

[74] Turan ve Kaplan, 2015, s. 5.

[75] Arslan, Zühtü, *"Türkiye'de Anayasa Şikayeti: Fırsatlar ve Sorunlar"*, Anayasa Yargısı C.31, AYM'nin 52. Kuruluş Yıldönümü Etkinlikleri Kapsamında Düzenlenen "Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadili Kurumlar Birliği 2. Kongresinde Sunulan Bildiriler, İstanbul 2014" Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2016, s. 173.

[76] Birtane, s. 31.

konusu yapılmamış usul hataları AYM'de sunulamaz ve başvuru konusu yapılamaz. Bu durum anılan müessesenin ikincil nitelikli olmasının bir sonucudur.[77]

Aynı şekilde Federal Almanya Anayasa Mahkemesine göre, bir temel hak ihlalinin ileri sürülmesi durumunda, bu ihlalin öncelikle genel mahkemelerde çözümlenmesi gerektiği kabul edilmekte olup, bu durum bireysel başvuru müessesesinin Almanya'da ikincil nitelikte olma özelliği olarak ifade edilmektedir. Ayrıca İspanya'da, amparo uygulaması olarak adlandırılan bireysel başvuru uygulamasında da ikincillik kuralı kabul edilmektedir. Bu kapsamda İspanya Anayasa Mahkemesince verilen pek çok kararda, ihlali gidermeye yönelik olarak tüm olağan kanun yollarına başvurulması gerektiği ve bunun bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır.[78]

Türk mevzuatında yapılan incelemede;

a) Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrası son cümlesinde, bireysel başvuruda bulunulabilmesinin zorunlu şartı olarak olağan yargı yollarının tamamlanması gerektiği,

b) 6216 sayılı Kanun'un;

Kırk beşinci maddesi ikinci fıkrasında, bireysel başvuru yapılmadan önce, ihlali meydana getirdiği iddia edilen işlem, eylem ya da ihmale ilişkin olarak yasa ile göz önünde tutulan idari ve yargısal yolların tümünün tamamlanması zorunluluğu bulunduğu,

Kırk yedinci maddesinin üçüncü fıkrasında, başvuru yollarının tamamlanmasına ilişkin aşamaların gerçekleştirildiğinin, başvuru yapılacak herhangi bir yol öngörülmemiş olması halinde ise, ihlalin öğrenildiği tarih ile zararın meydana geldiği durumlarda uğranılan zararın da bireysel başvuru dilekçesinde belirtilmesi gerektiği, ayrıca anılan maddenin beşinci fıkrasında ise, bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketilmesi

[77] Kılınç, 2008, s. 25.

[78] Karaarslan, s. 34.

tarihinden itibaren, başvuru yolunun öngörülmemesi halinde ise, ihlalin öğrenildiği tarihten başlayarak otuz günlük süre içerisinde yapılması gerektiği,

c) AYM İçtüzüğü'nün altmış dördüncü maddesi birinci fıkrasında da, yapılacak başvurunun, başvuru yollarının tüketilmesi tarihinden itibaren, başvurulacak herhangi bir yol belirtilmemişse, ihlalin öğrenilmesinden başlayarak otuz günlük süre içerisinde yapılması gerektiği,

şeklindeki düzenlemeler ışığında kanun koyucunun, bireysel başvuru hakkının ancak diğer kanun yollarının tamamının tüketilmesinden sonra kullanılacağını düzenlediği görülmektedir.

Bu kapsamda olağan ve olağanüstü kanun yolu ayırımına değinmek gerekmektedir. Olağan kanun yolu; çoğunlukla mahkemeler tarafından verilen nihai kararların kesinleşmesine engel teşkil eden bir yol olarak ifade edilmektedir. Buna karşılık olağanüstü kanun yolu ile mahkemelerin vermiş oldukları nihai kararların, olağan kanun yolunda ya da kanun yoluna başvurulmadan kesinleşmesi durumunda, kanun koyucu tarafından belirtilen nedenler çerçevesinde gidilen bir kanun yolu kastedilmektedir.[79]

Diğer taraftan bireysel başvuruda bulunulabilmesinin şartı olan olağan kanun yollarının tamamlanması şartı, temel hak ile özgürlüklerin ihlal edilmesinin önlenmesi kapsamında bireysel başvurunun ikincil bir yol olduğunu göstermektedir. Bu itibarla ikincillik ilkesi, bir temel hakkın ihlali yönünde verilen bireysel başvuru kararlarının muhataplarınca dikkate alınmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır.[80]

Bununla birlikte, 6216 sayılı Kanunda ikincillik ilkesinden açıkça bahsedilmemiş ancak diğer kanun yolları tüketildikten sonra başvurulacağı ifadesinden ikincil olma özelliği

---

[79] Acu, Melek, "*Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2014, ss. 404-406,http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-110-1355 (E.T.:18.10.2021).

[80] Biber, Sümeyye Elif, "*Bireysel Başvuru Kararlarının Yargıtay İçtihadına Etkisi: Örnek Kararlar"*, s. 1, https://anayasatakip.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2017/08/Elif-Biber-Bireysel-Bas%CC%A7vuru-Kararlar%C4%B1n%C4%B1n-Yarg%C4%B1tay-I%CC%87c%CC%A7tihad%C4%B1na-Etkisi.pdf (E.T.:19.12.2021).

dolaylı olarak çıkarılmaktadır. Aslında ikincil olma özelliğinin içeriğinin Anayasa Mahkemeleri tarafından doldurulması ve bireysel başvuruda bulunan kişinin hak ihlali iddiasını önlemek veya düzeltmek için takip edilmesi gereken aşamalar her olayda ayrıca irdeleneceğinden anılan hususları kanunda net şekilde belirlenmemiştir.[81]

1.1.1.4.3. Temel Hak ile Özgürlüklerin İhlali Durumunda Başvurulan Bir Hak Arama Yolu Olması

Başvurunun konusu, Anayasa ve sözleşme tarafı olduğumuz AİHS ile Sözleşme ek protokollerinde yer alan hak ihlali iddialarıdır. Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrasında, bireylerin, Anayasa ile korunan ve AİHS ile Türkiye'nin tarafı olduğu ek protokoller çerçevesinde bulunan hak ile hürriyetlerden birinin idare tarafından ihlalini iddia etmeleri halinde AYM'ye başvuru yapılabileceği hükmü mevcuttur.

Aynı şekilde, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında da, herkesin, Anayasa ile korunan ve AİHS ile ülkemizin tarafı olduğu ek protokoller kapsamında bulunan hak ile hürriyetlerden birisinin idarece ihlalinin iddia edilmesi halinde AYM'ye başvurabileceği düzenlenmiştir. Bu kapsamda bireyler tarafından, genel talimatlar, görüşler, bilirkişi raporları, hukuki tavsiye/öneriler ile kamu kurumları tarafından özel hukuk ilişkileri kapsamında yapılan eylem veya işlemler bireysel başvuruya konu edilememektedir.[82]

Bu konuda adil yargılanma hakkı ile ilişkili örnek olarak verilebilecek, 26 Mart 2013 tarihli ve 2012/1049 numaralı Onurhan SOLMAZ başvurusuna ilişkin AYM kararında, AYM'ye yapılan başvurunun esas bakımından incelenebilmesinin, kamu gücü yoluyla ihlale neden olunduğu iddiasında bulunulan hakkın Anayasa'da korunan ve AİHS ile Türkiye'nin tarafı olduğu ek protokoller kapsamında bir hak olması gerektiği

[81] Atasoy, Hakan, *"Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu",* Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 9, Y.3, 2012, s. 80, http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934884.pdf(E.T.:15/07/2021).

[82] Turan ve Kaplan, 2015, s. 5.

vurgulanmıştır. Başka bir deyişle, Anayasa ile Sözleşme'nin ortak koruma alanı haricindeki bir hakkın ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bir başvurunun kabul edilebilir olmadığı ifade edilmiştir. Böylece Yüksek Mahkeme Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesine yapılan atıfla Anayasanın otuz altıncı maddesinde yer alan adil yargılanma hakkını, AİHS altıncı maddesine uygun olacak şekilde yorumlamaktadır.[83]

Diğer taraftan, Anayasa'da korunan haklardan hangilerinin ihlali durumunda bireysel başvuru usulünün işletilebileceği hususunda ülkelere göre değişen farklı uygulamalar mevcuttur. Buna göre, Avusturya Anayasası'nda yer alan hak ile özgürlüklerin tamamı hakkında başvuru yapılabilmektedir. Bununla birlikte, İspanya ve Meksika'da yalnızca temel hak ile özgürlükler başvurunun konusunu teşkil etmektedir. Federal Almanya'da ise, temel hak ile özgürlüklerin yanı sıra temel hak ile özgürlüklere benzer olan ve adalet hakları olarak adlandırılan haklar bireysel başvuru konusunu oluşturmaktadır.[84]

1.1.1.4.4. Güncel ve Kişisel Bir Hakkı Doğrudan Etkilenenler Tarafından Başvurulan Bir Hak Arama Yolu Olması

Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrasında**,** her bireyin, Anayasa ile korunan AİHS kapsamında bulunan temel hak ile özgürlüklerinden birisinin kamu gücü yoluyla, ihlal edildiği iddiasıyla AYM'ye başvuru yapabileceği düzenlenmiştir. Bu kapsamda, herkesin, Anayasa ile korunan hak ile özgürlüklerinden, AİHS ile buna ek ülkemizin tarafı olduğu protokoller çerçevesinde bulunan birisinin idare tarafından, ihlali yönündeki iddia kapsamında AYM'ye başvuru yapabilme olanağı 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında düzenlenmiştir. Mezkur kanunun kırk altıncı maddesi birinci fıkrasında ise; ihlalin kaynaklandığı işlem, eylem veya ihmalden ötürü güncel ve kişisel bir hakkı dolaysız olarak etkilenen kişilerce başvuruda bulunulabileceği hüküm altına alınmıştır.

---

[83] İnceoğlu, s. 16; https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1049?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=1049&KararTarihiBaslangic=26%2F03%2F2013 (E.T.:30.10.2021).

[84] Kılınç, 2008, s. 24.

Bu itibarla, Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrası, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrası ile kırk altıncı maddesi hükümlerinde yer alan kişiler, AYM'ye bireysel başvuru hakkına sahiptir. Anılan hükümlerde yer alan 'Herkes' terimi, gerçek ve tüzel kişileri ifade etmektedir.[85]

Bu kapsamda bireysel başvuruda bulunan şahsın, koruma altına alınan temel hak ile özgürlüğün bir işlem/eylem/ihmal dolayısıyla ihlal edildiği iddiasıyla, söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması talebi bulunmaktadır.

6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesine göre, ihlalin kaynaklandığı işlem, eylem veya ihmal dolayısıyla güncel ve kişisel bir hakkı dolaysız olarak etkilenen şahıslarca başvuru yoluna gidilebilecektir. Diğer taraftan, kamu tüzel kişilerince mezkur başvuru yoluna gidilemeyeceği, özel hukuk tüzel kişilerinin ise, yalnızca tüzel kişiliğe dair haklarının ihlal edildiği şeklindeki sınırlama kapsamında başvuruda bulunabileceği düzenlenmiştir. Yabancı şahısların ise, salt Türk vatandaşlarına tanınan haklara ilişkin başvuru yolunu kullanamayacağı madde metninden anlaşılmaktadır.

6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi birinci fıkrasındaki, kamu tüzel kişilerinin başvuru yapamayacağı düzenlemesinin AİHM içtihadıyla uyumlu bir düzenleme olduğu hususuna örnek olarak, AİHM'nin 23 Mart 2010 tarihli ve 50108/06 başvuru numaralı Döşemealtı Belediyesi/Türkiye Davası gösterilebilir.[86]

Şöyle ki; AİHS otuz dördüncü maddesine göre, AİHS ya da protokollerinde yer verilen haklarının sözleşme taraflarından birisi tarafından ihlal edildiği ve bu sebeple de mağdur olduğu iddiasındaki her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş ya da kişi grupları AİHM'ye başvuru yapabilme hakkına sahiptir. AİHS ile tanınan bu hakkın kullanılmasının hiçbir surette engellenmeyeceği sözleşme taraflarınca garanti edilmiştir.

---

[85] Hamdemir, Berkan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 39.

[86] Bkz. Döşemealtı Belediyesi/Türkiye (k.k.), B. No. 50108/06, 23 Mart 2010 https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98220#{%22itemid%22:[%22001-98220%22]} (E.T.:26.11.2021).

Bu kapsamda, AİHS ve Protokollerinde bulunan haklarının, Sözleşmeye üye olan bir devlet tarafından ihlal edildiği gerekçesiyle zarara uğradığı ve mağdur olduğu iddiasındaki her tüzel kişi, ancak Hükümet dışı kuruluş olması koşuluyla, AİHM önünde dava açma hakkına sahiptir. Bu itibarla, otuz dördüncü madde kapsamında yerel ve bölgesel makamlar, belediyeler veya belediyelerin kamu otoritesinin kullanımına katılan bir bölümü de hükümet kuruluşu olmaları sebebiyle bireysel başvuruda bulunma hakkına sahip değildir.[87]

Bu konuda 5 Ocak 2013 tarihli 28519 sayılı R.G.'de yayınlanan 25 Aralık 2012 tarihli 2012/22 numaralı Büğdüz Köyü Muhtarlığının adil yargılanma hakkı ihlali iddiasını içeren başvurusuna[88]dair kararda AYM; merkezi idare birimleri ile mahalli idarelerin kamu tüzel kişisi kavramına dahil olduğu, Anayasa'nın yüz yirmi yedinci maddesinin birinci ve beşinci fıkraları uyarınca köyün, kamu tüzel kişiliğine sahip olan, kuruluş esasları yasa ile düzenlenen, merkezi idarenin vesayet denetimine tabi olan, köy halkının ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan bir mahalli idare birimi olduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan, 442 sayılı Köy Kanun'unda ise, köyün karar organlarının seçim ile işbaşına geleceği, vergi salma, ceza verme şeklinde kamu gücü ayrıcalıklarına sahip olduğu, kamu gücü yetkileri ile donatıldığı hususlarının hüküm altına alındığı, bu itibarla kamu tüzel kişilerine başvuru hakkı tanınması halinde, kamu gücü tarafından gerçekleştirilen işlem/eylemden kaynaklanan hak ihlali iddialarının sonuçlanması için getirilen bireysel başvuru yolunun hukuki niteliği ile bağdaşmayacağı, bu nedenle kamu tüzel kişiliğine sahip olan köye, ilgili mevzuat gereğince bireysel başvuru yapma hakkının tanınmadığı, bu nedenle anılan başvurucunun başvuru ehliyeti bulunmaması nedeniyle 'kişi yönünden yetkisizlik' kapsamında olduğunu ifade etmiştir.[89]

---

[87] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, 2014, s. 15, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019112404Kabul%20Edilebilirlik%20Kriterlerini%20Uygulama%20Rehberi.pdf (E.T.:26.11.2021).

[88] Kararın tamamı için bkz. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/22?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=22 (E.T.:26.11.2021).

[89] Hamdemir, s. 229.

1.1.1.4.5. Kamu Gücü İşlemlerine Karşı Başvurulan Bir Hak Arama Yolu Olması

Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında, hak ile özgürlüklerden birisinin idare tarafından ihlaline dair iddiada bulunularak AYM'ye mezkur başvurunun yapılabileceği hükmü mevcuttur.

Kamu gücü, yani yasama, yürütme ve yargı organları ile bunların yetkisi altında bulunan kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen, bireyin temel haklarını etkileyen işlem ve eylemler bireysel başvurunun konusunu oluşturur. Bu nedenle, özel hukuk kişileri arasındaki hukuki uyuşmazlıklardan doğan hak ihlallerine karşı bireysel başvuru müessesesi işletilemez.[90]

Bireysel başvuruda bulunulabilecek kamu gücü işlemleri ile kastedilen, icrai nitelikte olan, öncekilerden farklı bir hukuksal durum meydana getiren, bulunan hukuksal durumu değiştiren veya ortadan kaldıran işlemler diğer bir ifadeyle kişiler bakımından emredici ve bağlayıcı işlemlerdir. Bu kapsamda, icrai nitelik taşımayan tavsiye, görüş ve öneriler, bilirkişi raporları vb. idari işlemler, bireysel başvuruya konu olabilecek nitelikte işlemler değildir.[91]

İdare tarafından yapılan müdahale, bir hukuka uygunluk sebebine dayanmıyorsa, bireyin, koruma altında olan bir hakkına ilişkin icrai ya da ihmali bir şekilde herhangi bir davranışta bulunmasını önemli ölçüde zorlaştırıyor hatta imkansızlaştırıyorsa ihlalin varlığından söz edilebilir.[92] Bireysel başvuru hakkının esas amacı, kamu gücü yoluyla temel hak ile hürriyetleri ihlale uğrayan bireylerin AYM'ye başvurarak anılan ihlalin ortadan kaldırılmasının sağlanmasıdır. Bu çerçevede, temel hak ile hürriyetlerinin ihlal edildiği yönünde iddiada bulunan bireyler, kanun yollarının tamamını tükettikten sonra öncelikle bireysel başvuruda bulunurlar. Bireysel başvuru, anayasa yargısı içinde iptal

[90] Birtane, s. 33; Hamdemir, ss. 185,186.

[91] Hamdemir, s. 186.

[92] Hamdemir, s. 187.

davası ve itiraz yolu haricinde kalan ve temel haklara ilişkin olarak kamu gücü faaliyetlerine sınırlama getiren yargısal bir denetim yolu olarak düzenlenmiştir. Bireysel başvuru, Anayasa ile korunan temel hak ile özgürlüklerin ihlaline yol açtığı iddia edilen yürütme işlemi, idari işlem, icrai veya ihmali bir eylemin denetlenmesini sağlamaktadır. Ancak bireysel başvuru yoluna gidilmesine sebep olan temel hak ihlalinin, kamu gücü yoluyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.[93]

Tam bu noktada bireysel başvuruda bulunulabilmek amacıyla, belirli temel hak ile özgürlüklerin ihlali gerektiği hususu gündeme gelmektedir. İhlal, bir temel hak ile özgürlüğün Anayasa ve AİHS'de yer alan meşru müdahale sebepleri haricinde Anayasa, AİHS ve AİHM içtihatları ile çizilen alanına, yapılan hukuka aykırı müdahale olarak ifade edilmektedir.[94]

Bu davranış, olumlu veya olumsuz şekilde meydana gelebilmektedir. Eğer davranış, işlem veya eylem şeklinde ise; olumlu bir davranış, bir eylem veya işlemin ihmal yoluyla yapılmaması şeklinde ise; olumsuz bir davranış olarak nitelendirilmektedir.[95] Diğer bir ifadeyle başvuru için gereken kamu gücü ihlali, aktif bir işlemle gerçekleşebileceği gibi, ihmali yani gerekli olan bir işlemin yapılmamasından kaynaklı olarak da gerçekleşmiş olabilecektir.[96]

Doktrinde kamu gücünün ihmal yoluyla olan işlemlerine karşı bireysel başvuru yoluna gidilip gidilmemesi hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı yazarlar tarafından, ihlalin kamu gücü tarafından ihmali yolla bir hakkı ihlal ettiğinden söz edebilmek

---

[93] Karaarslan, ss. 33,34.

[94] Hamdemir, s. 187.

[95] Altınsoy Bülent, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda İdari Davalara Bakan Yönüyle Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Orion Kitabevi, Ankara, 2015, s. 29.

[96] Şahbaz, İbrahim, "*Yargıtay ve Bireysel Başvuru Yolu*", Anayasa Hukuku Dergisi, C.4, S. 7, 2015, s. 180, http://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/%C5%9Eahbaz-AYHD-7.pdf (E.T:18.12.2021).

amacıyla devlet organı olan üç erke belirli davranışta bulunma yükümlülüğünün yüklendiği ancak bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi gerektiği savunulmaktadır.[97]

Diğer taraftan, Türk anayasa hukuku sisteminde olduğu gibi, Federal Alman Anayasası'nda öffentliche gewalt olarak düzenlenen ve kullanılan kamu gücü işlemleri kavramı ile; genel olarak yasama, yürütme ve yargı organlarının işlemleri kastedilmektedir.[98]

1.1.1.4.6. Kendine Özgü (Sui generis) Bir Hak Arama Yolu Olması

Bireysel başvuru, var olan kanun yollarının devamı olmamakla birlikte, olağan bir kanun yolu şeklinde de kabul edilmemektedir. Bu kapsamda AYM tarafından yapılan bireysel başvuru incelemesinde, mahkemenin verdiği kararın doğruluğundan ziyade, iddia edildiği gibi bir temel hak ile hürriyetin ihlalinin meydana gelip gelmediği, ihlalin varlığının tespiti halinde ise söz konusu ihlalin bireysel başvuru dışındaki herhangi bir yöntemle giderilmesi olasılığı incelenmektedir. Buna karşılık, mahkeme kararı, olay ve delillerin değerlendirilme biçimi, ilgili mevzuatın doğru şekilde uygulanıp uygulanmadığı yönünden herhangi bir inceleme yapılmamaktadır. Bu itibarla bireysel başvuru yöntemi olağanüstü bir kanun yolu olarak nitelendirilemeyerek, kendine özgü bir hak arama yolu şeklinde ifade edilmektedir.[99]

Bireysel başvuru temyiz ya da istinaf kanun yolları ile benzerlik taşımamakta ve temyiz ya da istinaf sonrası olağanüstü bir kanun yolu şeklinde de nitelendirilememektedir. Bireysel başvuru incelemesinde mahkemenin bir kuralı yanlış uyguladığı tespit edilse bile, temel bir hakkın ihlali söz konusu olmadıkça AYM bu yönü ile inceleme yapmaz. Diğer taraftan, bireysel başvuru sonucunda, aleyhine başvurulan Kanun'un

[97] Akif Tögel, "*Anayasa Mahkemesi"ne Bireysel Başvuru Yolu"nun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"ne Yapılan Başvurulara Etkisi",* Akademik Teklif (Hukuk ve İdari Bilimler Dergisi), C.1, S. 1, Temmuz 2013,s. 65, https://www.academia.edu/7035042/Anayasa_Mahkemesi_ne_Bireysel_Ba%C5%9Fvuru_Yolu_nun_Avrupa_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Mahkemesi_ne_Yap%C4%B1lan_Ba%C5%9Fvurulara_Etkisi (E.T:21/08/2021); Hamdemir, s. 187.

[98] Kılınç, 2008, s. 24.

[99] Birtane, ss. 33,34; Güveyi, ss. 31,32.

uygulanması, mahkeme kararının yerine getirilmesini, idari kararın ise yürütülmesini durdurmamaktadır. Bununla birlikte, AYM inceleme sonucunda aranan şartların varlığı durumunda ve genellikle nitelikli çoğunlukla aleyhine başvuru yapılan kamu gücü işleminin yürütülmesini durdurabilmektedir.[100]

Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi dördüncü fıkrasında, bireysel başvuru incelemesinin, kanun yolunda gözetilmesi gerekli hususlara ilişkin olarak yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır. 6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesi altıncı fıkrasında da, mahkeme kararına yönelik yapılan başvurulara ilişkin bölümler tarafından yapılan incelemelerin, bir temel hakka ilişkin ihlalin bulunup bulunmadığı ve ihlalin varlığı halinde ise anılan ihlalin ortadan kaldırılabilmesi usulünün belirlenmesi ile sınırlı tutulacağı belirtilmiştir. Ayrıca kanun yolunda göz önünde bulundurulması gereken hususlara ilişkin olarak inceleme yapılamayacağı düzenlenmiştir. Bu itibarla bireysel başvurunun temyiz yolu olmadığı açıkça ifade edilmiştir.[101]

Nitekim AYM'nin 19 Aralık 2013 tarihli ve 2012/989 numaralı Kenan Özteriş başvurusunun kararında, Anayasa ile korunan bir hakkın ihlali iddiasında bulunulmayıp, yalnızca derece mahkemelerinin kararlarının tekrar incelenmesinin talep edildiği başvuruların mevzuat gereği AYM'nin yetkisi dışında tutulduğu ve açıkça dayanaktan yoksun olduğu belirtilmiştir. Yüksek Mahkeme tarafından bireysel başvuru incelemelerinde, başvuru konusu olayların ispatı, yargılama aşamasında delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi, uygulanacak kurallarının yorumu ile uyuşmazlık konusu olaya getirilen çözümün adilliği hususlarına ilişkin değerlendirme yapılmasının kural olarak mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Anayasa'da güvence altına alınan hak ile özgürlüklerin ihlal edilmemesi ve keyfi nitelik taşımaması şartıyla derece mahkemelerinin kararlarında bulunan maddi ve kanuni yanlışların da başvuru incelemesinde dikkate alınamayacağı, bu nedenle mahkemelerde yapılan yargılamada delillerinin değerlendirmesi ile hukuk kurallarının yorumlamasında açık bir takdir hatası tespit edilmediği durumlarda, AYM tarafından bu takdire müdahale edilmeyeceği

[100] Kılınç, 2008, s. 25.

[101] Atasoy, s. 9.

şeklinde ifade edilen husus bireysel başvuruya ilişkin Anayasa ve 6216 sayılı Kanun hükümleri ile örtüşmektedir.[102]

Konuya ilişkin olarak, AİHS'nin kabul edilebilirlik koşullarının düzenlendiği otuz beşinci maddesinin birinci fıkrasında, AİHM'ye yapılacak başvurunun, bütün iç hukuk yolları tamamlanarak, kesin karar tarihinden başlayarak dört ay içerisinde olması gerektiği düzenlenmiştir. Anılan başvuru süresi, AİHS'i değiştiren 15 Nolu Protokol öncesinde altı ay iken, değişiklik protokolünün getirdiği yenilik kapsamında dört aya indirilmiştir. Dört aylık yeni süre, 1 Şubat 2022 tarihinde uygulanmaya başlamıştır. Ancak iç hukuk yollarını tamamlatan nihai/kesin karar, 15 Nolu Protokolün yürürlüğe girdiği 1 Ağustos 2021 tarihinden önce verilmişse, yapılacak başvuruda altı aylık süre esas alınacaktır.[103]

Bu kapsamda, temel hak ile özgürlüklere ilişkin ihlallerin giderilmesi hususunun, ilk etapta taraf devletlerin kendi iç hukuklarında çözümlenmesi gerektiği şartı AİHM uygulamasında da görülmektedir. Söz konusu husus Uluslararası Adalet Divanının içtihadında da kabul edilerek, uluslararası örf ve adet hukukunun bir parçası halini almıştır. Bir kimse hak ihlali iddiasında bulunduğunda öncelikle ulusal makamlar önünde ihlalin giderilmesi için başvuruda bulunmak zorundadır.[104]

1.1.1.4.7. Halk Davası (Actio Popularis) Olmaması

Bireylerin doğrudan AYM'ye başvurabilmesi sadece iki türlü mümkündür. Bunlar bireysel başvuru ve actio popularis denilen halk davası şeklindedir. Bireysel başvuru müessesesi, actio popularis olarak da adlandırılan halk davasından farklıdır. Actio popularis müessesesi, hak ihlali şartı aranmaksızın, herkesin kanuni bir düzenlemenin anayasaya uygun olmadığı iddiasında bulunabilmesine olanak sağlayan bir yoldur. Buna

---

[102] Kararın tamamı için bkz. Kenan Özteriş, B. No: 2012/989, 19.12.2013. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/989 (E.T.:26.10.2021).

[103] https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/15-nolu-protokol-hakkinda-bilgilendirme-81723 (E.T.:27.12.2022).

[104] Karaarslan, ss. 492,493.

karşılık bireysel başvuruda ise, hukuki olarak koruma altında olan bir hak ya da özgürlüğü ihlal edilen bireylerin bu ihlal karşısında başvuruda bulunması söz konusudur.[105] Bireysel başvuruda, kamu makamlarının işlem ve eylemleri ile kişinin temel hak ile özgürlüklerinin ihlali şarttır.[106] Bu nedenle, actio popularis objektif nitelik taşırken, bireysel başvuru yolunda hak ve özgürlüklerin ihlali şart olduğundan subjektif niteliklidir.[107] Bireysel başvuruyu halk davasından ayıran temel husus, bireyin başvuru yapabilmek için kamu gücü karşısında mağdur olması gerekliliğidir.[108]

6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi birinci fıkrasında, güncel ve kişisel bir hakkı, direkt etkilenen bireylerce yapılan bireysel başvuruların, ihlali doğurduğu ileri sürülen işlem, eylem veya ihmal dolayısıyla yapılabileceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile bireysel başvuru müessesesinin bir actio popularis olmadığı beyan edilmiştir.[109]

Diğer taraftan tüm kanun yolları tüketilmeden bireysel başvuru yoluna gidilemezken, halk davasında bu şart aranmamaktadır. Ayrıca halk davasında bireyler ihmal yolu ile Anayasaya aykırılık iddiasıyla AYM'ye başvurma imkanına sahiptir.[110]

1.1.1.4.8. Etkili Bir İç Hukuk Yolu Olması

6216 sayılı Kanun'un kararlar kenar başlıklı ellinci maddesinde;

Mahkemece yapılacak esas inceleme neticesinde hak ihlalinin olduğu ya da hak ihlalinin olmadığı, hak ihlalinin olması halinde ise hem tespit edilen ihlalin hem de bu ihlalden kaynaklanan sonuçların kaldırılması amacıyla yapılması gereken hususların

---

[105] Kılınç, 2008, s. 26.

[106] Birtane, s. 34.

[107] Altınkök, s. 27; Güveyi, s. 32.

[108] Kaboğlu, İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri*, 8.B., Legal Yayınları, İstanbul, 2012, s. 338.

[109] Atasoy, ss. 10,11.

[110] Hamdemir, s. 49.

belirleneceği, fakat söz konusu karar ile yerindelik denetimi yapılmasının mümkün olmadığı, ayrıca idari eylem ve işlem niteliğinde de hüküm tesis edilemeyeceği,

Yapılmış olduğu belirtilen ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanmış olması halinde, söz konusu ihlal ile sonuçlarının ortadan kaldırılmasının sağlanması amacıyla dosyanın ilgili mahkemesine gönderilerek AYM'nin ihlal kararında belirtmiş olduğu şekilde dosya üzerinden tekrar yargılama yapılmasının sağlanması, fakat yeniden yapılacak yargılamada hukuki yarar görülmüyorsa başvurucuya tazminat ödenmesi yönünde karar verilebileceği veya genel mahkemelerde dava açılmasının önerileceği, düzenlenmiştir.

Bu madde ile bireysel başvuru müessesesinin, temel hak ile hürriyetlerin ihlal edildiği durumlarda başvurucunun yaşadığı mağduriyetin sonuçlarının giderilmesinin sağlanması amacıyla getirilmiş olan hukuki bir mekanizma olduğu kastedilmektedir.[111]

Bu kapsamda bireysel başvuru yolu, hak ihlalini ortadan kaldırma yönünden oldukça büyük öneme sahip bir iç hukuk yolu olarak ifade edilmektedir. Bu durumda ise, AİHM'ye yapılacak başvurularda dört aylık sürenin AYM'nin başvuruya ilişkin vereceği karardan itibaren başlayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.[112]

AİHS otuz beşinci maddesi birinci fıkrasında da yer verilen iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu, uluslararası hukuk kapsamında genel olarak tanınmış bir kuraldır. Bu kural ile bir temel hakkın ihlal edildiği yönündeki iddianın AİHM önüne taşınmadan önce iç hukukta çözümlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, başvurucunun tamamlaması gereken iç hukuk yollarının hem ulaşılabilir hem de etkili olması oldukça önemlidir.[113]

Bu konuya örnek olarak verilebilecek önemli bir karar olan Uzun/Türkiye kararında, AYM'ye yapılan bireysel başvuru usulünün, AİHM'ye başvuru yapılmadan önce

[111] Karaarslan, s. 39.

[112] Atasoy, s. 11.

[113] Karaarslan, s. 38.

tamamlanmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Anılan kararda, Türk AYM'sine başvuruda bulunmanın ne derece tesirli bir iç hukuk yolu olduğu hususu değerlendirilerek, Türk hukukundaki başvuru yolunun 23 Eylül 2012 tarihi sonrasında kesinleşen kararlara karşı öngörülen bir usul olarak bireylere açık olduğu, bizzat AYM'ye gidilerek başvuru yapılmasının gerekli olmadığı, yerel mahkemeler ile yurt dışı temsilcilikler aracılığıyla da yapılabileceği, başvuru için otuz günlük sürenin uygun olduğu, bunun yanı sıra haklı bir sebep beyan edilmesi durumunda on beş günlük ek başvuru süresinin de öngörüldüğü, başvuru için belirlenen harç tutarının uygun olduğu ve belirlenen tutardaki harcın ödenmesi hususunda zorluk yaşayan kişilere yardımcı olunması amacıyla adli yardım usulünün oluşturulduğu hususları hesaba katılarak, mezkur müessesenin ulaşılabilen bir iç hukuk yolu olduğu ifade edilmiştir.[114]

Somut başvuruda AİHM, iç hukuk yolunun 25 Eylül 2012 tarihinde tamamlanmış olduğunu ancak, 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşmiş kararlara karşı AYM'ye bireysel başvuruda bulunulabileceği, bu itibarla başvurucunun AYM'ye bireysel başvuru yapmış olması gerekirken yapmaması nedeniyle iç hukuk yolunun tamamlanmadığını ifade ederek kabul edilmezlik yönünde hüküm kurmuştur.[115]

Konuya ilişkin olarak AİHM tarafından karara bağlanan bir diğer başvuru ise, Hebat Aslan ve Firas Aslan/Türkiye başvurusudur. Başvurucular; AİHS'nin beşinci maddesi üçüncü fıkrası gereği, maruz kaldıkları tutukluluk süresinin uzunluğundan ve aynı maddenin dördüncü fıkrasına göre ise, tutukluluğa ilişkin itirazların incelenmesinde duruşma yapılmadığı ve savcı tarafından yapılan mütalaaların kendilerine tebliğ edilmediği gerekçesiyle hak ihlali iddiasında bulunmuştur. Başvurucular, iç hukuk yollarını tükettikten sonra AYM'ye bireysel başvuru yoluna gitmişlerdir. Yüksek Mahkeme, yaptığı inceleme neticesinde, başvurucuların tutuklu kaldıkları sürelerin uzun olduğu kanaatiyle başvurucular lehine tazminata hükmetmiştir. Akabinde başvurucular AİHM'ye bireysel başvuruda bulunmuşlardır. AİHM tarafından verilen kararda ise, başvurucuların iç hukuk yolu olarak bireysel başvuruda bulunarak gittikleri AYM'ce yapılan incelemede hak ihlalinin tespiti üzerine hükmedilen tazminat miktarının uygun

[114]Atasoy, ss. 11,12; Karaarslan, ss. 39,40; bkz. Hasan Uzun/Türkiye kararı.

[115] Bkz. Hasan Uzun/Türkiye kararı.

olduğu, bu itibarla başvurucuların uzun tutukluluk şikayetleri açısından mağduriyetlerinin giderildiği belirtilmiş olup, beşinci madde kapsamında ihlal kararı verilerek, bir anlamda AYM ile aynı görüş paylaşılmıştır.[116]

Başvurucuların, AYM'ye yapılacak bireysel başvuruyu göz ardı etmek suretiyle doğrudan AİHM'ye başvuru yapmaları durumunda, söz konusu başvurular, AİHM tarafından, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının yerine getirilmemesi sebebiyle reddedilecektir. Bu durumda başvurucular, AYM'ye başvuru süresi olan otuz günlük sürenin kaçırılmış olması sonucuyla karşı karşıya kalacaklardır.[117]

1.1.1.5. Bireysel Başvurunun İşlevleri

Temel hak ile hürriyetlere ilişkin ihlaller hukuk sistemi içerisinde giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak belli durumlarda hak ihlalleri giderilememektedir. Bu aşamada devreye bireysel başvuru mekanizması girmektedir.[118]

Bireysel başvurunun amacı ve özellikleri yanında işlevleri de önem taşımaktadır. Buna göre, bireysel başvurunun çok sayıda işlevi bulunmaktadır. Bunlardan en sık ifade edilen işlevler subjektif ve objektif olmak üzere iki işlevdir. Bireylerin temel hak ile özgürlüklerinin Anayasa ile güvence altına alınarak gelişmesini sağlamak subjektif işlev olarak ifade edilir. Buna karşılık, hukuk düzenini korumak suretiyle anayasa yargısının içtihatlarla geliştirilmesi ise, objektif işlev olarak adlandırılmaktadır.[119]

---

[116] Algan, Bülent, "*Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı Yaklaşımı: Hebat Aslan ve Firas Aslan Kararı Örneği"*, Anayasa Yargısı Dergisi, S. 32, 2015, ss. 204,205, https://library.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0020755&lng=0&search=b%C3%BClent%20algan&arananID=AR0225285 (E.T.:01.11.2021); Karaarslan, s. 40.

[117] Atasoy, s. 12; Karaarslan, s. 41.

[118] Kaya, Seyithan, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 133.

[119] Altınkök, s. 28.

Ayrıca, AYM'ye yapılan bireysel başvurunun, Avrupa Konseyine üye devletler aleyhine AİHM'ye yapılan bireysel başvuruların sayısında önemli oranda azalma sağlaması da bir başka işlev olarak ifade edilebilir.[120] Bu işlev, ön filtre olarak ifade edilmektedir. Başvurunun tüm bu işlevlerine ek olarak, parlamentoları harekete geçirme işlevi de mevcuttur.[121]

1.1.1.5.1. Temel Hak ile Hürriyetlerin Korunması ve Geliştirilmesi İşlevi (Subjektif İşlev)

Mezkur müessesenin temel işlevi, hak ile hürriyetlerin anayasa kapsamında güvence altına alınması ve geliştirilmesidir. Bireysel başvuru Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğünün düzenlendiği on birinci maddesine uygun şekilde temel hak ile hürriyetleri güvence altına almış olmaktadır.[122] Bireysel başvuru müessesesi, etkin olarak uygulandığında temel hak ile hürriyetleri somut hale getirmek suretiyle kapsam bakımından önemli bir koruma sağlamaktadır.[123]

1.1.1.5.2. Hukuk Düzenini Koruma ve Geliştirme İşlevi (Objektif İşlev)

Bahse konu başvurunun objektif işlevi, anayasa yargısı alanında içtihatlar geliştirmek ve hukuk düzenini korumak olarak ifade edilmektedir.[124] Hukuk düzeninin objektif koruma işlevi olan bu işlev, AYM tarafından temel hak ile özgürlük ihlalleri ile ilgili verilen kararlarda, anılan hakların objektif, belirli, yeknesak hale gelmesi ve devletin tüm organları yönünden tutarlı şekilde uygulanmasında büyük rol oynamaktadır.[125]

---

[120] Hamdemir, s. 43.

[121] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, s. 134.

[122] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, s. 134.

[123] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, s. 133.

[124] Kılınç 2008, s. 26.

[125] Aydın, 2011, s. 126.

İçtihat oluşturma konusunda AYM en etkili mercidir. Mahkemenin özellikle, yorumlu ret kararları ile bir Kanun'un hangi yorum yöntemiyle Anayasaya uygun olduğu gösterilmektedir. Mahkemenin yorumlu ret kararlarına aykırı olacak şekilde temel hak ile hürriyetin ihlali halinde iç hukuk yolları tamamlandıktan sonra bireysel başvuru yapılabilir. AYM içtihatları ile bireysel başvurulara ilişkin usuller zamanla somutlaşacaktır. Diğer taraftan, objektif işlev, yargı kararlarında birlik sağlanmasına ve demokratik bilincin gelişmesine yardımcı olmaktadır.[126]

1.1.1.5.3. Ön Filtre İşlevi

Anayasamızın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrasına göre, başvuru yoluna gidilebilmesi bağlamında iç hukuk yollarının tamamlanması zorunludur. AYM'ye usulüne uygun şekilde yapılan bireysel başvuru neticesinde ihlal giderilemediyse AİHM'ye bireysel başvuru hakkı mevcuttur. AİHM'ye yapılan başvuru Yüksek Mahkemeye yapılan bireysel başvurunun devamı niteliğindedir. Bu itibarla, AİHM'ye başvuru yapılmadan önce, AYM'ye başvuru yapılmasının ön filtre görevi üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumda, ancak iç hukuk içerisinde çözümlenemeyen başvurular AİHM'ye gidebilecektir. Böylelikle bireysel başvuru müessesesi uygulayıcı ülke aleyhine AİHM'ye açılacak dava sayısını azaltmakta diğer bir ifadeyle filtreleme işlevi görmektedir.[127]

1.1.1.5.4. Yasama ve Yargı Organlarını Etkileme İşlevi

Bireysel başvuru dünyanın birçok farklı ülkesinde kabul edilen, hak ihlallerini gideren, insan haklarını korumak ve savunmak yoluyla adaleti sağlayan bir mekanizmadır. AYM, yorum ve içtihat yoluyla başvuru müessesine ilişkin ana ilkeleri belirleyerek, genel mahkemelerce yapılabilecek ihlallerin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Yargı mercileri Yüksek Mahkemenin aynı konudaki içtihatlarına uygun hareket ederek, hak ihlallerinin azalmasına katkı sağlayacaktır. Anayasa Mahkemeleri ayrıca, tazminata hükmetmek suretiyle yasama organlarının Anayasaya uygun şekilde hareket etmelerini

---

[126] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, ss. 135,136.

[127] Kaya,*Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, ss. 136-138.

sağlamaktadır. Temel hak ihlaline neden olan kanun, yasama organı tarafından mülga edilerek yeni hak ihlalleri önleneceği gibi, ülkenin tazminat ödemeleri de engellenmiş olacaktır. Ayrıca, ülkenin itibarı da AİHM nezdinde artacaktır.[128]

1.2. TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA BİREYSEL BAŞVURU UYGULAMASI

1.2.1. Müessesenin Tarihsel Gelişimi ve Yasal Dayanağı

1.2.1.1. Türkiye'de Bireysel Başvuruya İlişkin Tartışmalar ile Kabul Edilişi

Türkiye'de AYM'nin hukuk sistemine dahil olduğu 1961 Anayasası döneminde, bireysel başvuruya ilişkin ilk tartışmalar başlamıştır. Ancak 1961 Anayasasında, hak ve özgürlüklerinin ihlali iddiasında bulunan bireylerin başvuru hakkını kullanmasına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu dönemde doktrinde bireysel başvuru müessesesine ilişkin olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür.[129]

Bunlardan, Tahsin Bekir BALTA; 1961 Anayasa'sında bireysel başvuru yoluna yer verilmediği, ayrıca AYM'nin yetkisini kanun ile genişletmeye izin veren bir hüküm bulunmadığı gibi bertaraf eden bir hükmün de yer almadığı, bu nedenle 1961 Anayasa'sının Mahkemelerin Kuruluşu kenar başlıklı, yüz otuz altıncı maddesi birinci fıkrasının mahkemelerin kuruluşunun, görev ile yetkilerinin, işleyişi ve yargılama usullerinin yasa ile düzenleneceği, hükmü çerçevesinde ihtiyaç duyulması halinde bireysel başvuru yolu ile AYM'ye başvurulabilmesinin Anayasa tarafından engellenmediği, yönünde görüşe sahiptir.[130]

Ancak, 1961 Anayasasında Yüksek Mahkemenin görevlerinin tahdidi olarak sayılması sebebiyle, sayılanlar dışında başka bir yetkinin bulunmadığı belirtilmek suretiyle

---

[128] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, ss. 139-142.

[129] Hamdemir, s. 80; Karaarslan, s. 87.

[130] Balta, Tahsin Bekir, *"Türkiye'de Anayasa Yargısı"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.18, S. 1, 1961, ss. 557,558, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637658(E.T.:02.11.2021).

BALTA'nın anılan görüşü doktrinde tartışılmıştır. Karşı görüşlerden A. Ülkü AZRAK; 1961 Anayasası'nın AYM'nin görev ve yetkilerini tadadi olarak saydığını, bu itibarla Anayasa'da kesin şekilde açıkça sayılanlar haricinde başka bir görev ve yetkinin olamayacağı, hususunu ifade etmiştir.[131] Servet ARMAĞAN ise; 1961 Anayasasında AYM'nin görev ve yetkilerinin açıkça belirtildiğini, bunun dışında, 1961 Anayasasında, özel bir kanunla AYM'ye yeni bir takım görevler verilebileceği yönünde bir düzenleme bulunmaması nedeniyle AYM'ye Kuruluş ve İşleyiş Kanunu ile ek görevler verilemeyeceğini ifade etmiştir.[132]

1961 Anayasası'nın hazırlanması sürecinde AYM'nin iş yükünü ciddi şekilde arttıracağı gerekçesiyle bireysel başvuru düzenlemesinden vazgeçilerek, her bireyin kendisiyle ilgili olmasına bakılmaksızın Anayasa'ya aykırılığı yönündeki iddia kapsamında bir yasanın iptali için AYM'ye başvurabilme hakkı olarak ifade edilen actio popularis (halk davası) yolunun tanınması yönünde görüşler gündeme getirilerek, anayasa şikayeti müessesesine çok yaklaşılmıştır. Tartışmalar sonucunda organ davası yoluyla hukuk düzeninin korunması sağlanmış, ancak sınırlı tutulması yoluyla temel haklara sahip bireylere başvuru imkanı tanınmamıştır.[133]

Bu dönemde Yüksek Mahkeme oluşturduğu yerleşik içtihatlarına göre; bireyler tarafından AYM'ye yapılan, bir kanunun tamamının ya da bir hükmünün anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptal edilmesi yönündeki başvuruları, ilk inceleme aşamasında başvuru yetkilerinin olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Mahkeme ret gerekçesinde, 1961 Anayasası yüz kırk dokuzuncu ile 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı AYM'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un yirmi birinci maddelerinde iptal davası açabilecek yetkili kişi, kurul ve makamların net şekilde belirtildiğini, ancak anılan başvuruda talebin bu maddelerde sayılanlar arasında yer almadığı, bu nedenle

---

[131] Hamdemir, (2015), s. 80, Azrak, A. Ülkü; *"Türk Anayasa Mahkemesi: Anayasa Düzenindeki Yeri- Teşkilatı-Fonksiyonları"*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.28, S. 3-4, 1962, s. 661, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96771(E.T.:02.11.2021).

[132] Armağan, Servet, *"Federal Almanya'da Anayasa Şikayeti"*, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı.7, 1971, s. 54, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14217(E.T.:02.11.2021).

[133] Göztepe 1998, ss. 124,125; Birtane, s. 47; Karaarslan, s. 88.

dilekçenin yetki bakımından reddedilmesi gerektiği ifade edilmiştir.1982 Anayasası döneminde de, bireysel başvuru müessesesinin gerekliliği anlaşılmasına rağmen, Yüksek Mahkemenin anılan anlayış ve uygulaması devam etmiştir. İleride ayrıntıları ile açıklayacağımız üzere, 5982 sayılı Kanun ile Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesinde değişiklik yapılmasıyla birlikte bireysel başvuru kurumu Anayasa'da yerini almıştır. Akabinde AYM'ye yapılacak bireysel başvurunun şartları ile işleyişini düzenleyen konular, 6216 sayılı Kanun ile detaylarıyla düzenlenmiştir.[134]

1982 Anayasası döneminde, bireysel başvuru mekanizmasının önemi giderek anlaşılmaya başlanmış ve çeşitli platformlarda ve anayasa değişikliği önerilerinde anılan müesseseye yer verilmiştir.

5982 sayılı Kanun yürürlüğe girene kadar, AYM'ye bireysel başvuru müessesesine, 1982 Anayasası'nda yer verilmemiştir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde, yüz kırk sekizinci maddede AYM'nin görev ve yetkileri belirtilmiştir. Ayrıca Yüksek Mahkeme'nin anılan maddede sayılan görevler dışında da Anayasa ile verilen diğer görevleri yapacağı düzenlenmiştir. Bununla birlikte, 1982 Anayasasında kanun koyucu tarafından AYM'ye yeni görev ile yetkiler verileceğine dair hüküm yer almamaktadır. Bu itibarla AYM'nin görev ve yetkilerinde bir değişiklik yapabilmenin tek yolunun Anayasa değişikliği olduğu anlaşılmaktadır.[135]

AYM üyeleri tarafından kaleme alınan, Yüksek Mahkemenin teşkilat yapısı ve görevleri ile ilgili temel değişikliklerin yer aldığı ve 2004 yılında Meclis Anayasa Komisyonu'na sunulan Anayasa değişikliği taslağında bireysel başvuru müessesi; herkesin, kamu gücü tarafından, AİHS kapsamında bulunan ve Anayasa'da güvence altına alınan hak ile özgürlüklerden birisinin ihlali iddiası ve iç hukuk yollarının tüketilmiş olması koşuluyla AYM'ye başvuru yapabileceği, yapılan başvurunun görüşülüp görüşülmeyeceği, ön inceleme komisyonunun kuruluşu ile yetkilerinin, Daire kararına dair usul ile esasların yasa ile düzenleneceği, şeklinde ifade edilmiştir. Anılan teklifin gerekçesinde, bireysel başvuru yolunun devreye girmesinden sonra Strasbourg Mahkemesine yapılacak

[134] Ural, ss. 120,121.

[135] Hamdemir, s. 80.

başvuru sayılarında düşüş yaşanacağı ve bireysel başvuru yolunun dava açmanın bir ön şartı olacağına vurgu yapılmıştır.[136]

Türkiye Barolar Birliği tarafından 2007 yılında hazırlanan Anayasa önerisi taslağının, Anayasa Şikayeti Başvurusu başlıklı yüz altmış altıncı maddesinde, bireysel başvuru müessesesi düzenlenmiştir. Maddenin gerekçesinde ise, olağan ve olağanüstü kanun yollarından farklı nitelikte ancak AİHM'ye yapılan başvuru ile benzer özellikler gösteren bireysel başvuru yönteminin, temel hak ile özgürlüklerin ihlaline ilişkin incelemenin her somut başvuruda kendine özgü şekilde yapılması gerektiği, ihlalin tespiti durumunda ise, ihlalin ve sonuçlarının en kısa sürede giderilmesini sağlamak amacıyla getirildiği ifade edilmiştir.[137]

Bununla birlikte, bireysel başvuru müessesesinin hukuk sistemine dahil edilmesine yönelik olarak Avrupa Konseyi'nin çeşitli organları tarafından telkinde bulunulmuştur. Bu kapsamda, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin, üye ülkelere iç hukuk yollarının iyileştirilmesine ilişkin 2004 (6) sayılı Tavsiye Kararında, üye devletlerin, bireysel başvuru yöntemini hukuk düzenlerine dahil etmeleri durumunda, AİHM'nin inceleyeceği başvuruların hacminin azaltılması ve incelemesinin kolaylaştırılmasını sağlayabileceğini belirtmiştir.[138]Bunun dışında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 19 Şubat 2010 tarihli Interlaken Bildirisinde benzer şekilde hak ihlallerinin AİHM'ye götürülmeden önce ulusal düzeyde çözülmesine ilişkin görüşleri beyan edilmiştir.[139]

---

[136] Karaarslan, ss. 94,95; Başlar, Kemal, "*Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma",* Demokrasi Platformu, Y.1, S. 2, 2005, ss. 103,104, https://www.anayasa.gen.tr/baslar-yenidenyapilanma.htm (E.T.:02.11.2021).

[137] Türkiye Barolar Birliği, T.C. Anayasa Önerisi 2007, 4.B., TBB Yayınları, 2007, Ankara, s. 291.http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/2007_Anayasa%20Taslagi_TBB.pdf (E.T.:02.11.2021).

[138] Hamdemir s. 83; Bkz. Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı metni için https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dd18e(E.T.:02.11.2021).

[139] Metin için bkz. https://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_FinalDeclaration_ENG.pdf (E.T.:02.11.2021); Daha detaylı bilgi için bkz. Altınkök, s. 36; Birtane, s. 48.

Bireysel başvuru müessesesi uzun tartışmalar akabinde, 5982 sayılı Kanun ile Anayasanın yüz kırk sekizinci ve yüz kırk dokuzuncu maddelerine yapılan eklemelerin yer aldığı, Anayasa değişikliklerinin 12 Eylül 2010 tarihli halkoylaması ile kabulü sonucunda hukuk sistemimize dahil edilmiştir. Buna göre, Anayasa değişikliklerine ilişkin halkoylamasının sonucu 23 Eylül 2010 tarihli ve 27708 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır. 5982 sayılı Kanun'un yirmi beşinci maddesi ve Anayasaya eklenen geçici on sekizinci maddenin son fıkrasında yer alan, mezkur müesseseye dair düzenlemelerin iki yıl içerisinde bitirileceği, uygulama kanununun yürürlüğe girmesinden itibaren başvuruların kabul edilmeye başlayacağı, hükmü kapsamında 30 Mart 2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun kabul edilmiştir. 6216 sayılı Kanun'un yetmiş altıncı maddesi birinci fıkrası (a) bendinde AYM'ye yapılacak bireysel başvurunun usul ve esaslarının düzenlendiği kırk beş ila elli birinci maddelerinin 23 Eylül 2012 tarihinde yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır.

Ayrıca bireysel başvurunun işleyişine ilişkin olarak, 12 Temmuz 2012 tarihli ve 28351 sayılı R.G.'de yayımlanan AYM İçtüzüğü'nün bilhassa dördüncü bölümünde yer alan elli dokuz ila seksen dördüncü maddeleri arasında düzenlemeler de mevcuttur.

Türkiye'den AİHM'ye yoğun şekilde yapılan başvurular ve sonucunda da Türkiye aleyhine çıkan çok sayıda ihlal kararları ile tazminata hükmedilmesi anılan müessesenin hukuk sistemimize dahil edilmesinin en temel sebepleri arasındadır. Türkiye'de haklar ve hukukun üstünlüğü temelindeki standartların yükselebilmesi amacıyla bireysel başvuru müessesesinin getirilmesi gerektiği, gerekçede ifade edilmiştir. AYM'ye bireysel başvuruda bulunulabilmesi için, Anayasa'da yer verilen ve AİHS ile Türkiye'nin tarafı olduğu ek protokollerde düzenlenen hakların ihlal edilmesi şartı gereklidir. Bu da gerekçeyi desteklemektedir.[140]

6216 sayılı Kanun'un geçici birinci maddesinin sekizinci bendine göre, kesinleşme tarihi 23 Eylül 2012 sonrası olan kesin nitelikli işlem ve kararlara karşı gidilebilecek bireysel başvurular AYM'ce incelenir. Diğer bir ifadeyle bu tarihten önce kesinleşmiş

[140] Yılmazoğlu/Perdecioğlu, 2019, s. 922.

olan karar ve işlemlere karşı geriye dönük olarak bireysel başvuru yapılması olanağı bulunmamaktadır. Türkiye'de AYM'ye bireysel başvurunun kabul edilmesindeki temel amaç, daha önce de ifade ettiğimiz gibi temel hak ile özgürlüklerin ihlaline ilişkin iddiaların ilk etapta iç hukukta ortadan kaldırılması ve böylece Türkiye aleyhine AİHM'ye yapılan başvuruların sayısının azaltılması olduğu hususu, aynı zamanda 5892 sayılı Kanun'un gerekçesinden de anlaşılmaktadır.[141]

1.2.1.2. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvurunun Yasal Dayanağı[142]

Bireysel başvuru yolu, 1982 Anayasasında 2010 yılında yapılan değişiklikle AYM'nin görev ve yetkilerinin düzenlendiği yüz kırk sekizinci maddeye eklenmiştir. Buna göre maddenin birinci fıkrasına Yüksek Mahkemenin bireysel başvuruları karara bağlayacağı görev olarak eklenmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasında, her bireyin, Anayasa ile koruma altına alınan temel hak ile özgürlüklerden, AİHS kapsamında yer alan birisinin idare eliyle ihlali yönündeki iddia ile AYM'ye gidilebileceği ancak olağan kanun yollarının tamamlanması hususunun şart olduğu düzenlenmiştir. Dördüncü fıkrada, bireysel başvuru incelemesinde, kanun yolunda dikkat edilmesi şart olan hususlarda herhangi bir inceleme yapılamayacağı, beşinci fıkrada ise, başvurunun usul ve esaslarının yasa ile düzenleneceği yer almaktadır.

AYM'nin çalışma ve yargılama usulünün düzenlendiği yüz kırk dokuzuncu maddesi ilk fıkrasında, başvurularda kabul edilebilirlik araştırması yapmak üzere komisyonlar oluşturulabileceği, ikinci fıkrasında, bireysel başvuruların bölümler tarafından karara bağlanacağı, maddenin son fıkrasında ise, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebileceği düzenlemesi mevcuttur.

AYM kararlarına ilişkin düzenlemenin yer aldığı yüz elli üçüncü maddenin son fıkrasında, AYM kararlarının R.G.'de derhal yayımlanacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Yüksek Mahkeme kararlarının, yasama, yürütme, yargı erklerini, idare makamlarını, ilave olarak gerçek ve tüzelkişileri de bağlayıcı nitelikte olduğu

[141] Hamdemir, ss. 84,85.

[142] Karaarslan, ss. 96-100.

düzenlenmiştir. Anılan maddeden anlaşıldığı üzere bireysel başvuru kararları da dahil olmak üzere AYM kararlarının tamamı R.G.'de yayımlanacaktır.

Anayasanın yer verdiğimiz ilgili maddeleri AYM'nin bireysel başvurularda uyması gereken usul kurallarını düzenlemek suretiyle çerçevesini çizmiştir. Ancak daha detaylı düzenlemeler 6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğünde yer almaktadır.

6216 sayılı Kanunda, bireysel başvurulara ilişkin olarak karar verme yetkisi bulunan kurul, Bölüm olarak adlandırılmaktadır. Kanuna göre Komisyon ise, başvurularda kabul edilebilirlik araştırmasını yapmak görevi ile teşkil edilen kurullar şeklinde tarif edilmiştir. Bölüm ve komisyonların meydana gelişi ve iş bölümüne ilişkin hususların İçtüzükle belirleneceği hükmü mevcuttur. Bireysel başvurunun düzenlendiği kırk beş ila elli birinci maddelerin yer aldığı dördüncü bölümde ise, bireysel başvuruda bulunabilecekler, hakkın içeriği, şartları, kabul edilebilirlik koşulları ile incelemesi, esas hakkındaki incelemenin nasıl yapılacağı, inceleme sonucu verilecek kararlar ve hakkın kötüye kullanımı düzenlenmiştir.

Mezkur başvuru yoluna yönelmeden önce, ihlalin kaynağı olduğu belirtilen işlem, eylem, ihmale ilişkin olarak yasada öngörülen tüm başvuru yollarının tamamlanmış olması şarttır. Ayrıca doğrudan başvuru yoluna gidilemeyecek işlemler olarak, yasama işlemleri, düzenleyici idari işlemler, AYM kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler belirtilmiştir.

Mevzuata göre başvuruda bulunabilecekler, ihlalin kaynağı olduğu belirtilen işlem, eylem, ihmal dolayısıyla güncel ve kişisel hakkı direkt etkiye uğrayanlar şeklinde belirlenmiştir. Anılan düzenlemeye göre kamu tüzel kişilerinin başvuruda bulunmaları imkanı mevcut değildir. Özel hukuk tüzel kişileri ise, tüzel kişiliğe ait haklarına yönelik ihlalin varlığı iddiasıyla başvuruda bulunabilirler. Yabancılar ise, yalnızca Türk vatandaşlarına verilen haklara ilişkin başvuru yapabilme hakkına tabi değildir.

Bireysel başvuru, 6216 sayılı Kanunda ve AYM İçtüzüğünde belirtilen şartlara uygun olarak direkt yapılabileceği gibi, mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikleri aracılığı ile

de mümkündür. Ancak farklı yollarla yapılan bireysel başvuruların kabul edilmesinin usul ve esasları İçtüzükte düzenlenmiştir. Harca tabi olan bireysel başvuru usulünde, başvurucunun, bulunuyorsa temsilcisinin kimlik, adres bilgilerinin, avukatın vekaletnamesinin, işlem, eylem, ihmal yoluyla ihlalinin ileri sürüldüğü hak ile özgürlük ve buna dayanak olan Anayasa hükümlerinin, ihlal gerekçelerinin, uğranılan zararın, başvuru yollarının tamamlandığına dair safahatın, tarihin, başvuru yolu öngörülmeyen durumlarda ihlalin öğrenildiği tarihin, ibraz edilecek başvuru dilekçesinde yer alması zorunludur. Bunlara ilave olarak, ihlalin gerçekleştiğine dair kanıtlar, ihlali meydana getiren işlem ya da kararların aslı veya örneğinin ve başvuru harcı ödendi belgesinin de dilekçeye ilavesi gereklidir. Başvuru, iç hukuk yollarının tamamlandığı ya da ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz günlük süre içerisinde yapılmalıdır. Bununla birlikte, haklı bir sebeple otuz günlük süre içerisinde başvuru yapılamaması halinde, haklı sebebin son bulmasından başlayarak on beş günlük bir süre zarfında haklı mazeretin kanıtları ile birlikte başvuru yapılması imkanı getirilmiştir. Mahkeme tarafından yapılan incelemede, haklı sebep geçerli kabul edilebileceği gibi reddedilebilir. Başvuru evraklarında eksiklik bulunması halinde, on beş günlük süre içerisinde haklı bir sebep olmaksızın eksikliklerin düzeltilmemesi durumunda başvurunun reddedileceği de başvurucuya bildirilir.

Bireysel başvuru incelemeleri neticesinde ilk aşamada, kabul edilebilirlik ve kabul edilmezlik yönünde kararlar verilmektedir. Mevzuatta belirtilen yukarıda saydığımız şartların varlığı halinde kabul edilebilirlik; buna karşılık, Anayasanın yorumu ile uygulaması, temel hak ile özgürlüklerin çerçevesi ve sınırları bakımından önemli olmayan ve başvurucuyu ciddi bir zarara uğratmayan başvurular hakkında ise dayanaktan yoksun oldukları gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilmektedir. Komisyonlarca yapılan kabul edilebilirlik incelemesinde kararlar oybirliği ile verilir. Ancak oybirliği sonucuna ulaşmayan dosyalar bölümlere gönderilmektedir. Kabul edilemezlik kararları, kesin nitelikli kararlardır. Kabul edilebilirlik şartları ile incelemenin usul ve esaslarının İçtüzükle düzenleneceği de yer almaktadır.

Bir başvuruda bölüm tarafından kabul edilebilirlik kararı verilmesi durumunda esas inceleme safahatına geçilmektedir. Başvurunun bir örneği Adalet Bakanlığına bilgi

olarak gönderilerek, Bakanlık tarafından gerekli görülmesi halinde hazırlanan görüş Mahkemeye yazılı şekilde gönderilmektedir. Komisyonlar ve bölümler hak ihlalinin tespiti için gerekli araştırma ve incelemeyi yaparak, ihtiyaç olması halinde bilgi ve belgeleri ilgili kişilerden talep edebilmektedir. Kural olarak inceleme, dosya üzerinden yapılmakta olup, Mahkemece gerekli görülmesi halinde duruşma kararı da verilebilmektedir. Bölümler tarafından yapılan esas incelemede, başvurucunun haklarını korumak amacıyla zorunlu görülmesi durumunda resen ya da başvurucunun talebi üzerine tedbir kararı verilebilmektedir. Tedbir kararı alınmasından itibaren altı ay içinde, esas hakkındaki karar verilmezse, anılan tedbir kararı kendiliğinden hükümsüz hale gelmektedir. Bölümler tarafından yapılan incelemelerde, bir temel hakka ilişkin ihlalin bulunup bulunmadığı ve ihlalin varlığı halinde ise, anılan ihlalin ortadan kaldırılabilmesi usulünün belirlenmesi ile sınırlı bir yetki bulunmakta olup, ayrıca kanun yolunda gözetilecek konularda inceleme yapılamamaktadır. Diğer taraftan bireysel başvuru incelemesinde, 6216 sayılı Kanun ile İçtüzükte düzenlenmeyen durumlarda başvurunun vasfına uygun olan usul kanunlarının ilgili düzenlemeleri uygulanmaktadır.

Esas incelemesi neticesinde ihlal tespit edilirse, anılan ihlal ile sonuçlarının bertaraf edilmesi amacıyla gereken hususlar belirlenmektedir. Bununla birlikte, inceleme kapsamında yerindelik denetimi yapılamamakta, ayrıca idari eylem ve işlem niteliğinde de karar verilemeyecektir. Yapılmış olduğu belirtilen ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanmış olması halinde, söz konusu ihlal ile sonuçlarını ortadan kaldırılmasının sağlanması amacıyla dosyanın ilgili mahkemesine gönderilerek AYM'nin ihlal kararında belirtmiş olduğu şekilde dosya üzerinden tekrar yargılama yapılmasının sağlanması, fakat yeniden yapılacak yargılamada hukuki yarar görülmüyorsa başvurucuya tazminat ödenmesi yönünde karar verilebileceği veya genel mahkemelerde dava açılmasının önerileceği, düzenlenmiştir. AYM kararlarının tamamı R.G.'de yayımlanmamakta olup, hangi kararların yayımlanacağına ilişkin hususlar İçtüzükte gösterilmektedir.

Komisyonlar ve bölümler arasında kararlar bakımından farklılıklar bulunabilmektedir. Bu itibarla, Komisyonlar arasındaki içtihat farklılıkları, bağlı oldukları bölümler

tarafından; bölümler arasındaki içtihat farklılıkları ise Genel Kurul tarafından karara bağlanmaktadır. Yapılan başvuruda feragat edilmesi halinde ise, düşme kararı verilmektedir. Ayrıca, başvurucu tarafından anılan hakkın net bir biçimde kötüye kullanıldığının tespiti durumunda, başvurucu aleyhine, yargılama giderleri haricinde, disiplin para cezasına da hükmedilebilmektedir.

Bireysel başvuru usulüne ilişkin düzenlemelerin yer aldığı, AYM İçtüzüğü, Anayasa'nın yüz kırk dokuzuncu maddesi ile 6216 sayılı Kanun'un beşinci maddesine dayanılarak ayrıntılı şekilde düzenlenmiş olup, bireysel başvuruları inceleyen AYM birimleri, bu birimlerin oluşumu, çalışma usulleri ve esasları detaylandırılmıştır. İçtüzüğün elli dokuz ila seksen dördüncü maddelerinin yer aldığı bölümde ise, gerek Anayasa ve gerekse 6216 sayılı Kanun'da içtüzükle düzenleneceği belirtilen, bireysel başvuru formu ile ekleri bunların hazırlanmasına ilişkin esaslar, başvurucunun temsil edilmesi hususu, başvuru harcı ile adli yardım imkanı, başvurunun yapılabileceği yerler, süresi ve mazeret, kayıt işlemleri, form ve eklerinin ön incelemesi ile eksiklikleri, bireysel başvuruların Bölümlere ve Komisyonlara dağıtımı, başvuruların inceleme sırası, yazışmalar, bilgi, belge isteme ve tebliğ, Adalet Bakanlığı'na bildirim, bölüm ve Komisyonlardaki oylamalar ile kararlar, tedbir kararı, duruşma, pilot karar usulü, karar taslaklarının hazırlanması, komisyon ve bölüm kararlarının şekli, ihlal kararı ve ihlalin giderilmesi, düşme kararı, kararın imzalanması, tebliği ile yayımlanması, tavzih ve maddi hataların giderilmesi, başvuru hakkının kötüye kullanılması ile son olarak genel hükümlerin uygulanması, hususları detaylandırılmıştır.

1.3. ANAYASA MAHKEMESİ'NE YAPILAN BİREYSEL BAŞVURULARIN İNCELENME USULÜ

1.3.1. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru

Anayasa'ya uyulmasını sağlamak amacıyla, her türlü yargı işlemi ile anayasa hukuku sorunlarının yargısal çerçevede karara bağlanması, geniş anlamda anayasa yargısı şeklinde ifade edilmektedir.[143]

[143] Özbey, s. 168.

Hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamak amacıyla en etkili yol olarak AYM'ye bireysel başvuru sistemi mevcuttur. Hak ihlali iddiası, öncelikle ilgili devletin iç hukuk sisteminde çözülmesi ve düzeltilmesi gereken bir husustur. AİHM'ye göre, iç hukukta öngörülen yolların tamamlanması ilkesi, her vakanın özelliği bağlamında incelenir. Bu ilkenin uygulanması mutlak ya da otomatik değildir. Bu nedenle hukuki ve siyasi açılardan da değerlendirilmesi gereklidir. Daha öncede belirttiğimiz gibi, bu konuda örnek karar olan Uzun kararı ile; AYM'ye başvuru yapılması hususunun, tamamlanması zorunluluğu bulunan iç hukuk yolu olduğu, AİHM tarafından açıkça vurgulanmıştır.[144]

AYM kararları incelendiğinde, bireysel başvuru müessesesi ilgili mevzuat bağlamında geniş yorumlanmak suretiyle hukuki yol olarak geliştirilmektedir. AYM bireysel başvuru incelemesi yaparken her türlü bilgi ve belgeyi isteyebilir, duruşma yapabilir, telafi edilemeyecek nitelikte zararların meydana gelmesini engellemek amacıyla ihtiyati tedbir kararı alabilir. Bu kapsamda AİHM, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uygulanan sokağa çıkma yasakları ile sonuçlarına ilişkin AYM'nin ihtiyati tedbir kararı alabilme imkanına dikkat çekmiş olup, AYM'de bu başvurularda ikincillik ilkesi (subsidiarity) gereği hızlı bir şekilde karar vermiştir. AYM tarafından iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra yapılan bireysel başvurunun incelenmesi sonucunda, ihlalin yargı kararından kaynaklandığı tespit edilirse, dosya ilgili mahkemeye gönderilerek, yeniden yargılama yapılması usulü ile ihlalin ortadan kaldırılması sağlanır. Ancak her durumda yeniden yargılama gerekmediği için, doğrudan tazminata hükmedilebilmesi veya ihlal iddiasında bulunan şahıs tarafından yeni bir dava açılabilmesi imkanı bulunmaktadır. Bunlar dışında AYM tarafından, dava konusunun eski durumuna getirilmesinin ilgili merciden talep edilmesi de mümkündür. Bununla birlikte, bazı hak ihlali iddialarında olağan kanun yollarının tüketilmesi koşulu aranmamaktadır.[145]

AYM'ye bireysel başvuru yolu, hukuk sistemi içerisinde daha çabuk ve etkili işleyen bir mekanizmadır. Bu itibarla, AYM uzun tutukluluk sürelerine ilişkin başvurularda zaman

[144] Karakaş, s. 13.

[145] Karakaş, ss. 13,14.

bakımından yetki konusunda esnek davranmaktadır. AİHM içtihatlarında da belirtildiği şekilde AYM tarafından da, tutuklu kişilerin makul bir sürede yargılanmaları gerektiği yönünde kararlar verilmiştir. Bu kararlar neticesinde kişilerin tutukluluk halleri sona ererek, özgürlüklerine kavuşmaları sağlanabilmektedir.[146]

Özellikle uzun yargılamalara ilişkin adil yargılanma hakkı ihlali iddialarında AYM'ye yapılan başvuru, dava görülmeye devam ederken yapıldığından, AYM yargılama süresinin uzunluğuna ilişkin başvurular da ihlal sonucuna varmıştır. Bu şekilde AİHM kararları ile AYM kararları aynı doğrultudadır. Ayrıca AİHM, AİHS ikinci ve üçüncü maddelerinde yer alan, yaşam hakkı ile kötü muamele yasağı ihlali iddiasıyla, yargılama neticelenmeden önce yapılan başvurularda, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını aramadan başvuruyu hemen kabul etmektedir. AYM'nin benimsemiş olduğu içtihadı kapsamında, iç hukuk yolları tamamlanmadan yapılan başvuruları kabul ederek verdiği kararların etkisinin dayanağı, Anayasanın yüz elli üçüncü maddesinde yer alan, AYM kararlarının niteliğinin, yasama, yürütme, yargı kuvvetleri, idare makamları, gerçek ve tüzel kişiler tarafından uyulması zorunlu kararlar olduğu şeklindeki düzenlemedir.[147]

AYM'nin bireysel başvurulara ilişkin ifade özgürlüğü hakkı ile tutukluluk ve yargılama sürelerinin uzun olması ile ilgili içtihadı incelendiğinde, AİHM ile aynı doğrultuda görüş benimsediği ve bu yönde kararlar verdiği görülmektedir.[148] Bu kapsamda, bireysel başvuru yolunun Anayasaya eklenmesi sonucunda, AYM görevleri arasına giren bireysel başvuruları karara bağlamak, daha öne çıkan bir görev halini almıştır. Böylece Mahkemenin iş yükünün büyük bir çoğunluğunu, insan haklarının korunmasını sağlamak amacıyla hak ihlalleri iddialarının incelenmesi oluşturmaktadır.[149]

AYM'ye bireysel başvuru ikincil ve kendine özgü nitelikte olması sebebiyle usulü ve süreci diğer yargı yollarından farklı şekilde belirlenmiştir. 6216 sayılı Kanun'un kırk

[146] Karakaş, ss. 13-17.

[147] Karakaş, ss. 14-17.

[148] Giakoumopoulos, s. 37.

[149] Birtane, s. 54.

yedinci maddesi birinci fıkrasında, bireysel başvuruların, mezkur Kanun'da ve İçtüzük'te belirtilen şartlara uygun biçimde, dolaysız, mahkemeler aracılığı ile veya yurt dışı temsilcilikleri aracılığı ile yapılabileceği, ancak diğer yollarla yapılacak başvuruların kabulüne ilişkin usul ve esasların ise İçtüzükle düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. AYM İçtüzüğü'nün başvurunun yapılabileceği yerler kenar başlıklı altmış üçüncü maddesi birinci fıkrasında da, bireysel başvuruların, 6216 sayılı Kanun'da ve İçtüzük'te düzenlenen koşullara uygun olarak, İçtüzük'te yer verilen ve aynı zamanda mahkemenin sitesinde bulunan başvuru formu kullanılmak suretiyle doğrudan başvurucu tarafından yapılabileceği gibi diğer mahkemeler ya da yurt dışı temsilcilikleri kanalıyla da yapılabileceği hüküm altına alınmıştır. Bu itibarla, AYM'ye doğrudan bireysel başvuru yapılabildiği gibi, Cumhuriyet Savcılıkları ve Ceza İnfaz Kurumları dahil olmak üzere mahkemeler aracılığıyla da yapılabilmektedir.[150]

Bu kapsamda, AYM'ye bireysel başvuru düzenlenen bu üç başvuru yönteminden biri kullanılarak yapılabilir. AYM başvuruların usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığının tespitini resen inceler. Bu nedenle, belirtilen usuller dışında yapılan başvurular usulüne uygun olmadığından kayda alınmayarak başvurucuya iade edilir.[151]

6216 sayılı Kanun'da belirtilen makamlar yerine posta yolu ile AYM'ye gönderilen başvurunun reddedilmesi durumunda, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği iddiasına yönelik AYM'ce verilen 16 Ekim 2014 tarihli 29147 sayılı R.G.'de yayınlanan, 17 Temmuz 2014 tarihli 2013/7290 numaralı Ali Çiftçi başvurusuna ilişkin kararda; mahkemeye erişim hakkı ihlal edilmediği sürece, mahkemelerin yargılama usulüne ilişkin istisnai nitelikteki hükümlerinin dar şekilde yorumlanarak mevzuatta, mektup, e-posta vb. araçlar kullanılmak suretiyle başvuru yapılamayacağı, aynı şekilde eksikliklerin giderilmesinde de bu araçların kullanılamayacağı ve bu şekilde geniş yorumlanamayacağı, bireysel başvuruların, AYM'ye doğrudan veya

---

[150] Birtane, s. 55.

[151] Turan, Hüseyin, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Başvuruların İncelenme Usulü"*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 7, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

mahkemeler aracılığıyla yapılabileceğine ilişkin hükmün mahkemeye erişim hakkını ihlal etmediği, hususu ifade edilmiştir.[152]

1.3.1.1. Bireysel Başvuru Yapılacak Yerler

6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi birinci fıkrası ile AYM İçtüzüğü'nün altmış üçüncü maddesi birinci fıkrasında, bireysel başvuruların doğrudan doğruya AYM'ye yapılabileceği gibi, diğer mahkemeler ya da yurt dışı temsilcilik kanalıyla da yapılabileceği düzenlenmiştir. Bu kapsamda yasa koyucu bireysel başvuru hakkının üç yöntemle yapılmasını belirlemiştir. Bu yollar dışında, mektup, faks, elektronik iletişim, elektronik posta, vb. yollarla yapılacak başvurular Mahkeme tarafından dikkate alınmamaktadır. Bu durum, AYM Bireysel Başvuru Formu Kılavuzu'nda, başvuruya ilişkin olarak AYM'ce talep edilen belgelerin Mahkemeler ya da yurt dışı temsilcilikleri kanalıyla gönderilebileceği gibi, AYM'ye kendisi tarafından elden teslim edilebileceği, belirtilen usul haricinde herhangi bir kanalla gönderilen belgelerin kabul edilmeyerek işleme alınmayacağı şeklinde düzenlenmiştir. Mevzuatta yer alan üç yöntem haricinde bir yol ile başvuru yapılmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir.[153]

Bununla birlikte, 6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi birinci fıkrası son cümlesinde, diğer yollarla yapılacak başvurunun kabul edilebileceği ve buna dair usul ve esasların İçtüzükle düzenleneceği hükmü mevcuttur. Bu hükümle AYM'ye yetki tanınmıştır. AİHM, Hasan Uzun kararında AYM'ye yapılacak başvurunun usulünü de değerlendirmiş olup, 6216 sayılı Kanun hükümleri gereği, AYM'ye yapılacak başvuruların, olağan kanun yollarının tüketilmesinden itibaren otuz gün içinde AYM Yazı İşleri Müdürlüğü'ne, ulusal mahkemelere ve AYM'ye iletilmek üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Temsilciliklerine yapılabileceği, AYM'ye başvuru usulüne ilişkin olarak AİHM tarafından herhangi bir sorun tespit edilmediği, başvuruların ulusal

---

[152] Birtane, ss. 55,56; Kararın tamamı için bkz. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7290?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=7290&KararTarihiBaslangic=17%2F07%2F2014 (E.T.:16.11.2021).

[153] Birtane, s. 55; Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, s. 195; AYM Bireysel Başvuru Formu Kılavuzu için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/files/bireyselbasvuru/basvuru_kilavuzu.pdf (E.T.:15.11.2021).

mahkemeler aracılığıyla da işleme koyulabileceği dikkate alındığında başvuruculara kolaylık sağlandığının açık olduğu, otuz günlük başvuru süresinin ise makul bir süre olduğu, geçerli bir mazeret ileri sürülmesi durumunda ise on beş günlük ek başvuru süresinin de öngörüldüğü ifade edilmiştir.[154]

1.3.1.2. Anayasa Mahkemesi'ne Doğrudan Bireysel Başvuru

AYM İçtüzüğü elli dokuzuncu maddesi birinci fıkrası, başvuruların, örneği İçtüzük ekinde yer alan ve AYM'nin internet sitesinde yayımlanan başvuru formu kullanılmak suretiyle resmi dilde yapılacağını düzenlemektedir. Bireysel başvuruların bireysel başvuru formu ile veya formda bulunması gerekli tüm bilgilerin yer aldığı bir dilekçe ile veyahut aynı formatta yazılan bir dilekçeyle yapılması gerekmektedir. [155] Bireysel başvuru formunda yer alması gerekli hususlar anılan maddenin devam eden fıkralarında ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir.

AYM İçtüzüğü'nün altmış beşinci maddesi kapsamında, yapılan bireysel başvurular, AYM'ye ulaşması akabinde, Komisyonlar Başraportörünün gözetiminde ilgili birim tarafından numara verilmek suretiyle kaydedilmektedir. AYM İçtüzüğü'nün altmış birinci maddesi birinci fıkrasında, bireysel başvuruların, başvurucunun kendisi, yasal temsilcisi veya avukatı tarafından yapılabileceği, fakat avukat ya da yasal temsilci ile başvurulması durumunda yetki belgesinin bulunması şartının arandığı belirtilmiştir. Ayrıca, başvurucunun avukatı veya yasal temsilcisi varsa, onunla yapılan yazışmaların veya ona yapılan tebligatların başvurucuya yapılmış sayılacağı hükmü ise, maddenin ikinci fıkrasında yer almaktadır.

AYM'ye direkt yapılan başvurular, otomatik şekilde numara alarak, yargılama devam ettiği sürece bahse konu başvuru numarası ile yazışmalar gerçekleştirilmektedir. [156] AYM İçtüzüğü'nün altmış birinci maddesinde, başvurucunun kendisinin, yasal

---

[154] Bkz. Hasan Uzun/Türkiye kararı.

[155] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru,*2018*,* ss. 196,198.

[156] Karaarslan, s. 107.

temsilcisinin veya avukatının bireysel başvuruda bulunabileceği, avukat ya da yasal temsilci kanalıyla yapılan başvurularda yetki belgesinin sunulmasının zorunlu olduğu, avukat veya yasal temsilci ile yapılan yazışmaların veya tebligatların başvurucuya yapılmış sayılacağı, bu itibarla usulüne uygun olarak doldurulan başvuru formu veya dilekçenin, başvurucu veya yasal temsilcisi veyahut avukatı tarafından imzalanacağı, başvuru formu ve eklerinin bireysel başvuru bürosuna başvurucu veya vekili ya da kanuni temsilcisi aracılığıyla teslim edilmesiyle başvurunun yapılmış olacağı düzenlenmiştir.

6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi ikinci fıkrası ile aynı doğrultuda AYM İçtüzüğü'nün altmış ikinci maddesinde, bireysel başvuruların harca tabi olduğu hüküm altına alınmıştır. Bireysel başvuru hakkı anayasal bir hak olması nedeniyle başvuru harcı eşitlik, ölçülülük ve sosyal devlet ilkelerine uygun olmalı, hakkın kullanımını sınırlandırmamalı ve engellememelidir. Bu nedenle AYM İçtüzüğü'nün altmış ikinci maddesinde maddi olarak anılan başvuru harcını karşılayamayacak durumda olanlar için adli yardım talepleri düzenlenmiştir.[157]

Ancak dava açmanın harca tabi olması ve yargılama giderleri kaleminin varlığı çok kez adil yargılanma hakkının unsurları arasındaki mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği gerekçesi ile AİHM önüne götürülmüştür. Bu başvurularda AİHM, mutlak bir hak olmayan mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılabileceğini ve devletlerin hem iş yükü bakımından gereksiz başvuruların azaltılması hem de yargının idaresini sağlamak amacıyla düzenleme yetkisi bulunduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda devletlerin, dava açılmasını imkansızlaştırmamak ve aşırı derecede zorlaştırmamak kaydıyla, başvurularda harç alınması şeklinde maddi nitelikte bir yükümlülük getirmesinin, mahkemeye erişim hakkının ihlalini oluşturmayacağını ifade etmiştir.[158] Bu konu AİHM tarafından, Hasan Uzun/Türkiye kararında da değerlendirilmiştir. Anılan kararda, bu başvuru yoluna ilişkin başvuru harcı olan miktarın aşırı görünmediğini ve

[157] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, 2018, ss. 200,201.

[158] Birtane, ss. 56,57.

ayrıca başvurucular için adli yardımdan faydalanma imkanının da sağlandığı belirtilmiştir.[159]

Bu kapsamda, bireysel başvuru bürosu tarafından, AYM İçtüzüğü'nün altmış altıncı maddesi kapsamında, başvuruların şekil açısından eksiklikleri incelenerek, tespit edilen eksikliğin tamamlattırılması amacıyla başvurucuya, avukatına ya da yasal temsilcisine verilen on beş günlük kesin sürede haklı sebep olmaksızın eksikliklerin giderilmemesi durumunda başvurunun reddedileceği bildirilir. Bu kapsamda, verilen ret kararının başvurucuya tebliğinden başlayarak yedi gün içerisinde mezkur ret kararına karşı Komisyona itiraz edilebilmekte olup, Komisyonlar tarafından verilen kararlar kesin niteliktedir.

1.3.1.3. Mahkemeler Vasıtasıyla Bireysel Başvuru

Bireysel başvuruda bulunacak başvurucular doğrudan başvuru yapabilecekleri gibi, ülke içerisinde herhangi bir mahkeme aracılığı ile de başvuruda bulunabilirler. AYM'ye bizzat başvuru yapılmasında uygulanan usul ile mahkeme aracılığıyla yapılan başvurular için uygulanacak usul birebir aynıdır. Mahkeme kanalıyla yapılan başvurular fiziki ortamda gönderildiği gibi, Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) sistemi üzerinden de gönderilmektedir. Bu şekilde yapılan her iki başvuru bireysel başvuru bürosunda birleştirilip kaydedilerek, verilen başvuru numarasının bulunduğu kayıt belgesi başvurucuya tebliğ edilir. Mahkeme tarafından, başvuru evrakı ile eklerinin, şekli eksiklik, imza, vekalet, yetki belgesi, süre, harç, adli yardım hakkı gibi hususlar yönünden ön inceleme yapma hakkı bulunmamakta olup, mahkemenin sadece kendisine tevdi edilen başvuruyu havale ederek ilgili evrakları AYM'ye göndermesi yeterlidir.[160]

Mahkeme kanalıyla gerçekleştirilen bireysel başvurularda, başvuru formu ile eklerinin mahkeme tarafından teslim alınarak sisteme kaydedilmesine ilişkin düzenlenen alındı belgesi başvuru sahibine verilecektir. Havale yerine geçmesi sebebiyle, alındı belgesinin tarihi başvurunun yapıldığı tarih olarak kabul edilmektedir. Başvuru formu ve ilgili

[159] Bkz. Hasan Uzun/Türkiye kararı.

[160] Turan, ss. 8,9.

evrakların usulüne uygun şekilde mahkemeye havale edilmesi ile başvuru yapılmış olmaktadır. Ancak başvurucudan kaynaklanmayan herhangi bir sebeple, ilgili evrakların başvurulan mahkeme yerine başvurucu tarafından AYM'ye gönderilmesi durumu, geçerli bir mazeret olarak görülerek yapılan başvuru kabul edilmekte ve kayda alınmaktadır. Bu durumda başvuru tarihi, başvurunun ilk olarak sunulduğu mahkemece yapılan havale tarihi kabul edilmekte olup, başvuru evraklarının başvuruda bulunan tarafından AYM'ye gönderildiği tarih esas alınmamaktadır.[161]

6216 sayılı Kanun ve AYM İçtüzüğü'nde açıkça yer almamasına rağmen uygulamada Cumhuriyet Başsavcılıkları kanalıyla yapılan başvuruların AYM tarafından kabul edildiği görülmektedir. Cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlüler tarafından yapılan bireysel başvurular cezaevi idaresince teslim alınarak Cumhuriyet Başsavcılıkları aracılığıyla yapılmakta ve başvuru evrakları doğrudan AYM'ye gönderilmektedir.[162]

1.3.1.4. Yurtdışı Temsilcilikler Vasıtasıyla Bireysel Başvuru

6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğünde bireysel başvuruların yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabileceği hüküm altına alınmıştır.13 Aralık 1983 tarihli ve 189 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Yurtdışı Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin ikinci maddesi birinci fıkrası (c) bendinde, diplomatik temsilcilikler ve konsolosluklar dış temsilcilik olarak tanımlanmaktadır.

5 Mayıs 1969 tarihli ve 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun'un birinci maddesinin ikinci fıkrası gereği, Diplomatik Temsilcilikler olarak ifade edilen, ecnebi devletler nezdinde büyükelçilik, elçilik açmak ya da akredite etmek, bir ecnebi devlet büyükelçiliği veya elçiliğini uluslararası hukuk kapsamında ülkenin çıkarlarını korumakla görevlendirmek, uluslararası kurullar uhdesinde büyükelçilik veya elçilik düzeyinde daimi temsilcilik açmak veya daimi temsilcilikle görevlendirmek Cumhurbaşkanının yetkisi kapsamındadır. Bu itibarla

[161] Karaarslan, ss. 106-107.

[162] Karaarslan,s. 106; Turan, s. 9.

bireysel başvurular, yurt dışı temsilciliği olarak ifade edilen, büyükelçilik, elçilik ve konsolosluklar aracılığıyla yapılabilmektedir.[163]

Yurt dışında yaşayan şahısların bulundukları ülkedeki konsolosluk veya yurtdışı temsilciliklerine başvuru evrakı ile başvuru yaparak AYM'ye bireysel başvuruda bulunabilme imkanı bulunmaktadır. Ancak bu usul mahkeme aracılığı ile yapılan başvurudan farklıdır. Bu şekilde yapılan başvuruda, ilgili görevliler tarafından, başvuru evrakı ile eklerinin tam ve eksiksiz olup olmadığı, süresinde başvuru yapılıp yapılmadığı, başvuru harcının yatırılmış olup olmadığı, başvuranın adli yardıma hakkı bulunup bulunmadığı, başvuruda imza, vekalet veya yetki belgesi olup olmadığı hususlarını kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde başvuru ve ekleri en kısa sürede AYM'ye gönderilerek başvuruların Yüksek mahkeme tarafından bir an önce incelenmesi sağlanmaktadır. Bununla birlikte, evrakı inceleyen görevlinin bireysel başvuru evrakında eksiklikler tespit etmesi ya da bireysel başvuru şartlarının taşımadığının tespiti halinde başvuruyu kabul etmeme yetkisi bulunmamaktadır.[164]

Yukarıda de belirtildiği üzere, İçtüzüğün altmış üçüncü maddesi ikinci fıkrası kapsamında, harç tahsil makbuzuyla birlikte, usulüne uygun şekilde hazırlanan başvuru formu, başvuru yapılacak makama teslim edildiğinde başvurucu veya temsilcisine verilen alındı belgesinin tarihi, başvurunun yapıldığı tarih olarak kabul edilmektedir.

1.3.1.5. Elektronik Ortamda Bireysel Başvuru[165]

AYM İçtüzüğü'nün altmış üçüncü maddesi dördüncü fıkrasında, Genel Kurul tarafından, elektronik ortamda, güvenli elektronik imza kullanılmak suretiyle başvuru yapılabilmesine ilişkin karar alınabileceği düzenlenmiştir.

---

[163] Karaarslan, s. 107.

[164] Turan, ss. 9,10.

[165] Turan, s. 10.

1.3.1.6. Posta Araçları ile Yapılan Bireysel Başvuru

6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi birinci fıkrasında, bireysel başvurunun diğer yollarla yapılmasına dair usul ve esasların İçtüzük ile düzenleneceği hususu vurgulanmıştır. Fakat, AYM İçtüzüğü'nün altmış üçüncü maddesi birinci fıkrasında mezkur başvuru yoluna, bizzat başvurucu tarafından gidilebileceği gibi başka mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikleri aracılığıyla da gidilebileceği yönündeki düzenlemede, 6216 sayılı Kanun'da belirtilen dışında herhangi bir başvuru yerinin tespit edilmediği görülmektedir. Bu itibarla mektup, telgraf, vb. araçlarla bireysel başvuruda bulunulmasına olanak tanınmamaktadır. Söz konusu başvurular Komisyon Başraportörü kararı ile idari yönden reddedilmektedir.[166]

1.3.2. Bireysel Başvuruların İncelenme Süreci

1.3.2.1. Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuruları İnceleme Usulü

6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğü'nde ayrıntılı şekilde düzenlendiği üzere bireysel başvurulara ilişkin işlemler, AYM yapısı içerisinde, Genel Kurul, Komisyonlar ve Bölümler tarafından yapılmaktadır.[167] Bu kapsamda 6216 sayılı Kanun ve AYM İçtüzüğü'ndeki düzenlemeleri özetleyeceğiz.

Buna göre, Genel Kurul; 6216 sayılı Kanun'un tanımlar maddesi olan ikinci maddesi birinci fıkrası (d) bendi ile AYM İçtüzüğü'nün üçüncü maddesi birinci fıkrası (j) bendinde, on beş üyeden oluşan kurul olarak tanımlanmıştır. AYM İçtüzüğü'nün, Genel Kurul kenar başlıklı yirmi dördüncü maddesinde, Başkan ya da belirleyeceği Başkanvekilinin başkanlığında, Başkan hariç olarak en az on üye ile toplanacağı, Genel Kurulun görev ve yetkileri kenar başlıklı yirmi beşinci maddesi birinci fıkrası (d) bendinde ise, Bölümlerin kararları arasında oluşan veya oluşabilecek farklılıkları gidermenin ve Bölümlerce Genel Kurula sevk edilen konuları karara bağlamanın, Genel Kurulun görev ve yetkileri arasında olduğu düzenlenmiştir.

---

[166] Birtane, s. 55; Karaarslan, s. 109.

[167] Turan, s. 10.

Diğer taraftan, Komisyon tanımı; 6216 sayılı Kanun'un ikinci maddesi birinci fıkrası (g) bendinde, bireysel başvurularda kabul edilebilirlik incelemesi amacıyla oluşturulan kurullar olarak, AYM İçtüzüğü'nün üçüncü maddesi birinci fıkrası (p) bendinde ise, iki üyeden oluşan ve kabul edilebilirlik incelemesini yapacak kurullar şeklinde yapılmıştır. 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi üçüncü ve dördüncü fıkralarında ise, Komisyonlarca oybirliği ile verilen kabul edilemezlik kararlarının kesin olduğu ve ilgilisine tebliğ edileceği, oy birliği sağlanamayan dosyaların ise bölümlere havale edileceği, düzenlenmiştir.

Son olarak Bölüm tanımı ise; 6216 sayılı Kanun'un ikinci maddesi ilk fıkrası (ç) bendinde, başkanlığını bir başkanvekilinin yaptığı altı azadan oluşan ve başkanvekili ile dört azanın katılımıyla toplanarak karar verebilen kurul şeklinde, AYM İçtüzüğü'nün üçüncü maddesi birinci fıkrası (ğ) bendinde ise, Bölüm başkanının başkanlığında altı üyeden oluşan, ilgili Bölüm Başkanı ve dört üyenin katılımıyla toplanarak kabul edilebilir olan başvuruların esası, kabul edilebilirliği hususu karara bağlanmak üzere kendisine gönderilmiş olan başvuruların ise, kabul edilebilirlik ile esası hakkında karar verme yetkisine sahip olan kurullar, şeklinde yapılmıştır. Mahkeme İçtüzüğü'nün yirmi yedinci maddesi birinci fıkrasında, başvuruları incelemek üzere Başkan haricinde bir Başkanvekili ile altı azadan oluşan iki Bölüm kurulacağı, Bölümlerin, Birinci Bölüm ve İkinci Bölüm olmak üzere ifade edileceği, İçtüzüğün yirmi sekizinci maddesinde ise, Bölümlerin Komisyonlar tarafından kabul edilebilirlik kararı verilen başvuruların esasını inceleyeceği, kabul edilebilirliğe ilişkin bir engelin olması ya da sonradan ortaya çıkması durumunda, başvuru hakkında incelemenin her aşamasında kabul edilemezlik kararı verebileceği, Bölümlerden birisi tarafından görülmekte olan bir başvuruya ilişkin olarak verilecek kararın, Bölümlerin önceden vermiş olduğu bir kararla çelişmesi veya konunun Genel Kurul tarafından karara bağlanmasının gerekli görülmesi durumunda ilgili Bölümün dosyadan el çekebileceği, Bölüm Başkanının başvuruyu Genel Kurul önüne götürmek üzere Başkana ileteceği hususları belirtilmiştir. 6216 sayılı Kanun'un yirmi ikinci maddesinin ilk fıkrasında, AYM yapısı içerisinde, bir başkanvekili başkanlığında altışar üyesi bulunan ve bir başkanvekilinin başkanlığında dört azanın katılımıyla toplanan iki bölümün bireysel başvuruları karara bağlayacağı belirtilmiştir.

6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesi üçüncü fıkrasına göre, Komisyonların ve bölümlerin bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine yönelik her türlü araştırma ve incelemeyi yapabilecekleri, ayrıca başvuruyla ilgili gerekli görülen bilgi, belge ve delilleri ilgililerden isteme yetkisine sahip oldukları hükmü bulunmaktadır. AYM İçtüzüğü'nün otuz ikinci maddesi birinci fıkrasında, kabul edilebilirlik araştırmaları amacıyla Bölümlere bağlı şekilde görev yapacak üç Komisyonun oluşturulacağı, Komisyonlara kıdemli üyenin başkanlık yapacağı, Bölüm Başkanının Komisyonlarda görev alamayacağı, düzenlenmiştir.

AYM İçtüzüğü'nün, altmış altıncı maddesi üçüncü fıkrasında, başvurunun, süresinin kaçırıldığı, başvuru formu ve ekleri hazırlanmasına dair ilkelerin şekil şartlarına uygun olmadığı ve tespit edilen eksikliklerin verilen kesin süre içerisinde tamamlanmadığı durumlarda Komisyonlar başraportörü tarafından ret kararı verileceği ve başvurucuya tebliğ edileceği, bu karara karşı tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içerisinde Komisyona itiraz edilebileceği, bu konuda Komisyonların verdiği kararların kesin olduğu ifade edilmiştir.

6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesinin dördüncü fıkrasında, Komisyonlar arasında oluşan içtihat ayrılıklarının, uhdesinde olduğu bölümler, bölümler arasındaki içtihat ayrılıklarının ise Genel Kurulca sonuçlandırılacağı düzenlenmiştir. AYM İçtüzüğü'nün seksen birinci maddesi üçüncü fıkrasında, bölümler ve Komisyonlarca verilen kararların kesin olduğu hükmü mevcuttur.

1.3.2.2. Ön İnceleme Aşaması

Bireysel başvuru yapılması için ilk aşama olan kayıt işlemleri, AYM İçtüzüğü'nün altmış beşinci maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, AYM'ye ulaşan bireysel başvurular, Komisyonlar başraportörünün gözetiminde ilgili birim tarafından numara verilerek kaydedilmekte olup, ilgili birim tarafından başvuru evrakının usulüne uygun şekilde UYAP sisteminde taranmasını, fiziki dosya oluşturulmasını, başvurularla ilgili yazışmaların kaydını, takibini, sevki ile diğer işlemlerinin yapılması sağlanır. Akabinde 6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi ile AYM İçtüzüğü'nün altmış altıncı

maddesinde; başvuruların şekil açısından eksiklikleri incelenerek, tespit edilen eksikliğin tamamlattırılması amacıyla başvurucuya, avukatına ya da yasal temsilcisine verilen on beş günlük kesin sürede haklı sebep olmaksızın eksikliklerin giderilmemesi durumunda başvurunun reddedileceği bildirilir. Bu kapsamda, verilen ret kararının başvurucuya tebliğinden itibaren yedi gün içerisinde verilen ret kararına karşı Komisyona itiraz edilebilmekte olup, Komisyonlar tarafından verilen kararlar kesin niteliktedir. Bu durum başvurunun idari yönden reddi[168] şeklinde tanımlanır.

Eksik bilgi ve belgeleri tamamlayan Başvurucu ya da vekili AYM'ye gönderilmek üzere 6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğünde belirtilen şekilde bireysel başvuru formunun teslim edilebileceği makamlara vermelidir. Ancak düzeltilen evrak, posta, faks veya elektronik posta gibi yöntemlerle gönderilmesi halinde kabul edilmez. Bu şekilde gönderilmiş olan belgeler dosyaya dahil edilmeyeceğinden eksikliğin süresinde tamamlanmadığı sonucuna varılarak, başvurunun reddine ilişkin verilen karar başvurucuya bildirilir.[169]

Bireysel başvuruların Bölümlere ve Komisyonlara tevzii ise, İçtüzüğün altmış yedinci maddesinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre, bireysel başvuru bürosu tarafından kaydı yapılarak numara verilen başvuruların dağıtımı, Bölümler ve Komisyonlar arasında otomatik şekilde yapılmakta olup, nitelikleri itibarıyla birleştirilerek incelenmesi gereken dosyalar ise, ilk olarak kayda alınan başvuru dosyasında birleştirilir.

AYM İçtüzüğü'nün altmış sekizinci maddesinde, bireysel başvuruların, geliş sırası kapsamında inceleneceği, fakat AYM'nin belirlediği başvuruların konuları bağlamında önemine ve aciliyetine ilişkin kriterler çerçevesinde, farklı bir inceleme sıralaması da yapabileceği düzenlenmiştir. Bu itibarla, örneğin yaşam hakkına, dair yapılan bir başvuru, önem ve aciliyet ihtiva ettiğinden AYM tarafından öncelikli olarak incelenecektir. Fakat AYM'ce öncelikle incelenen başvurulara yönelik kararlarda

[168] Fendoğlu, "*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı"*, 2013/4, s. 41.

[169] Birtane; ss. 48-49.

gerekçelendirme yapılmadığı görülmektedir. Bu kapsamda AYM'nin, hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesi gereği, öncelik vereceği başvurular hakkında objektif kriterler ortaya koyduğu değerlendirilmektedir.[170]

Bu kapsamda, başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı, Anayasanın uygulanması, yorumlanması veya temel hakların kapsamı ve sınırlarının belirlenmesi açısından önemli görülmeyen başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun olan başvuruların, ön inceleme aşamasında Bölümlerin önüne gelmeden önce elenmesi, ön inceleme aşamasının önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir.[171]

Bu aşamada yukarıda ifade edilen ve ön inceleme aşamasında başvurunun şekil yönünden eksik olması durumunda verilen idari ret kararına değinmekte fayda görmekteyiz.

1.3.2.2.1. İdari Ret Kararı

AYM İçtüzüğünde, bireysel başvurunun reddi olarak ifade edilen ancak uygulamada İdari Ret olarak adlandırılan bu kurum, esasa geçilmeden, ihlal iddiasına yönelik hukuki bir değerlendirme yapılmadan, başvuruya ilişkin yapılan şekli incelemede tespit edilen eksiklikler nedeniyle başvuruyu reddetme olarak kabul edilmektedir. İdari ret kararı, süresinde yapılmayan ya da mevzuatta belirtilen şekil şartlarını taşımayan, tespit edilen eksikliklerin on beş gün içinde giderilmediği anlaşılan, başvurular hakkında, AYM Komisyonlar Başraportörü tarafından verilen bir karar niteliğindedir. Bu karar, ilgilisine tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içerisinde itiraz edilebilen veya süresi içerisinde itiraz edilmediği tespit edilen başvuruları filtrelemektedir. Bahse konu kararlara itiraz durumunda, başvuru dosyasının gönderildiği Komisyonlar Raportörlüğünce verilen

[170] Fendoğlu, "*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı"*, 2013/4, s. 41; s. 30, Ekinci, Hüseyin / Sağlam, Musa, *66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara Barosu, Ankara, 2012, http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/66-soruda-anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru.pdf . (E.T.:17.08.2022).

[171] Yüzbaşıoğlu Cihan, "*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru"*, s. 11., http://www.insanihukuk.com/files/articles/cihan-yuzbasioglu-aymye-bireysel-basvuru.pdf_1357819038.pdf (E.T.:19.12.2021).

kararlar kesindir. Bu kapsamda, şekil şartlarını taşımayan bireysel başvurulara ilişkin olarak, başvurucuya AYM bireysel başvuru bürosu tarafından eksiklik bildirimi yazısı yazılarak 6216 sayılı Kanun ve İçtüzükte belirtilen on beş günü geçmemek üzere eksikliklerin tamamlaması ifade edilir.[172]

Eksikliklerin tamamlattırılmasına yönelik olarak başvurucuya yazılan yazıda, haklı bir sebep bulunmadan belirtilen kesin nitelikli süre içerisinde noksan olan hususların giderilmemesi durumunda ret yönünde hüküm tesis edileceği hususu da bildirilir. Ayrıca başvurucu, tamamladığı eksiklikleri başvuru yapılabilen yöntemlerden AYM'ye doğrudan, mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikleri kanalıyla da gönderebilir. Bu yollar dışında başka bir usulle yazışma kabul edilmemektedir. Bununla birlikte AYM içtihadıyla, başvurunun süresinde yapılıp yapılmadığı incelemesinin de şeklen eksik başvurularla aynı usule tabi olduğu kabul edilmektedir. Bu itibarla, usule dair idari ret, süre açısından idari ret ve itiraz halinde süre aşımı nedeniyle itirazın reddi olmak üzere üç tür idari ret kararı mevcuttur.[173]

1.3.2.2.2. Usule İlişkin İdari Ret

Bireysel başvuruya ilişkin şekil şartlarının sağlanması usule ilişkin idari ret kurumunun temel işlevidir. Bu itibarla şekil şartlarına ilişkin bir eksiklik bulunması halinde bu eksiklikler başvurucuya bildirilerek verilen kesin süre içinde tamamlaması imkanı verilmektedir. Buna göre AYM İçtüzüğü'nün elli dokuzuncu maddesinde başvuru formunda yer alması gereken hususlar tadat edilmiş olup, form örneği ise İçtüzük ekinde ve Mahkemenin internet sitesinde yayımlanmıştır. Buna göre başvuruların, örnek başvuru formu kullanılmak suretiyle resmi dilde yapılması kuralı getirilmiştir. Başvuru formuna eklenmesi zorunlu belgeler veya onaylı örnekleri de maddenin üçüncü fıkrasında detaylandırılmıştır.

---

[172] Demirbaş, Mustafa Eyyub, "*İdari Ret Kurumu",* Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015,ss. 18-20,https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

[173] Demirbaş, s. 20.

Maddenin dördüncü fıkrasında başvurucunun, başvuru formuna eklenmesi zorunlu belgeler veya onaylı örneklerini sunamaması halinde, bu durumun gerekçeleri ile varsa gerekçelerin dayanağı olan bilgi ve belgeleri başvuru formuna ekleyeceği ve AYM'nin mazereti kabul ederek, gerekli görmesi halinde bahse konu bilgi ve belgeleri resen toplayacağı düzenlenmiştir.

Başvuruya ilişkin koşullarda ya da başvuru formunda belirtilen bilgilerde değişiklik olması durumunda ise, anılan maddenin son fıkrası kapsamında Mahkemeye durum hakkında bildirim yapılması zorunluluğu hüküm altına alınmıştır.

İçtüzüğün elli dokuzuncu maddesine uygun şekilde hazırlanan başvuru formunun ekler hariç olacak şekilde on sayfayı geçmesi halinde başvurucu, başvuru formuna olayların özetini de eklemekle yükümlüdür. [174]

Bu kapsamda, yukarıda belirtilen şartları taşımaması nedeniyle şekil eksikliği içeren bir başvurunun, eksikliklerin tamamlanması için başvurucuya gönderildiği ve verilen kesin süre içerisinde söz konusu eksikliklerin tamamlanmaması halinde de usule ilişkin idari ret kararı verilmektedir.

Bu çerçevede ön inceleme aşamasında esas incelemesi yapılmamakta olup, şekli hususların tamamlatılması sağlanmaktadır. Başvurucunun ifade etmediği hiçbir husus eksiklik konusu yapılamamakta olup, bu nedenle de tamamlatılmaya çalışılmamaktadır. Dolayısıyla başvurucunun sebep olmadığı ve yeni gereksinimlerin ortaya çıkabileceği durumlar haricinde, eksiklik bildiriminin bir kez yapılması ve eksikliğin tamamlanamadığı hallerde ise idari ret kararı verilmesi kuraldır.[175]

1.3.2.2.3. Süre Yönünden İdari Ret

6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesinin beşinci fıkrası ile AYM İçtüzüğü'nün altmış dördüncü maddesi birinci ve ikinci fıkralarında, başvurunun otuz gün içinde

[174] Demirbaş, s. 22.

[175] Demirbaş, s. 24.

yapılması gerektiği, otuz günlük sürenin ise başvuru yollarının tamamlanmasından itibaren, başvuru yolu bulunmadığı durumlarda ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren başlayacağı, ancak mücbir sebep, ciddi hastalık şeklinde geçerli mazeretten dolayı, sürenin kaçırılması durumlarında, mazeretin kalkmasından başlayarak on beş gün içinde ve mazeretin kanıtlarıyla birlikte başvuru yapılabileceği düzenlemiştir. Bu itibarla başvurunun otuz gün içinde yapılması kural olarak belirlenmiş ayrıca bu sürenin kaçırılmasının haklı sebebe dayanması durumunda ise, mazerete ilişkin istisna oluşturulmuştur. Ancak mazeret beyanı durumunda AYM, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli olup olmadığını inceleyecek ve buna göre talebi kabul ya da reddedecektir. Bu nedenle süre incelemesinde otuzuncu gün yapılan haricindeki başvurular hakkında idari ret kararı verilmekte olup, başvuruculara itiraz haklarının bulunduğu hususu ile birlikte bildirilmektedir.

1.3.2.2.4. İtiraz Halinde Süre Aşımı Nedeniyle İtirazın Reddi

AYM İçtüzüğü'nün altmış altıncı maddesinin üçüncü fıkrasında, Komisyonlar Başraportörü tarafından, süresi içerisinde yapılmayan, İçtüzükte belirtilen şekil şartlarına uygun olmayan ve tespit edilen eksikliklerin verilen kesin sürelerde tamamlanmadığı başvurulara verilen ret kararının başvurucuya tebliğinden başlayarak yedi gün içerisinde Komisyona itiraz edilebileceği, Komisyonlar tarafından verilen kararların ise kesin olduğu hüküm altına alınmıştır.

Bu bağlamda başvurusuna ilişkin ret kararı alan başvurucu, kararın tebliğinden başlayarak yedi gün içinde itiraz edebilme hakkına sahiptir. Süresi içinde itiraz edilmeyen durumlarda ortalama otuz gün sonra anılan ret kararı kesinleşmektedir.[176]

1.3.2.3. Kabul Edilebilirlik İnceleme Aşaması

Anayasa'nın yüz kırk dokuzuncu maddesinin birinci fıkrasında başvuruların kabul edilebilirlik araştırması amacıyla komisyonlar teşkil edilebileceği düzenlenmiştir. 6216 sayılı Kanun'un yirmi ikinci maddesinde ise, başvurulara karar vermek amacıyla

[176] Demirbaş, s. 23.

altı azadan oluşan iki bölümün bulunduğu, Bölümlerin, bir başkanvekili ve dört aza ile toplanacağı, Bölüm ve Komisyonların teşekkülü ve iş bölümüne ilişkin konuların İçtüzükle düzenleneceği hüküm altına alınmıştır.

Bu kapsamda Bölüm ve Komisyonların teşekkülü ve işbölümüne ilişkin hususların düzenlenmesi İçtüzüğe bırakılmıştır.

1.3.2.3.1. Bölümler

AYM İçtüzüğü yirmi sekizinci maddesi bölümlerin görev ve yetkilerini düzenlemektedir. Buna göre Bölümlerin görevleri; Komisyonlar tarafından kabul edilebilirlik kararı verilen başvuruların esas incelemesini yapmak ve bölüm başkanınca gerek görülen durumlarda Komisyonların karara bağlamadığı başvuruların kabul edilebilirlik ve esas incelemesini birlikte yapmak şeklinde belirlenmiştir.

Ayrıca bölümler, kabul edilebilirliğe dair bir engeli tespit ederse ya da bu engel sonradan ortaya çıkarsa, başvuruya ilişkin olarak incelemenin her aşamasında kabul edilemezlik kararı verebilme yetkisine sahiptir.

Bölümlerin vermiş olduğu kararların çelişmesi durumunda ya da niteliği itibarıyla Genel Kurul tarafından karara bağlanması gereken durumlarda ilgili Bölüm dosyadan el çekebilir.

Bölümlerin toplanması ve gündemi ise, İçtüzüğün yirmi dokuzuncu maddesinde detaylandırılmıştır. Maddenin ilk fıkrasında, bölümlerin, başkanvekilinin başkanlığında ve dört azanın katılımı ile bir araya geleceği, bununla birlikte başkanvekilinin yokluğunda ise, en kıdemli azanın başkanlık görevini yerine getireceği düzenlenmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında, heyetlerin başkanvekili dışındaki üyelerinin kıdem sırasına göre listeleneceği, her bir toplantıda kıdemli üyeler arasında toplantıya katılmayan kıdemli üyeden başlayarak her üyenin sıralı şekilde görev yapmasının sağlanacağı, bu listelerin güncellenerek üyelere duyurulacağı düzenlenmiştir.

Maddenin üçüncü ve dördüncü fıkralarında, toplantı yeter sayısına ulaşılamaması durumunda, bölüm içinden, ya da bölüm başkanının önerisi ile diğer Bölümden toplantılara iştirak etmemiş üyelerin sırayla toplantıya katılmak üzere görevlendireceği düzenlenmiştir. Maddenin son fıkrasında ise, toplantı gündeminin Bölüm Başkanı tarafından belirleneceği, gündeme alınması gereken hususlara Bölümün de karar verebileceği, karar taslaklarının, Bölüme sunulma tarihinden başlamak üzere on beş gün geçtikten sonra gündeme alınacağı hüküm altına alınmıştır. Diğer taraftan, bölümlerin çalışma usulü ise İçtüzüğün otuzuncu maddesinde ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir.

AYM İçtüzüğü'nün otuz birinci maddesinde Bölümler raportörlüğü düzenlenmiştir. Maddenin ilk iki fıkrasında, Bölümler raportörlüğünün teşekkülü detaylandırılarak bireysel başvuruların en kısa sürede sonuçlandırılması amacıyla oluşturulacak yapı düzenlenmiştir.

Maddenin üçüncü fıkrasında düzenlenen, kabul edilebilirliğe ilişkin karar taslakları ile Komisyonlarca verilen kabul edilebilirlik kararlarının esasına ilişkin karar taslaklarının hazırlanılarak Bölümlere sunulması, Bölümler raportörlüğü biriminin görevi olarak hüküm altına alınmıştır.

Bununla birlikte, bölüm kararlarının şekli şartları da İçtüzüğün yetmiş sekizinci maddesinde belirlenmiştir.

1.3.2.3.2. Komisyonlar

İçtüzüğün otuz ikinci maddesinde, Bölümlere tabi şekilde görev yapan üç Komisyonun, başvuruların kabul edilebilirlik incelemelerini yapmak amacıyla oluşturulacağı, bunların yetkisi altında bulunan Bölümle beraber numaralandırılarak isimlendirilecekleri, Bölüm Başkanının, Komisyonlarda görev almayacağı, Komisyonlara kıdemli üyenin başkanlık edeceği hususları başta olmak üzere toplantılara katılımın detayları ile yeni üyelerin katılımı, eksik kalan üye durumunda yapılacaklar gibi hususlar düzenlenmiştir.

Evrak üzerinden esasa girilmeden yapılan ilk incelemede kabul edilemezlik kararı verilirse, bu karar kesindir ve ilgililere tebliğ edilir. Bu araştırma aşamasında esasa girilmeden sadece başvuru koşulları incelenir. 6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğü'nde kabul edilebilirlik incelemesinin komisyonlar tarafından yapılacağı düzenlenmiştir. 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesinde, bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için bireysel başvuru için anılan kanunun kırk beş ila kırk yedinci maddelerinde öngörülen şartların taşınması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

AYM'ye yapılan bireysel başvurunun 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci, kırk altıncı, kırk yedinci ve kırk sekizinci maddesi ikinci fıkrasında hüküm altına alınan kabul edilebilirlik kriterlerini taşıyıp taşımadığı raportörler tarafından incelenmektedir. AYM İçtüzüğü'nün otuz üçüncü maddesi birinci fıkrası ile otuz dördüncü maddesi ikinci fıkrası (b) bendi gereği anılan koşulları taşıyan başvurulara ilişkin olarak kabul edilebilirlik karar taslağı, bahse konu şartları taşımayan başvurulara ilişkin ise kabul edilemezlik karar taslağı hazırlanmaktadır. Ayrıca birden fazla hak ihlali iddiasında bulunulması halinde ise, bahse konu karar taslakları kısmen kabul edilebilirlik, kısmen kabul edilemezlik şeklinde düzenlenebilmektedir.[177]

İçtüzüğün otuz üçüncü maddesinde komisyonların görevleri ve çalışma usulü olarak, raportörler tarafından düzenlenen karar taslakları veya listeleri karara bağlamak, oybirliği şeklinde karar almak, oybirliğinin oluşmadığı durumlarda ise gerekçesi ile birlikte başvuruyu Bölüme havale etmek düzenlenmiştir.

Bununla birlikte Komisyonlar, başvurunun Anayasa veya temel haklar açısından taşıdığı önem, başvurucunun maruz kaldığı zararın varlığı, ilke kararı olmaksızın başvurunun çözülemeyeceği, verilecek kararın başka bir karar ile çelişme durumunun varlığı, hususlarında kabul edilebilirliğe ilişkin karar vermeksizin başvuruyu ilgili Bölüme gönderebilmektedir. Ayrıca Komisyonlar, kabul edilemezlik kararı verilen başvurularda gizlilik taleplerini karara bağlamazlar.

[177] Karaarslan, s. 185.

AYM İçtüzüğü'nün otuz dördüncü maddesinde Komisyonlar raportörlüğü detaylı şekilde düzenlenmiştir. Buna göre maddenin birinci fıkrasında, Komisyonlar raportörlüğünün teşekkülü detaylandırılarak bireysel başvuruların en kısa sürede sonuçlandırılması amacıyla oluşturulacak yapı düzenlenmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen, ayrıntılı incelemeyi gerektiren dosyaların belirlenmesi, kabul edilemez başvuruları belirleme, kabul edilebilirlik ve kabul edilemezlik karar taslaklarını veya listelerinin hazırlanılarak Bölümlere sunulması, Komisyonlar raportörlüğü biriminin görevi olarak hüküm altına alınmıştır.

Ayrıca, Komisyonlar Başraportörünün uygun görmesi durumunda, Bölümler raportörlüğü tarafından, Komisyonların karara bağlamadığı başvurular ile gruplandırmalara dair kabul edilebilirlik karar taslaklarının hazırlanacağı, yine Komisyonlar Başraportörünün uygun görmesi durumunda, iş yükünün elvermesi ya da iş verimliliğinin gerekli kılması halinde Komisyonlar raportörlüğünce hazırlanacak karar taslaklarının Bölümlere sunulacağı, üçüncü ve dördüncü fıkralarda kaleme alınmıştır.

AYM İçtüzüğü'nün otuz yedinci maddesinde Başraportörler ve görevleri, otuz sekizinci maddesinde ise Raportörler ve görevleri düzenlenmiştir. AYM İçtüzüğü'nün otuz dokuzuncu maddesinde, yeterli sayıda olan raportör yardımcısının; çalışmalara destek olmak amacıyla görev yapacakları, kanunda ve İçtüzükte bireysel başvurulara ilişkin görevlerin yerine getirilmesinde ve ayrıca raportörlere yardımcı olmak üzere Başkan tarafından ilgili birimlerde görevlendirileceği de düzenlenmiştir. Ayrıca maddenin son fıkrasında, Raportör yardımcılarının belirlenen yetkisi altında oldukları raportörün kontrolünde görevlerini ifa edecekleri, herhangi bir raportör belirlenmemişse, Başraportörün gözetiminde çalışacakları da ifade edilmiştir.

İçtüzüğün yetmişinci maddesine göre, AYM, görevlerini yerine getirirken yasama, yürütme, yargı organları, kamu idareleri/görevlileri, bankalar ile diğer gerçek ve tüzel kişiler ile doğrudan yazışabileceği gibi, bilgi ve belge talep edebilecektir. Gerekli görmesi halinde, her türlü belge, kayıt ve işlemi inceleyerek, kamu görevlileri ile

ilgilileri bilgi almak amacıyla çağırabilecek, idare ve diğer tüzel kişilerden temsilci isteyebilecektir. AYM'nin, başvurucu veya kamu otoritesinin, istenen bilgi veya belgeyi sunmaktan kaçındığına, bir delili gizlediğine yada yargılamaya gerekli özeni göstermeyerek katılmadığına kanaat getirmesi halinde, bu durumdan gerekli sonuçlar çıkarmak suretiyle kararı oluşacaktır.

Bölüm ve Komisyonlarda oylama ve kararının düzenlendiği AYM İçtüzüğü'nün yetmiş ikinci maddesinde; bölümlerin karar alabilmek için salt çoğunluğa ihtiyacı olduğu, Komisyonların kabul edilebilirlik/edilmezlik kararları için oybirliği gerektiği, aksi durumda başvurunun, karar verilmek üzere Bölüme tevdi edileceği, Bölüm Başkanınca onaylanan konulardaki karar taslakları, üyelerden birisinin toplantı talebi olmaması halinde komisyonlarca toplantı yapılmadan imza altına alınarak karara bağlanabileceği, Komisyon azalarından birisi tarafından anılan konunun toplantıda görüşülmesinin talebi durumunda ise bu usulün uygulanmayacağı, uygun görülen durumlarda elektronik oylama yapılabileceği, açık oylama durumunda ise oylamaya kıdemsiz üyeden başlanacağı, düzenlenmiştir.

Aynı şekilde, Anayasa yüz kırk dokuzuncu maddesi birinci fıkrasında ve 6216 sayılı Kanun'un altmış beşinci maddesi birinci fıkrasında da, İçtüzüğün yetmiş ikinci maddesi birinci fıkrası ile aynı şekilde Bölüm kararlarının salt çoğunlukla alınacağı düzenlenmiştir.

Karar taslaklarının hazırlanması hususu, İçtüzüğün yetmiş altıncı maddesinde, Komisyon kararlarının şekli ise, İçtüzüğün yetmiş yedinci maddesinde detaylı şekilde düzenlenmiştir.

6261 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi dördüncü fıkrasında kabul edilemezlik kararlarının kesin olduğu ve ilgililere tebliği edileceği düzenlenmiştir. Ancak AYM İçtüzüğü'nün yirmi sekizinci maddesi ikinci fıkrası, Komisyonlarca kabul edilebilirlik kararı verileceği, esas araştırmanın ise Bölümler tarafından yapılacağı, kabul edilebilirliğe engel teşkil edecek bir durumun tespiti veya sonradan ortaya çıkması

durumunda ise, kabul edilemezlik kararının hangi aşamada olursa olsun verilebileceği hükmünü haizdir.

Ayrıca 6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesinde de, esasa ilişkin yapılan incelemede, Komisyonların ve bölümlerin başvuruları incelerken bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine yönelik her türlü araştırma ve incelemeyi yapabileceği, başvuruyla ilgili gerekli görülen bilgi, belge ve delilleri ilgililerden isteyeceği, ayrıca Yüksek Mahkemenin, incelemesini dosya üzerinden yapacağı, ancak gerekli görürse duruşma yapılmasına da karar verebileceği düzenlenmiştir.

Bu kapsamda bireysel başvuru müessesinde, AİHM benzeri dostane çözüm hususu düzenlenmemiştir. Bununla birlikte dostane çözüm olması halinde ise, davanın düşmesine karar verilebilecektir.[178]

6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesinin beşinci fıkrasında, düşme kararının davadan feragat halinde verileceği düzenlenmiştir. İçtüzüğün sekseninci maddesinde Bölümler ya da Komisyonlarca yargılamanın her aşamasında düşme kararı verilebilmesi için;

a) Başvurucunun davadan açıkça feragat etmesi,

b) Başvurucunun davasını takipsiz bıraktığının anlaşılması,

c) İhlalin ve sonuçlarının ortadan kalkmış olması,

ç) Bölümler ya da Komisyonlarca saptanan herhangi bir başka gerekçeden ötürü, başvurunun incelenmesinin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmemesi,

gerekmektedir.

[178] Fendoğlu, "*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı"*, 2013/4, ss. 41-42.

Komisyon raportörlüğünce bu madde kapsamındaki şartların gerçekleşmesi halinde düşme karar taslağı hazırlanacaktır.[179]

1.3.2.3.3. Komisyonlar Tarafından Verilen Karar Türleri

AYM'ye yapılan bireysel başvurular hakkında komisyonlar tarafından yapılan incelemede kabul edilebilirlik ya da kabul edilemezlik kararları ile ilk inceleme aşamasında şekil eksikliği nedeniyle verilen idari ret kararına itirazlara ilişkin kararlar verilmektedir.

1.3.2.3.1. İdari Redde İtiraz Hakkındaki Kararlar

Yukarıda açıklandığı üzere, bireysel başvurular, ilk olarak süresi içinde yapılıp yapılmadığı ve şekil eksikliği bulunup bulunmadığı yönünden incelenmektedir.

Bu kapsamda;

a) 6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesinin beşinci fıkrası ile AYM İçtüzüğü'nün altmış dördüncü maddesi birinci ve ikinci fıkralarında düzenlenen, bireysel başvurunun otuz gün içerisinde yapılması gerektiği, anılan sürenin, başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren veya başvuru yolunun öngörülmediği durumlarda ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren başlayacağı, ancak mücbir sebep, ciddi hastalık şeklinde geçerli mazeretten dolayı, sürenin kaçırılması halinde, mazeretini belgelendirerek ortadan kalkmasından başlayarak on beş gün zarfında yapılmaması durumunda,

b) Başvuru form ve eklerinin 6216 sayılı Kanunda ve AYM İçtüzüğünde detaylı şekilde belirtilen şartlar bakımından ön incelemesi yapılarak varsa eksikliklerin tespit edilmesi, başvuru formunda ya da eklerinde tespit edilen eksikliğin tamamlattırılması için on beş günü geçmemek üzere verilen kesin sürede tamamlanmadığı durumlarda,

[179] Karaarslan, s. 186.

c) Eksik bilgi ve belgeleri tamamlayan Başvurucu ya da vekilinin düzeltilen evrakı Kanun ve İçtüzükte belirtilen makamlardan birine teslim etmeyerek posta, faks veya elektronik posta gibi yöntemlerle göndermesi durumunda eksikliğin süresinde tamamlanmadığı sonucuna varılarak,

İçtüzüğün altmış altıncı maddesi gereğince Komisyonlar Başraportörünce hüküm kurulan ret kararına yedi gün içinde Komisyona yapılan itiraz sonucu verilen kararlar kesin niteliktedir.

Bu çerçevede AYM'ye bireysel başvurunun, şekil kurallarının katı olduğu ve uygulamada esneklik bulunmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, başvuru formunda imzanın bulunmaması, nüfus cüzdanı fotokopisinin eklenmemesi ya da adli yardım talebi için gerekli olan fakirlik belgesinde tarihin belirtilmemiş olması gibi durumlarda idari ret kararı verilmektedir. Bu karara karşı yapılan itiraza ilişkin olarak Komisyon tarafından yapılan incelemede, bahse konu itirazın haklı olduğu sonucuna varılması halinde idari ret kararı kaldırılarak başvurunun kabul edilebilirlik koşulları bakımından incelenmesi süreci başlatılır. Bu itibarla Komisyonun vereceği tek bir kararla itirazın sonucu ile başvurunun kabul edilebilirliği şeklinde iki hüküm verilmiş olmaktadır.[180]

1.3.2.3.2. Kabul Edilemezlik Kararları

Başvuruların kabul edilebilirlik şartları ve araştırması 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesinde hüküm altına alınmıştır.

Yüksek Mahkeme tarafından,

a) Komisyonlarca yapılan kabul edilebilirlik incelemesinde 6216 sayılı Kanunda belirtilen şartları taşımayan başvurular hakkında,

[180] Birtane, ss. 53,54.

b) Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvurular hakkında,

c) Tüm üyeler tarafından başvurunun şartları taşımadığı yönünde hem fikir olunan başvurular hakkında,

kesin nitelikteki kabul edilemezlik yönünde karar verilebilmektedir. Karara tüm üyelerin katılmaması halinde başvuru bölümlere havale edilir.

Bu kapsamda başvurunun kabul edilebilirlik şartlarına uygun olup olmadığı hususunun Komisyonlar tarafından inceleneceği, 6216 sayılı Kanunda ve İçtüzükte düzenlenmiştir. Ancak AYM İçtüzüğü'nün yirmi sekizinci maddesinde Bölümlerin görevleri arasında, Komisyonların karara bağlamadığı başvuruların gerekli görülmesi halinde kabul edilebilirlik ve esas incelemesinin birlikte yapılabileceği, ayrıca araştırma sırasında ya da sonradan kabul edilebilirliği önleyecek bir sebebin bulunması durumunda her aşamada kabul edilemezlik kararı verilebileceği düzenlenmiştir.

Bu aşamada, kabul edilemezlik kararı verilmesi hususu ile bağlantılı olarak bireysel başvuruda taleple bağlılık ilkesine değinmek gerekmektedir. Şöyle ki, anılan ilke resen inceleme engeli oluşturmaktadır. Başvurucular İçtüzükte belirtildiği şekilde taleplerini formun ilgili kısmına açık şekilde yazmak zorundadır. AYM tarafından yapılan incelemede, anayasal bir hakkın iddia edildiği gibi ihlal edilip edilmediği değerlendirilmektedir. AYM başvurucu tarafından yapılan hukuki niteleme ile bağlı olmaksızın incelemesini yapmaktadır. Bu itibarla Yüksek Mahkeme, gerekli bilgi ve belgeleri başvurucudan istediği gibi kendisi de bu belgelere ulaşarak incelemesini yapmaktadır. Başvurucu hukuki iddialarını kanıtlamakla mükelleftir. Aksi takdirde AYM tarafından kabul edilemezlik kararı verilmektedir. Bu konuya örnek olarak, 9 Ocak 2014 tarihli ve 2013/276 numaralı Veli Özdemir başvurusuna ilişkin AYM kararında; ilgili mevzuat uyarınca başvurucunun başvuru dilekçesinde, olaya ilişkin delilleri sunarak, hangi hakkın hangi gerekçeye göre ihlal edildiği yönündeki

iddialarını ispat etmesi ve aynı zamanda ileri sürdüğü hususların belgelerinin aslını ya da örneğini ekleyerek olayların tarih sırasına göre özetini yapması gerektiği,

Mevzuat uyarınca dilekçede eksiklik bulunması halinde, eksikliğin tamamlanması gerektiği, ancak sadece şekli eksikliklerin giderilmesinin istenebileceği, ayrıca söz konusu ihlal iddialarının dayanağı olan belgelerin bir kısmının başvurucunun elinde bulunmaması sebebiyle sunulamamış olması durumunda bu durumun ayrıca mezkur formda açıklanması gerektiği, ilgililerin elindeki belgelerin AYM'nin yardımı olmaksızın başvurucu tarafından alınamayacağının açıklanarak AYM'nin, gerekli gördüğü bilgi, belge ve delilleri ilgililerden isteyebileceği, belirtilen koşulların yerine getirilememesi halinde AYM'nin açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilemez bulabileceği,

Bununla birlikte, başvuruculların yaptıkları başvuruyu izleme yükümlülükleri bulunduğundan, başvuru formunun özenli şekilde doldurulması, ihlal iddiasının dayanağı olan tüm olayların gösterilmesi, başvuruyu aydınlatacak ve hükmün esasını etkileyecek tüm belgelerin başvuru dilekçesine eklenmesinin zorunlu olduğu, elde edilemeyen belgenin neden elde edilemediğinin açıklanması gerektiği, anılan somut başvuruda başvurucunun iddialarını destekleyemediği, ileri sürdüğü ihlal iddialarının başvurucu tarafından kanıtlanamadığı sebebiyle başvurusunun esas incelenmesine geçilmeden açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilmezlik yönünde karar verilmesi gerektiği, belirtilerek şekli incelemenin özü ifade edilmiştir.[181]

1.3.2.3.3. Kabul Edilebilirlik Kararları

6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi birinci fıkrasında, kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için, anılan kanunun kırk beş ila kırk yedinci maddelerinde düzenlenen şartların varlığı aranmaktadır. Ayrıca hakkında kabul edilemezlik kararı verilmesini gerektiren bir durum olmayan başvurularda da kabul edilebilirlik kararı verilmektedir.

[181] Demirbaş, ss. 23,24; Kararın tamamı için bkz. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=276 (E.T.:23.12.2021).

Bu durumda başvuru esastan incelenmek üzere bölüme sevk edilmektedir. Aşağıdaki bölümlerde kabul edilebilirlik şartları ile incelemesi detaylı şekilde yapılacaktır.

1.3.2.4. Esas Hakkındaki İnceleme Aşaması

1.3.2.4.1. Esas Hakkında İncelemenin Usulü ve Kapsamı[182]

AYM'ce yapılacak bireysel başvuru incelemesinin usul ve esasları, 6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğünde hüküm altına alınmıştır. 6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesi yedinci fıkrası bireysel başvuruların incelenmesinde, AYM İçtüzüğü'nün seksen dördüncü maddesi ise, başvuruların incelenmesi ile kararların yerine getirilmesinde bu Kanun ve İçtüzükte düzenlenmeyen hususlarda, başvurunun vasfına uygun olan usul kanunlarının ilgili düzenlemelerinin uygulanacağı, şeklinde kaleme alınmıştır. Böylelikle esas hakkındaki incelemenin usuli kuralları açıkça ortaya konulmuştur.

Diğer taraftan, Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi dördüncü fıkrasında, başvuruda, kanun yolunda dikkate alınacak hususlara ilişkin araştırma yapılamayacağı hükmü ile 6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesi altıncı fıkrasında, Bölümler tarafından, mahkeme kararına karşı yapılan başvuruların araştırılmasının, hakkın ihlalinin varlığı ve tespit edilen ihlalin nasıl sona erdirileceği ile sınırlandırıldığı, kanun yolunda göz önünde bulundurulacak hususlarda araştırma yapılamayacağı hükmü yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle AYM'nin bireysel başvuru incelemesinin sınırları anılan hükümlerle çizilmiş ve kural olarak belirtilmiştir.

Bu düzenleme ile AYM tarafından yapılacak bireysel başvuru incelemesinde temel hak ile hürriyetler çerçevesinde bir inceleme yapılabileceği, deliller veya maddi vakıalar hakkında ilk derece mahkemeleri ile yüksek yargı mercileri tarafından yapılan değerlendirmelere yönelik herhangi bir inceleme yapılamayacağı vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle AYM yaptığı bireysel başvuru incelemesinde sadece başvuruya konu hakkın ihlal edilip edilmediğini tespit etmekle görevlidir. Genel mahkemelerin

[182] Karaarslan, s. 196.

kararlarında hukuka aykırılık bulunsa bile eğer başvuruya konu davada kanun hükümleri uygulanırken ya da maddi vakıa, somut delillerin değerlendirilmesi esnasında herhangi bir temel hak ihlal edilmemişse, AYM tarafından incelenme olasılığı bulunmamaktadır. Kural olarak, bireysel başvuruya konu her husus kanun yollarında gözetilmek zorunda olmasına rağmen, kanun yolunda dikkat edilmesi gereken her husus bireysel başvuru incelemesi kapsamında bulunmamaktadır. AYM pek çok kararında defaatle, bireysel başvuru incelemesindeki yetkisinin sınırını çizmeye çalışmış ve istisnai niteliğe sahip bireysel başvuru yolunda derece mahkemelerinin görevi kapsamında bulunan olaya ilişkin delillerin kabulü ile değerlendirilmesi, kanıtlanması, hukuk kurallarının uygulanışı ve verilen kararın esas bakımından adil olup olmadığı hususlarının incelenmeyeceğini tekrarlamıştır.[183]

2013/7800 numaralı Sencer Başat ve diğerleri (Kamuoyunda bilinen ismiyle Balyoz davası sanıkları) başvurusunda; başvurucuların, 765 sayılı TCK'nın yüz kırk yedinci maddesinde düzenlenen Türkiye Cumhuriyeti İcra Vekilleri Heyetini Cebren Iskat veya Vazife Görmekten Men suçuna teşebbüsten İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesinde yürütülen yargılaması sürecinde ve yargılama sonucunda hükmedilen mahkumiyet kararı sebebiyle Anayasanın otuz altıncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı ile Anayasanın on dokuzuncu maddesinde yer alan özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edildiği iddiasında bulunarak AYM'ye yaptıkları başvuruya ilişkin 18 Haziran 2014 tarihli AYM kararında, adil yargılanma hakkının ihlali yönünde karar verilmiştir.[184]

---

[183] Karaarslan, ss. 197; Şirin, Tolga, "*Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa Şikayeti Kararlarının Usuli Açıdan Değerlendirmesi",* Anayasa Hukuku Dergisi, C.3, S. 5, 2014, s. 217,http://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/%C5%9Eirin-AYHD-5.pdf (E.T.:17.08.2022).

[184] Karaarslan, ss. 201,202; https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7800?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=7800 (E.T.:26.12.2021).
Anılan kararda özetle; Bireysel başvuru incelemesinde, ilk derece mahkemesince yapılan yargılamada açık bir keyfilik, takdir hatası gibi bir durumun tespiti, kurulan kararda detaylı bir gerekçe bulunmaması, somut olay ile verilen karar arasında uygun illiyet bağı görülmemesi gibi hususların varlığı halinde AYM tarafından denetlenebileceği ifade edilmiştir. Diğer taraftan, somut başvuruda ilk derece mahkemesi tarafından, başvurucuların sunduğu bilirkişi raporlarının ve uzman görüşlerinin kabul edilmemesi, Mahkemece bilirkişi incelemesi yaptırılması taleplerinin de yetersiz gerekçelerle reddedilmesi hususlarının gerekçeli karar hakkına ve silahların eşitliği ilkesine aykırı olduğu, aynı şekilde mahkemenin gerekçesinde yer verilen tanıklık taleplerinin reddinin ise, çelişmeli yargılama ilkesine ve savunma tanıklarının davet

AYM bu kararında bireysel başvuru incelemesinin esasına ilişkin değerlendirme yapmakla birlikte, adil yargılanma hakkı kapsamının da her açıdan değerlendirmesini yapmıştır.

1.3.2.4.2. Esas Hakkında İnceleme Yapacak Birimler

Anayasanın yüz kırk dokuzuncu maddesi ikinci fıkrasına göre bireysel başvurular bölümlerce karara bağlanır. Madde gerekçesinde de belirtildiği üzere, bölümlerin, esas olarak bireysel başvuruları incelemekle görevlendirildiği, siyasi partilere ilişkin dava ve başvuruların, iptal ve itiraz davalarının ve Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamaların Genel Kurulca yapılmasının benimsendiği, bu nedenle de bölümlere bireysel başvuruları incelemenin bir görev olarak verildiği anlaşılmaktadır.[185]

6216 sayılı Kanun'un yirmi ikinci maddesi birinci fıkrasında başvuruları karara bağlamakla görevlendirilen, başkanvekili başkanlığında altı üyeden oluşan iki bölümün oluşturulduğu düzenlenmiştir. 6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesi metninde, yapılacak esas incelemeyi yapacak birim, incelemenin hangi usul ve esaslara göre yapılacağı düzenlenmiştir. Buna göre bireysel başvuruda esas incelemenin bölümler tarafından yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

Bölümlerin oluşumu AYM İçtüzüğü yirmi yedinci maddesinde düzenlenmiştir. AYM'de bireysel başvuruları incelemek üzere Başkan haricindeki üyelerden iki Bölüm kurulacağı, her Bölümün bir Başkanvekili ile altı üyeden oluşacağı, hüküm altına alınmıştır. Bölümlerin görev ve yetkileri AYM İçtüzüğü yirmi sekizinci maddesinde düzenlenmiş olup, yukarıda Kabul edilebilirlik inceleme aşaması bölümünde ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

---

edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanması hakkına uygun olmaması nedeniyle adil yargılanma hakkını ihlal edildiği belirtilmiştir.

[185] Karaarslan, s. 188; Yılmazoğlu/Perdecioğlu 2019, s. 937.

6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesi birinci fıkrası ile AYM İçtüzüğü'nün yirmi sekizinci maddesi birinci fıkrası (a) bendi hükmü gereği, kabul edilebilirlik kararı verilen başvuruların esas incelemeleri bölümler tarafından yapılmaktadır.

Kanun'un kırk dokuzuncu maddesinde esas hakkında incelemeye ilişkin esaslar detaylı şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, iş yükünün bölümler arasında dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak, Başkan'ın görevi olarak belirlenmiştir. 6216 sayılı Kanun'un yirmi ikinci maddesi birinci fıkrasında, bireysel başvuruları karara bağlamak üzere bir başkanvekili başkanlığında altışar üyesi olan iki bölüm bulunduğu, bölümlerin ise, bir başkanvekilinin başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplandığı düzenlenmiştir. AYM İçtüzüğü üçüncü maddesi birinci fıkrası (ğ) bendinde ise, ilgili Bölüm Başkanı ve dört üyenin katılımıyla oluşan kurul tarafından, kabul edilebilirlik kararı verilen başvuruların esası, kabul edilebilirliği hususu karara bağlanmak üzere sevk edilen başvuruların ise kabul edilebilirliği ile esası hakkında karar verilmektedir.

Kanun'un kırk dokuzuncu maddesi ikinci fıkrasına göre, bireysel başvurunun kabul edilebilirliğine karar verilmesi durumunda, başvurunun bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığına gönderilmekte ve Adalet Bakanlığı görüşü ise gerekli görülen hallerde yazılı olarak Mahkemeye bildirilmektedir.

Anılan maddenin üçüncü fıkrasında ise, komisyonlar ve bölümler, hakkın ihlal edilip edilmediğine ilişkin her türlü araştırma ve incelemeyi yapabileceği gibi gerekli bilgi, belge ve delilleri de isteme hakkına sahip bulunmaktadır. Ayrıca Yüksek Mahkeme, incelemesini dosya üzerinden yapmakta ancak gerekli görülmesi halinde duruşma yapılmasına da karar verebilmektedir.
Bilgi, belge isteme ve tebliğ hususu AYM İçtüzüğü'nün yetmişinci maddesinde, AYM'nin, kendisine verilen görevlerin yerine getirilmesi sırasında yasama, yürütme, yargı organları, ile tüm kurum kuruluşlarla, gerçek ve tüzel kişilerle doğrudan yazışacağını, bilgi ve belge isteyeceğini, inceleyeceğini, bilgi almak üzere kamu görevlileri ile ilgilileri çağırabileceğini, idare ve diğer tüzel kişilerden temsilci isteyebileceğini, bu şekilde Mahkemeye ulaşan bilgi ve belgelerin, yargılamanın gerektirmesi halinde on beş günlük süre içinde görüşlerini sunabilmeleri için

başvurucuya, Adalet Bakanlığına ve varsa diğer ilgililere tebliğ edileceğini, AYM tarafından, başvurucu ya da kamu otoritesinin, istenen bilgi ya da belgeyi sunmaktan kaçındığı, bir delili gizlediği, davete rağmen yargılamaya etkili olarak katılmadığı yönünde kanaate varılması halinde bu çerçevede kararını vereceği hüküm altına alınmıştır.

Duruşma konusu, AYM İçtüzüğü yetmiş dördüncü maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre, bölümler tarafından yapılan inceleme dosya üzerinden olmakla birlikte, resen, başvurucu ya da Adalet Bakanlığının talebi üzerine gerekli görülürse duruşma yapılarak karar verilebilmektedir.

Esas inceleme yapılan aşamada, Bölümler tarafından, resen ya da başvurucunun talebiyle başvurucunun haklarının korunması amacıyla zaruri görülen tedbirlere karar verilebilir. Tedbir kararı alınması durumunda altı ay sonunda esas hakkında karar verilmezse tedbir kararı kendiliğinden hükümsüz hale gelmektedir. Bu husus da kırk dokuzuncu maddenin beşinci fıkrasında hüküm altına alınmıştır. Mahkeme, ancak yaşam hakkı gibi çok istisnai durumlarda tedbir kararı verebilmektedir. Tedbir kararı istenen bir dosyada komisyonlar ilk incelemeyi derhal yaparak dosyayı tedbir kararı için ilgili bölüme göndermektedir.[186]

AYM İçtüzüğü'nün yetmiş üçüncü maddesinde tedbir kararı düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasına göre, başvurucunun yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunması halinde, bölümlerin esas incelemesi sırasında resen veya başvurucunun talebi üzerine gerekli tedbirlere karar verilebileceği hükmü mevcuttur.

İkinci fıkrada, incelenen başvurulara ilişkin olarak; esas hakkında karar verilmeden önce, tedbir kararına başvurulması gerektiğinin anlaşılması üzerine, Komisyonlarca kabul edilebilirlik incelemesi derhal yapılmakta ve tedbir hususunu da karara bağlamak üzere başvuru ilgili Bölüme gönderilmektedir. Bölüm tarafından, tedbir kararı verilmesi

[186] Fendoğlu, "*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı"*, 2013/4, s. 42.

durumunda, gereğinin ifası için söz konusu tedbir kararı ilgili kişi ve kurumlara bildirilmektedir.

Son fıkrada ise, en geç altı ay içerisinde hakkında tedbir kararı verilen başvurunun esasına dair karar verilmesi gerektiği, tedbirin sürmesi yönünde yeni bir karar alınmadığı, hak ihlali bulunmadığı veya başvurunun düşmesi yönünde karar verildiği hallerde, tedbir kararının kendiliğinden kalkacağı hüküm altına alınmıştır.

Kırk dokuzuncu maddenin altıncı fıkrasına göre, bölümlerin, mahkeme kararına yönelik başvurular incelenirken hakkın ihlal edilip edilmediği ve ihlalin tespiti halinde ise ortadan kaldırılması ile sınırlandırılmış bir yetkisi bulunmaktadır. Bölümlerce kanun yolunda göz önünde tutulması lüzumlu hususlarda herhangi bir araştırma yapılamamaktadır.

Bu noktada AYM'nin yaptığı incelemenin, iddia edildiği gibi bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine ilişkin bir inceleme olması nedeniyle kısa sürede tamamlanabilir olması gerekmektedir. Bu nedenle doktrinde başvurunun AYM'ye ulaşmasından sonra belli bir süre içinde karar verilmesine yönelik üst sınır koyan bir süre düzenlemesi yapılmasının uygun olacağı ifade edilmektedir.[187]

Bireysel başvuruların incelenmesinde, 6216 sayılı Kanunda ve İçtüzükte hüküm bulunmayan durumlarda ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümleri uygulanmaktadır.

Bu kapsamda iddia edildiği gibi bir hak ihlali olup olmadığına bölümler tarafından karar verilmektedir. Buna göre 6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi birinci fıkrasında, hak ihlalinin tespitiyle sonuçlanan esas incelemede, ihlalin ve sonuçlarının nasıl ortadan kaldırılacağı belirlenerek, yerindelik denetimi yapılamadığı gibi idari eylem ve işlem vasfında karara da hükmedilemeyeceği düzenlenmiştir.

---

[187] Sungurtekin Özkan, Meral, *"Anayasal Şikayet ve Adalete Erişim"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan, Cilt:I, C.16, Özel Sayı, 2014, s. 407, https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-16-ozel/cilt-I.pdf (E.T.:29.07.2022).

Yapılmış olduğu belirtilen ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanmış olması halinde, söz konusu ihlal ile sonuçlarını ortadan kaldırılmasının sağlanması amacıyla dosyanın ilgili mahkemesine gönderilerek AYM'nin ihlal kararında belirtmiş olduğu şekilde dosya üzerinden tekrar yargılama yapılmasının sağlanması, fakat yeniden yapılacak yargılamada hukuki yarar görülmüyorsa başvurucuya tazminat ödenmesi yönünde karar verilebileceği veya genel mahkemelerde dava açılmasının önerileceği, düzenlenmiştir.

Aynı şekilde AYM İçtüzüğü'nün yetmiş dokuzuncu maddesinde de ihlal kararı ve ihlalin giderilmesi hususunun detayları düzenlenmektedir. İhlalin mahkeme kararından kaynaklanması durumunda, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmektedir. İlgili mahkeme yeniden yapacağı yargılamada mümkünse dosya üzerinden ivedilikle karar vermektedir.

Ayrıca başvurucunun bir hakkının ihlal edildiği yönünde bölüm tarafından verilen karar neticesinde, yeniden yargılamanın hukuki yararı bulunmadığı durumda başvurucuya tazminat ödenmesine hükmedilebileceği, bununla birlikte tazminatın miktarının belirlenebilmesi ayrıntılı bir inceleme gerektiriyorsa, genel mahkemelerde dava açılmasının tavsiye edilebileceği mümkündür.

AYM İçtüzüğü'nün sekseninci maddesinde, başvurucunun davadan açıkça feragat etmesi, davasını takipsiz bırakması, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kalkmış olması, Bölümler ya da Komisyonlarca tespit edilecek başka sebebin olması, başvurunun incelenmesine devam edilmesini haklı kılan bir neden görülmemesi durumlarında Bölümler ya da Komisyonlarca yargılamanın her aşamasında düşme kararı verilebileceği düzenlenmiştir.

Bununla birlikte, düşme kararı verilebilecek nitelikteki bir başvuru olması durumunda dahi, durumun gerektirmesi halinde Anayasanın ya da temel hakların kapsamı ve sınırları çerçevesinde Bölümler veya Komisyonlar tarafından incelemeye devam edilebilme imkanı da bulunmaktadır. Ancak 6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi

beşinci fıkrasında düşme kararının yalnızca sadece davadan feragat durumunda verilebileceği hüküm altına alınmıştır.

Tüm bunlar dışında başvurucu tarafından başvuru hakkının kötüye kullanılması durumu ise, 6216 sayılı Kanun'un elli birinci maddesi ile AYM İçtüzüğü'nün seksen üçüncü maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre, incelemenin her aşamasında, başvuru hakkının açıkça kötüye kullandığı gösteren, başvurucunun yanıltıcı ve istismar niteliğinde olan davranışlarının tespiti durumunda, başvuru reddedilerek, kötüye kullanımı gerçekleştiren başvurucular aleyhine, yargılama giderlerinin haricinde disiplin para cezasına hükmedilebileceği ve söz konusu para cezasının üst sınırının iki bin lira olduğu hüküm altına alınmıştır.

Burada ifade edilen ve 6216 sayılı Kanun'un altmışıncı maddesi altıncı fıkrasında açıklanan disiplin para cezası ise, verildiği anda kesinleşen ve hemen infaz edilen bireysel başvuru hakkını veya ret talebini açıkça kötüye kullandığı tespit edilen başvurucular aleyhine hükmedilen para cezası olarak tanımlanmıştır. Bu ceza, 21 Temmuz 1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilmekte olup, seçenek yaptırımlara çevrilemediği gibi adli sicil kayıtlarında da bulunmamaktadır.

Diğer taraftan, 6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi dördüncü fıkrasında bölümler arasındaki içtihat farklılıklarının, Genel Kurul tarafından karara bağlanacağı hüküm altına alınmıştır. Buna ilişkin diğer hususlar ise İçtüzükle düzenlenecektir. AYM İçtüzüğü yirmi beşinci maddesi birinci fıkrası (d) bendinde, Bölümlerin kararları arasındaki farklılıkları gidermek ve Bölümlerin Genel Kurula sevk ettikleri konuları karara bağlama görevi Genel Kurula verilmiştir.

İçtüzüğün yirmi sekizinci maddesi üçüncü fıkrasında ise, bölümlerin kararları arasında çelişme olması ya da niteliğinden dolayı Genel Kurulca hükme bağlanması gereken başvurularda ilgili Bölümün dosyadan el çekebileceği ve Bölüm Başkanının başvurunun Genel Kurula götürülmesi amacıyla Başkana ileteceği hususu düzenlenmiştir.

2. BÖLÜM

BİREYSEL BAŞVURUNUN USULE VE ESASA İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK KOŞULLARI

2.1. GENEL OLARAK

Bireysel başvurudaki en önemli amaç, temel hak ile hürriyetlerin korunmasını sağlanmasıdır. Ancak bu korumanın sağlıklı şekilde yapılabilmesi içinde bazı hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu itibarla, AYM'nin, hem temel hakların korunmasına yönelik etkili bir denetim yapabilmesi hem de gereğinden fazla iş yükü altında kalmaması amacıyla bireysel başvuruların belli bir süzgeçten geçirilmesi ve bu kapsamda başvuruların kabul edilebilirlik incelemesine tabi tutulması bir zorunluluktur. 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi ilk fıkrasında, kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için, mezkur kanunun kırk beş ila kırk yedinci maddelerinde sayılan koşulların aranacağı düzenlenmiştir. Böylece yapılan bir bireysel başvuru bu kapsamda incelenerek, kabul edilebilirlik koşullarını taşımayan başvurular ayıklanacaktır. Bu sayede asıl kabul edilebilirlik şartlarını taşıyan başvurular zaman kaybetmeksizin incelenebilecek ve hak kayıpları en aza indirgenebilecektir.[188]

2.1.1. Kabul Edilebilirlik Koşullarının Özellikleri

AYM, kabul edilebilirlik koşullarını resen incelemektedir. AYM, çok sayıda başvurucunun başvuruda bulunduğu veya tek bir ihlal iddiasının bulunmadığı başvurularda, kabul edilebilirlik koşullarını ayrı ayrı değerlendirmektedir. Kabul edilebilirlik koşulları taşımayan iddialar açısından başvuru reddedilmektedir. Mahkemenin yargı yetkisine dair koşullar, yargılamanın tüm aşamalarında resen incelenebilir. 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi dördüncü fıkrasına göre,

[188] Atasoy, ss. 79,80.

kabul edilemezlik kararları kesin olduğundan Bölümler veya Komisyonlar tarafından verilen kabul edilemezlik kararlarına karşı herhangi bir itiraz yolu bulunmamaktadır.[189]

2.1.2. Kabul Edilebilirlik Hiyerarşisi

Bir başvuruda tüm kabul edilebilirlik kriterlerinin sağlanmış olması başvurunun esasının incelenebilmesinin ön koşuludur. Söz konusu kriterlerden bir tanesinin bile karşılanmaması halinde kabul edilemezlik kararı verilmektedir. Ancak başvurunun kabul edilemezlik ölçütlerinin tamamı bakımından ayrı ayrı incelenmesi halinde ciddi bir zaman ve emek kaybı olacağı da açıktır. Bu kapsamda, 6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğünde bireysel başvuruların kabul edilebilirlik koşulları arasında bir hiyerarşinin varlığına ilişkin olarak herhangi bir düzenleme bulunmamasına rağmen, Yüksek Mahkeme tarafından yapılan değerlendirmede kabul edilebilirlik ölçütleri kendi aralarında bir hiyerarşi gözetilmektedir. Kabul edilebilirlik koşullarındaki eksiklik nedeniyle başvurunun kabul edilemez bulunduğuna ilişkin AYM kararında, başvurunun karşılamadığı ve bu nedenle kabul edilemez bulunduğu kabul edilebilirlik ölçütü belirtilmiş olup, başvurunun öteki kabul edilebilirlik koşulları açısından incelenmesine gerek bulunmaksızın kabul edilemezlik kararı verildiği ifade edilmektedir.[190]

AYM tıpkı AİHM'de olduğu gibi kabul edilebilirlik koşullarını belli bir hiyerarşi içinde incelemektedir. Bu uygulama bağlayıcı olmamakla birlikte, hiyerarşi listesinin başında yer alan koşullardan herhangi biri incelenen başvuruda gerçekleşmemişse, diğer koşullar açısından inceleme yapılmasına gerek bulunmamaktadır. Örneğin, anılan başvuruda zaman bakımından yetkisizlik tespit edilmişse, AYM tarafından başvuru zaman yönünden reddedilecek olup, başvuru yollarının tüketilip tüketilmediği, süresi

---

[189] Atasoy, s. 80.

[190] Ekinci Hüseyin, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi"*, Anayasa Yargısı Dergisi, S. 30, 2013, ss. 169-171, https://library.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0019248&lng=0&search=h%C3%BCseyin%20ekinci&arananID=AR0225286 (E.T.:27.03.2022).

içerisinde yapılıp yapılmadığı gibi hiyerarşik olarak sonraki aşamalarda aranacak koşulları kabul edilebilirlik şartları bakımından incelemeye gerek kalmamaktadır.[191]

AYM kararları incelendiğinde, Yüksek Mahkemenin bir kararında, kamu tüzel kişisi tarafından yapılan bir başvurunun bireysel başvuru ehliyeti olmaması sebebiyle kişi yönünden yetkisizlik şeklinde ret kararı, diğer bir kararda ise, başvuru yollarının tüketilmesinden itibaren otuz günlük sürede yapılmayan bir başvurunun diğer kabul edilebilirlik koşulları yönünden incelemesine gerek olmaksızın süre aşımı nedeniyle kabul edilemezlik verildiği görülmektedir.[192]

Bu kapsamda bağlayıcı nitelikte olmamakla birlikte, AYM'nin kabul edilebilirlik hiyerarşisi; Bireysel Başvuru Bürosu Aşaması ile Komisyon ve Bölümler Aşaması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Bireysel Başvuru Bürosu Aşamasında; şekil noksanlığı incelemesi (6216 sayılı Kanun kırk sekizinci madde ilk fıkra, AYM İçtüzüğü altmış altıncı madde ilk fıkra) ve 30 gün kuralı (6216 sayılı Kanun kırk yedinci madde beşinci fıkra) olmak üzere tetkik yapılmaktadır.

Diğer taraftan Komisyon ve Bölümler Aşamasında başvurular; mükerrer başvuru, mahkemenin yetkisine ilişkin kabul edilmezlik nedenleri (6216 sayılı Kanun kırk beşinci madde ile kırk altıncı madde ilk fıkraları), başvuru yollarının tüketilmesi (6216 sayılı Kanun kırk beşinci madde ikinci fıkra), açıkça dayanaktan yoksunluk (6216 sayılı Kanun kırk sekizinci madde ikinci fıkra), başvuru hakkının kötüye kullanılması (6216 sayılı Kanun elli birinci madde), başvurunun Anayasal açıdan önem taşımaması ve mühim bir zararın olmaması (6216 sayılı Kanun kırk sekizinci madde ikinci fıkra) ve düşme talebi (6216 sayılı Kanun ellinci madde beşinci fıkra) olmak üzere yedi bölümde incelenmektedir. Bahse konu ana aşamalardan mahkemenin yetkisine dair kabul edilmezlik sebepleri, kendi arasında, kişi, yer, zaman, konu yönünden yetkisizlik şeklinde, açıkça dayanaktan yoksunluk aşaması ise, bir ihlalin olmadığının açık olduğu

[191] Birtane, s. 56.

[192] Atasoy, ss. 84,85.

şikayetler, kanıtlanmamış şikayetler, karmaşık ve zorlama şikayetler ile temyiz mercii şikayeti olacak şekilde alt aşamalardan oluşmaktadır.[193] Bu aşamaların detaylı incelemesi aşağıda yapılmıştır.

2.1.3. Mükerrer Başvuru

Bir kamu gücü işlemi hakkında, daha önce AYM'ye bireysel başvuruda bulunulması ve AYM tarafından kabul edilemezlik kararı veya esas bakımından herhangi bir karar verilmiş olması halinde, aynı kişi, konu ve sebebe dayanılarak tekrar başvuru yapılması durumunda sonraki başvuru mükerrer başvuru olması sebebiyle kabul edilemezlik kararı verilmektedir.[194]

Mükerrer başvuruya örnek olarak, AYM'nin 2020/37742 sayılı Abdullah Özgün başvurusu verilebilir. Buna göre anılan başvuruda ileri sürülen tutuklamanın hukuki olmadığı iddiası daha önce de bireysel başvuruya konu edilmiş ve yapılan inceleme sonucunda, açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilmezlik kararı verilmiştir. Bu itibarla yapılan ikinci başvurunun mükerrer olduğu anlaşıldığından ret kararı verilmiştir.[195]

Diğer taraftan, eğer ilk başvuru henüz inceleme aşamasında ise, ikinci başvuru hakkında ret kararı verilmeden, birleştirme kararı verilerek her iki dosya birlikte incelenmek suretiyle karar verilmektedir.[196]

---

[193] Atasoy, s. 84; Birtane, s. 57; Turan, ss. 16,17; Çınar İbrahim/Sinan Çınar, *"Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi İle Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları",* Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 4, 2014, s. 292, https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/16884/175796 (E.T.:27.03.2022).

[194] Birtane, ss. 57,58.

[195] Kararın tamamı için bkz. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ (E.T.:07.01.2022).

[196] Birtane, s. 58.

2.2. BİREYSEL BAŞVURUDA USULE İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK KOŞULLARI

2.2.1. Yüksek Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi

2.2.1.1. Başvuru Ehliyeti

Bireysel başvuruda bulunma ehliyeti ve hakkı, medeni hakları kullanma ehliyetine haiz olan gerçek ve tüzel kişilere aittir. 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında, herkesin bireysel başvuru yapma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir.

Maddedeki herkes ibaresi ile temel hak sahibi olabilme yeteneği bulunan gerçek ve tüzel kişiler kastedilmektedir.6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesinin ikinci fıkrasında, kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuruda bulunamayacağı, özel hukuk tüzel kişilerinin ise yalnızca tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle başvuruda bulunabileceği, maddenin üçüncü fıkrasında da, yabancıların yalnızca Türk vatandaşlarına verilen haklara ilişkin başvuru yapabilme hakkına sahip olmadığı düzenlenmiştir.

2.2.1.1.1. Gerçek Kişiler

1982 Anayasasında, doğa ya da insan dışındaki varlıklara kişilik tanınmamış olması nedeniyle gerçek kişi kavramı, anayasal açıdan insanlarla sınırlıdır.[197] Bununla birlikte, AYM Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun kapsamında medeni hakları kullanma hakkı bulunan herkesin bireysel başvuru yapabileceği ve temyiz kudretine sahip olma ya da reşit olma gibi bir sınırlama yapılmadığı anlaşılmaktadır.[198]

Diğer taraftan ceninin hukuksal statüsüne ilişkin olarak ise, AYM tarafından ayrıntılı bir karar verilmediği görülmektedir. Bu konuda AYM 2013/2803 başvuru numaralı Zeki

[197] Şirin, 2019, s. 16.

[198] Sağlam, 2013, s. 182.

Kartal kararında, Anayasa'nın on yedinci maddesi birinci fıkrasındaki herkes kavramının, yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığını koruma ile geliştirme hakkına sahip olanları kapsadığı şeklindeki hükmü, yorumlamıştır. Buna göre AYM; Anayasa'da, güvence altına alınmış olan yaşam hakkının öznesi olarak herkes ifadesinin, kapsamının açıklanmadığını ve yaşam ifadesine ilişkin bir tanımlama yapılmadığını, ayrıca yaşam hakkının başlangıcına ilişkin olarak da bir tespit yapılmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan, Anayasa ile koruma altına alınan yaşam hakkının öznesi olan herkes kapsamına, ceninin dahil olup olmadığı, eğer dahil kabul edilirse hangi aşamadan itibaren dahil kabul edildiğinin net olarak hüküm altına alınmadığı ve bu itibarla bu konunun netleştirilmesi amacıyla tartışılması gerektiği de ifade edilmiştir.[199]

Ayrıca, AYM'nin bugüne kadar olan içtihadına bakıldığında, bizzat küçükler tarafından yapılarak karara bağlanmış bir başvuru örneğine rastlanmamıştır. Bu kapsamda AYM 2014/7115 başvuru numaralı Sabriye Yürekli ve diğerleri başvurusunda; yasal temsil hakkı olan ebeveyn tarafından çocuğu ile ilgili olarak bireysel başvuru yapma hakkı olduğunun kabul edildiği ancak, hakkı ihlale uğrayan ve dava ehliyeti bulunan reşit bir şahıs adına başka bir kişi tarafından bireysel başvuru yapılamayacağı ve somut başvuruda reşit olan ve dava ehliyetini kazanmış olan kişi adına velayet ilişkisi sona eren kişilerce yapılan başvurunun kişi yönünden yetkisiz olduğu sonucuna varılmıştır. Bu itibarla kanuni temsil hakları devam etmek şartıyla kanuni temsilcilerin çocukların adına başvuru yapabildiğini, fakat çoğun içinde azın da var olduğu kuralı uyarınca reşit olmayan kişilerin de, bizzat bireysel başvuru ehliyetlerinin olduğu sonucuna varılmıştır.[200]

Diğer taraftan AYM, kendilerinin kısıtlanmalarına yönelik yargılama süreçlerine ilişkin başvuruda bulunan kişilerin, başvurularını kabul ederek karara bağlamıştır. Mahkemeye göre, vesayet altına alınma kararları kesinleşen fiil ehliyeti kısıtlanan kişilerin, bireysel

[199] Şirin,2019, ss. 16-19; Zeki Kartal, B. No: 2013/2803, K.T.21.01.2016.

[200] Şirin, 2019, s. 20; Sağlam 2013, s. 182; Sabriye Yürekli ve diğerleri, B. No: 2014/7115, K.T.22.09.2016.

başvuruda bulunabilmelerine engel bir durum bulunmamaktadır. Benzer şekilde hükümlüler tarafından yapılan başvurular da Mahkeme tarafından kabul edilmektedir.[201]

Bir diğer husus olarak, post-mortem koruma olarak adlandırılan, hayatta bulunmayan kişilerin haklarının korunması konusu, bazı hukuk sistemlerinde mümkün olmakla birlikte, Türk hukuk sisteminde mümkün değildir. Bu durum AYM tarafından verilen birçok kararda, bir hakkı ihlal edilen kişinin bireysel başvuruda bulunamadan vefat etmesi halinde, ölen kişi adına başkasının başvuru yapma imkanı bulunmadığı, ifade edilmektedir.[202] Ayrıca bir avukat tarafından vefat etmiş bir kişi adına bireysel başvuru yapılması, hükümsüz vekaletle başvuru yapılması şeklinde kabul edilerek, avukatlar için başvuru hakkının kötüye kullanılması nedeniyle disiplin para cezasına hükmedilmektedir.[203] Bu kararlar ışığında ölüler ya da onlar adına yaşayan kişiler tarafından, bireysel başvuru yapılamamaktadır. Sadece, ölen kişinin yakınları, kendi adlarına başvuru yapabilme hakkına sahiptir.[204]

2.2.1.1.2. Tüzel Kişiler

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun kırk yedinci maddesinde, başlı başına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş kişi toplulukları ve belli bir amaca özgülenmiş olan bağımsız mal topluluklarının, kendileri ile ilgili özel hükümler uyarınca tüzel kişilik kazanacakları düzenlenmiştir. Bu kapsamda ortak bir amacın devamlı bir şekilde gerçekleştirilmesi maksadıyla örgütlenmiş olan kişi veya mal toplulukları tüzel kişiler olarak ifade edilir. Tüzel kişiler de kendi içinde özel hukuk ve kamu hukuku tüzel

[201] Şirin, 2019, s. 23.

[202] Şirin, 2019, s. 30; Abdurrehman Uray, B. No: 2013/6140, K.T.05.11.2014.

[203] Abidin Meşe ve diğerleri, B. No: 2019/11213, K.T.29.06.2021; İhsan Uygun ve Nuran Kaya [GK], B. No: 2017/28373, K.T.29.12.2020; Arzu Mülayım ve diğerleri, B. No: 2017/25436, K.T.21.07./2020; Abdulkerim Şen ve diğerleri, B. No: 2014/15441, K.T.09.06.2020.

[204] Şirin, 2019, s. 32.

kişileri şeklinde ikiye ayrılmaktadır.[205] AYM değerlendirmeleri incelendiğinde tüzel kişiler için aynı ayırımın yapıldığı görülmektedir.

2.2.1.1.2.1. Özel Hukuk Tüzel Kişileri

Özel hukuk kuralları çerçevesinde kurulan ve bu kurallar çerçevesinde faaliyet yürüten tüzel kişiler, özel hukuk tüzel kişileri olarak ifade edilir. Özel hukuk tüzel kişileri; gerçek şahısların hür iradeleriyle kurulan ve aynı şekilde hür iradeleriyle sona erdirilen, üstün yetkileri olmayan, eşitlik ilkesine tabi olan, kazanç elde etme ya da hayır yapma gibi bireysel menfaatlerin gerçekleştirilmesi amacıyla kişi toplulukları ya da mal toplulukları şeklinde oluşturulan kişiliklerdir. Kişi toplulukları, ticari şirketler gibi iktisadi amaç için oluşturulabileceği gibi, dernekler gibi başka amaçlar için de oluşturulabilirler. Vakıfların örnek olarak verilebileceği mal toplulukları ise, belli bir mal varlığının ortak bir amaca tahsis edilmesi şeklinde oluşan tüzel kişilerdir.[206]

6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi ikinci fıkrasında, özel hukuk tüzel kişileri, yalnızca tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği iddiasıyla başvuruda bulunabilmektedir. Bu kapsamda, tüzel kişilerin, bizzat sahip oldukları tüzel kişiliğe ait haklar yönünden bireysel başvuruda bulunabilecekleri ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle özel hukuk tüzel kişilerinin, yaşam hakkı, evlenme hakkı, işkence yasağı gibi hakların ihlali iddiasıyla başvuruda bulunamayacakları açıktır. Aynı zamanda özel hukuk tüzel kişileri, üye veya mensuplarına yönelik ihlal iddiaları sebebiyle de başvuruda bulunamayacaktır.[207]

2.2.1.1.2.2. Kamu Hukuku Tüzel Kişileri

Kamu hukuku kurallarına göre kurulan ve bu kurallar çerçevesinde faaliyette bulunan tüzel kişiler olarak ifade edilen bu tüzel kişiler, kamu yararını gerçekleştirmek amacıyla

[205] Çağlayan, Ramazan, "*Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları*", s. 373, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/229908 (E.T.:14.03.2022).

[206] Çağlayan, ss. 376, 377.

[207] Şirin, 2019, ss. 32,33.

kanunla kurulur ve varlıklarına kanunla son verilir. Kamu gücüne sahiptirler. Kamu idareleri olarak adlandırılan il özel idaresi, belediye, köy şeklindeki devlet ve mahalli idareler, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları, kişi topluluğu şeklindeki kamu hukuku tüzel kişisidir. Buna karşılık, Kamu İktisadi Teşekkülleri, Üniversiteler, TRT, TÜBA, TÜBİTAK ise mal topluluğu şeklindeki kamu tüzel kişilerine örnek olarak verilebilir.[208]

Anayasa'nın yüz yirmi üçüncü maddesine göre, kamu tüzel kişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur. Anayasanın yüz otuz beşinci maddesi ise, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşlarının, yasa ile kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından yasada belirtilen usulle yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleri olduğunu düzenlemektedir.

6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi ikinci fıkrasında, kamu tüzel kişilerinin mezkur başvuruyu yapamayacakları hüküm altına alınmıştır. Bu hükmün getirilmesindeki amaç, kamu gücüne sahip olan kamu tüzel kişilerinin bu gücü kullanarak, bu güce karşı hak ihlali iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmalarının kabul edilemez olmasıdır.[209]

AYM'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu'nda; kamu tüzel kişilerine bireysel başvuru hakkı tanınması durumunda, bireysel başvurunun kamu gücünün kullanılmasından kaynaklanan hak ihlallerine karşı getirilmiş bir yol olması sebebiyle, mezkur anayasal kurumun hukuki vasfı ile bağdaşmadığı belirtilmiştir.[210]

---

[208] Çağlayan, s. 377.

[209] Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2014, ss. 100, 101.

[210] Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu (1/993), s. 8, https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss696.pdf (E.T.:16.03.2022).

6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen, kamu tüzel kişilerinin başvuru yapamayacağı hükmünün iptali talebiyle açılan davada, AYM'nin 1 Mart 2012 tarihli ve E:2011/59 K:2012/34 sayılı kararı ile anılan hükmün Anayasa'ya aykırı olmadığına ve iptal isteminin reddine, oybirliğiyle karar verilmiş ve anılan karar 2 Nisan 2013 tarihli ve 28606 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır. Söz konusu kararda, Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi ile bireysel başvuruda bulunma hakkının herkese tanındığı, herkes ibaresinin kişilerin niteliğinden kaynaklı bazı kısıtlamaları da içerdiği, fakat herkes kavramı içerisine idari güce sahip kamu tüzel kişilerinin de dahil olamayacağı ifade edilmiştir. Diğer taraftan, kanun koyucu bireysel başvuruda bulunma hakkı kapsamında takdir yetkisine sahiptir. Anayasa'daki tüm hak ile özgürlüklerin korunması amacıyla bireysel başvuruda bulunma hakkı olmadığı gibi, mezkur başvuru yolu umumi bir hak arama yolu olarak da ifade edilememektedir. Anılan karar da Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde düzenlenen ve genel mahkemelerin koruma işlevini düzenleyen hak arama özgürlüğünden de farklı olarak, daha hususi, istisnai ve tali bir hak arama yolu formunda düzenlendiği de vurgulanmıştır.[211]

Bu kapsamda AYM kararları incelendiğinde, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Doğubayazıt Ticaret ve Sanayi Odası, Ankara Barosu gibi yerinden yönetim kuruluşları ile Büğdüz Köyü Muhtarlığı; Çavuş Köyü Muhtarlığı ve Ballıdere Belediye Başkanlığı gibi yer yönünden yerinden yönetim kuruluşları tarafından yapılan bireysel başvurular kamu tüzel kişiliği tarafından yapıldığı gerekçesiyle kişi bakımından yetkisizlik kararı verilmek suretiyle reddedilmiştir.[212] Yüksek Mahkeme verdiği ret kararlarında, hak ihlali iddialarına yönelik olarak başvurulacak anılan müesseseye kamu tüzel kişilerince de gidilebilmesinin anılan müessesenin hukuki niteliği ile uyuşmayacağı, şeklindeki gerekçesini belirtmiştir.[213]

---

[211] AYM 01.03.2012 tarihli, E:2011/59 K:2012/34 sayılı kararı, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130402M1-1.htm (E.T.:16.03.2022).

[212] Şirin, 2019, ss. 36,37; Doğubayazıt Ticaret ve Sanayi Odası, B. No: 2012/743, K.T.05.03.2013; Ankara Barosu Başkanlığı, B. No: 2015/17941, K.T.07.03.2018; Ankara Barosu Başkanlığı (2), B. No: 2015/17944, K.T.09.05.2018.

[213] İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, B. No: 2013/1430, K.T.21.11.2013; Büğdüz Köyü Muhtarlığı, B. No: 2012/22, K.T.25.12.2012; Çavuş Köyü Muhtarlığı, B. No: 2013/4291,K.T.09.09.2015; Ballıdere Belediye Başkanlığı, B. No: 2012/1327, K.T.12.02.2013.

AYM her koşulda kamu tüzel kişilerinin yaptığı başvuruları reddetmekte ve yapılan işlemin kamu gücüne dayanıp dayanmaması noktasını dikkate almayarak kamu tüzel kişilerince anılan yola gidilemeyeceği kuralını mutlak olarak uygulamaktadır. Yüksek Mahkeme bu hususu İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi başvurusu kararında, ilgili mevzuat kapsamında, başvuru konusu vakanın özel hukuk ilişkisinden veya idari güç kullanımından kaynaklanması hususu dikkate alınmaksızın, kamu tüzel kişilerinin başvuruda bulunamayacakları belirtilmiştir.

Ancak AYM'nin bu konudaki görüşünün çok katı olduğu ve özellikle adil yargılanma hakkı açısından olumsuzluk teşkil ettiği kanaatindeyiz. Nitekim idari yargıda, AYM'nin aksine, bireysel başvuru konusunda geniş bir yorum yapılmak suretiyle herkesin başvuruda bulunabilmesi görüşü ön plana çıkmaktadır. Doktrinde de büyük çoğunluğun katıldığı bu görüş bizce de kabul edilmektedir.

Başvuru müessesesi, Anayasa ile korunan AİHS ya da Türkiye'nin tarafı olduğu sözleşme eki protokollerde düzenlenen temel bir hakkın idare tarafından ihlal edildiği iddiasında bulunan kişiler tarafından başvurulabilecek ikincil nitelikte ve sui generis bir yol olarak kabul edilmiştir. Bahse konu başvuru, Anayasanın yüz kırk sekizinci madde üçüncü fıkrasına göre herkes tarafından yapabilecektir. Buna karşılık, 6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi ikinci fıkrasında, kamu tüzel kişilerinin başvuruda bulunamayacağı düzenlenmiştir. 6216 sayılı Kanun hükmü, hem idarenin gücüne sahip olup, hem de bu güce karşı hak ihlali iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmanın hukuka uygun olmadığı düşünülerek getirilmiş bir yasaklamadır. Ancak mezkur düzenleme, kamu tüzel kişiliğinin kamu gücünü kullansın ya da kullanmasın herhangi bir hak ihlaline uğraması halinde dahi, Anayasa ile tanınan bireysel başvuru yoluna başvuramayacağı anlamını taşımaktadır. Bu kapsamda, anılan hüküm, adil yargılanma hakkının düzenlendiği Anayasanın otuz altıncı maddesinde yer alan herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğu hükmü ile çelişmektedir. Bu itibarla, biz de, idari yargı tarafından benimsenen, bireysel başvuruda bulunulabilmesinin sınırlandırılmaması ve herkes tarafından başvuru yapılabilmesi görüşünü desteklemekteyiz.

Bununla birlikte, Travnik Üniversitesi tarafından, yurt dışında bulunan bir üniversiteye yönelik denklik hususunun kaldırılması işlemine karşı açtıkları dava sonucunda tesis edilen hükmün hukuka uygun olmadığı ve adil yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvuruda Yüksek Mahkeme, yabancı bir üniversitenin tanınmaması işleminin devletin mutlak egemenlik yetkisiyle doğrudan bağlantılı olduğunu bu itibarla anılan başvurunun medeni hak ile yükümlülük çerçevesinde değerlendirilemeyeceği, bu sebeple başvurunun konu bakımından yetkisizlik sebebiyle kabul edilemez olduğu yönünde karar vermiştir.[214]

2.2.1.1.3.Yabancılar

5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun üçüncü maddesi birinci fıkrası (d) alt bendine göre, Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi, yabancı olarak ifade edilmektedir. Uluslararası hukukta ise, Devletler Hukuku Enstitüsü 1892 Cenevre Toplantısı'nda bir devletin ülkesinde bulunup, o devletin vatandaşlığını hala iddiaya hakkı bulunmayan kimseyi yabancı olarak tanımlamıştır.[215]

Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesinde, herkesin, Anayasa ile korunan temel hak ile özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki birisinin idare tarafından ihlali iddiasıyla AYM'ye başvurabileceği hüküm altına alınmıştır. Anılan maddelerde yer alan herkes kavramı, yabancıları da kapsamakta olup, kural olarak yabancılar da bireysel başvuru hakkına sahiptir. Ancak 6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi üçüncü fıkrasında yabancıların yalnızca Türk vatandaşlarına verilen seçme seçilme hakkı gibi haklara yönelik başvuru yapamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Diğer bir ifadeyle genel anlamda Anayasa ile tanınmış temel hak ile hürriyetlerden yabancılar da vatandaşlar gibi yararlanabilirken, sadece vatandaşlara tanınan bazı temel

---

[214] Travnik Üniversitesi, B. No: 2017/33627, 19.11.2020.

[215] Atasoy, 2015, s. 123; Ganiyeva, Salimya, "*Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hakkı ve Uygulamada Karşılaştıkları Sorunlar*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 139, 2018, s. 260, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/Dergi139/262/ (E.T.:14.03.2022).

hak ile hürriyetleri yabancıların kullanabilmesi mümkün olmamaktadır.[216] Bu hükümden yabancıların bireysel başvuru hakkının Türk vatandaşlarına göre daha sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.[217]

Örneğin bir yabancı şahsın kamu hizmetine girme gibi sadece vatandaşlara tanınmış olan bir hak kapsamında bireysel başvuruda bulunması halinde, AYM kişi bakımından yetkisizlik kararı vererek başvuruyu reddedecektir. Ancak yabancı şahıs yaşama hakkı, işkence yasağı gibi vatandaşlık olsun olmasın herkese tanınan haklarla ilgili olarak bireysel başvuruda bulunabilmektedir.[218] Bu konuda AYM tarafından verilen kararlar mevcuttur.[219] Ayrıca yabancılar yerleşme ve seyahat özgürlüğü gibi yabancılara da tanınan ancak kanunla sınırlanabilen haklar kapsamında ise kendilerine tanınan sınırlar çerçevesinde bireysel başvuruda bulunabilmektedir.[220]

2.2.1.2. Mağdurluk Statüsü

Mağdur statüsünün esasları, 6216 sayılı Kanun ile AYM İçtüzüğünde hüküm altına alınmıştır. 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında; herkesin, Anayasa ile korunan hak ile özgürlüklerinden, AİHS ve buna ek ülkemizin tarafı olduğu protokoller içinde bulunanlardan birisinin idarece, ihlal edildiği iddiasıyla AYM'ye başvurabileceği; anılan Kanun'un kırk altıncı maddesi ilk fıkrasında; sadece ihlalin kaynaklandığı işlem, eylem, ihmal sebebiyle güncel ve kişisel hakkı dolaysız şekilde etkilenenlerin başvuruda bulunabileceği; AYM İçtüzüğü'nün, Bireysel Başvuru formu

---

[216] Kaya, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru,*2018, ss. 192,193.

[217] Atasoy 2015, s. 124.

[218] Çınar, İbrahim, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yargı Yetkisi ve Mağdurluk Statüsü"Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Ed. Musa Sağlam, 2.b.,Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2013, Ankara, s. 185; İnceoğlu, Sibel, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri*, On iki Levha Yayınları, İstanbul, 2017, s. 150.

[219] S. A.M.M.H., B. No: 2017/32619, 07.04.2021; Maziyar Razazan, B. No: 2015/19911, K.T.11.03.2020; Mahın Parjanı ve diğerleri, B. No: 2015/19219, K.T.10.10.2019 vb.

[220] Çınar, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yargı Yetkisi ve Mağdurluk Statüsü",* 2013, s. 185.

ve eklerinin düzenlendiği elli dokuzuncu maddesinin ikinci fıkrası (d) bendinde, başvuru kapsamında hangi güncel ve kişisel hakkın ihlal edildiği ile ihlalin sebebi ve gerekçelerle delillere ilişkin açıklamaların başvuru formunda yer alması gerektiği düzenlenmiştir.

Ayrıca AİHS'nin otuz dördüncü maddesinde, AİHS ya da protokollerinde yer alan hakların, sözleşmeye taraf şahıslarca ihlal edilmesi sebebiyle mağduriyet yaşadığını ileri süren her gerçek kişinin, hükümet dışı kuruluşun, kişi gruplarının AİHM'ye gidebileceği hükmü mevcuttur.

Bireysel başvuruda, doğrudan doğruya hak ihlalinin mağduru olmak dava şartları arasında yer almaktadır.[221] AYM'ye bireysel başvuruda bulunabilmek için lüzumlu şartlar 6216 sayılı Kanun'da düzenlenmiştir. 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında, Anayasa ile korunan hak ile özgürlüklerden, AİHS ve ülkemizin tarafı olduğu ek protokoller kapsamındaki birisinin idare tarafından ihlali iddiasıyla, herkesin bireysel başvuruda bulunabileceği; 6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi birinci fıkrasında ise, ihlalin kaynaklandığı işlem, eylem, ihmal sebebiyle güncel ve kişisel hakkı dolaysız olarak etkiye uğrayanlar tarafından başvuruda bulunabileceği şeklinde düzenlenmiştir. Bu kapsamda bireysel başvuru bakımından, AİHS ve buna ek Türkiye'nin tarafı olduğu protokoller kapsamında Anayasa'da güvence altına alınmış herhangi bir güncel ve kişisel temel hak ile özgürlüğü, idarenin işlem/eylem/ihmalinden kaynaklanan ihlalden doğrudan etkilenen herkes mağdur olarak kabul edilir.

İdarenin işlem/eyleminden ötürü, hakkı doğrudan etkilenen şahıslar için doğrudan mağdur sıfatı, olayın doğrudan mağduru ile başvurucu arasında eş, çocuk, anne, baba gibi özel bir bağ bulunması durumunda ise, dolaylı mağdur sıfatı kullanılmaktadır.[222]

---

[221] Şirin, Tolga, "Türkiye'de Anayasa Şikayeti (İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması İle Mukayeseli Bir İnceleme)", Doktora Tezi, Danışman: İbrahim Özden Kaboğlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 51, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (E.T.:31.10.2021).

[222] Küçük, Salim, *"Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi (Ratione Personae)",*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 58, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

Dolaylı mağdur olan şahıslar, doğrudan mağdurun ölümü yahut başka herhangi bir sebeple başvuru yetkisini şahsen kullanamayacağı hallerde, anne, baba, kardeş, eş, çocuk gibi yakınlarının, doğrudan mağdur adına, ya da ihlal sebebiyle kendilerinin mağdur oldukları iddiasıyla kendi namlarına AYM'ye başvurabilirler.[223]

Diğer taraftan bazı durumlarda, başvuru kapsamında hak ihlalinin henüz gerçekleşmediği, ancak yakın bir gelecekte böyle bir ihlalin gerçekleşmesi olasılığı bulunan hallerde, doğrudan mağdur olmayıp, bazı şartlar altında temel hak ile hürriyetlerinin ihlal edilmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalan kişi potansiyel mağdur olarak değerlendirilir. Ancak Anayasa ve 6216 sayılı kanunda potansiyel mağdur kavramına yer verilmemiş ve 6216 sayılı Kanun'un gerekçesinde de potansiyel hak ihlali iddiasına dayanmanın başvuru konusu edilemeyeceği belirtilerek potansiyel mağdurluk iddialarının mezkur başvuru kapsamında değerlendirilemeyeceği kaleme alınmıştır.[224]

AYM bugüne kadar yapılan bireysel başvurularda, bir başvurucuyu potansiyel mağdur kabul ederek başvurusunu kabul etmemiştir. Ancak bir kararda, başvurucu tarafından, temel hak ile hürriyetlerin korunması kapsamında devletin ihmalkar davrandığı şeklinde yapılan soyut iddianın, kendisini doğrudan etkileyen somut olay ve olgular üzerinden ispatlanabileceği, aynı şekilde somut bir olaya dayanmayan başvuruda, başvurucunun potansiyel ve kendisine yaklaşan bir ihlal tehdidi altında olduğunu inandırıcı bir şekilde açıklaması halinde de başvurunun kabul edilerek esastan incelenmesinin sağlanabileceği belirtilerek, potansiyel mağdurluğun da inandırıcı şekilde açıklanması durumunda kabul edilip incelenebileceğini ifade etmiştir.[225]

AYM kararları incelendiğinde; mağdur kavramına ilişkin yorumun, toplumsal koşulların değişmesi nedeniyle evrilerek, aşırı şekilcilikten uzak olarak uygulanması gerektiği görülmektedir. Buna göre, belirli bir işlemden ötürü doğrudan etkilenme riski

[223] Birtane, 2019, s. 72

[224] Atasoy, 2015, s. 99.

[225] Şirin, 2015, s. 31; Ayşe Hülya Potur, B. No: 2013/8479, K.T.06.02.2014.

ve tehlikesi altında kalmaları sebebiyle, potansiyel mağdur oldukları iddiasında bulunan kişiler tarafından yapılan başvurular ile içtihatta halk davası (actio popularis) kavramı ile adlandırılan ve ulusal hukuk düzenlemelerini değiştirmeyi ya da toplumun menfaatini korumayı hedefleyen başvurular arasında ayırım yapılmasının gerekli olduğu, AYM tarafından halk davasının, bireysel başvuru hakkı kapsamında görülmediği ve bu sebeple kişilerin, toplumsal çıkarların ihlali iddiasında bulunmak suretiyle AYM'ye bireysel başvuru yolunu kullanma hakkına sahip olmadıkları, anlaşılmaktadır.[226]

AYM'nin bir kararında, yapılan bir başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar verilebilmesi için, başvurucu tarafından mağdur olduğunun ifade edilmesinin yeterli olmadığı, iddia edilen ihlal nedeniyle doğrudan etkilendiği, bir başka ifadeyle mağduriyetin kanıtlanması gerektiği, bu itibarla mağdur olduğu yönünde var olan şüphenin mağdurluk statüsünün kabulü için yeterli olmadığı vurgulanmıştır.[227] Burada kastedilen doğrudan mağdur kavramıdır.

Diğer taraftan AYM dolaylı mağdurluk kavramını; başvurucunun sadece mağdur olduğunu ileri sürmesinin, bir başvurunun kabul edilebilmesi için yeterli olmadığı, ihlal sebebiyle mağduriyetini göstererek, AYM'yi ikna etmesinin gerekli olduğu, mağdurluk için zan veya şüphenin yeterli olmadığı, başvuru yoluna doğrudan mağdur olan kişilerin gidebileceği, ancak olayın özelliği gereği mağdur ile arasında doğrudan bulunan kişisel ve özel bir bağ sebebiyle ihlalden olumsuz etkilenen ya da ihlalin son bulması halinde

---

[226] Pek çok karar arasında bkz. Ali Sadet ve diğerleri, B. No: 2018/6838, K.T.08.06.2021; Meral Danış Beştaş, B. No: 2015/19545, K.T.26.02.2020; Kerem Altıparmak ve Yaman Akdeniz (3), B. No: 2015/17387, K.T.20.11.2019; Kerem Altıparmak ve Yaman Akdeniz (4), B. No: 2015/18876, K.T.19.11.2019; Şenay Tavuz, B. No: 2014/10777, K.T.16.11.2016; Ayşe Sevtap Uzun, B. No: 2013/6260, K.T.13.04.2016; Adnan Ayan ve diğerleri, B. No: 2015/19256, K.T.08.05.2015; Mahmut Tanal, B. No: 2014/11368, K.T.23.07.2014; Mahmut Tanal (2), B. No: 2014/11438, K.T.23.07.2014; Liberal Demokrat Parti, B. No: 2014/11268, K.T.23.07.2014. Tezcan Karakuş Candan ve diğerleri, B. No: 2014/5809, K.T.10.12.2014; Sabri Ergül, B. No: 2014/13625, K.T.08.09.2014; Atilla Kart ve Cumhuriyet Halk Partisi, B. No: 2014/13634, K.T.08.09.2014.

[227] Harun Şen ve Zeynep Şen, B. No: 2019/11174, K.T.16.11.2021.

menfaati bulunan kişilerin de dolaylı mağdur sıfatıyla başvuruda bulunabilecekleri, şeklinde ifade etmiştir.[228]

AYM ölüm durumundaki dolaylı mağdurluk durumunda ise; somut olayın koşulları ile ihlal edilen hakkın vasfına göre doğrudan mağdur ile arasında şahsi ve özel bir bağ olmasından ötürü ihlalden olumsuz şekilde etkilenen ya da ihlalin son bulmasından meşru ve şahsi bir menfaati bulunan kimselerin de dolaylı mağdur olarak başvuruda bulunabileceklerini ifade etmiştir. Özellikle yaşam hakkı ile ilgili durumlarda, mağdurun kendisinin başvuru yapamayacağı ve ihlalden dolaylı şekilde etkilenen yakın akrabalık ilişkisinin bulunduğu kişilerin kendi adlarına başvuru yapabilecekleri kabul edilmiştir. AYM, 'mağdur' kavramını, hukuk, ceza ve idari davalardaki menfaat ve ehliyet unsurlarından bağımsız bir şekilde yorumlamıştır. Yaşam hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bir başvuruda, başvurucunun dolaylı mağdur olup olmadığı, başvurucu ile ölen arasındaki bağın ölçüsü ve bu bağın belirlenmesinde başvurucu ile ölen şahıs arasında kan bağının olup olmadığı, mirasçılık durumu gibi hususların tek başına rol oynamayacağı belirtilmiştir.[229]

Ayrıca AYM, bir başka kişinin ihlal edilen hakkı için başvuru yapılmasının zorunlu olduğu bazı haklardan olan yaşama hakkına ilişkin olarak, kamu gücü tarafından yaşama hakkı ihlal edilen ölen kişi adına başvuruda bulunulmasını kabul edilebilir bir durum olarak belirtmiştir.[230] AYM'nin bu konudaki kararlarında ise, yaşamını kaybeden kişilerin yakınları tarafından ölüm olayı sebebiyle mağdur olunmasından ötürü yaşam hakkına yönelik başvurunun yapılabileceği ifade edilmiştir.[231] Diğer taraftan, AYM

[228] İdris Başaran ve Elvan Olkun, B. No: 2018/14563, K.T.19.10.2021.

[229] Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Cemil Danışman, B. No: 2013/6319, K.T.16.07.2014; Sadık Koçak ve diğerleri, B. No: 2013/841, K.T.23.01.2014; Engin Gök ve diğerleri, B. No: 2013/3955, K.T.14.04.2016; Serap Sivri, B. No: 2019/6198, K.T.23.11.2021; Muazzez Babak ve Naif Babak, B. No: 2017/35564, K.T.09.06.2021.

[230] İnceoğlu, 2017, s. 159.

[231] Pek çok karar arasında bkz.Bilal Turan ve diğerleri (2), B. No: 2013/2075, K.T.04.12.2013; Mehmet Ali Emir ve diğerleri, B. No: 2012/850, K.T.07.11.2013; Musa Erdem ve diğerleri, B. No: 2013/1845, K.T.07.11.2013; Serpil Kerimoğlu ve diğerleri, B. No: 2012/752, K.T.17.09.2013; Ali Karakeçili, B. No: 2013/1335, K.T.06.02.2014; Sadıka Şeker, B. No: 2013/1948, K.T.23.01.2014; Mehmet Çetinkaya ve Maide Çetinkaya, B. No: 2013/1280,

birçok kararında, bireysel başvuruda özerk bir yorum alanının bulunduğunu, mağdur kavramının, menfaat veya dava ehliyeti gibi kurallardan bağımsız olarak yorumlanacağını ifade etmektedir.[232]

Ayrıca Yüksek Mahkeme, mağdur kavramının günün değişen koşullarına, kişiler arasındaki ilişkinin niteliğine göre esnek ve geniş biçimde yorumlanabileceğini, asıl belirleyici noktanın bir hak ihlali iddiasında bulunan başvurucunun doğrudan ya da dolaylı mağdur olması fark etmeksizin öncelikle söz konusu hak yönünden somut bir şekilde mağdur olduğunu ortaya koyabilmiş olması gerektiğini, ifade etmiştir.[233]

2.2.1.3. Mağdurluk Statüsünde Güncellik, Kişisellik ve Doğrudan Etkilenme Koşulları

6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi birinci fıkrasında, başvurunun yapılabilmesi için başvurucunun güncel ve kişisel bir hakkının ihlal edilmesi ve başvurucunun ihlalden doğrudan etkilenmesi gerekmektedir. AYM tarafından verilen kararlarda da bu üç temel ön koşulun varlığının arandığı vurgulanmıştır.[234]

K.T.28.05.2014; Hatice Gizem Dağcı ve Sevin Gül Dağcı, B. No: 2013/3438, K.T.17.09.2014; Selahatdin Akgüre ve diğerleri, B. No: 2013/2515, K.T.20.11.2014; Zeki Kartal, B. No: 2013/2803, K.T.21.01.2016; Şükrü Küçük ve diğerleri, B. No: 2013/7969, K.T.08.09.2015; Zübeyt Çiftçi, B. No: 2013/7900, K.T.19.11.2015; Hadra Akgül ve diğerleri, B. No: 2014/867, K.T.24.03.2016; Kumrişan Akkuş ve Sefer Akkuş, B. No: 2014/14672, K.T.01.02.2017.

[232] İnceoğlu, 2017, s. 133; Egeçep Derneği (2), B. No: 2018/29449, K.T.13.01.2022.

[233] İdris Başaran ve Elvan Olkun, B. No: 2018/14563, K.T.19.10.2021.

[234] AYM kararlarında; *"Buna göre bir kişinin AYM'ye bireysel başvuruda bulunabilmesi için üç temel ön koşulun birlikte bulunması gerekmektedir. Bunlar, başvuruya konu edilen kamu gücü eylem veya işleminden ya da ihmalinden başvurucunun güncel bir hakkı nedeniyle kişisel olarak ve doğrudan etkilenmesidir. Bu çerçevede ortaya çıkan sonuç nedeniyle başvurucunun mağdur olduğunu ileri sürmesi gerekir*." şeklinde ifade edilmektedir.
Pek çok karar arasında bkz. Onur Doğanay, B. No: 2013/1977, K.T.09.01.2014; Fetih Ahmet Özer, B. No: 2013/6179, K.T.20.03.2014; Arman Mazman, B. No: 2013/1752, K.T.26.06.2014; Alexandra Lıana ve diğerleri, B. No: 2018/20732, K.T.13.01.2022; Arzu Kocakaya ve diğerleri, B. No: 2018/34900, K.T.13.01.2022; Murat Saçan ve Serpil Saçan, B. No: 2017/32278, K.T.28.12.2021.

Bahse konu koşullardan, güncellik koşulu; hakkın niteliğine; doğrudanlık koşulu, ihlalin niteliğine; kişisellik koşulu ise, bazı durumlarda hakkın, bazı durumlarda ise ihlalin niteliğine ilişkindir.[235] Bu kavramları sırasıyla ele alacağız.

2.2.1.3.1. Güncellik Koşulu

Bireysel başvuru yapıldığı sırada temel bir hak ve özgürlüğün ihlaline neden olan işlem, eylem ya da ihmalin var olması gerekliliği güncellik koşulu olarak kabul edilmektedir.[236] Diğer bir ifadeyle, 6216 sayılı Kanun'un kırk altıncı maddesi birinci fıkrasında düzenlendiği üzere iddia edilen ihlalden ötürü güncel ve kişisel bir hakkı direkt olarak etkilenmeyen şahısların mağdur sıfatıyla dava ehliyeti olamayacağı ve söz konusu mağduriyetin de başvuru sonuçlanana kadar sürmesinin şart olduğu aranmaktadır.[237]

Başvurunun yapıldığı sırada ve devam ettiği sürece var olan yarar güncel hukuki yarar olarak kabul edilir.[238] Başvuruculların kural olarak somut olgulara ve olaylara dayalı bir mağduriyet iddiası ileri sürmeleri gerekliliği güncellik koşulu ile ilgilidir. Bu koşul AYM'nin soyut ihlal iddiaları ile vakit kaybetmesinin önlenmesini amaçlamaktadır.[239] Bu aşamada potansiyel mağdurluk kavramı gündeme gelmektedir ki yukarıda detayları ile incelenmiştir.

Güncellik koşulu başvurucunun temel hakkının ihlal edilip edilmediği hususunu her başvuruda tekrar incelenmesini gerektirmektedir. 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrasında, yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemlere karşı direkt başvuru yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu itibarla, güncellik koşulunun oluşması için, hak ihlaline uğradıklarını iddia eden şahısların bahse konu yasama

[235] Şirin, 2015, s. 17.

[236] Karaarslan, s. 287.

[237] Atasoy, 2015, s. 91.

[238] Hamdemir, s. 241.

[239] Şirin, 2015 ss. 29,30.

işlemleri ile düzenleyici idari işlemlere dayanan ve kendilerine uygulanan idari işleme karşı, tüm başvuru yollarını tükettikten sonra bireysel başvuruda bulunulabilecektir.[240]

2.2.1.3.2. Kişisellik Koşulu

Bir şahsın, başka bir şahsın mağduriyetini kendi şikayeti kapsamında ileri sürememesi kuralı kişisellik koşulu olarak adlandırılmaktadır. Başvurucunun, idarenin işlem, eylem, ihmali sebebiyle bizzat kendisinin bir hakkının ihlal edilmesi gerekmektedir.[241] Bir şahıs, kendisinin sahip olmadığı bir hakkın ihlali nedeniyle bireysel başvuruda bulunamaz.[242]

AYM kararlarında başvurucunun ihlalin kaynaklandığını iddia ettiği işlem, eylem, karar vb. mahkeme kararından kişisel olarak etkilenmesi gerektiğini ve kişisel olarak etkilenmenin olmadığı durumlarda, kişi bakımından yetkisizlik sebebiyle kabul edilemez olduğu şeklinde hüküm kurulması gerektiği ifade edilmiştir. [243] AYM kişisellik koşulu ile ilgili olarak verdiği iki kararında; başvurucu olan avukatların değil müvekkillerinin, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği işlemin mağduru olmaları nedeniyle kişi bakımından yetkisizlik yönünde karar vermiştir.[244]

Bu kararlardan ilki, Ankara Barosuna kayıtlı bir avukat tarafından yapılan başvuruya konu bir duruşmaya başörtüsü takarak katılması nedeniyle, hakim tarafından duruşmanın yapılamayacağının belirtilmesi ve müvekkile başka bir avukatla temsil edilmesi için süre vererek duruşmanın ertelendiği olayda, mahkemeye erişim hakkı ile savunma hakkına müdahalede bulunulan kişinin avukat olmayıp, müvekkil olduğu,

[240] Atasoy, 2015, ss. 93,94.

[241] Atasoy, 2015, s. 92.

[242] Şirin, 2015, s. 34; Hamdemir, s. 242.

[243] Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Onur Doğanay, B. No: 2013/1977, K.T.09.01.2014; Ömer Haran, B. No: 2017/33744, K.T.01.07.2020; Enver Kaya (2), B. No: 2015/13180, K.T.11.09.2019; Berrak Yeşim Ünsal ve diğerleri, B. No: 2015/10598, K.T.17.07.2019; Gökben Gökalp ve diğerleri, B. No: 2014/7729, K.T.04.10.2017.

[244] Karaarslan, s. 287; Şirin, 2015, s. 35.

başvurucu olan avukatın güncel ve kişisel bir hakkının adil yargılanma hakkı kapsamında doğrudan etkilenmediği ve bu şikayet bakımından mağdur statüsü kazanmadığı, dolayısıyla mağdur sıfatı taşımayan avukatın başvuru yapma hakkının bulunmadığı bu itibarla başvurunun bu bölümünün kişi yönünden yetkisizlik kapsamında kabul edilemez olduğu yönündeki karardır.[245]

2.2.1.3.3. Doğrudan Etkilenme Koşulu

Bireysel başvuruya konu olan eylem veya işlemin hak ihlaline neden olması gerekmektedir. Ancak 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrası hükmü gereği yasama işlemleri veya düzenleyici işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuruda bulunulması mümkün olmadığından, bahse konu işlemlerin uygulanacağı başkaca idari işlemlerin yapılması gerekmektedir.[246]

Doğrudan etkilenme koşulu, başvuru konusu yapılan, idarenin eylem, işlem, ihmali nedeniyle hak ihlalinin gerçekleştirilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Doğrudan etkilenme koşulu ile kişisellik koşulu birebir ilişkilidir. Bu nedenle gerçek kişiler ile özel hukuk tüzel kişilerinin, kendileri ile ilgili direkt tesis edilmeyen, kendilerine karşı doğrudan gerçekleştirilmeyen bir işlem, eylem, ihmal sebebiyle başvuru yapabilmesi mümkün değildir.[247]

Doğrudan etkilenme, başka bir karara veya işleme gerek olmaksızın kamu gücü işlem, eylem ya da ihmalinin başvurucunun hakkını etkilemesidir. Daha sonra yapılacak bir işlem ile etki doğurması beklenmeyen diğer bir ifadeyle böyle bir işlemin yapılmasına bağlı olmayan bir hak ihlali doğrudan bir ihlal olmaktadır.[248]

---

[245] Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, K.T.25.06.2014, par.27-31.

[246] Atasoy, 2015, s. 92.

[247] Karaarslan, s. 319.

[248] Hamdemir, s. 244.

AYM kararlarında da doğrudan etkilenmenin tespit edilemediği başvurularda kişi bakımından yetkisizlik kararı verilmektedir.[249] Dernekler tarafından yapılan ve doğrudan etkilenme olmaması nedeniyle kişi bakımından yetkisizlik kararı verilen bir başvuruda Yüksek Mahkeme, derneklerin özel hukuk tüzel kişisi olduğunu ve sadece dernek tüzel kişiliğine ait hakların ihlali iddiasıyla başvuruda bulunabileceğini ifade etmiştir. AYM'nin yerleşik içtihadına göre, sadece dernek üyelerinin haklarını etkileyen ihlal iddialarında topluluk tarafından başvuru yapılmayacaktır. Karara konu anılan başvuruda, ihlalin kaynaklandığı iddia edilen çevresel etki değerlendirmesi olumlu kararı sebebiyle tüzel kişiliğin doğrudan etkilenmeyerek, tüzel kişiliğin hakkının ihlalinden söz edilemeyeceğinden derneğin mağdur olmadığı, bu itibarla başvurunun kişi bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğu, yönünde hüküm kurmuştur.[250]

2.2.2. Yüksek Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisi

Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrası, herkesin, AİHS kapsamında bulunan ve Anayasal korumaya sahip temel hak ile özgürlüklerinden birinin idare tarafından ihlali iddiasıyla AYM'ye başvurabileceği hükmünü, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrası ise, herkesin, Anayasa ile korunan hak ile özgürlüklerinden, AİHS ve ülkemizin tarafı olduğu ek protokoller kapsamında bulunan birisinin idarece ihlali iddiasıyla AYM'ye gidilebileceği hükmünü haizdir.

Her iki düzenleme temelde birbiri ile uyumlu olmakla birlikte, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesinden farklı olarak -ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller- ifadesine yer verilmiştir.

---

[249] Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Santa Farma İlaç Sanayi A.Ş., B. No: 2013/5554, K.T.06.02.2014; Bülent Ecevit Uçan, B. No: 2013/5271, K.T.17.11.2014; Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti., B. No: 2013/6564, K.T.04.02.2016; Egeçep Derneği, B. No: 2015/17415, K.T.17.04.2019; Tasfiye Halinde Ss. Güneş Yenibeldemiz Konut Yapı Kooperatifi, B. No: 2014/5455, K.T.05.04.2017.

[250] Egeçep Derneği (2), B. No: 2018/29449, K.T.13.01.2022, par.31-35.

İlk bakışta 6216 sayılı kanunda yer alan ilave ifade ile Anayasa'daki düzenlemeye göre genişletici bir durum olduğu zannedilse de aslında bu ibare ile bir daraltma yapılmıştır.[251] Temel hak ile hürriyetlerin korunması durumunda genişletici yorum yapılmak suretiyle bu hakların olabildiğince korunması amaçlanmaktadır. Bu nedenle, Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesinde yer verilen AİHS ifadesiyle, ek Protokollerin de kastedildiği şeklinde yorum yapılması gerekmektedir.[252]

Konuya ilişkin olarak AYM, bireysel başvuruya konu hakların kapsamını hem Anayasa hem de Sözleşme ile güvenceye alınmış olan haklar olarak benimsediği ve Anayasa ve Sözleşmenin ortak koruma alanı olarak ifade ettiği ölçüte göre belirlemektedir. AYM bu ölçütü Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesindeki düzenlemeye dayandırmaktadır.[253]

AYM'nin kararları incelendiğinde, Anayasa ile 6216 sayılı Kanun'un ilgili maddelerinde yer alan düzenlemeler doğrultusunda uygulama yaptığı görülmektedir.[254] Kararlarda, Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesinin birinci fıkrasına göre, AYM'ye yapılan başvurunun esas yönünden incelenebilmesinin şartları arasında, idareden kaynaklı sebeple ihlal oluştuğu iddia edilen hakkın, Anayasa ile korunması ve AİHS ile ülkemizin tarafı olduğu ek protokollerin kapsamında da bulunması gerektiği, Anayasa ile AİHS'nin ortak koruma alanı haricindeki hak ihlali iddiasının kabul edilemeyeceği şeklindeki gerekçesi görülmektedir.[255] Bu kapsamda AYM tarafından, Anayasa ile AİHS'nin ortak koruma alanı haricindeki hak ihlali iddiasını ileri süren başvurunun konu bakımından yetkisizlik sebebiyle kabul edilemezlik yönünde hüküm kurulduğu görülmektedir.[256]

---

[251] Karaarslan, s. 351; Hamdemir, s. 180.

[252] Hamdemir, ss. 180,181.

[253] Birtane, ss. 78,79.

[254] Atasoy, 2015, s. 160.

[255] Onurhan Solmaz, B. No: 2012/1049, 26.03.2013; Tuncay Görgülü, B. No: 2019/3202, K.T.03.02.2022.

[256] Bilal İnci, B. No: 2019/16896, K.T.03.02.2022, par.49-50.

AYM'nin vermiş olduğu kararlardan, uluslararası sözleşmeleri, hukukun genel prensiplerini, AİHS'i referans norm olarak (dayandığı Anayasa kurallarını destekleyici ilke olarak) kullandığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle AYM, uluslararası hukuk kurallarını destek ölçü norm olarak kullanmakta, bağımsız ölçü norm olarak kullanmamaktadır.[257]

Bu kapsamda örnek olarak Anayasa ve AİHS'de düzenlenen ancak içeriği konusunda Anayasa'da detay bulunmayan adil yargılanma hakkıyla ilgili olarak verilmiş kararlar incelendiğinde, Tuncay Görgülü tarafından yapılan 2019/3202 sayılı başvuruda AYM, adil yargılanma hakkı kapsamında Anayasa ile Sözleşme'nin ortak koruma alanı kapsamını belirlemiştir.[258]

AYM'nin bu yönde belirlemiş olduğu içtihadı, şahısların hak ile özgürlüklerinin korunması amacıyla verilen garantilerin sınırlarını artırmakla kalmayıp, AİHM önündeki adil yargılanma hakkına ilişkin davalarda verilebilecek olası ihlal kararlarını engelleme vasfı taşıyacaktır.[259] Bizce de söz konusu değerlendirme isabetli olup, AYM'nin uygulamasının doğruluğunu gerekçelendirmektedir.

---

[257] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *"Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Uygulanmasında Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu"*, ss. 366,370,374,380, https://anayasa.gov.tr/media/4672/fendoglu.pdf (E.T.:20.03.2022).

[258] Tuncay Görgülü, B. No: 2019/3202, K.T.03.02.2022 Anılan mahkeme kararında özetle; Adil yargılanma hakkının kapsam ve içeriğinin belirlenmesinde AİHS altıncı maddesi ile AİHM içtihadının da dikkate alınması gerektiği, bu kapsamda AİHS ile sahip olunan bütün hak ve yükümlülükler açısından adil yargılanma hakkının güvence altına alınmadığı, sadece başvurucunun medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili bir uyuşmazlığın tarafı olması veya başvurucuya yönelik bir suç isnadının esası hakkında karar verilmiş olması haricinde adil yargılanma hakkının ihlaline ilişkin iddiaların Anayasa ve AİHS'nin ortak koruma alanı kapsamı dışında kalacağı için bireysel başvuruya konu olamayacağı, karara konu olayda, iş sözleşmesi ile bağlantılı işçilik alacaklarının 4857 sayılı İş Kanunu ile tanınan hak ve menfaatlerden olması sebebiyle işçi ile işveren arasındaki iş sözleşmesinden doğan hak ve menfaatlerin medeni hak olarak değerlendirilmesi gerektiği, bu nedenle ihlal iddialarının Anayasa ve AİHS'nin ortak koruma alanı kapsamında yer aldığı kabul edilmiştir.

[259] Atasoy, 2015, s. 170.

2.2.2.1. Bireysel Başvuruya Konu Olan Temel Hak ile Özgürlükler

Kişilere tanınan hak ile özgürlükler alanında, temel hak ile özgürlükler, insan hakları, kişisel hak ve özgürlükler, medeni haklar, kamu özgürlükleri, anayasal haklar, vatandaş hakları gibi kavramlar mevcuttur. Anılan kavramlar her ne kadar eş anlamlı olarak kullanılsa da, aralarında bazı nüanslar bulunmaktadır.[260]

Anılan alanda en kapsamlı kavram olan insan hakları kavramı, kişinin sadece insan olduğu için sahip olduğu, hukukun güvencesi altında bulunan haklar olarak adlandırılır. İnsan haklarının güvence altına alınması insan onurunun korunması ile mümkündür. Uluslararası sözleşmeler insan haklarının kaynağı şeklinde kabul edilmektedir.[261]

İnsan hakları; insan olmaktan kaynaklanan, her yerde, her insan bakımından geçerli olan, doğuştan veyahut sonradan kazanılarak elinde bulunan bütün hakları korumaya yönelik, yasalarla tanınan, korunan ve uygulanan, keyfi olarak sınırlandırılamayan, dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilmez tüm haklar olarak ifade edilir.[262]

İnsan hakları kavramı Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nda ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yer alan Fransızca'daki Droits de l'Hommeve İngilizce'deki Human Rights kavramlarının karşılığı olarak kullanılır. [263] İnsan haklarının Anayasa ve Kanunlar ile tanınmış ve devletin uyguladığı hukuk sistemini ve hukuki hükümleri ifade eden pozitif hukuka dahil olan bölümü ise, kamu özgürlükleri ya da hürriyetleri olarak ifade edilir.[264]

---

[260] Gözler, 2013, ss. 400,401.

[261] Altıntaş, s. 13.

[262] Çatal, Betül, "*İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar"*, Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, C.1, S. 2, 2018, s. 73, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/649932(E.T.:20.12.2020).

[263] Aybay, Rona; *İnsan Hakları Hukuku*, 2.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 6;Öğütçü, Muhlis*, "Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar*", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, 2005, s. 562. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/756910 E.T.:20.12.2020).

[264] Gözler, 2013, s. 402.

Türkiye'de ise, 1808 Senedi İttifak'ta devletin korunması esas alındığından, devletin bireylerine yönelik ödevleri yer almamıştır. Akabinde Gülhane Fermanı'nda da devletin bireylere yönelik ödevleri göz ardı edilmiştir. 1875 tarihli Adalet Fermanı'nda ise, hem bireyin hem de devletin ödevleri düzenlenmiştir. Buna göre Adalet Fermanında her medeni devletin ilk işinin kamu haklarını temin etme ödevi şeklinde olduğu belirtilmiştir. Bu düzenlemede yer alan kamu haklarını sağlama ödevi ve ifadesi, Türkiye'nin Anayasacılık tarihinde, devletin ödevleri bağlamında, tam anlamıyla bireysel haklar ve özgürlükler için koruyucu nitelikte olan ilk önemli düzenlemedir. Bu anlamda Adalet Fermanı, devleti koruyan hükümler içeren Senedi İtitfak'ın aksine, bireyi koruyucu özgürlükçü hükümler içermektedir. Türkiye toplumunun ilk Anayasası olan 1876 Anayasasında bu anlamda devletin ödevleri yer almamaktadır.[265]

Doktrinde, insan hakları çok farklı şekillerde sınıflandırılmış olup, bu sınıflandırma modellerinden en çok kullanılanlar arasında ise; pozitif, negatif ve aktif statü hakları; birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar ve bireysel (ferdi) haklar ile grup hakları ayırımı gelmektedir. George Jellinek tarafından özgürlüklerin daha rahat anlaşılmasını sağlamak amacıyla, kişinin devlet ve toplum karşısındaki konumu ile bireyin devletten beklentilerini esas alan bir sınıflandırma modeli olan, 'Pozitif, Negatif ve Aktif Statü Hakları'[266] ayırımı yapılmış olup, 1961 ve 1982 Anayasaları da on dokuzuncu yüzyılda oluşan bu sınıflandırmayı benimsemiştir. Buna göre, pozitif statü hakları, çocuk hakları, eğitim ve öğrenim hakkı, çalışma hakkı, ücrette adalet sağlanması gibi devletin pozitif bir edimini gerektiren yani devletin pozitif tedbirler almasını gerektiren sosyal ve ekonomik hakları ifade eder. Negatif statü hakları, haberleşme hürriyeti, mülkiyet hakkı gibi devlete olumsuz edimler yükleyen haklar olup, devlet bu hakları ihlalden kaçınmakla yükümlüdür. Aktif statü hakları ise, demokrasi bakımından önemli olan seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma, parti kurma, partilere girme ve partilerden

[265] Şahin, Adil, *Devlet İktidarının Sınırlandırılması Bağlamında Türkiye Toplumunun Anayasal İnsan Hakları (1808-2011)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 307.

[266] Karatepe, ss. 336-338.

ayrılma gibi haklardır. Ancak negatif, pozitif ve aktif statü hakları sınıflandırması günümüzde terk edilmiştir. AİHM'nin de bu yönde içtihadı mevcuttur.[267]

AİHS'de, kişisel ve siyasal nitelikli haklar esas olarak düzenlenen haklardır. Buna karşılık sosyal ve ekonomik haklar Sözleşme'de açıkça koruma altına alınmamıştır. Ancak AİHM, sosyal ve ekonomik hakları, kişisel haklara dahil ederek koruma kapsamını genişletmektedir. 1968 yılındaki Belçika Dil Davası, Mahkemenin sosyal ve ekonomik haklardan eğitim hakkını korumaya aldığını gösteren örnek bir davadır. Mahkeme anılan kararında, devletlerin belli bir dilde öğretim yapan okulların açılması ve mali yönden desteklenmesi mecburiyeti bulunmadığını belirtmekle birlikte, Flemenk veya Fransızca konuşan ailelere de bu konudaki mevzuatın aynı şekilde uygulanması gerektiği husus vurgulanarak, Belçika hükümetini ayrımcılık yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle mahkum etmiştir.[268]

İkinci model ise, 1979 yılında Karel Vasak tarafından yapılmış olan ve insan haklarını evrelere ayıran 'Birinci, İkinci ve Üçüncü Kuşak Haklar' sınıflandırmasıdır.[269] Birinci kuşak haklar, on yedinci ve on sekizinci yüzyıl düşünürleri tarafından ifade edilen, Amerikan ve Fransız Devrimleri ile uygulanmaya başlayan ve devletin müdahale edemeyeceği özel bir alan sağlayarak, kişileri devlete karşı koruma amacıyla ortaya çıkan klasik haklar olarak da ifade edilen haklardır.[270] İnsanın insan olmasından

---

[267] Anayurt, Ömer, "*Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından, İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi",* Türkiye'de İnsan Hakları Konferansı7-9/12/1998, ss. 51,52,https://www.academia.edu/37599110/Haklar%C4%B1n_B%C3%BCt%C3%BCnl%C3%BC%C4%9F%C3%BC_%C4%B0lkesi_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1na_%C4%B0li%C5%9Fkin_S%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1rmalar%C4%B1n_De%C4%9Ferlendirilmesi (E.T.:22.08.2021).

[268] Çalışkan, Ahmet Ziya; *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı",* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 11, S: 3-4, 2007, ss. 303, 304, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebyuhfd/issue/63092/961766 (E.T:22.08.2022); Relatıng To Certaın Aspects Of The Laws On The Use Of Languages In Educatıon In Belgıum v. Belgıum, Başvuru No: 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, 23.07.1968, https://minorityrights. org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-223-Belgian-Linguistic-case-full-case.pdf (E.T.22.08.2021).

[269] Karatepe, ss. 338,339.

[270] Uygun, 2011, ss. 16,17.

kaynaklanan, mutlak ve devletten önce de var olan birinci kuşak haklar insan haklarının temelini teşkil etmektedir.[271]

Klasik haklar olarak da ifade edilen birinci kuşak haklar on dokuzuncu yüzyıla kadar süren aşamalı bir süreç sonunda liberal demokrasilerde yerini bulmuş olup, burjuvazinin öncülüğünde monarşiye karşı verilen savaşın kazanılması neticesinde batı toplumunda toplumsal ve ekonomik hakların tanınması, haksızlık ve adaletsizliğine karşı gerçekleştirilen toplumsal hareketler akabinde elde edilmiş haklardır.[272]

Birinci kuşak hakların kaynağı sınıf çatışmasına dayanmaktadır. Şöyle ki on sekizinci yüzyıl Fransa'sında, ekonomik açıdan gittikçe güçlenen ve bu gücü siyasi olarak da kullanmak isteyen burjuva sınıfı (köylü sınıfı da dahil) ile ekonomik olarak güçsüz ancak siyasi alandaki gücünü henüz kaybetmeyen ve bunu koruma amacını güden aristokratlar arasında yaşanan sınıfsal çatışma neticesinde, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi burjuva ve köylü sınıfının kazandığı mücadelenin belgesi mahiyetindedir. [273] Devlete karşı bireyi koruyan ve devleti pasif bir tutum içine atan birinci kuşak haklar bağlamında, kişisel ve siyasal hakların üzerinde durularak, yaşama hakkı, ayrımcılık ve işkence yasağı ile kişi özgürlüğü ve güvenliği hususları önem taşımaktadır.[274]

İkinci kuşak haklar ise, on dokuzuncu yüzyıl işçi sınıfı tarafından Sanayi Devrimi ile başlatılan hak mücadelesi neticesinde ortaya çıkan ekonomik ve sosyal hak ve

---

[271] Üskül Engin/Zeynep, Özlem, *"Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları*", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası C.LXXII, S. 1,2014, s. 207, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97872 (E.T.:24.08.2021)

[272] Sencer,Muzaffer, *"İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi*", Amme İdaresi Dergisi, C.23, S. 2, 1990, ss. 3,4, https://docplayer.biz.tr/318821-Insan-haklari-aci-sindan-ingiliz-devrimi.html (E.T.:04.09.2021).

[273] Algan, Bülent, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 35,36; Gökpınar, Mahmut, *"Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması"* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2015, s. 53, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-120-1507 (E.T.:24.08.2021).

[274] Yeşilçayır, Celal, *"İnsan Haklarında Kuşaklar Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi",* Temaşa Felsefe Dergisi, S. 13, 2020, s. 76, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1223308 (E.T.:20.09.2020).

özgürlükleri ifade eder. Özellikle sınıflar arası eşitliği sağlamak amacıyla ortaya çıkan bu haklar, sağlık, eğitim, çalışma, sendika kurma, sosyal güvenlik hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, konut hakkı gibi haklar olarak yerini bulmuştur.[275]

Üçüncü kuşak haklar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan ve dayanışma hakları olarak ifade edilen bu hakların, bilimsel ve teknik ilerlemenin doğurduğu çevre kirliliği, nükleer silahlanma nedeniyle ortaya çıkan savaş tehdidi gibi sorunlar nedeniyle ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu haklar birinci ve ikinci kuşak haklardan farklı olarak gerçekleşmeleri için bireylerin, kurumların ve devletin çaba göstermesi gereken haklardır.[276] Üçüncü kuşak haklara örnek olarak, barış hakkı, çevre hakkı, ekonomik ve sosyal gelişme hakkı gibi hakları örnek gösterilebilir.[277]

Diğer taraftan yirminci yüzyılın sonu ile yirmi birinci yüzyılın başında bilim ve teknolojideki gelişmeler, insan hakları ihlallerinin önünü açmıştır. Bu itibarla, bilim ve teknolojinin kötüye kullanımına karşı insan onurunun korunmasından yola çıkılarak yeni bir kategori olan dördüncü kuşak haklar ortaya çıkmıştır. Kişisel bütünlük hakkı ile kişisel verilerin korunması hakkı dördüncü kuşak hakların en iyi iki örneği olarak gösterilebilir.[278]

Bu temel sınıflandırma dışında da sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Mathiueu tarafından yapılan birinci grup - ikinci grup haklar sınıflandırması; Marksist öğreti temellerine dayanan şekli - gerçek haklar ayırımı sayılabilir.[279]

Bireysel başvurunun kabul edildiği dönem itibarıyla ilk etapta, Anayasa ile koruma altına alınmış olan bütün temel hak ile özgürlükleri kapsamayacak, sadece AİHS ile buna ek ülkemizin tarafı olduğu Protokollerde düzenlenen hak ile özgürlükler bireysel

---

[275] Karakehya, Hakan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008, ss. 13,14.

[276] Uygun, 2011, ss. 19-20.

[277] Yeşilçayır, s. 76.

[278] Uygun, 2015, ss. 506,507.

[279] Kalabalık, ss. 62,63.

başvuru konusu olabilecektir. Diğer bir ifadeyle, bireysel başvuru AİHS ve ülkemizin tarafı olduğu Protokollerde yer alan ve aynı zamanda Anayasa'da da yer bulan hak ile özgürlüklerle sınırlandırılmaktadır. Bu kapsamda, bireysel başvuruya konu olabilecek haklar arasında; yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, adil yargılanma hakkı, suç ve cezaların kanuniliği, özel yaşama ve aile yaşantısına konut ve haberleşme özgürlüğüne saygı, düşünce, din-vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, örgütlenme ve toplantı özgürlüğü, evlenme ve aile kurma hakkı, etkili başvuru hakkı, ayrımcılık yasağı, mülkiyet hakkı, eğitim ve öğrenim hakkı, serbest seçim hakkı gibi haklar sıralanabilir.[280]

Yukarıda detaylarıyla açıklandığı üzere, Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi birinci fıkrasında başvuruya konu yapılabilecek hak ile özgürlükler düzenlenmiştir. Anayasa ile korunan ve AİHS ile ülkemizin tarafı olduğu ek protokollerin kapsamındaki başvuruya konu haklar ile Sözleşme'de düzenlenmeyen ve ülkemizin tarafı olmadığı 4, 7 ve 12 No.lu Protokollerde bulunan ancak mezkur başvuru müessesesinin işletilemeyeceği hak ile hürriyetlere ilişkin olarak hazırlanan liste[281] şu şekildedir:

AİHS ve Türkiye'nin tarafı olduğu Protokoller	**Anayasa**
1 Yaşam hakkı (md.2)	md.15/2; 17/1; 38/9
2 İşkence ve kötü muamele yasağı (md.3)	md.17

[280] Göztepe, *"Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi"*, 2011, ss. 34-36.

[281] Yıldırım, Akif, *"Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisi (Ratione Materiae)"* Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 76, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

3	Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (md.4)	md.18
4	Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (md.5)	md.19
5	Adil yargılanma hakkı (md.6)	md.36; 38; 138-142
6	Suç ve cezaların kanuniliği (md.7)	md.15/2; 38/1
7	Özel yaşama, aile yaşamına, konut ve haberleşme özgürlüğüne saygı (md.8)	md.20; 21; 22; 26/2
8	Düşünce, ifade, din ve vicdan özgürlüğü (md.9-10)	md.15/2; 24; 26; 10; 27-31; 32;133
9	Örgütlenme ve toplantı özgürlüğü (md.11)	md.33, 34, 51, 53, 54, 68, 69
10	Evlenme ve aile kurma hakkı (md.12)	md.41
11	Etkili başvuru hakkı (md.13)	md.36-40
12	Ayrımcılık yasağı (md.14)	md.10
13	Mülkiyet hakkı (1.Ek Protokol md.1)	md.35; 46-47
14	Eğitim ve öğrenim hakkı (1.Ek Protokol md.2)	md.42
15	Serbest seçim hakkı (1.Ek Protokol md.3)	md.67; 75-79;101, 102, 104

	AİHS'de Yer Almayan ve Türkiye'nin Taraf Olmadığı 4, 7 ve 12 Nolu Protokollerde Yer Alan Haklar	**Anayasa**
1	Sözleşmeden doğan bir yükümlülük nedeniyle kişi özgürlüğünden yoksun bırakmama (4.Protokol, md.1)	md.38/8
2	Seyahat ve yerleşme özgürlüğü (4.Protokol, md.2)	md.23
3	Vatandaşların sınır dışı edilememesi ve ülkeye girişlerinin engellenememesi (4.Protokol, md.3)	md.23/6
4	Eşler arasında eşitlik (7.Protokol, md.5)	md.41/1
5	Yabancıların toplu sınır dışı edilme yasağı (4.Protokol, md.4)	md.16
6	Bir suçtan hüküm giyen kişinin üst mahkemeye başvurma hakkı (7.Protokol, md.2)	md.36/1; 40/1
7	Haksız hüküm giyen kişiye tazminat hakkı (7.Protokol, md.3)	md.40/3
8	Aynı suçtan iki defa yargılanamama ve cezalandırılamama (7.Protokol, md.4)	md.36/1; 38

2.2.2.2. Bireysel Başvuruya Konu Edilemeyecek İşlem ve Kararlar

Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi birinci fıkrasında, AYM'nin bireysel başvuruları karara bağlayacağı; üçüncü fıkrasında, herkesin, Anayasa ile koruma altına alınan hak ile özgürlüklerinden, AİHS kapsamında bulunan birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla AYM'ye başvuru yapabileceği, başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olmasının şart olduğu; dördüncü fıkrasında, bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlara ilişkin olarak inceleme yapılamayacağı; beşinci fıkrasında ise, bireysel başvuruya ilişkin usul ve esasların kanunla düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. Ancak, Anayasa'da bireysel başvuruya konu olamayacak işlem ve kararlara ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Buna karşılık, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrasında, düzenleyici idari işlemler, yasama işlemleri, AYM kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin bireysel başvurunun konusu olamayacağı hükmü ile bireysel başvuruya konu olamayacak işlem ve kararlar düzenlenmiştir.

Bu iki farklı düzenleme sebebiyle doktrinde görüş ayrılıkları oluşmuş ve ihlalin bizzat kanundan kaynaklandığı durumlarda yasama işlemine karşı başvuru yapılamayacağı düzenlemesinin anılan müessesenin amacına ters düştüğü ve 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesinin üçüncü fıkrasının Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi hükmünü daraltması sebebiyle Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilerek, 6216 sayılı Kanun'un birçok maddesinin iptali talebiyle AYM'ye iptal davası açılmıştır.[282]

İptal davasına konu dilekçede; 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesinin üçüncü fıkrasında, doğrudan başvuru yapılmayacak işlemler yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler olarak düzenlendiği, AYM kararları ile Anayasa'nın denetimi haricinde tutulan işlemlerin de başvuru konusu olamayacağının vurgulandığı, bununla birlikte Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesinin üçüncü fıkrasında ise, idare tarafından kullanılan işlemler bakımından bir ayrımın yapılmadığı, yasa koyucu tarafından Anayasa'da kararlaştırılmayan bir sınırlamanın, takdir yetkisi kullanılarak belirlendiği,

[282] Birtane, s. 87.

bu kapsamda kuralın, Anayasa'nın ikinci, otuz altıncı ve yüz kırk sekizinci maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Yüksek Mahkemenin yaptığı değerlendirmede ise;

Anayasa'nın otuz altıncı maddesi hükmü kapsamında herkesin, yasal araçlar ve yollardan faydalanarak yargı organları karşısında davacı veya davalı sıfatıyla iddia ve savunma hakkı ile adil yargılanma hakkının bulunduğu, yüz kırk sekizinci maddesinde, AYM'nin görev ve yetkilerinin kaleme alındığı, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrasında ise, yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemlere karşı direkt şekilde başvuru yapılamayacağı gibi AYM kararları ile Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin de başvuru konusu yapılamayacağının düzenlendiği,

Bu işlemlerin doğrudan başvuruya konu yapılamamasının başvuru müessesesinin niteliği ile ilgili olduğu, kanun veya düzenleyici idari işlemin varlığının bireysel bir hakkın ihlaline sebep olmayacağı, fakat başvurucuya somut bir olayda uygulanarak bireylerin hakkının ihlaline yol açması durumunda doğrudan bireysel başvuruya konu yapılabileceği, yasama işlemlerinin soyut norm denetimi ya da somut norm denetimi yoluyla AYM'nin denetimine, düzenleyici idari işlemlerin de doğrudan Danıştay denetimine tabi olduğu ve uygulanması halinde bir hak ihlaline neden olmuşsa hakkı ihlal edilen açısından AYM'ye bireysel başvuru yapılabileceği,

Ayrıca Anayasa tarafından yargı denetimi haricinde tutulan işlemlerin, başvuruya konu olmamasının dayanağının yine Anayasa olduğu ve tamamen Anayasa'nın bu konudaki hükümlerinden kaynaklandığı,

AYM kararlarının da başvuru konusu olamayacağı, Anayasa'nın yüz kırk dokuzuncu maddesinin birinci fıkrası gereğince AYM'nin iki bölüm ve Genel Kurul halinde oluşan bir Mahkeme olduğu, ikinci fıkrasında, başvurular hariç diğer davalara Genel Kurul'da bakılacağı, başvuruların ise bölümlerce karara bağlanacağı, Anayasa'nın yüz kırk

sekizinci maddesinin dokuzuncu fıkrası ile yüz elli üçüncü maddesinin ilk fıkrasında ise AYM'nin kararlarının kesin nitelikli olduğu,

Anayasa'nın bahse konu hükümleri ile AYM'nin çalışma ve yargılama usulüne dair yüz kırk dokuzuncu maddesi göz önünde bulundurularak Genel Kurul tarafından hükme bağlanan ve Anayasa gereği kesin nitelikli kararların, bölümlerce yapılacak incelemenin konusu olamayacağı belirlendiğinden, AYM Genel Kurulu tarafından verilen ve Anayasa'nın yüz kırk sekizinci ve yüz elli üçüncü maddeleri hükmü kapsamında kesin olan kararlara karşı başvuru yapılamamasının hak arama özgürlüğüne getirilen bir sınırlama şeklinde değerlendirilemeyeceği ve bu kapsamda iptal davasına konu kuralın Anayasa'nın ikinci, otuz altıncı ve yüz kırk sekizinci maddelerine aykırı olmadığından oybirliği ile iptal isteminin reddine karar verilmiştir.[283]

AYM tarafından verilen iptal isteminin reddi kararı kanaatimizce, Anayasa'ya ve bireysel başvuru müessesesinin doğasına uygun olarak verilmiştir. Karar gerekçesinde de belirtildiği üzere, 6216 sayılı Kanun'da belirtilen işlemlerin bireysel başvuru konusu yapılamaması Anayasa hükümlerine dayanmakta ve kanun ya da düzenleyici idari işlem somut olaya uygulanmadıkça sadece var olması bir hakkın ihlaline sebep olmamaktadır. Ancak, bireysel başvuru yolu tamamen kapatılmamış bu işlemlerin uygulanmaları halinde bir temel hak ile özgürlük ihlal edilmişse, o zaman bu işlem nedeniyle ihlal edilen hakkın sahibinin AYM'ye bireysel başvuru yapabilme hakkı her zaman mevcuttur.

6216 sayılı Kanun'da yer alan düzenleme kapsamında, yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuruda bulunulamayacaktır. Bununla birlikte, 6216 sayılı Kanun'daki hüküm doğrultusunda AYM'nin kararlarında da vurguladığı üzere, söz konusu işlemler aleyhine yargısal yollar tamamlandıktan sonra bile başvuru yoluna gidilemeyecek olup, ancak bahse konu işlemlerin uygulanması

[283] AYM, E.2011/59, K.2012/34, K.T.01.03.2012, par. P/2.

halinde meydana gelecek hak ihlali durumunda uygulama işlemi aleyhine tüm yollar tamamlandıktan sonra AYM'ye başvuruda bulunulabilecektir.[284]

Bununla birlikte AYM bir kararında ise, bir bakanlıkta sivil memur statüsünde çalışan ve başka bir kuruma naklen atanmak için yaptığı başvurunun kabulü üzerine bağlı olduğu idarenin muvafakat vermemesi işleminin iptali talebiyle açtığı davada verilen ret kararı ile bakanlık lehine vekalet ücreti ödemesine hükmedilmesi sonucu anılan vekalet ücretinin dayanağı olan 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile idare lehine vekalet ücretine hükmedilmesi düzenlemesinin hak arama özgürlüğünü kısıtladığı, temel hakların KHK ile düzenlenmesinin Anayasa'nın on üçüncü, otuz altıncı ve doksan birinci maddelerine aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle başvuru yapıldığı, bireysel başvuru yolunun, bireylerin uğranıldığını iddia ettikleri temel hak ihlalinin tespiti durumunda, anılan ihlali kaldıracak anayasal bir güvence sağladığı, yasama işleminin yahut düzenleyici idari işlemin, ihlale sebep olduğu durumda doğrudan bu işlemlere karşı başvuru yapılamamakla birlikte, uygulanan işlem, eylem ve ihmale karşı mezkur başvuru yoluna gidilebileceği, ifade edilmiştir.[285]

2.2.2.2.1.Yasama İşlemleri

6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrasında, başvuruya konu yapılamayacak işlem ile kararlar arasında ilk olarak yasama işlemleri bulunmaktadır. Belli bir sonuca yönelik irade açıklaması, genel olarak hukuki işlem olarak ifade edilmektedir. Bu itibarla, yasama organının belli bir sonuca yönelik olarak yaptığı irade açıklaması da yasama işlemi olarak tanımlanabilir.[286]

---

[284] Gündüz, Fatma Ebru / Alkım, Aktaş, "*Düzenleyici İşlemlere Karşı Bireysel Başvuru"*, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S. 1., 2017, s. 66, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ybuhukuk/issue/27326/287844 (E.T.:21.03.2022); Arif Güneş, B. No: 2012/837, K.T.05.03.2013; Gökhan Ünal, B. No: 2012/30, K.T.05.03.2013; Ahmet Soysal, B. No: 2012/237, K.T.26.03.2013; Ejder Bildik, B. No: 2013/8350, K.T.10.06.2015.

[285] Serkan Acar, B. No: 2013/1613, K.T.02.10.2013, par.37-41.

[286] Çekiç Onur, *"Türk Parlamento Hukukunda Yasama İşlemi Türleri ve Diğer (İsimsiz) Yasama Türleri"*, Yasama Dergisi, s. 12, 2009, s. 108, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1121201 (E.T.:21.03.2022).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından yapılan tüm işlemler en geniş şekliyle yasama işlemi olarak kabul edilmektedir.[287] Ancak yasama işlemi, bu kadar geniş anlamda kullanılmamakta olup, yasama organının görev ve yetkileriyle ilgili olmak kaydıyla hukuki bir sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamaları şeklinde ifade edilmektedir. Bahsedilen irade açıklamaları ise, yasa ve parlamento kararı olarak ifade edilir. Bunun dışında yasama organı tarafından yapılan diğer yasama işlemleri olarak adlandırılan idari işlem niteliğindeki işlemler de mevcuttur.[288]

Diğer taraftan, yasama organının tüzel kişilik sıfatından kaynaklanarak gerçekleştirdiği işlemleri de mevcut olup, ancak organın kendi iç işleyişine dair idari işlemleri ile özel hukuk işlemleri yasama işlemleri kapsamında bulunmamaktadır.[289]

Anılan yasama işlemlerinden yasa, TBMM Genel Kurulu'nca, Anayasa'da belirlenen usullere tabi olan, Cumhurbaşkanı tarafından R.G.'de yayımlanan ve TBMM kararları haricindeki işlemlerdir. Parlamento kararı ise, TBMM'nin, yapısına ve iç işleyişine yahut yürütme ve yargı mercileri ile olan ilişkilerine dair yasa haricinde yapmış olduğu işlemler şeklinde tanımlanmaktadır.[290] R.G.'de yayımlanan kanunlar, kanun, parlamento kararları ise TBMM Kararı başlığı altında yayımlanmaktadır.[291]

Kanun, usulüne göre ilan edilen, yetkili bir merciin yaptığı, uyulması zorunlu kurallardır. AYM'ye göre kanun maddi anlamda tanımlanmış olup, kamu yararına olan, geleceği düzenleyen, soyut ve kişisel olmayan genel hukuk kuralları olarak ifade edilmiştir.[292]

---

[287] Atasoy, 2015, s. 176.

[288] Hamdemir, s. 189.

[289]Kararaslan, s. 459; Yıldırım, s. 62.

[290] Birtane, s. 82.

[291] Yalçınöz Bahadır, "*Bireysel Başvuruya Konu Olamayacak İşlem ve Kararlar",* Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2013, S. 2, s. 197, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155545(E.T.:19.12.2021).

[292] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Parlamento Hukuku,* Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, ss. 169,170.

TBMM'nin kanun yapması yasama yetkisi olarak adlandırılır. 1961 ve 1982 Anayasalarına göre, maddi anlamda kanun dışında, şekli anlamda kanunlar da mevcuttur. Maddi anlamda kanun, objektif hukuk kuralı koyan, bireyler açısında yeni hak ve yükümlülükler getiren genel olan, kural işlem meydana getirme yetkisidir. Buna karşılık, kanun olarak belirtilen, ancak, maddi kanunla aynı usulle yapılan, aynı hukuki güce sahip olan ve aynı şekilde yargı denetimine uğrayan bütçe ve kesin hesap kanunlarını kabul etmek, para basılmasına karar vermek gibi işlemler ise şekli anlamda kanun olarak ifade edilmektedir.[293] Şekli anlamda kanun, yetkili organ tarafından yapılan, belli şekilde yürürlüğe konulan yazılı hukuk kuralları olup, TBMM'nin kanun olarak yaptığı tüm tasarruflardır. Buna karşılık TBMM'nin genel, soyut ve kişisel olmayan tasarrufları ise maddi anlamda kanundur.[294]

Yasama işlemleri, özetle TBMM tarafından çıkarılan kanunlar ile parlamento kararlarından oluşmaktadır. TBMM'nin kanun dışındaki tüm işlemleri olarak ifade edilen parlamento kararı, TBMM'nin iç çalışmasına ve dış çalışmasına ilişkin olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç çalışmaya ilişkin parlamento kararlarına örnek olarak, TBMM'nin kendi içtüzüğünü yapması, Başkanlık Divanını seçmesi, üyeliğin düşmesi kararları verilebilir. Gensoru, Yüce Divana sevk, meclis soruşturması ise TBMM'nin dış çalışmasına ilişkin parlamento kararları olarak ifade edilebilir. Kural olarak parlamento kararları vatandaşlara ilişkin bir kural koymaması nedeniyle AYM denetimine tabi değildir. Ancak, milletvekilliği üyeliğinin sona ermesi, yasama dokunulmazlığın kaldırılması kararları ve TBMM İçtüzüğü değişikliği şeklindeki parlamento kararları AYM tarafından denetlenebilir. [295]

Meclisin kural olarak kendi iç örgütlenişi ve çalışmaları hakkında aldığı kararlar bir içtüzük düzenlemesi olduğu ve içeriği açısından Anayasaya aykırılık teşkil etmesi durumunda AYM tarafından iptal edilebilir. Yasama meclisinin yürütme organı ile olan ilişkileri ise TBMM tarafından, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında

---

[293] Özbudun, ss. 207,208; Karaarslan, s. 405.

[294] Fendoğlu, *Parlamento Hukuku,* 2022, s. 174.

[295] Fendoğlu, *Parlamento Hukuku,* 2022, ss. 27,28.

meclis soruşturması açılması ve Yüce Divana sevk kararı gibi diğer parlamento kararı kategorisidir.[296]

Bir hak ihlali doğrudan kanundan kaynaklanıyor olsa dahi, bu kanunun iptali için bireysel başvuru yoluna gidilemez. Ancak kanunun uygulanması niteliğinde olan işlem ve eylemlere karşı AYM'ye bireysel başvuruda bulunulabilir.[297]

Bu kapsamda birkaç AYM kararı örnek olarak incelenmiştir.

Büyük Birlik Partisi ve Diğerleri tarafından yapılan başvuruda, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun otuz üçüncü maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tamamında, geçerli oyların % 10'unu aşmayan partilerin milletvekili çıkaramayacakları düzenlemesinin anayasal haklarını ihlal ettiği ileri sürülmüş olup, Yüksek Mahkeme tarafından yapılan incelemede, başvurunun yasama işlemi olan kanun hükmü nedeniyle oluşan hak ihlali iddiası olduğu, ancak doğrudan yasama işlemine karşı bireysel başvuru yoluna gidilemeyeceği, ifade edilmiştir.[298]

Terörle mücadele kapsamında yürütülen arazi taraması esnasında kayalıklardan düşme sonucu meydana gelen ölüm olayına ilişkin 5233 sayılı Kanun kapsamında verilen maddi tazminat tutarının eksik olduğu, manevi tazminata hükmedilmediği iddiaları yanında ayrıca 5233 sayılı Kanun'un ikinci, geçici birinci ve geçici ikinci maddelerinin iptali talebini de içeren bir başvuruda, bireysel başvuru yoluyla doğrudan yasama işleminin iptalinin talep edilmeyeceği ancak bu kanun hükmünün uygulandığı işleme karşı başvuru yapılabileceği, bu itibarla anılan başvuru ile yapılan 5233 sayılı kanunun

---

[296] Özbudun, ss. 235,236.

[297] Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 24.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2019, s. 448.

[298] Uslu, Ferhat, *Anayasa Hukuku Uygulamaları*, Adalet Yayınevi, 2.B., Ankara, 2016, ss. 188-191; Kararın tamamı için bkz. https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/8842?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=8842&KararTarihiBaslangic=06%2F01%2F2015 (E.T.:29.10.2021).

bazı hükümlerinin iptali talebinin konu bakımından yetkisizlik sebebiyle kabul edilemez olduğu şeklinde hüküm verilmiştir.[299]

Benzer içerikli bir diğer başvuruda, başvurucular tarafından, İnsan Hakları Tazminat Komisyonu tarafından AİHM içtihatlarına uygun değerlendirme yapılmadığı, Komisyon kararının kanuna aykırı şekilde üç kişi ile alındığı, hakim ve savcıların idari görev alamayacakları hükmü kapsamında, bu meslek mensuplarının Komisyonda görevlendirilmelerinin mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatını zedelediği, bu açıdan 6384 sayılı Kanun'un dördüncü maddesinde yer alan hakimler ve savcılar ibaresinin Anayasa'ya aykırılığı sebebiyle iptali ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiği ifade edilmiş olup, AYM tarafından yapılan değerlendirme neticesinde, bireysel başvuru yoluyla doğrudan yasama işleminin iptalinin talep edilmeyeceği ancak bu kanun hükmünün uygulandığı işleme karşı başvuru yapılabileceği, bu itibarla anılan başvuru ile yapılan 6384 sayılı Kanun hükmündeki ibarenin iptali talebinin konu yönünden yetkisizlik sebebiyle kabul edilemezlik karar verilmesine hükmedilmiştir.[300]

Başka bir başvuruda ise, başvurucunun, aleyhine açılan davada yapılan yargılamada usul kurallarına aykırı şekilde hareket edildiği, davacı ile aynı işi yapan ve uzmanlığı bulunmayan avukatın hazırladığı bilirkişi raporunun kararda esas alındığı, bu itibarla 1136 sayılı Kanun'un yüz altmış dördüncü maddesinin iptal edilmesi gerektiğinin ileri sürüldüğü başvurusunda, Yüksek Mahkeme içtihadına uygun şekilde, bireysel başvuru yoluyla doğrudan yasama işleminin iptalinin talep edilmeyeceği, ancak bu kanun hükmünün uygulandığı işleme karşı başvuru yapılabileceği, bu kapsamda başvurunun konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.[301]

[299] Ali Altürk ve diğerleri, B. No: 2014/10022, K.T.15.11.2018, par.64-66.

[300] Selçuk Horuk ve Hüseyin Karadağ, B. No: 2014/2980, K.T.26.10.2016, par.54-57.

[301] Tuncer Arıklı, B. No: 2013/2858, K.T.23.03.2016, par.61-64.

2.2.2.2.2. Düzenleyici İdari İşlemler

6216 sayılı Kanun kapsamında, doğrudan bireysel başvuru yapılamayacak işlemlerden bir diğeri düzenleyici idari işlemlerdir. İdari işlemler, tek yanlı ve iki yanlı idari işlemler olmak üzere iki türlüdür. Kamulaştırma kararı, kamu görevlisine verilen disiplin cezası gibi, ilgilinin rızasına ve muvafakatine bağlı olmayan, idarenin tek yanlı açıkladığı iradesi ile gerçekleşen işlemlere tek yanlı idari işlemler olarak adlandırılmaktadır. İdari sözleşmeler gibi idare ile ilgilisinin karşılıklı açıklanan iradelerin aynı yönde olması sonucu ortaya çıkan işlemler ise iki yanlı idari işlemlerdir. Bu kapsamda idarenin tek yanlı iradesi sonucu ortaya çıkan idari işlemler ise, bireysel ve düzenleyici olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Atama işlemi gibi belirli bir kişiye ve duruma yönelik idarece tesis edilen tek yanlı işlemler bireysel idari işlemlerdir.[302] Kişiler için yeni hukuksal durumlar meydana getirilmesi, mevcut hukuksal durumlarda değişiklik yapılması veya hukuksal durumun sona erdirilmesi böylece kişilerin menfaatlerinin olumlu ya da olumsuz şekilden etkilenmesi bireysel idari işlemlerle mümkün olabilmektedir.[303] Bireysel idari işlemlerde işlemin öznesi olan kişi işlem tesis edildiği sırada belli olup, bu kişinin menfaati gerçekleşen nakil, emekliye sevk gibi bireysel idari işlem nedeniyle etkilenmektedir.[304]

İdarenin genel, soyut, objektif, kişilik dışı, sürekli ve bir defa uygulanmakla tükenmeyen, kural işlem niteliğindeki hukuki tasarrufları ise düzenleyici idari işlem olarak kabul edilir. Anayasa'da 2017 yılı Anayasa değişikliği ile varlığına son verilen tüzükler, tebliğ, genelge, yönetmelik, talimatname, sirküler gibi işlemler düzenleyici işlemlere örnek olarak gösterilebilir. [305] Bu itibarla aleyhine doğrudan başvuru yapılamayacak düzenleyici idari işlemler, tek yanlı idari işlemlerdir.[306]

---

[302] Hamdemir, s. 200.

[303] Atasoy, 2015, s. 182.

[304] Yalçınöz, 2013, s. 197.

[305] Birtane, s. 104; Atasoy, s. 182.

[306] Hamdemir, s. 200.

Yürütme organı tarafından gerçekleştirilen bu düzenleyici işlemlerin dayanağının yasal olması ve kanunlara aykırı düzenleme barındırmaması gerekir.[307] Bir işlemin idari işlem olabilmesi için kamu gücü ayrıcalığına sahip olması ve hukuki sonuç doğurması şarttır.[308] Düzenleyici idari işlemler, yalnızca belirli kişilerin hukuksal durumlarına değil, düzenledikleri alanın kapsamına giren bütün kişilerin hukuksal durumuna etki etmektedirler.[309]

Bir idari işleme maruz kalan kişi bu işleme şahsından dolayı değil de unvanı, sınıfı, görevi nedeniyle muhatap oluyorsa, bu tür işlemler düzenleyici işlem niteliğindedir. Bu tür işlemler uygulanmakla tükenmeyen ve uygulanmalarıyla birlikte aynı nitelikte sonuç doğuran, kapsayıcı ve genele ilişkin işlemlerdir.[310]

Düzenleyici idari işlemlerin, Anayasa ve kanunlara aykırı olmaması gerekmektedir. Ayrıca, Anayasa'nın idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı kanun yolunun açık olduğu hükmü kapsamında, düzenleyici idari işlemlerden ötürü hakları ihlal edilen bireylerin bahse konu işlemlere karşı genel mahkemelerde dava açabilmeleri mümkündür.[311] AYM kararlarına göre de, düzenleyici idari işlem nedeniyle, temel hak ile özgürlüğün ihlal edilmesi durumunda, düzenleyici işleme karşı doğrudan bireysel başvuru yoluna gidilememekte olup, düzenleyici idari işlemin uygulanması neticesinde hak ihlali olması durumunda tüm hukuk yolları tüketildikten sonra bireysel başvuru yoluna başvurulmasına engel bir durum bulunmamaktadır.[312]

Düzenleyici işlemler konusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerini (CBK) incelemek gerekmektedir. 2017 yılı Anayasa değişikliğiyle hukuk sistemimize getirilen sistemin en

---

[307] Gözler, 2019, s. 360 .

[308] Salihpaşaoğlu, Yaşar, "*Anayasa Mahkemesinin Kamu Tüzel Kişilerine Yönelik Bireysel Başvuru Yasağına Yaklaşımı: Çelişen İki Yöntem ve Gerekçe",* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 4, 2019, s. 291.

[309] Atasoy, 2015, s. 182.

[310] Yalçınöz, s. 198.

[311] Atasoy, 2015, s. 182.

[312] Atasoy,2015, s. 183; Birtane s. 104.

önemli esaslarından biri CBK'dır. Anayasanın yüz dördüncü maddesine göre, Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisi dahilinde CBK çıkarabilir. Ancak Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde düzenlenen temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde bulunan siyasi haklar ve ödevler CBK ile düzenlenemez. Anayasa'da sadece kanunla düzenleneceği öngörülen konularda CBK ile düzenleme yapılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda CBK çıkarılamaz. Aynı konuda CBK ile kanunlarda farklı hükümler bulunması durumunda, kanun hükümleri esas alınır. TBMM'nin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, CBK hükümsüz hale gelir. Bu kapsamda CBK kanun hükmünde olmayıp, kanunlarda değişiklik yapamaz, uygulama önceliği kanunlara aittir. Anayasanın yüz on dokuzuncu maddesine göre, olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, yüz dördüncü maddenin on yedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler CBK ile düzenlenemeyeceği sınırlamalara tabi olmaksızın CBK çıkarabilir ve bu kararnameler kanun hükmünde olup, R.G.'de yayımlanır.

Anayasa'nın yüz dört, yüz altı, yüz sekiz, yüz on sekiz ve yüz yirmi üçüncü maddelerinde CBK ile düzenlenecek işlemler;

a) Üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esasları (md.104/9)

b) Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması (md.106/son)

c) Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri (md.108/son)

d) Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri (md.118/son)

e) Kamu tüzelkişiliği, kanunla veya CBK ile kurulacağı (md.123/son)

şeklinde tadat edilmiştir.

Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi birinci fıkrasında, AYM'nin, CBK'nın Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetleyeceği; 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrasında ise, düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanlığının düzenleyici işlemleri olan CBK'lara, Cumhurbaşkanı yönetmeliklerine ve genelge, tebliğ, yönerge, sirküler gibi diğer düzenleyici idari işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuru yapılamayacaktır. Anayasaya göre, CBK'yı doğrudan denetleme yetkisi AYM'ye ait olup, AYM kararları da kesin olduğundan, doğrudan ya da dolaylı olarak, CBK'ya karşı bireysel başvuru yapılamayacağı değerlendirilmektedir.[313] Ancak, anılan CBK'ların kişiye uygulanması sonucunda bir temel hak ile özgürlüğün ihlaline yol açılması durumunda, anılan uygulama işlemine karşı başvuru yapılmasına engel bulunmamaktadır.[314]

Cumhurbaşkanının yönetmelikleri ve diğer düzenleyici idari işlemlerine karşı idari yargıya başvurmak mümkündür. 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun yirmi dördüncü maddesi birinci fıkrası (b) bendine göre, Danıştay ilk derece mahkemesi sıfatıyla Cumhurbaşkanınca çıkarılan CBK'lar dışındaki düzenleyici işlemlere karşı açılacak idari davaları karara bağlar. Ayrıca idari yargı tarafından verilen kesinleşmiş kararlara karşı bireysel başvuru yolu açık olduğundan, dolaylı olarak, temel haklardan birinin ihlali iddiasıyla, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan yönetmelik ile genelge, tebliğ, yönerge, sirküler gibi diğer düzenleyici işlemlere karşı bireysel başvuru yapma imkanı da bulunmaktadır. Anayasanın yüz on dokuzuncu maddesi kapsamında olağanüstü hallerde çıkarılan olağanüstü hal CBK'lar Anayasanın yüz kırk sekizinci maddesi birinci fıkrasına kapsamında denetime tabi olmayıp, AYM'ye dava açılamaz. Bu itibarla

---

[313] Kaya, Seyithan, *"Bazı Kamu Hukuku İşlem ve Kararlarının Bireysel Başvuru Konusu Açısından İncelenmesi",*Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXII, S. 3–4, 2018, ss. 302,303, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1834656 (E.T.:22.03.2022).

[314] Aydın, Sedat Erdem, AYM Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, Danışman: Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 130,https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:30.08.2021).

olağanüstü hal CBK'larına karşı doğrudan ya da dolaylı olarak bireysel başvurunun yapılması imkanı bulunmamaktadır.[315]

Bu kapsamda, ticari hava taşımacılığı işletme ruhsatının askıya alınması ve iptali ile sonuçlanan mülga Ticari Hava Taşıma İşletmeleri Yönetmeliği'nin kırk üçüncü maddesinin birinci fıkrası (j) bendinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptalinin talep edildiği bireysel başvuruda başvurucu tarafından, anılan yönetmelik hükmünün dava konusu olaya uygulandığı, bununla birlikte dava henüz sonuçlanmadığı için ihlal iddiasında bulunulmadığı, yönetmeliğin ilgili maddesinin iptali hususunun davanın görülmekte olduğu mahkemeler tarafından AYM önüne getirilmemesi sebebiyle anılan başvuruda sadece yönetmelik maddesinin iptalinin talep edildiği, ancak sadece Yönetmelik maddesinin iptalinin talebiyle direkt düzenleyici idari işleme karşı başvuruda bulunulmuş olduğu ve bu durumun, 6216 sayılı Kanun kapsamında mümkün olmadığı değerlendirmesiyle AYM'ce konu bakımından yetkisizlik kapsamında kabul edilemez olduğu yönünde hüküm tesis edilmiştir.[316]

2.2.2.2.3. Anayasa Mahkemesi Kararları

6216 sayılı Kanun'da AYM kararlarının bireysel başvuruya konu olamayacağı düzenlenmiştir. Bu kapsamda maddenin yorumundan, AYM dışında kalan diğer yargı kararlarının tamamına ilişkin bireysel başvuru yoluna gidilebileceği anlamı çıkmaktadır.

AYM, Anayasa'ya göre yüksek yargı organları arasında olup, bir kamu gücü niteliği taşımaktadır.[317] Anayasa'da; somut norm denetimi (itiraz yoluyla denetim), soyut norm denetimi (iptal davası), bireysel başvuru, Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapılması, siyasi partilerin kapatılması ve mali denetimi, yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması ya da milletvekilliğinin düşmesi kararlarına karşı açılacak iptal davalarını inceleme, görevi AYM'ye verilmiştir. AYM bireysel başvuru incelemesi aksine anayasaya

[315] Kaya, *Bazı Kamu Hukuku İşlem ve Kararlarının Bireysel Başvuru Konusu Açısından İncelenmesi",* 2018, s. 303.

[316] Tarhankule Hava Yolları Ticaret A.Ş., B. No: 2013/6785, K.T.03.02.2016, par.36, 43-47.

[317] Birtane, s. 105.

uygunluk denetimine ilişkin kararlarında, ölçüt aldığı Anayasa hükümlerini somut hale getirip anlamlandırmakta ve denetim görevini bu çerçevede yapmak suretiyle iptal davasına konu hususun Anayasaya aykırı olup olmadığına karar vermektedir.[318]

Ayrıca AYM tarafından yapılan görevlendirme kararları da mevcuttur. AYM İçtüzüğü de, AYM Genel Kurulu tarafından kabul edilmesi ve düzenleyici işlem niteliğinde olması bakımından doğrudan bireysel başvuruya konu olamaz.[319]

2.2.2.2.4. Anayasanın Yargı Denetimi Dışında Bıraktığı İşlemler

6216 Sayılı Kanun'da başvuruya konu edilemeyecek diğer işlem türü olarak, Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler belirtilmiştir.

Anayasanın yüz yirmi beşinci maddesi birinci fıkrası gereği idarenin her türlü eylem ile işlemine karşı kanun yoluna gidilmesi kuraldır. Ancak bu kuralın belli istisnaları bulunmaktadır. Anayasa'nın elli dokuzuncu maddesinde, spor federasyonlarının spor faaliyetlerinin yönetimine ve disiplinine ilişkin kararlarına karşı gidilebilecek mecburi tahkim yolu sonucu verilen tahkim kurulu kararları kesin olup, bu kararlar aleyhine hiçbir yargı merciine başvurulamayacağı; yetmiş dokuzuncu maddesinde, Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamayacağı; doksanıncı maddesinde, usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olduğu ve bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile AYM'ye başvurulamayacağı; yüz yirmi beşinci maddesinde, Yüksek Askeri Şuranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemlerine karşı kanun yolunun açık olmadığı; yüz yirmi dokuzuncu maddesinde, disiplin kararlarının yargı denetimi dışında bırakılamayacağı ancak Silahlı Kuvvetler mensupları ile hakimler ve savcılar hakkındaki hükümlerin saklı olduğu; yüz kırk sekizinci maddesinde, olağanüstü hallerde ve savaş durumunda çıkarılan CBK'ların şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla AYM'de dava açılamayacağı; yüz elli dokuzuncu maddede,

[318] Hakyemez, Yusuf Şevki, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 59.

[319] Birtane, s. 106.

Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun (HSK) meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamayacağı; yüz altmışıncı maddede, Sayıştay'ın kesin hükümleri hakkında karar düzeltilmesi istemi neticesi verilen kararlar dolayısıyla idari kanun yoluna başvurulamayacağı, düzenlenmiştir.[320]

Ayrıca Anayasa'nın yüz yetmiş dördüncü ve 6216 sayılı Kanun'un kırk ikinci maddesinde, Tevhidi tedrisat, Şapka iktisası kanunu, Beynelmilel erkamın kabulü, tekke ve zaviyelerin men ve ilgasına, Türk harflerinin kabulü ve tatbikine, efendi, bey, paşa gibi lakap ve unvanların kaldırıldığına, bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun gibi inkılap kanunlarının korunması amacıyla Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamayacağı düzenlenmiştir.

AYM kararlarında da, Atatürk ilke ve inkılapları ile birlikte inkılap kanunlarının korunmasını öngören Anayasanın yüz elli üçüncü ve yüz yetmiş dördüncü maddelerinin ölçü norm olarak kullanıldığı görülmektedir.[321]

Anayasa yüz yirmi beşinci maddesi ile 2577 sayılı Kanun'un ikinci maddesine göre, 2575 sayılı Danıştay Kanun'un yirmi dördüncü maddesi, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'un beşinci maddesi kapsamında, tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklara karşı kanun yolu kapalıdır.[322]

Anayasanın yüz elli dokuzuncu maddesi kapsamında, HSK'nın meslekten çıkarma cezasına ilişkin kararlarının yargı denetimine tabi olduğu ancak bunlar haricindeki kararlar aleyhine yargı mercilerine başvurulamayacağı ve bu nedenle de 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrası kapsamında Anayasa'nın yargı denetimi

---

[320] Birtane,s. 104; Aydın, 2020, ss. 131,132.

[321] Aksoy, Batıkan, "*İnkılap Kanunlarının Hukuki Statüsü, Normatif Değeri ve Anayasal Bağlamı Üzerine Bir İnceleme",* Yasama Dergisi, 2020, s. 61, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1248168 (E.T.:23.03.2022).

[322] Yıldız, Hayrettin, "*Kamu Hukuku İle Özel Hukukun Kesiştiği Yer: Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmelerinde Tahkim Yolu",* s. 289, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-111-1368 (E.T.:23.03.2022).

dışında bıraktığı işlemler arasında yer almasından dolayı bireysel başvuru konusu yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Bu konu AYM kararlarında da irdelenmiştir.

Bu kapsamda incelenen bir başvurunun, idare mahkemesi hakimleri hakkında yapılan şikayetin işleme konulmaması kararı ile anılan karara karşı yapılan itirazın HSK tarafından reddedilmesi işlemi aleyhine yapıldığı, Anayasa'nın yüz elli dokuzuncu maddesinin onuncu fıkrası uyarınca HSK'nın kararına karşı yargı mercilerine gidilmesine imkan bulunmadığı, başvuruya konu işlemin, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi üçüncü fıkrası kapsamında Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler arasında yer alması sebebiyle başvuruya konu olamayacağından, konu bakımından yetkisizlik kararı verilmiştir.[323]

HSK kararına karşı yapılan başka bir başvuruda, Başsavcı olarak görev yaptığı dönemde kendisi hakkında gönderilen soyut iddialar içeren ihbar dilekçeleri sebebiyle hakkında HSK tarafından gerekçesiz şekilde soruşturma kararı verildiği iddiasında bulunulduğu, 6216 sayılı Kanun'un, Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin bireysel başvuru konusu yapılamayacağı hükmü ile Anayasa'nın HSK'nın meslekten çıkarma cezası dışındaki kararlarının yargı denetimi dışında bırakıldığı hükmü kapsamında, HSK'nın anılan kararları aleyhine yargı mercilerine başvurulmasının mümkün olmadığı, başvuru konusu işlemlerin, Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler arasında yer aldığından başvuruya konu olamayacağı, bu nedenle konu bakımından yetkisiz olunduğu kararı verilmiştir.[324]

Bir başka kararda ise, savcı olarak görev yaptığı sırada hakkında açılan soruşturmanın evrakını HSK'dan talep ettiği, ancak talebinin reddedilmesi sebebiyle HSK Genel Sekreterliği tarafından tesis edilen ret işlemi nedeniyle hak ihlaline uğradığı iddiasıyla yapılan başvuruda Yüksek Mahkeme, 6216 sayılı Kanun gereği Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlere karşı başvuru yapılamayacağı, Anayasa'nın yüz elli dokuzuncu maddesinin onuncu fıkrasında HSK'nın meslekten ihraç dışındaki kararlarının yargı denetimi dışında tutulduğu, başvuruya konu HSK Genel Sekreterliği

[323] Birtane, s. 104; Nesin Kayserilioğlu (3), B. No: 2013/1581, K.T.16.04.2013, par.12-16.

[324] İsmet Özkorul, B. No: 2013/7582, K.T.11.12.2014, par.29-32.

işleminin ise yargı denetimi dışında olup olmadığının tespitinin gerektiği ve bu tespitin yapılabilmesi için işin esasına girilerek inceleme yapılmasını uygun bulmuştur. Yapılan inceleme neticesinde, Genel Sekreterlik biriminin kararları tek başına HSK kararı olarak kabul edilemeyeceği, ancak 6087 sayılı Kanun'un otuz üçüncü maddesinde, Genel Sekreterlik'in kararlarına karşı kanun yolunun kapalı olduğuna dair net bir hüküm bulunmadığı, bununla birlikte yapılan değerlendirmede Genel Sekreterliğin, Genel Kurul ya da daire kararları ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen ya da hazırlık kapsamında bulunan işlemlerinin yargı denetimine kapalı olduğu, ifade edilerek ihlal kararı verilmiştir.[325]

Anayasa'nın yetmiş dokuzuncu maddesinde yargı denetimi dışında tutulan bir diğer işlem olarak, YSK kararlarına yer verilmiştir. Anılan hüküm kapsamında, YSK kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamayacaktır. Bu nedenle YSK kararları bireysel başvuru konusu yapılamayacaktır. Ancak doktrinde, YSK kararları konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre, YSK kararları aleyhine sadece idari kanun yoluna gidilemeyecek olup, bu kararların bireysel başvuru konusu yapılabileceği yönündedir. AYM kararlarında da kabul edilen diğer bir görüş ise, YSK kararları aleyhine bireysel başvuru yolunun kapalı olduğudur. Anayasanın yetmiş dokuzuncu maddesinde YSK kararları aleyhine idari ya da AYM'de dahil olmak üzere yargısal hiçbir makama başvurulamayacağının kastedildiği ve böylece bireysel başvuruya konu olmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir.[326]

AYM kararları incelendiğinde de, YSK kararlarının başvuru konusu yapılamayacağı ve bu başvurularda konu yönünden yetkisizlik kararı verildiği görülmektedir. Bu konuda dikkat çekici bulduğumuz kararlar incelenmiştir.[327]

---

[325] Kasım İlimoğlu (3), B. No: 2018/17191, K.T.24.02.2021, par.38,39,55-58.

[326] Birtane, s. 105.

[327] Kanal Beyaz Televizyon Radyo Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş., B. No: 2014/3532, K.T.02.12.2015, par.25,26; Turgut Yenilmez, B. No: 2015/6402, K.T.19.11.2015, par.25,27; Vatan Partisi, B. No: 2015/8764, K.T.18.11.2015, par.27,28; Kanal Beyaz Televizyon Radyo Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. (2), B. No: 2014/3531, K.T.09.06.2016, par.29,30; Nurullah Efe ve Halkın Kurtuluş Partisi, B. No: 2017/20127, K.T.07.06.2017, par.17; Zeyyat Ceylan, B. No: 2019/14426, K.T.20.10.2020, par.30.

Bir başvuruda başvurucu, 25 inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi'nde, CHP İzmir adayı olarak seçildiğini ve CHP'nin YSK'ya sunduğu geçici aday listesinde de isminin yer aldığını, ancak Basın İlan Kurumu genel kurul üyeliği ile İzmir Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Gazeteciler Federasyonu başkanlıklarından süresi içinde istifa etmemesi sebebiyle milletvekili seçilme niteliklerini haiz olmadığı yönündeki şikayet kapsamında, YSK tarafından kamu görevi olarak kabul edilen Basın İlan Kurumu üyeliğinden dolayı milletvekili adaylığının iptal edildiği belirtilerek kamu görevi sayılan genel kurul üyeliğinin kamu görevi sayılmasının hukuki bir dayanağı olmadığından YSK'nın usul ve yasaya aykırı olarak milletvekili adaylığının iptaline karar vermesi işleminin seçilme hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür.

Yüksek Mahkeme öncelikle, Anayasa'nın yetmiş dokuzuncu maddesinin ikinci fıkrasının YSK kararlarına karşı başka bir mercie başvurulamayacağı hükmünde yer alan merci ifadesinin, AYM'yi kapsayıp kapsamadığını değerlendirmiştir. Anayasa hükmü dışında 298 sayılı Kanun'un yüz otuz ikinci maddesinde de, YSK'nın kararının kesin olduğu ve aleyhine hiçbir mercie ve kanun yoluna başvurulamayacağı hükmü mevcuttur. AYM, anılan hükümlerde yer alan merci ifadesiyle başvurulacak idari ve yargısal tüm yer veya makamların kastedildiğini ve AYM'nin de buna dahil olduğunu ve anılan hükümler karşısında, YSK kararlarının AYM önünde bireysel başvuruya konu olmasının mümkün olmadığını ifade ederek Anayasa'nın idari ve yargısal denetim dışında bıraktığı bir işleme karşı yapıldığı anlaşıldığından somut başvurunun konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.[328]

Ancak anılan kararın karşı oy gerekçesinde özetle;[329] YSK'nın seçim konularına ilişkin şikayet ve itirazlar bağlamında yargısal bir faaliyet icra ettiği, bu görevi yapan YSK'nın klasik mahkemeler teşkilatı içinde bulunmamasına karşın yargı yeri kapsamında bir organ olduğu, Anayasa'nın yetmiş dokuzuncu maddesi hükmünün ise idari nitelikteki kararlar yönünden geçerli olduğu, bu itibarla YSK'nın seçimlerin denetlenmesine dair yargısal nitelikteki kararlarının başvurunun konusunu oluşturabileceğinin kabulü gerektiği ifade edilmiştir.

[328] Atila Sertel [GK], B. No: 2015/6723, K.T.14.07.2015, par.40-42.

[329] Atila Sertel [GK], B. No: 2015/6723, K.T.14.07.2015.

Kanaatimizce, AYM tarafından verilen Anayasa'nın idari ve yargısal denetim dışında bıraktığı YSK kararına karşı yapılan somut başvurunun konu yönünden yetkisiz olunması sebebiyle kabul edilemez olduğu yönündeki kararda herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. YSK kararlarının bizzat Anayasa tarafından yargı denetimi dışında bırakılmış olması sebebiyle, başvuruya konu olamayacağı esastır. Ancak, Anayasada yapılacak bir değişiklikle, YSK kararlarının yargı denetimine tabi olması halinde bu kararlara karşı bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi sağlanabileceğini değerlendirmekteyiz.

Bize göre bu noktada, YSK'nın yargı organı olup olmadığı hususunun değerlendirmesi gerekmektedir. Anayasa'nın yetmiş dokuzuncu maddesinin ilk fıkrasında, yapılacak seçimlerin, yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında olacağı, ikinci fıkrasında ise seçimlerin başlangıcından sonuna kadar, seçimin dürüstlük çerçevesinde ve düzen içerisinde yönetilmesi hususuna ilişkin tüm işlemlerin yapılması, yaptırılması, seçim boyunca ve seçimden sonrasına dair bütün yolsuzluklarla, şikayet ve itirazları incelemek, kesin karara bağlamak ve TBMM üyelerinin seçim tutanakları ile Cumhurbaşkanlığı seçim tutanaklarının kabul edilmesi görevinin YSK'da olduğu hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte YSK'nın yargı organı olup olmadığına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

Bahse konu niteliğe ilişkin olarak AYM'nin 18 Şubat 1992 tarihli ve E.1992/12, K.1992/7 sayılı kararında, seçim kurulları mahkeme olarak kabul edilmemiştir. Anılan kararda yüksek mahkeme tarafından; seçim kurulları ve seçimlerle ilgili kanun hükümlerinin özel bir çözüm ve kurallar bütünü olduğunu ifade edilerek, Anayasa'nın yetmiş dokuzuncu maddesinde düzenlenen seçim kanunları ile seçim kurullarına ve yargıçlara verilen görevlerin, kendi bütünlüğü kapsamında ve seçimin sınırları içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilerek, İlçe Seçim Kurulu Başkanlığının bir davaya bakmakta olan mahkeme olarak ifade edilemeyeceğine hükmetmiştir.[330]

[330] AYM, E.1992/12, K.1992/7, K.T.18/02/1992, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1992/7?EsasNo=1992%2F12&KararNo=1992%2F7 (E.T.:26.09.2022)

Diğer taraftan AYM başka bir başvuru kararında ise, Anayasanın yetmiş dokuzuncu maddesi kapsamında İlçe Seçim Kurulu Başkanının, seçim konularına ilişkin şikayet ve itirazları inceleme, kesin hükme bağlama görevi bakımından yürüttüğü faaliyetin yargısal nitelikli bulunduğu, hakim gibi bağımsız ve tarafsız olduğu, bu itibarla, anılan görevi kapsamında İlçe Seçim Kurulu Başkanlığının yargı teşkilatı dışında bulunmasına rağmen Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde yargı yeri olarak belirtilen organlar arasında olduğu yönünde kanaat belirtmiştir.[331] Bu kapsamda, YSK'nın niteliği hususu doktrinde tartışma konusu olmuş ve görüş ayrılığı meydana gelmiştir.[332]

Diğer bir bireysel başvuruya ilişkin kararda da, YSK'nın bir yargı yeri olup olmadığı ya da kararlarının yargısal nitelik taşıyıp taşımadığı hususunun, AYM'nin bireysel başvuru yoluyla YSK kararlarını inceleme yetkisi bulunup bulunmadığı açısından önem taşımadığı, asıl konunun, Anayasa'nın yetmiş dokuzuncu maddesinin ikinci fıkrası son cümlesi karşısında YSK kararlarının bireysel başvuru yoluyla AYM tarafından incelenip incelenemeyeceği sorunu olduğu ve madde metninde yer alan merci ifadesiyle AYM'de dahil olmak üzere başvurulacak idari ve yargısal tüm mercilerin vurgulandığı bu nedenle YSK kararlarının AYM önünde bireysel başvuruya konu olamayacağı belirtilmiştir.[333]

Bize göre, anılan kararda vurgulanan YSK'nın yargı organı olup olmaması niteliği ile YSK kararlarına karşı başka bir mercie başvuru yapılmayacağı hükmünün 298 sayılı Kanun'un yüz otuz ikinci maddesinde yer alan, YSK'nın kararının kesin olduğu ve aleyhine hiçbir mercie ve kanun yoluna başvurulamayacağı hükmü ile farklı konular olduğu ve YSK kararlarının AYM önünde bireysel başvuruya konu olmasının mümkün olmayacağı açık şekilde anlaşılmaktadır.

---

[331] Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 23.B, Beta Yayınları, İstanbul, 2019, s. 480; İsmail Taşpınar, B. No: 2013/3912, K.T.06.02.2014, par.30,48.

[332] Teziç, *Anayasa Hukuku,* 2019, s. 480; Kılıç, Ayhan, *"Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru Yolu"* Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 3, 2013, ss. 65,66 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155550 (E.T.:26.09.2022).

[333] Oğuz Oyan [GK], B. No: 2015/8818, K.T.14.07.2015, par.28.

2.2.3. Yüksek Mahkemenin Yer Bakımından Yetkisi

Yer bakımından yetki hususuna ilişkin olarak, Anayasa, 6216 sayılı Kanun ve AYM İçtüzüğünde doğrudan bir düzenleme yer almamaktadır. Buna karşılık, Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesinde ve 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesinde; herkesin, hak ile özgürlüklerin idare tarafından ihlal edilmesi durumunda AYM'ye başvurabileceği düzenlenmektedir. Bu kapsamda, Yüksek Mahkemenin yer bakımından yetkisi belirlenirken kamu gücü ibaresinden yola çıkılarak, devletin egemenliği altında bulunan tüm coğrafi alanlarda meydana gelen temel hak ihlali iddialarını inceleme yetkisi bulunduğu sonucuna varılmaktadır.[334]

AYM'nin yer bakımından yetkisi devletin ülkesiyle sınırlıdır. Bir devletin ülke sınırları ise; kara sahası (toprak ve toprak altı), hava sahası, (uzaya kadar uzayan ve uzunluğu tartışmalı olan) ve su sahası (deniz, boğaz, kanal, akarsular ve göller) olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Su sahası kendi içinde, devletin kendi kıyısına bitişik olan denizlerde kural olarak 12 mile kadar olan mesafede tam egemen olduğu karasuları, karasularından itibaren 200 mile kadar olan sahada sınırlı egemen olduğu münhasır ekonomik bölge ve uluslararası serbest bölge olup, bir geminin bayrağını taşıdığı ülke kanunlarının geçerli olduğu açık deniz olmak üzere üçe ayrılmaktadır.[335]

AYM, kural olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin hakimiyetinin bulunduğu coğrafi sınırlar içerisinde kamu gücü tarafından gerçekleştirilen işlem, eylem ve ihmaller sebebiyle meydana gelen hak ihlali iddialarında bireysel başvuruları inceleme yetkisine sahiptir.[336]

Bu kapsamda, Türkiye'nin tanıdığı, başka bir devletin egemenlik sahası kapsamında gerçekleşen idare işlemleri neticesinde temel hak ile özgürlüklere ilişkin ihlal

---

[334] Birtane, s. 75.

[335] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasa Hukuku*, 9.B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 315; Hamdemir, s. 269.

[336] Şirin, 2015, s. 44.

iddialarına karşı AYM'ye bireysel başvuruda bulunulmasının söz konusu olamayacağı değerlendirilmektedir.[337]

Hakkındaki yakalama kararı ile kırmızı bülten uyarınca başvurucunun Fas Krallığı'nda yakalanması ve yargı mercii önüne çıkarılmadan tutuklanması, Türkiye'ye iade edilmesi sürecinde geçen sürede talep edilmesine rağmen serbest bırakılmayarak mahkeme kararı olmaksızın normalden fazla süre tutukluluğunun devam etmesi nedenleriyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruda AYM tarafından, Anayasa ve 6216 sayılı Kanun'un ilgili hükümleri gereği ihlale sebep olan işlemin sadece T.C. devletinin kamu gücünü kullanan organlarınca gerçekleştirilmesi gerektiği, bu itibarla yabancı devletlerin işlemleri aleyhine yapılacak bireysel başvuruların AYM tarafından incelenme yetkisi bulunmadığı, somut olayda ihlalin kaynaklandığı işlem yabancı devlet olan Fas Krallığının yetkili makamlarınca gerçekleşmesi sebebiyle hak ihlali iddiasının, T.C. devletine yöneltilemeyeceği ve başvurunun yer bakımından yetkisizlik kapsamında bulunduğuna karar verilmiştir.[338]

AİHM'nin yer bakımından yargı yetkisi, ihlalin AİHS'ye taraf olan devletin ülkesinde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Ancak, AİHM'ye göre, ilgili devletin organları tarafından ülke dışında sebep olunan ihlallerin de AİHM'nin yargı yetkisine dahil olabilmesi için, ihlalin gerçekleştiği yerin/bölgenin, tamamıyla söz konusu devletin denetimi altında bulunması ve ihlalin gerçekleştiği yerin/bölgede bulunan bireylerin AİHS'nin sağladığı güvencelerden yararlanıyor olması gerekmektedir.[339]

Temel hak ihlali iddiasıyla yapılan başvuruya konu işlemin T.C. devletinin egemenliği kapsamında yer alan coğrafi alanlarda gerçekleştirilen idare işlemi olması gerektiği hususunda şüphe bulunmamaktadır.

---

[337] Ekinci/Sağlam, 2012, s. 15.

[338] Ali Zeki Irmak, B. No: 2014/15990, K.T.16.02.2017, par.64-69; benzer nitelikli kararlar için bkz. K.D., B. No: 2018/30756, K.T.04.11.2020; Osman Karaca, B. No: 2019/41752, K.T.13.01.2021.

[339] Özmen, Münci, "*AİHM'ye Bireysel Başvurunun Önemi*", Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2013, s. 16, http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/aihm-ye-bireysel-basvurunun-onemi.pdf (E.T.:18.12.2021).

AYM'nin kararları incelendiğinde, bu kapsamda değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, başvurucu tarafından, Fransa devletinin sosyal güvenlik sisteminden emekli olduğu, aldığı emekli maaşından Fransa devleti tarafından yüksek miktarda kesinti yapıldığı ve maddi kayba uğradığı, bu işleme karşı yapmış olduğu başvurunun AİHM tarafından reddedildiği ve bu nedenle mülkiyet hakkının ihlal edildiği hususlarının ileri sürüldüğü başvuruda AYM; bireysel başvurunun kamu gücünü kullanan organlar tarafından gerçekleştirilen işlem, eylem, veya ihmaller sonucu oluşacak hak ihlali iddialarına yönelik yapıldığı, devlet tüzel kişiliği içerisinde bulunan yasama, yürütme ve yargı organları ile bu organlara tabi olan merciler ile yerinden yönetim kuruluşlarının kamu gücünü kullanan organlar arasında yer aldığı, başvuruya konu idare işleminin, T.C. devletine ait veya adına kullanılmış olması gerektiği, bu kapsamda yabancı devletlerin, uluslararası veya uluslar üstü örgütlerin işlemlerine karşı yapılacak başvuruların AYM tarafından araştırma yetkisi bulunmadığı, anılan başvuruda, başvurucunun emeklilik maaşında kesinti yapılması işleminin Fransa devleti tarafından gerçekleştirilen işlem olması sebebiyle, anılan ihlal iddiasının T.C. devletine yöneltilemeyeceği, bu kapsamda AYM'nin yer bakımından yetkisizliği nedeniyle kabul edilemezlik kararı verildiği görülmektedir.[340]

Hem T.C. hem de Güney Afrika Cumhuriyeti vatandaşı olan ve orada ikamet ettiği dönemde öldürüldüğü anlaşılan kardeşinin, ölüm olayına dair Güney Afrika Cumhuriyeti makamlarınca yeterli soruşturma yapılmadığı, delillerin toplanmadığı belirtilerek etkili başvuru hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bir diğer başvuruda, Yüksek Mahkemenin, yabancı devletlerce gerçekleştirilen işlemlere karşı yapılan başvuruları inceleme yetkisi bulunmadığı, başvuruya konu olayda Güney Afrika Cumhuriyetinde etkili bir soruşturma yürütülmediğine dair ihlal iddialarının T.C. devletine yüklenemeyeceği ve ihlal iddialarına dayanak olayların T.C. devletinin yer bakımından yetki alanı dışında gerçekleştiği belirtilerek yer bakımından yetkisizlik kararı verilmiştir.[341]

[340]Ali Kemal Renklioğlu, B. No: 2012/171, K.T.12.02.2013, par.15-19; Karaarslan, s. 464.

[341] Mehmet Bayrakcı (2) [GK], B. No: 2014/6100, K.T.20.06.2019, par.57,58.

2.2.4. Yüksek Mahkemenin Zaman Bakımından Yetkisi

6216 sayılı Kanun'un yetmiş altıncı maddesinde bireysel başvuru müessesinin düzenlendiği kırk beş ila elli birinci maddelerinin 23 Eylül 2012 tarihinde yürürlüğe gireceği ayrıca anılan kanunun geçiş hükümlerinin düzenlendiği geçici birinci maddenin sekizinci fıkrasında ise AYM'nin, 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlara karşı yapılacak başvuruları inceleyeceği düzenlenmiştir. Bu itibarla anılan tarihten önce kesinleşen nihai işlem ve kararlara karşı AYM'ye başvuru yapılamayacak olup, AİHM'ye başvuru yolu açıktır.[342]

Yüksek Mahkemenin kamu düzenine ilişkin olan zaman bakımından yetkisinin, her aşamada resen dikkate alınması gerekmektedir.[343] Böylelikle esas olan, işlem ya da kararın 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşmesi olup, öğrenme tarihi ya da tebliğ tarihi önemli değildir.

23 Eylül 2012 tarihi ile AYM'ye yapılacak bireysel başvuru yolu, somut bir hak ihlaline konu işlem veya karar için, zaman yönünden sınırlandırılmıştır. Ancak, bağlantılı hak ihlallerinin olması durumunda, 23 Eylül 2012 tarihinden sonra hak ihlalinin etkilerinin devam ettiği durumlarda zaman açısından sınırlama olmaksızın AYM tarafından incelenmektedir.

AYM verdiği kararlarda, makul sürede yargılanma hakkı kapsamında ihlalin devam ettiği yönünde yapılan başvurularda, anılan kuralın istisnasının mümkün olacağı yönünde değerlendirmede bulunmuştur. Şöyle ki, başvurucular tarafından; 1960 yılında açtıkları bir hukuk davasının halihazırda temyiz aşamasında olup, sonuçlanmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürdükleri ve ihlalin tespit edilmesi ve uğradıkları manevi zararın tazminine karar verilmesini talep ettikleri başvuruda, ilgili mevzuat kapsamında AYM'nin bireysel başvurular için 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşmiş olan işlem ve kararları inceleme yetkisi bulunduğu,

---

[342] Birtane, s. 76.

[343] Zafer Öztürk, B. No: 2012/51, K.T.25.12.2012; Türkan Altun, B. No: 2012/388, 25.12.2012; Yusuf Özdemir, B. No: 2012/162, K.T.12.02.2013; Hasan Çelen, B. No: 2012/73, K.T.05.03.2013; Leyla Daimagüler ve diğerleri, B. No: 2012/1143, K.T.17.07.2014.

hukuk güvenliği ilkesinin bir gereği olarak Mahkemenin yetkisinin geriye yürümeyeceği, bu itibarla, anılan tarihten önce açılan ve derdest durumda bulunan davalarla ilgili makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddialarında, mezkur tarihten sonraki sürenin dikkate alınmayarak, uyuşmazlığın başlangıç tarihinden başlayacak sürenin dikkate alınacağı, bu kapsamda, 23 Eylül 2012 tarihinde derdest olmak koşulu ile uyuşmazlığın başladığı tarihten, sona erdiği ya da halen devam ediyorsa AYM'nin başvuruyu karara bağladığı tarihe kadar geçen sürenin dikkate alınacağı, başvuruya konu olayda, yargılamanın, 1960 yılında başlamış olduğu, başvuru tarihi itibarıyla yaklaşık elli üç yıldır devam ettiği ve derdest durumda olduğu anlaşıldığından makul süre değerlendirmesinde dikkate alınacak sürenin başlangıcının, davanın ikame edildiği tarih olan 23 Mart 1960 tarihi olduğu bu itibarla başvurunun incelenmesinin AYM'nin zaman bakımından yetkisi dahilinde olduğu, ifade edilmiştir.[344]

2.2.5. Bireysel Başvuru Süresi

6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi beşinci fıkrasında, başvurunun otuz gün içinde yapılması gerektiğini, bahse konu sürenin başvuru yollarının tamamlandığı tarihten, başvuru yolu belirtilmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten başlayacağı, bununla birlikte, haklı bir sebeple otuz günlük süre içerisinde başvuru yapılamaması halinde, haklı sebebin ortadan kalktığı tarihten başlayarak on beş günlük bir süre zarfında haklı mazeretin kanıtları ile birlikte başvuru yapabileceklerini, AYM tarafından öncelikle başvurucunun mazeretinin haklı olup olmadığı incelenmek suretiyle kabul veya ret yönünde karar verileceği düzenlenmektedir.

AYM İçtüzüğü'nün altmış dördüncü maddesi birinci fıkrasında, otuz gün olan başvuru süresinin, başvuru yollarının tamamlandığı tarihten, başvuru yolu belirtilmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren başlayacağı ve bu süre içinde başvuru yapılması gerektiği, ikinci fıkrasında, başvurucunun mücbir sebep, ciddi hastalık şeklinde geçerli bir mazeretten kaynaklı süresi içerisinde başvuru yapamaması durumunda, haklı sebebin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretin kanıtlarıyla birlikte başvuru

[344] Birtane, s. 77; Gülseren Gürdal ve diğerleri, B. No: 2013/1115, K.T.05.12.2013, par.29-32.

yapabileceği, Komisyonlar raportörlüğünce mazeretin kabulü ya da reddi yönünde karar taslağı hazırlanarak Komisyon tarafından, öncelikle başvurucunun engelinin haklı olup olmadığı incelenerek mazeretin kabul ya da reddedileceği düzenlenmiştir.

Buna karşılık AİHS otuz beşinci maddesinde, AİHM'ye yapılacak başvurularda, uluslararası hukukun genel ilkeleri kapsamında iç hukuk yollarının tamamlanmasından sonra ve kesin karar tarihinden itibaren dört aylık süre içerisinde başvurulabileceği hüküm altına alınmıştır. Ancak AYM'ye bireysel başvuru için getirilen otuz günlük süre şartının AİHM'ye yapılacak başvurular için öngörülen dört aylık süreden kısa olması doktrinde eleştiri konusu olmuştur.[345]

Buna karşılık başvurusu süresinin uzun olması durumunda da bir takım sorunlar ortaya çıkabilecektir. Öncelikle, ortada bir temel hakkın ihlal edildiği yönünde bir iddia bulunduğundan bu sorunun giderilmesi için uzun süre beklenmesi durumunda belirsizlik ortamı oluşabilecektir. Diğer taraftan, hak ihlali iddiasına konu olan kamu gücü işlem, eylem, ihmalinin üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra yapılacak bir yargılamada, iddiaların incelenmesi, delillendirilmesi güç bir hal alabilecektir.[346] Bu itibarla bireysel başvuru için belirlenen otuz günlük sürenin başvuru yapmayı düşünen şahıslar için her anlamda yeterli bir süre olduğu kanaatindeyiz.

Aynı şekilde AİHM, Hasan Uzun/Türkiye kararında[347] yaptığı değerlendirmede, otuz günlük başvuru süresinin makul olduğunu belirtmiştir. Anılan kararda 6216 sayılı Kanun hükümleri uyarınca, AYM'ye yapılacak başvuruların, olağan kanun yollarının tüketilmesinden itibaren otuz gün içinde yapılabileceğini, AYM'ye başvuru usulüne ilişkin olarak AİHM tarafından bugüne kadar herhangi bir sorun tespit edilmediğini, otuz günlük başvuru süresinin de makul olduğunu, ayrıca geçerli bir mazeret ileri sürülmesi durumunda on beş günlük ek başvuru süresinin de tanındığını ifade etmiştir.[348]

---

[345] Birtane, s. 115.

[346] Ekinci, 2013, s. 175.

[347] Bkz. Hasan Uzun/Türkiye kararı.

[348] Birtane, s. 116.

AİHM, kendisine yapılacak başvurular için belirlenen dört aylık süre şartının amacının, hukukun güvenliğini artırarak, AİHS gereği benzer nitelikli davaların makul bir sürede görülmesinin sağlanması ve ayrıca yetkili makamların ve diğer ilgili şahısların uzun süre devam edebilecek belirsizlik durumundan koruma olduğu şeklinde açıklamaktadır.[349]

AYM tarafından sonuçlandırılacak, bireysel başvuru müessesesinin, istisnai bir koruma mekanizması olması amacıyla getirilmesinin bir sonucu olarak, otuz günlük kesin süre kuralının getirilmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[350] Başvuruların belli bir süre içerisinde yapılmasının kurala bağlanmasının sonucunda ise, yargı kararlarının kesinliği ve hukuk güvenliği ilkeleri korunmuştur.[351]

Bireysel başvuru yapılabilmesinin süre şartına bağlanmasının temelini oluşturun, hukuk güvenliği ilkesi kapsamında, hak ihlali iddiasında bulunan kişinin iddiasını açıklayarak, delillendirebilmesi için kendisine süre tanınmış olup, yetkili makamların ve ilgili olan diğer şahısların belirlenen süre içerisinde söz konusu ihlal iddiasına ilişkin olarak bilgilenmeleri ve belirsizliğin oluşmaması amaçlanmıştır.[352]

Otuz günlük başvuru süresi, anılan müessesenin ön şartlarından birisidir. Bu itibarla, AYM kararlarında da, başvurunun her aşamasında göz önünde bulundurulması gereken ve kabul edilebilirlik şartlarından birisi olan süre şartının bir usul şartı olduğu vurgulanmıştır.[353] Söz konusu başvuru süresi, kamu gücü işlem ya da eylemlerinden

---

[349] Turan, Hüseyin, *"Bireysel Başvuruda Başvuru Süresi (Otuz Gün Kuralı)"*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 148, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

[350] Sağlam, Musa, *"Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 60, 2005, s. 160, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-60-174 (E.T.:26.03.2022).

[351] Çınar/Çınar, 2014, s. 284.

[352] Birtane, s. 115; Ekinci, 2013, s174.

[353] Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Mehmet İlker Başbuğ, B. No: 2014/912, K.T.06.03.2014; Fatih Hilmioğlu, B. No: 2014/648, K.T.18.09.2014; A.Ç., B. No:

kaynaklandığı iddia edilen temel hak ihlali iddialarına ilişkin olarak, AYM tarafından yapılacak incelemenin zaman açısından sınırını çizmekte olup, inceleme neticesinde anılan süre geçtikten sonra yapıldığı anlaşılan başvurular, süre aşımı nedeniyle incelenmeyecektir.[354]

Otuz günlük başvuru süresi hak düşürücü süre olması nedeniyle sürenin kesilmesi yahut durması mümkün olmayıp, geçerli bir mazeret olması durumunda bile sürenin işleyerek sona ermesine engel bir durum oluşmamaktadır.[355]

2.2.5.1. Süre Koşulu Amacı

Otuz günlük süre koşulunun getirilmesinde belli amaçlar bulunmaktadır. Buna göre, belirlenen başvuru süresi içerisinde, başvuruda bulunmayı düşünen şahıslar, başvuruda bulunup bulunmayacaklarını değerlendirmeleri için vakit kazanmış olacaklardır. Başvuru yapmaya karar veren şahıslar, bu süre içerisinde ileri sürecekleri ihlal iddialarına ilişkin şikayetler ile bu iddialarını destekleyecek somut delilleri hazırlamak için yeterli zamana sahip olacaklardır. [356] Böylece başvurucu, iç hukuk yollarını tükettikten sonra, başvuru konusuyla alakalı olan ilgili anayasal tezleri, AYM ve AİHM içtihatlarını inceleyerek dilekçesini daha detaylı şekilde oluşturacaktır.[357]

Diğer taraftan, hukuk devletinin en önemli unsurları arasında yer alan hukuk güvenliği ilkesi gereği, bir hukuk devletinde hukuki belirsizliklerin baş göstermesi kabul edilmez bir durumdur. Bu itibarla, bir kamu gücü müdahalesinin anayasal olup olmadığının en kısa sürede tespiti gerekir ki, bu durum da ancak bireysel başvurunun süre şartına tabi olması ile mümkündür. Çünkü, Anayasa ile korunan bir temel hakka yönelik ihlal

---

2013/3028, K.T.21.01.2015; Ali Kederli, B. No: 2014/16355, K.T.30.12.2014; Kemal Kerinçsiz, B. No: 2014/1035, K.T.10.06.2015.

[354] Ekinci, 2013, s. 174.

[355] Atasoy, 2015, s. 233.

[356] Çınar/Çınar, 2014, s. 284.

[357] Şirin, 2013, s. 654.

iddiasının en kısa sürede karara bağlanması hukuk güvenliği ilkesinin dolayısıyla kamu düzeninin bir gereğidir.[358] Diğer bir ifadeyle, bahse konu süre sayesinde, bireysel başvuruların AYM tarafından incelenmesinin süre açısından sınırları belirlenmiş olmakla birlikte ayrıca ihlal iddialarının kamu veya şahıslar bakımından uzun sürelerle belirsizlik içinde kalabilmesi ihtimaline karşı sakıncalar da giderilmektedir.[359]

2.2.5.2. Sürenin Başlangıcı

6216 sayılı Kanuna göre otuz günlük süre, başvuru yolu olması durumunda başvuru yollarının tamamlandığı, başvuru yolu bulunmaması halinde ise ihlalin öğrenilmesinden başlayarak işleyecektir. Bu itibarla, ihlalin kaynağı olan işlemin tefhim yahut tebliği gerekiyorsa süre söz konusu işlemin tefhim ya da tebliği; gerekmiyorsa işlemin öğrenme tarihinden işlemeye başlayacaktır.[360] Nitekim AYM İçtüzüğü'nün elli dokuzuncu maddesi üçüncü fıkrası (d) bendinde**,** başvuru formuna eklenmesi zorunlu belgeler veya onaylı suretleri arasında ihlalin kaynaklandığı işlem ya da kararın öğrenildiği tarihin de belge ile sunulması gerektiği düzenlenmiş, böylece sürenin tebliğ tarihinden itibaren işlemeye başlayacağı ifade edilmiştir.

Otuz günlük sürenin başlangıcı kural olarak, başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibarendir. Bu durumda, son yargı merciinin kararının başvurucuya tebliği veya tefhimi tarihi sürenin başlangıcının tespitinde esas alınmaktadır. Tebliğ koşulu bulunmayan durumlarda ise, nihai kararın içeriğinin başvurucu tarafından kesin olarak öğrenebildiği tarih esas alınmalıdır. AYM uygulaması da bu yöndedir.[361]

Yüksek Mahkeme kararlarında, başvurucunun nihai kararın gerekçesini dava dosyasını incelemek suretiyle öğrenebileceğinden dosyadan suret alınması durumunda, gerekçeli kararın öğrenildiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda Yüksek Mahkeme,

[358] Şirin, 2013, s. 654.

[359] Çınar/Çınar, 2014, s. 285.

[360] Atasoy, 2015, s. 235.

[361] Birtane, s. 116.

başvuruculaların nihai kararın gerekçesini öğrendiklerini beyan ettikleri tarihi de bireysel başvuru süresinin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte avukatlar, vekaletleri olan dava dosyalarına ilişkin olarak UYAP sistemi üzerinden nihai kararın gerekçesini kesin olarak öğrenebilme imkanına sahip durumdadırlar. Anılan sistem kapsamında yapılan tüm işlemler, UYAP evrak işlem kütüğünde kayıt altına alınmakta olup, başvuruya konu davaya ilişkin nihai kararın hangi tarihte okunduğu tespit edilebilmektedir. Bu itibarla başvuru süresinin, sistem üzerinde yapılan inceleme sonucu kararın okunduğu tarihten itibaren başlatılması gerektiği Yüksek Mahkeme kararlarında ifade edilmektedir.[362]

Bu doğrultuda AYM, başvurunun başvuru yollarının tamamlanmasından, başvuru yolu belirtilmemiş ise ihlalin öğrenilmesinden başlayarak otuz gün içinde direkt olarak, öteki mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikleri aracılığıyla yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan, İçtüzüğün altmış dördüncü maddesi birinci fıkrasında bireysel başvuru süresinin başlangıcına ilişkin olarak belirtilen başvuru yollarının tamamlandığı tarih ile nihai kararın başvurucuya tebliği veya başvurucunun erişimine açıldığı tarihin anlaşılması gerektiği değerlendirilmiştir. Aksi halde, nihai karar tarihinin esas alınması ve kararın başvurucu tarafından öğrenilmesinden itibaren otuz günlük sürenin geçmiş olması durumunda, başvuru yapılamayacağı ya da başvuru için az bir süre kalacağı nedenleriyle başvuru hakkının sınırlandığı hatta engellendiği sonucunun doğabileceği ifade edilmiştir.[363]

Bireysel başvuru için bireysel başvuru yollarının tüketilmiş olması aranacağından, başvuru sahibi kendi hatasından kaynaklı sebeple dava, itiraz veya temyiz süresini

---

[362] Hüseyin Aşkan, B. No: 2017/15649, K.T.21.07.2020, par.23,27,28; Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Fatih Çetin ve İbrahim Pelit, B. No: 2019/2404, K.T.18.11.2020; Ali Aklık, B. No: 2019/9869, K.T.18.11.2020; Hidayet Turğut, B. No: 2018/36850, K.T.31.12.2020; Yılmaz Sakallı, B. No: 2018/21169, K.T.22.09.2022; Halil Hilmi Müftüoğlu ve Hasan Basri Güner, B. No: 2019/32133, K.T.05.10.2022.

[363] Mehmet Mercan, B. No: 2013/2001, K.T.16.05.2013, par.15,16.

kaçırırsa kanun yolları tüketilmiş olmayacak ve yapılan bireysel başvuru kabul edilmeyecektir. [364]

Eğer kamu gücünün ihmali nedeniyle hak ihlaline yol açılmışsa başvurunun ihmal devam ettiği sürece ve nihayet ihmalin son bulmasından itibaren otuz gün içinde yapılması mümkündür. Belirli bir işlemin yapılması kapsamında idareye süre tanınan durumlarda, tanınan süre zarfında işlemin gerçekleştirilmemesi idarenin ihmali şeklinde kabul edilmektedir. Bununla birlikte herhangi bir süre yok ise, her somut duruma uygun belirlenecek makul bir süre varlığı ile ihmalin bu sürenin geçirilmesinden sonra gerçekleştiğinin kabul edilmesi gerekecektir.[365]

Bununla birlikte, 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nun on birinci maddesinde, vekil kanalıyla takip edilen işlerde tebligatın vekile yapılacağı, birden çok vekil bulunması halinde bunlardan birine tebligat yapılmasının yeterli olacağı, tebligatın birden fazla vekile yapılmış olması durumunda ise, bunlardan ilkine yapılan tebliğ tarihinin asıl tebliğ tarihi kabul edileceği düzenlenmiştir.

6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi beşinci fıkrasında, haklı bir sebeple süresinde başvurulamaması durumunda, mazeretin kalkmasından başlayarak on beş gün içinde ve anılan haklı sebebin delilleriyle birlikte başvuru yoluna gidilebileceği düzenlenmiştir. Buna karşılık hangi durumların haklı mazeret olarak kabul edilebileceği 6216 sayılı Kanunda düzenlenmemiştir. Ancak AYM İçtüzüğü'nün altmış dördüncü maddesi ikinci fıkrasında, haklı bir mazeret olarak, mücbir sebep ya da ağır hastalık gibi durumlar ifade edilmiştir. Bu kapsamda başvurucu tarafından ileri sürülen mazeretin haklı olup olmadığı AYM tarafından değerlendirilecektir.

Bu kapsamda olan bir AYM kararında, haklı mazeret olan durumların önceden belirlenmesinin mümkün olmadığı, her başvuruda, olayın özellikleri de dikkate alınarak ileri sürülen mazeretin haklı olup olmadığı yönündeki değerlendirmenin Mahkemece yapılacağı ifade edilmiştir. Karara konu başvuruda, nihai kararının başvurucunun

[364] Kılınç, 2008, s. 34.

[365] Atasoy, 2015, s. 236.

avukatına tebliğ edilmesi sebebiyle başvurucunun karardan haberdar olmadığını ifade ettiği, ayrıca anılan tarihte çalıştığı iş kapsamında işverenine ait Eskişehir'de yapılması gereken işler nedeniyle görevlendirilmesinin haklı sebep kabul edilmesi gerektiği ve mazeretinin sona ermesinden itibaren on beş gün içinde başvurusunu yaptığını iddia etmiştir. Yüksek Mahkeme ise, başvurucunun anılan tarihte Eskişehir'de çalışması ve iş sahasından ayrılamamasının başvuru yapılmasını engelleyici bir husus olmadığını ve haklı sebep olarak değerlendirilemeyeceği, 7201 sayılı Kanun'un on birinci maddesindeki kural gereği, vekil aracılığıyla takip edilen işlerde tebligatın vekile yapılacağı ve kanunda öngörülen sürelerin vekile yapılan tebliğ tarihi itibarıyla işlemeye başlayacağı, bu sebeple karara konu olayda başvurucunun vekiline yapılan tebligatın geçerli olduğu ve başvurucunun başvuru yollarının tamamlandığı tarihten itibaren otuz günlük süreyi geçirdiği ve süre aşımı nedeniyle kabul edilemezlik yönünde karar vermiştir.[366]

AYM tarafından, başvuru yolunun belirtildiği durumlarda, başvuru süresinin başlangıcı olarak, başvuru yollarının tamamlandığı tarihin esas alınacağı ifade edilmektedir. Bununla birlikte, bu durumdan haberdar olunmaması halinde ise başvuru yapılamayacağı hususunun da dikkate alınması gerektiği ve başvuru yollarının tamamlandığı tarihin nihai kararın gerekçesinin öğrenildiği tarih olarak anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu itibarla, nihai kararın gerekçesinin tebliği, bireysel başvuru süresinin işlemeye başlamasının öğrenildiği durum olmakla birlikte, sadece gerekçeli kararın tebliği ile öğrenme şekli sınırlandırılamaz. Diğer bir ifadeyle, dava dosyası incelenerek de nihai kararın gerekçesi öğrenilebilir. Bu nedenle dosyadan örnek alınması gibi bir durumda başvurucunun gerekçeli kararı öğrendiği kabul edilebilir. Diğer taraftan, başvurucu tarafından beyan edilen nihai kararın gerekçesinin öğrenildiği tarih de bireysel başvuru süresinin başlangıç tarihi kabul edilebilmektedir.[367]

Bu kapsamda AYM bir kararında, henüz avukatına tebliğ edilmemiş nihai karar niteliğindeki gerekçeli Yargıtay ilamının ilk derece mahkemesine ulaştığı, başvurucunun avukatının ise bireysel başvuru formunda bu karardan haberdar olduğu

[366] Birtane, s. 117; Yasin Yaman, B. No: 2012/1075, K.T.12.02.2013, par.19-26.

[367] İshak İregür ve diğerleri, B. No: 2018/26811, K.T.13.01.2022, par.23,24.

hususunu belirttiği tarihten daha önce ilk derece mahkemesine söz konusu ilamın tebliğe çıkarılması için birden fazla talepte bulunduğunun anlaşıldığı bir bireysel başvuruda, başvuru süresinin avukatın ilk yazılı talep tarihinden itibaren işlemeye başladığını ifade etmiştir. Ayrıca, bahse konu kararın başvurucunun avukatı tarafından UYAP sisteminden okunduğunun tespit edilmesi nedeniyle, başvurucunun nihai kararın sonucunu öğrendiği ve nihai karardan haberdar olduğu kabul edilmektedir. Bu itibarla, ilgili usul kuralları kapsamında sürenin tebliğden itibaren işlemeye başlayacağı kabul edilmekle birlikte, karara konu olayda, bireysel başvuru için ihlalin öğrenilmesinin esas alındığı ve nihai karardan haberdar olunan tarihten itibaren otuz gün sonra yapılan başvurunun süre aşımı kapsamında kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.[368]

2.2.6. Başvuru Yollarının Tüketilmesi

Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi üçüncü fıkrası son cümlesinde olağan kanun yollarının tamamlanmış olmasının bireysel başvuruda bulunabilmek için zorunlu olduğu, 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesi ikinci fıkrasında ihlalin kaynaklandığı işlem, eylem, ihmale dair kanunda belirtilen idari ve yargısal tüm başvuru yollarının tamamlanmış olması, Kanunun kırk yedinci maddesi üçüncü fıkrasında ise başvuru dilekçesinde başvuru yollarının tamamlanması aşamalarının, başvuru yollarının tamamlandığı yahut ihlalin öğrenildiği tarihin belirtilmesi gerektiği, AYM İçtüzüğü'nün elli dokuzuncu maddesi ikinci fıkrası (f) bendinde, başvuru formunda başvuru yollarının tamamlanmasına dair aşamaların tarih sırasına göre yazılması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Bireysel başvuru yolunun tali nitelikli olması gereği, bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi için öncelikle olağan kanun yollarının tüketilmesi zorunluluğu uyarınca, başvurucunun öncelikle ve süresinde yetkili idari ve yargısal mercilere usulüne uygun şekilde şikayetini iletmesi, sahip olduğu bilgi ve delilleri zamanında anılan makamlara

[368] İshak İregür ve diğerleri, B. No: 2018/26811, K.T.13.01.2022, par. 25-28.

sunması, dava ve başvurusunu takip etmek için gerekli özeni göstermiş olması gerekmektedir.[369]

İdari makamlara ve derece mahkemelerine başvuru yoluna başvurulmadan önce iddia edilen hak ihlallerini giderme imkanı verilmesi amacıyla başvuru yollarının tüketilmesi kuralı getirilmiştir.[370] Başvuru yollarının tüketilmesi koşulu, bireysel başvurunun, ikincil nitelikte bir hak arama yolu olmasına dayanmaktadır. Devletin tüm organları temel hak ile özgürlüklere saygı göstermekle mükelleftir. Bu kapsamda temel hak ile özgürlükleri koruma ve iddia edilen temel hak ihlallerini önleme veya düzeltme görevinin öncelikle idari makamlar ve derece mahkemelerinde olması gerektiği, başvuru yolunun ise tamamlayıcı bir koruma mekanizması olduğu anlaşılmaktadır. 6216 sayılı Kanun'un kırk beşinci maddesinin ikinci fıkrasında, kanunda öngörülmüş olan idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının tüketilmiş olması şartı mevcuttur. Madde metninde yer alan idari başvuru yolu ifadesi ile yargısal başvuru yolundan önce kullanılması zorunlu tutulan idari yol kastedilmektedir. Diğer taraftan, bir işleme karşı sadece idari başvuru yolu öngörülmüş olup, kanun yolu kapatılmışsa, bu idari yolun tüketilmesinden sonra bireysel başvuru yoluna başvurulabilecektir. Yargısal başvuru yolu ifadesiyle ise, derece mahkemelerine başvurulması anlaşılmaktadır.[371]

Anayasa ve kanunda olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şartı mevcuttur. Kural olarak ceza muhakemesi hukukunda tüketilmesi gereken son başvuru yolu itiraz ve temyiz olağan kanun yolu, hukuk davaları ile idari yargıda ise, temyiz ve karar düzeltme olağan kanun yoludur. Bu kapsamda, olağanüstü kanun yoluna gidilmiş olması başvuru öncesinde yapılması gerekli bir zorunluluk olmadığından, başvuru süresine herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.[372]

---

[369] Yılmazoğlu, Yunus Emre, *Bireysel Başvuru Rehberi*, Adalet Yayınevi, 2019, s. 87; Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Hayrettin Aktaş, B. No: 2013/1205, K.T.17.09.2013; Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt, B. No: 2012/403, K.T.26.03.2013; Doğan Kasadolu, B. No: 2012/670, K.T.26.03.2013; Erdal Önder, B. No: 2014/4777, K.T.22.01.2015.

[370] Atasoy, 2015, s. 198.

[371] Birtane, ss. 106,107.

[372] Birtane, s. 108.

Ancak, başvuru yolu tam olarak tüketilmeden başvuru yapılmış ama kabul edilebilirlik kararı verilmeden önce başvuru yolu tamamlanmışsa, AYM'nin başvuruyu reddetmemesi gerekmektedir.[373]

AYM kararları incelendiğinde, ilk derece mahkemesi kararına karşı olağan kanun yoluna gidilmeden doğrudan bireysel başvuruda bulunulması durumunda, yahut olağan kanun yoluna başvurulmakla birlikte karar verilmeden yapılan bireysel başvurular, yargısal başvuru yollarının tamamı tüketilmeden yapıldığı anlaşılan başvuruda, başvuru yollarının tamamlanmamış olması nedeniyle kabul edilemezlik kararı verilmiştir.[374]
Hukuk davaları ile idari yargıda karar düzeltme yolu, olağan bir kanun yolu olarak değerlendirilmektedir. Ancak AYM kararlarında, AİHM içtihadı doğrultusunda karar düzeltme yoluna başvurulmasının zorunlu olmadığı belirtilmiştir.[375] Bu kapsamda AYM İçtüzüğü'nde, başvuru süresinin başlangıcının, başvuru yollarının tamamlandığı ve kararın kesinleştiği tarih yani ihlale sebep olduğu iddia edilen nihai kararın öğrenildiği tarih olarak anlaşılması gerektiği, hukuk davalarında olağan kanun yolları arasında yer alan karar düzeltme sonucunda hükme bağlanan ret kararı yahut karar düzeltme yapılmadığı durumlarda, temyiz onama kararının tebliğinden başlayarak ihlalin öğrenildiği, hükmün kesinleşmesi hususunun başvuru yollarının tamamlanması olarak değerlendirilmesi kapsamında, karar düzeltme yoluna gidilmeyen hallerde temyiz onama kararının öğrenilmesinden başlayarak otuz gün içinde başvuru yoluna gidilmesi gerektiği belirtilmiştir.[376]

Diğer taraftan, karar düzeltme gibi olağan kanun yoluna başvurulmuş ancak sonucunun beklenmediği durumlarda veya karar düzeltme talebinden feragat edilmesi

---

[373] Atasoy, 2015, s. 199.

[374] Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Y.Ş., B. No: 2017/37742, K.T.18.06.2020; Abdurrahman Yanık ve diğerleri, B. No: 2014/2449, K.T.18.07.2018; Haydar Yeşil ve diğerleri, B. No: 2013/9081, K.T.20.01.2016; Çetin Tulgar, B. No: 2014/3458, K.T.08.09.2015; Muhittin Tulgar, B. No: 2014/3456, K.T.07.07.2015; Özgür Adıgüzel, B. No: 2014/306, K.T.03.02.2016; Mukaddes Akın, B. No: 2014/20146, K.T.08.06.2017.

[375] Birtane, s. 109.

[376] Bkz. Fikret Güney, B. No: 2013/1936, K.T.18.09.2013; Kudret Başbuğ, B. No: 2014/4714, K.T.08.06.2016; Abdulkadir Önen, B. No: 2014/16212, K.T.28.09.2016.

durumlarında, yapılan bireysel başvurular kabul edilmemektedir. AYM, bir kanun yolunun tüketilmesi için kanun yoluna başvurulmuş olmasının yeterli olmadığını, başvurulan kanun yolu neticesinde verilecek kararın beklenmesi ve inceleme süresince usul ve esaslara uygun hareket edilmesi gerektiğini kararlarında vurgulamıştır. Ayrıca başvurucunun, sonuç almak üzere gitmiş olduğu kanun yolunda verilecek kararı beklemeden talebinden feragat etmesi halinde, kendi iradesi ile sonlandırdığı süreç nedeniyle tüm kanun yollarını tamamlamamış olacak ve başvurusuna dair kabul edilemezlik kararı verilecektir.[377]

Başvuru yollarının tüketilmesi hususundaki nihai karar veya kesin karar kavramı, ihlalin giderilmesi amacıyla usul kurallarına uygun olarak son aşamaya kadar gidilerek elde edilen karar olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle başvurucunun derece mahkemelerinde usul kurallarına uymaması ya da ihlal teşkil ettiği vakıaları yöntemince derece mahkemelerinde dile getirmediği durumlarda, başvuru yolları tüketilmemiş olacaktır. Diğer taraftan, başvuruya konu ihlal iddialarının birden fazla olması durumunda her bir ihlal iddiası için başvuru yollarının tüketilmiş olup olmadığı incelenecektir.[378]

Bir başka AYM kararında, olağan kanun yollarının iç hukukta belirlenmiş usul kurallarına uyulmak suretiyle tüketilmiş olması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre, bireysel başvuru yolunun tali bir yol olması nedeniyle, başvurucunun AYM'ye başvuru yapmadan önce, süresi içerisinde bilgi ve belgelerle birlikte yetkili mercilere uygun usulle şikayetini iletmesi ve bu süreçte gereken özeni göstererek başvurusunu takip etmesi gerekmektedir. Ancak, usulünce yapılan bir başvurunun varlığı, sonucunun beklenmesi ve inceleme süresince usul ve esaslara uygun davranılması, bir kanun yolunun tüketildiğinden söz edilebilmesinin şartları olarak ifade edilebilir. Başvuruya konu olayda, başvurucunun karar düzeltme başvurusunun, temyiz kararının on beş günlük süresi içerisinde yapılmadığı gerekçesiyle reddedilmiş olduğu anlaşıldığından başvurucunun olağan kanun yollarını tamamlamadan başvuruda bulunduğunun tespit

[377] Bkz. Halit Abdullah, B. No: 2012/26, K.T.26.03.2013; Hasan Demirel, B. No: 2014/2855, K.T.15.12.2016.

[378] Ekinci, 2013, s. 189.

edildiği ve başvuru yollarının tüketilmemiş olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.[379]

AYM tarafından başka bir kararda, başvurucunun, yargılama devam ederken Yüksek Mahkemeye başvuruda bulunduğunu, başvuruya ilişkin inceleme yapıldığı tarihte davanın istinaf incelemesinin devam ettiği anlaşılmıştır. Ancak, derece mahkemelerinde ve kanun yollarında adil yargılanma hakkı ile suç ve cezada kanunilik ilkesinin ihlal edildiğine yönelik iddialar yargılama devam ederken yapılabilmesine karşın, bireysel başvuru yolunda kanun yolları tamamlanmadan başvuruda bulunulamayacağı, karara konu olayda başvurucunun yargılamanın sonuçlanmasını beklemeden bireysel başvuruda bulunduğu ve başvuru yollarının tamamlanmaması sebebiyle başvurunun kabul edilemez olduğu yönünde karar verilmiştir.[380]

Bir ihlal iddiasını gidermeye yönelik birden çok başvuru yolunun bulunması halinde bunlardan birinin tüketilmesi yeterli olacaktır. Aynı amacı taşıyan başvuru yollarının hepsinin tüketilmesi kural olarak aranmamakta olup, sadece birisinin tüketilmesi yeterlidir. AYM'nin kararlarında da uygulandığı üzere, başvuru yollarının tamamlanması için var olan yollardan birinin tüketilmiş olması yeterli kabul edilmektedir.[381]

---

[379] Burhan Seçilir, B. No: 2014/7274, K.T.10.06.2015, par.20,25-27.

[380] Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz .F.H., B. No: 2017/34168, K.T.03.12.2020; Lütfi Demir, B. No: 2018/5385,K.T.03.11.2020; Osman Berk, B. No: 2017/12608, K.T.11.12.2019; Ahmet Sil (2), B. No: 2017/20969, K.T.28.06.2018; Nuray Işık, B. No: 2014/7561, K.T.28.09.2016; Serkan Akbaş, B. No: 2013/2342,K.T. 21.01.2016.

[381] Karaarslan, s. 525**;** Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. S. S. A., B. No: 2013/2355, K.T.07.11.2013; Turgay Çamlı, B. No: 2012/1266, K.T.17.09.2014; Seyfi Yayla ve diğerleri, B. No: 2013/829, K.T.11.12.2014; Osman Nihat Şen, B. No: 2014/16517, K.T.09.06.2016; Nur Neşe Karahan ve Yeşil Artvin Derneği, B. No: 2016/79283, K.T.17.04.2019; B.U., B. No: 2018/4971, K.T.11.02.2021; Ertan Erçıktı (3), B. No: 2018/14040, K.T.30.06.2021.

2.3. BİREYSEL BAŞVURUDA ESASA İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK KOŞULLARI

2.3.1. Anayasal Açıdan Önem Taşıyan ve Başvurucunun Önemli Bir Zarara Uğradığı Başvurular

6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi ikinci fıkrasında, AYM'nin, Anayasanın uygulanması, yorumlanması ya da temel hakların kapsam ve sınırlarının tespitinde önem taşımayan ve başvurucunun ciddi bir zarara uğramadığı başvuruların kabul edilemez olduğu yönünde karar verebileceği hüküm altına alınmıştır.

Söz konusu hüküm, AYM'nin görev ve yetki alanına anılan kabul edilebilirlik şartını dahil ederek, AYM'nin Anayasa'daki hüküm ve güvencelere dair içtihatlar oluşturması sağlanacaktır.[382]

Bahse konu hükümde yer alan, Anayasanın yorumlanması ifadesi; Anayasa'da yer alan bir kuralın, tek başına yahut ilişkili diğer kurallarla birlikte ele alınması, kapsamında bulunan genel ilkelerin ortaya konulması, bu hüküm sebebiyle idarenin bir yükümlülüğü olup olmadığı, yükümlülüğünün bulunması halinde de kapsamının belirlenmesi olarak anlaşılmaktadır. Anayasanın uygulanması kavramı ise, somut olayda idare tarafından Anayasa'nın yorumlanması sonucu ortaya çıkan ilke ve yükümlülüklere uygun davranılıp davranılmadığının tespitidir.[383]

Esas olarak derece mahkemeleri, temel hakları koruma görevine sahiptir. 6216 sayılı Kanun'un anılan hükmü, derece mahkemelerinin söz konusu görevlerini yerine getirirken Anayasa'ya uygun şekilde hareket edip etmediği yönünden araştırma yükümlülüğünü, AYM'ye vermiştir. Bu kapsamda, yapılan bir bireysel başvurunun, daha önce karar verilmeyen bir hususa ilişkin başvuru yapılması, anılan başvuruda AYM'nin daha önce belirlemiş olduğu içtihadını tekrar değerlendirmesi ve yeni bir

[382] Aydın, 2020, ss. 159, 160.

[383] Ekinci, 2013, s. 192.

içtihatta bulunmasını gerektiren bir hususun yer alması, derece mahkemesinin yerleşik içtihada uymaması gibi durumlarda anılan hükümde ifade edilen ve anayasal önem taşıyan bir başvurunun varlığı kabul edilmektedir.[384]

AYM kararlarında, bireysel başvurunun Anayasa'nın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önemli olup olmadığı koşulunun karşılığı olarak, anayasal önem ifadesi kullanılmaktadır. AYM anayasal önem kriterinin ilkelerini ilk kez K.V. kararında ortaya koymuştur.[385]

Anılan AYM kararı incelendiğinde, 6216 sayılı Kanun'da yer alan anayasal ve kişisel önemi az yahut hiç olmayan başvuruların esas incelemesi yapılmadan reddedilebileceği hükmünün, mahkemelerin asıl işlevlerine odaklanmalarını sağlayarak bu duruma engel olacak önem derecesi düşük davalar ve başvurular nedeniyle, hakimlerin iş yükünün artırmasının önlenmesi kapsamında anayasal ve kişisel önemi bulunmayan başvuruların kabul edilemezliği yönünde karar verme yetkisi tanıdığı, belirtilmiştir.[386]

Kararda ayrıca, AYM'nin bireysel başvurular kapsamında objektif ve subjektif olmak üzere iki temel işlevi bulunduğu, temel hak ile özgürlükleri düzenleyen Anayasal hükümlerin yorumlanmasının ve uygulanmasının objektif işlev olduğu, subjektif işlevin ise, bireysel başvuruya konu olayda Anayasa'da düzenlenen hükümlerin ihlalinin incelendiği, gerekmesi halinde ihlalin giderilmesi için başvurucu lehine hüküm kurmak olduğu, objektif işlevin, subjektif işleve göre öne çıktığı, kamu makamları ve mahkemelerin temel hak ile özgürlükleri koruması gerektiği, fakat anılan korumanın sağlanmadığı iddiası halinde başvuru yapılabileceği, bu durumda AYM'nin, Anayasa'yı yorumlayarak bir karara varacağı, 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesinin ikinci fıkrası hükmünün ek bir kabul edilebilirlik ölçütü olarak getirilmesi sebebiyle öteki kabul edilebilirlik ölçütlerini taşıyan ve ihlal kararı verilebilecek nitelikte olan bir başvurunun anayasal ve kişisel öneme sahip olmaması durumunda bu ek kabul

[384] Ekinci/Sağlam, 2012, ss. 24,25.

[385] Birtane, s. 136.

[386] K.V. [GK], B. No: 2014/2293, K.T.01.12.2016, par.47,50.

edilebilirlik şartı nedeniyle kabul edilemez bulunabileceği, bu koşullardan Kanun'da açıkça düzenlenmeyen ve AYM'nin takdirine bırakılan Anayasal önem ile kişisel önem koşulunun birlikte arandığı, ayrıca anılan koşullara ilişkin ilkelerin Mahkemenin verdiği kararlarla belirleneceği, hatta 6216 sayılı Kanun'un alt Komisyondaki görüşmelerinde, anılan koşulların Kanun'da belirsiz şekilde düzenlendiği ve AYM içtihadıyla belirleneceği, belirtilmiştir.[387]

Diğer taraftan, 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi ikinci fıkrası kapsamında, ihlal sonucu doğuran kamu gücü işlemi nedeniyle başvurucunun uğradığı önemli bir zararın varlığı halinde başvuru kabul edilebilir. Bu açıdan incelediğimiz AYM kararında, başvurucunun önemli bir zarara uğraması halinde kişisel önem koşulunun gerçekleşeceği, olayın başvurucunun kişisel durumu üzerinde oluşturduğu olumsuz etkinin derecesinin içinde bulunulan koşullar ile her olayın kendine özgü koşulları dikkate alınarak ve objektif verilerden yola çıkılarak AYM'ce değerlendirileceği, zararın değerlendirilmesinde para ölçütünün belirleyici olmadığı, parayla ölçülemeyen zararlar açısından da anayasal ve kişisel önem kriterinin uygulanabileceği, vurgulanmıştır.[388]

AYM'nin, yapılan bir başvuruyu inceleyebilmesi için, başvurucunun iddia ettiği hak ihlalinin veya uğradığı zararın önemi, objektif kritere göre tespit edilmektedir. Bu kapsamdaki değerlendirmede, iddia edilen hak ihlalinden dolayı başvurucunun uğradığı

---

[387] K.V. [GK], B. No: 2014/2293, K.T.01.12.2016, par.52,53,55-59,61; Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Seyfeddin Bahar, B. No: 2014/10204, K.T.05.04.2017; İbrahim Kızılkaya, B. No: 2014/2517, K.T.05.04.2017; F.N.G., B. No: 2014/11928, K.T.21.06.2017; Enes Ulu, B. No: 2014/16751, K.T.20.09.2017; Oğuz Zengin (2), B. No: 2014/156, K.T.04.10.2017; Ali Rıza Ak, B. No: 2015/15965, K.T.27.06.2018; Murat Karaaslan, B. No: 2015/13725, K.T.13.09.2018; Mustafa Mümin Bulun, B. No: 2016/6890, K.T.25.12.2018; E.S. G., B. No: 2017/4528, K.T.29.05.2019; Ali Özmen İnşaat Taah. Tur. Gıda Madencilik San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2017/18746, K.T.22.07.2020; Tarık Korkmaz, B. No: 2019/13057, K.T.09.07.2020; Nevri İlhan, B. No: 2017/24753, K.T.15.09.2020; Saat ve Saat Teknik Servis Hizmetleri Tic. Ltd. Şti., B. No: 2017/25089, K.T.08.09.2020; Martın Murphy O'connor, B. No: 2018/30784, K.T.09.06.2021; Nazım Candan, B. No: 2018/3326, K.T.10.03.2021; A.ç. ve Ç.a.d.m.v.t.s. t. Ltd. Şti., B. No: 2018/8244, K.T.06.10.2021; Levent Tan, B. No: 2018/24118, K.T.13.01.2022; Hürremgül Öngen, B. No: 2019/15974, K.T.03.03.2022.

[388] K.V. [GK], B. No: 2014/2293, K.T.01.12.2016, par.66-68.

maddi zarar ile başvurucunun içinde bulunduğu koşulların birlikte irdelenmesi zorunludur. [389]

Kişisel önem açısından AYM, özellikle trafik cezaları, idari para cezaları, yargı harçlarına ilişkin başvurularda parasal miktarın kişisel öneme sahip olup olmadığını değerlendirmektedir.[390]

Diğer taraftan, anayasal ve kişisel önem şartları, bir bütün olarak kabul edilmekte ve dolayısıyla anayasal açıdan önemsiz olma şartı ile ciddi bir zararının meydana gelmemesi ölçütünün birlikte bulunması gerekir. [391] Ayrıca, diğer kabul edilebilirlik kriterlerinin tamamını kapsayan ve bir temel hakkın ihlaline dair açık emarelerin bulunduğu bir başvurunun, anayasal ve uğranılan zarar bakımından önem taşımadığının tespiti halinde 6216 sayılı Kanun'un anılan hükmü gereği AYM tarafından anılan başvuru kabul edilemez bulunarak reddedilecektir. [392]

2.3.2. Başvurunun Açıkça Dayanaktan Yoksun Olmaması

6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi ikinci fıkrası, AYM'nin, açıkça dayanaktan yoksun olan başvurulara ilişkin kabul edilemezlik kararı verebileceğini hüküm altına almıştır. Ayrıca, Anayasa'nın yüz kırk sekizinci maddesi dördüncü fıkrasında, kanun yolunda dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin olarak bireysel başvuru aşamasında inceleme yapılamayacağı hükmü mevcuttur. Aynı kapsamda 6216 sayılı Kanun'un kırk dokuzuncu maddesinin altıncı fıkrasında ise, mahkeme kararına karşı yapılan başvurulara dair bölümlerce yapılan incelemelerin, hakkın ihlalinin tespiti ve söz konusu ihlalin ortadan kaldırılacağı usulün belirlenmesi ile sınırlandırıldığı ve kanun yolunda dikkat edilecek hususlara ilişkin olarak bölümlerce inceleme yapılamayacağı düzenlenmiştir.

---

[389] Ekinci, 2013, s. 193.

[390] Birtane, s. 139.

[391] Aydın, 2020, s. 160.

[392] Ekinci, 2013, s. 191.

Bu kapsamda, açıkça dayanaktan yoksun olan başvurular hakkında kabul edilemezlik kararı verilecektir. Buna göre hangi durumlarda başvuruların açıkça dayanaktan yoksun olduğu hususunun tespiti gerekmektedir.

AYM kararlarında da, söz konusu hükümler çerçevesinde, kanun yolunda dikkat edilecek hususların bireysel başvuruda incelenemeyeceği ve bu çerçevede AYM'ce açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verilebileceğinin hükme bağlanmış olduğu görülmektedir. Bir hak ihlali iddiasında bulunulmayan, sadece derece mahkemelerinin kararlarının tekrar incelenmesini talep eden başvuruların açıkça dayanaktan yoksun olduğu ve ilgili mevzuat ile AYM'nin yetkisi haricinde tutulan hususlara dair olduğu ifade edilmiştir.[393]

Yapılan bir başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olup olmadığı hususunun tespiti için belli ölçüde esasa girilerek bir inceleme yapılması gerekmektedir. Yapılan bu ilk incelemede, Anayasa ile güvenceye alınan bir hakkın ihlali yönünde bir tespit yapılamadıysa ya da başvurunun esasına dair bir araştırma yapılmaksızın kabul edilemez olduğu açıkça belliyse bu durumda başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu ifade edilmektedir.[394]

AYM tarafından açıkça dayanaktan yoksunluk sebepleri; temyiz mercii (dördüncü derece mahkemesi olmama) başvuruları, açık veya görünür bir ihlalin bulunmadığı başvurular, ispatlanmamış şikayetler ile karmaşık veya zorlama şikayetler olmak üzere dört başlık altında incelenmektedir.[395]

Bu kapsamda AYM, AİHM'nin de uyguladığı gibi verdiği kararlarında, ihlal iddialarının ispatlanamadığı, iddialarının yalnızca kanun yolunda dikkat edilmesi

[393] Pek çok karar arasında bkz. Murat Daş, B. No: 2013/3063, K.T.26.06.2014; Adalet Mehtap Buluryer, B. No: 2013/5447, K.T.16.10.2014; İstanbul Konut İmar Plan Turizm Ulaşım San. ve Tic. A.Ş. (Kiptaş), B. No: 2013/1618, K.T.07.07.2015; Mustafa Yeşilırmak, B. No: 2013/8065, K.T.09.03.2016; Murat Cihangiroğlu, B. No: 2014/952, K.T.22.09.2016; Celal Polat ve diğerleri, B. No: 2014/2679, K.T.16.11.2016; Mustafa Doğan, B. No: 2014/1836, K.T.28.09.2016.

[394] Ekinci, 2013, s. 190.

[395] Birtane, s. 119.

gereken hususlara ilişkin olduğu, temel haklara ilişkin iddia edilen, idarenin bir müdahalesinin bulunmadığı, meşru bir müdahalenin var olduğu ve yapılan başvuruya konu olayın karmaşık veya zorlama şikayetlerden oluştuğu durumların tespiti halinde açıkça dayanaktan yoksunluk kararı vermektedir.[396]

Ayrıca, başvurucunun mağdur sıfatının ortadan kalktığının anlaşıldığı durumlar ile başvurunun kötü niyetli olarak yapıldığı, dilekçede Yüksek Mahkemeye yönelik saldırgan, hakaret içeren ifadeler bulunan başvurularda açıkça dayanaktan yoksunluk kapsamında kabul edilmektedir.[397]

Bu kapsamda bulunan açıkça dayanaktan yoksunluk sebeplerini sırasıyla açıklayacağız.

2.3.2.1. Temyiz Mercii Şikayeti

AYM, kesinleşmiş mahkeme kararlarından kaynaklandığı iddia edilen temel hak ihlali iddialarına ilişkin bireysel başvuruları incelemeye yetkili olmakla birlikte, bu mahkemeler üzerinde bir temyiz mercii statüsünde değildir. Ayrıca bu nitelikte bir işlevi de üstlenmesi genel olarak anayasa koyucu ve yasa koyucunun iradesi bağlamında özellikle öngörülmemiştir. AYM kararları incelendiğinde de, özellikle temyiz mercii işlevi üstlenmekten kaçındığını ortaya koymuştur.[398]

---

[396] Algan, Bülent, "*Bireysel Başvurularda "Açıkça Dayanaktan Yoksunluk" Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu ve Uygulanması"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 2, 2014 s. 251,https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42417/510778 (E.T.:29.03.2022).

[397] Ekinci, 2013, s. 190.

[398] Algan, 2014, s. 270; Pek çok karar arasında bkz.Sedat Demir, B. No: 2013/9646, K.T.31.03.2016; Uğur Özdemir, B. No: 2013/2600, K.T.23.01.2014; M.E., B. No: 2013/2661, K.T.09.09.2015; Bayram Siviş, B. No: 2014/5844, K.T.05.11.2014; Emre Bayram, B. No: 2019/40656, K.T.22.02.2022; Fuat Başkaya, B. No: 2019/26701, K.T.22.02.2022; Tacettin Yıldız, B. No: 2019/7390, K.T.03.03.2022; Ali Çetin ve diğerleri, B. No: 2018/26102, K.T.03.03.2022; Lalehan Uslu, B. No: 2018/25390, K.T.03.03.2022; Sümbülefendi İlim ve Kültür Hizmet Derneği, B. No: 2019/16601, K.T.12.01.2022; Mehmet Şerif Gök, B. No: 2017/31270, K.T.13.01.2022; Semra Özaydınlık (2), B. No: 2018/32235, K.T.16.11.2021; Aziz Yemen, B. No: 2019/5918, K.T.23.11.2021; Meya Far Petrol Ürünleri Nakliye Temizlik İnşaat Turizm Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2019/27923, K.T.15.09.2021; Armasan Vakum Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2017/22937, K.T.16.09.2020; Aslıhan Baştuğ, B. No: 2016/22172, K.T.18.07.2019; Ayşe Keskin, B. No: 2015/13432, K.T.11.12.2018.

AİHM incelemesinde olduğu gibi AYM tarafından gerçekleştirilen bireysel başvuru incelemesinde kural olarak, başvuruya konu davadaki hadiselerin kanıtlanması, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması, yargılama aşamasında delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi ile şahsi bir uyuşmazlığa derece mahkemelerince getirilen çözümün esas bakımından adil olup olmaması, hususlarını değerlendirmeye tabi tutmamaktadır.[399]

Anılan kuralın istisnası ise, derece mahkemelerinin kararlarında Anayasada yer alan hak ve özgürlüklerin ihlal edilmiş olduğu ve kararın açıkça keyfilik içerdiği durumlarda derece mahkemelerinin kararlarında maddi ve hukuki hatalar bireysel başvuru incelemesinde ele alınacağı, derece mahkemelerinin delilleri değerlendirmesinde ve hukuk kuralını yorumlamasında belirgin takdir hatası bulunması durumunda da AYM'nin bu takdire müdahale edebileceğidir.[400]

2.3.2.2. Açık veya Görünür Bir İhlalin Bulunmaması

AYM, hak ihlali iddiasında bulunmayan başvuruların açıkça dayanaktan yoksun olduğunu ve bu kapsamdaki başvuruların ilgili hükümler çerçevesinde yetkisi dışında bırakıldığını ifade etmektedir. AYM'ye yapılan başvuruda, hak ihlali bulunmadığı açıkça anlaşılıyorsa, açıkça dayanaktan yoksunluk tespiti yapılmaktadır.[401]

AYM kararlarında, hak ihlali iddiasının ispatlanamaması, hakka yönelik bir müdahalenin bulunmaması, iddialarının kanun yolunda dikkat edilmesi gereken

---

[399] Durmaz, Cüneyt,*"Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Nedenleri",*Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Ed. Musa Sağlam, 2.B.,Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2013, Ankara, s. 230.

[400] Birtane, s. 122; Pek çok karar arasında bkz. Kenan Özteriş, B. No: 2012/989, K.T.19.12.2013; Salih Karakoç, B. No: 2013/2954, K.T.19.12.2013; Kamil Koç, B. No: 2012/660, K.T.07.11.2013; Miraş Mümessillik İnş. Taah. Reklam. Paz. Bas. Yay. San. Tic. A.Ş., B. No: 2012/1056, K.T.16.04.2013; Alaettin Sevimli, B. No: 2012/1097, K.T.20.02.2014; Sermet Gökçe, B. No: 2013/3736, K.T.14.10.2015; Mahmut Koç, B. No: 2014/1724, K.T.01.02.2017; Yılmaz Çelik [GK], B. No: 2014/13117, K.T.19.07.2018; Eskişehir Işık Yapı Denetim Ltd. Şti., B. No: 2017/31770, K.T.11.03.2020; Elçin Alayont, B. No: 2017/16604, K.T.13.10.2020.

[401] Algan, 2014, s. 265.

hususlara ilişkin olması, şikayetin karmaşık, zorlama olması, iddia edilen müdahalenin meşru olması durumlarında açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilemezlik kararı verilebileceği ifade edilmiştir.[402]

Bu itibarla derece mahkemelerinin kararlarında ve gerekçelerinde açık bir ihlalin saptanamaması halinde başvurucunun bu doğrultuda olan ihlal iddiaları AYM tarafından açıkça dayanaktan yoksun bulunmaktadır.[403]

2.3.2.3. Kanıtlanmamış Şikayetler

Yüksek Mahkemeye yapılan bir bireysel başvurunun esas incelemesinin yapılabilmesi için, yapılan başvuruda ileri sürülen ihlal iddialarının gerçek olabileceği yönünde kanaat veya kuşkunun oluşması gerekmektedir. İddialara ilişkin hiçbir delil sunulmaması veya sunulan delillerin dikkate almaya değer görülmediği başvuruların incelenmesi halinde gerçekten hak ihlali bulunan ve bir an önce karar verilmesi gereken başvuruların incelenmesini geciktirebilme ihtimalini doğar ve bu durum kabul edilemez bir husustur.[404]

6216 sayılı Kanun'un kırk yedinci maddesi üçüncü fıkrasında, başvuru dilekçesinde işlem, eylem, ihmal sebebiyle ihlal iddiasında bulunulan hak ile özgürlük ve dayanılan Anayasa hükümlerinin, ihlal gerekçelerinin belirtilmesi, kırk sekizinci maddesi birinci fıkrasında, bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için anılan kanunda öngörülen şartların taşınması gerektiği ile AYM İçtüzüğün elli dokuzuncu maddesi ikinci fıkrası (d) ve (e) bentlerinde, bireysel başvuru kapsamında bulunan

[402] Birtane, s. 125; Kürşat Eyol, B. No: 2012/665, KT.13.06.2013; Tülin Soyhan, B. No: 2013/2212, K.T.25.03.2015; Metin Yamalak, B. No: 2013/7132, K.T.24.03.2016; Mehmet Reşit Arslan ve diğerleri, B. No: 2013/583, K.T.10.12.2014; Nevruz Bozkurt, B. No: 2013/664, K.T.17.09.2013.

[403] Birtane, s. 126; Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Yasemin Ekşi, B. No: 2013/5486, K.T.04.12.2013; Ahmet Sağlam, B. No: 2013/3351, K.T.18.09.2013; Muhammet Kaplan, B. No: 2013/1586, K.T.18.09.2013; Vedat Benli, B. No: 2013/307, K.T.16.05.2013; Ramazan Biber, B. No: 2013/2568, K.T.08.09.2014; Yaşar Demir, B. No: 2013/2506, K.T.20.11.2014; Abdulselam Tunç, B. No: 2013/6986, K.T.05.11.2014; Elif Irmak, B. No: 2014/3085, K.T.12.01.2017.

[404] Algan, 2014, s. 274.

güncel ve kişisel haklardan hangisinin ihlal edildiği ve nedenine ilişkin açıklamalar ile buna ilişkin gerekçeler ve kanıtlara ait özlü açıklamaların birbirleriyle ilişkilendirilerek ayrı ayrı yapılması gerektiği düzenlenmiştir. Bu kapsamda başvurucunun iddia ettiği hususları kanıtlamakla görevli olduğu açıktır.[405]

2.3.2.4. Karmaşık veya Zorlama Şikayetler

Başvurucu yapmış olduğu başvurusunda olaya ilişkin maddi olayları, ileri sürdüğü hak ihlalini ve buna ilişkin açıklamaları anlaşılır şekilde yapmalıdır. Buna karşılık yapılan başvuruda açıkça uydurulmuş, ortalama bir kişi tarafından da açıkça uydurulmuş ve gerçeğe tamamen aykırı olan karmaşık nitelikli ve zorlama şikayetler AYM tarafından kabul edilemez bulunacaktır.[406]

2.3.3. Bireysel Başvuru Hakkının Kötüye Kullanımı

Bir temel hak ile hürriyetin kötüye kullanılması hususu, hem Anayasamızda hem de AİHS'de yasaklayıcı hükümlerle düzenlenmiştir. Buna göre Türk Anayasa hukukunda 1961 Anayasası'nda hak ile özgürlüklerin kötüye kullanılamaması konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak 1971 yılındaki değişiklikle on birinci maddeye üçüncü ve dördüncü fıkralar ilave edilmiştir. 1982 Anayasası'nda ise hak ile özgürlüklerin kötüye kullanılması farklı bir madde ile hüküm altına alınmıştır.[407]

1982 Anayasası'nın on dördüncü maddesinde, Anayasa'da yer alan hak ile hürriyetlerden hiçbirisinin, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü

---

[405] Algan, 2014, s. 275; Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. Süleyman Göksel Yerdut [GK], B. No: 2014/788, KT.16.11.2017; Salih Tanrıverdi ve diğerleri, B. No: 2014/580, K.T.18.05.2016; Mehmet Demir ve diğerleri, B. No: 2013/1579, K.T.15.10.2015; Zübeyit Kaya, B. No: 2013/7674, K.T.21.05.2015; Kamil Çakır, B. No: 2013/997, K.T.15.10.2014; Hüsamettin Çakıcı ve diğerleri, B. No: 2013/5644, K.T.17.11.2014; Tahir Gökatalay, B. No: 2013/1780, K.T.20.03.2014.

[406] Birtane, s. 127.

[407] Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.)*", Anayasa Yargısı 2002, s. 140, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/939117, (E.T.:15.06.2021).

bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler şeklinde kullanılamayacağı, aynı şekilde Anayasa hükümlerinden hiçbirisinin, Devlete veya kişilere, Anayasa ile tanınan hak ile hürriyetlerin yok edilmesini, Anayasada düzenlendiği şekilden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmaya imkan verecek biçimde yorumlanamayacağı ve bahse konu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak yaptırımların, kanunla düzenleneceği ifade edilmiştir. Bu madde ile bireylerin sahip oldukları temel hak ile hürriyetlerin sınırsız bir hak sağlamadığı bir diğer bireyin hak ve özgürlüğünün alanına girilemeyeceği düzenlenerek temel hak ile hürriyetler Anayasal güvence altına alınmıştır.

Diğer taraftan, AİHS'nin on yedinci maddesine göre, bir devlet, topluluk ya da kişi, Sözleşme'de düzenlenen hükümlerden hiçbirisini, AİHS ile tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi, öngörülenden daha geniş ölçüde sınırlandırılması amacıyla bir etkinlik veya eylemde bulunma hakkına sahip olmadığı şeklinde açıkça düzenlenmiştir.

Anılan hükme göre, hak ve özgürlüklerin korunması için koruma sistemi kurulmuştur. Bundan dolayı, Sözleşme ile korunan hak ile özgürlükler kullanılarak hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmaya çalışılması veya Sözleşmeyi aşan nitelikte bir durum olduğu anda hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasını önleyici tedbirler alma hakkı AİHS'ye taraf olan ülkelere tanınmıştır.[408]

6216 sayılı Kanun'un elli birinci maddesi, başvuru hakkını açıkça kötüye kullanan başvurucular aleyhine, yargılama giderlerinin haricinde, disiplin para cezasına hükmedilebileceğini düzenlemiştir. AYM İçtüzüğü'nün seksen üçüncü maddesinde de, başvurucunun istismar niteliğinde aldatıcı ve benzer kapsamdaki davranışlarıyla başvuru hakkını açık şekilde kötüye kullanılması durumunda, incelemenin her aşamasında başvurunun reddedilebileceği ve disiplin para cezasıyla cezalandırılmasına karar verilebileceği düzenlenmiştir.

---

[408] Ural, s. 61.

Doktrinde, hakkın kötüye kullanılması, subjektif ve objektif olmak üzere iki esasa dayandırılmaktadır. Hakkı kullanan bireyin, hakkını kullanırken başkasına zarar verme amacı taşıması subjektif esas olarak kabul edilirken, hakkın kullanımı sırasında dürüstlük kuralına aykırı şekilde, hakkın tanınmasındaki amacı dışında kullanılması ise objektif esas olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, bireysel başvuru yapılmasındaki amacın hukuka aykırı olduğu ve bir temel hakka dayanan meşru bir talepte bulunma amacı taşımadığı başvurularda hakkın kötüye kullanıldığından söz edilebilir. Bu tespitin yani hangi durumlarda hukuka aykırı saikle hareket edildiğinin ve kötüye kullanım kabul edilebilecek başka niteliklerin varlığı AYM kararları ile belirlenecektir.[409]

Kanun'un elli birinci maddesi gereği kabul edilebilirlik incelemesi yapan komisyonlar, bölümler yahut duruma göre Genel Kurul tarafından verilecek olan bu para cezası, verildiğinde kesin olup, itiraz imkanı bulunmayan niteliktedir.[410]

Kötüye kullanma, bir hakkın başkalarına zarar vermek amacıyla öngörüldüğü amaçlar dışında kullanılması kötüye kullanma olarak ifade edilebilir.[411] AYM'ye göre, bireysel başvurunun amacına aykırı olup, başvurunun gereğince değerlendirilmesini engelleyen tüm davranışlar, başvurunun kötüye kullanılması şeklinde değerlendirilmektedir.[412]

---

[409] Doğanoğlu, Ali Erdem, *"Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması Yasağı*", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.67, S. 3, 2018, ss. 545,546, https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/49310/23935.pdf?sequence=1&isAllowed=y (E.T.:15.09.2021).

[410] Ekinci, 2013, s. 194.

[411] Birtane, s. 141.

[412] Benzer hususların ifade edildiği AYM kararları için bkz. S. Ö., B. No: 2013/7087, K.T.18.09.2014;Abdurrehman Uray, B. No: 2013/6140, K.T.05.11.2014; Ramazan Ay ve diğerleri, B. No: 2013/7784, K.T.10.03.2015; Mehmet Güven Ulusoy [GK], B. No: 2013/1013, K.T.02.07.2015; Necat Öztekin, B. No: 2014/510, K.T.09.06.2016; Ali Şahin ve Cafer Aksakal, B. No: 2014/4230, K.T.11.01.2017; Pirfani Şahin, B. No: 2014/5755, K.T.14.11.2018; Agit Esenboğa ve diğerleri, B. No: 2015/11241, K.T.03/04.2019; Abdulkerim Şen ve diğerleri, B. No: 2014/15441, K.T.09.06.2020; Dursun Açıkbaş ve diğerleri, B. No: 2017/35837, K.T.07.09.2021; Ayşe Akın ve diğerleri, B. No: 2018/36083, K.T.17.11.2021.

AYM kararları incelendiğinde, başvuru hakkının kötüye kullanımı olarak kabul edilen durumlar görülmektedir. Buna göre, Mahkemeyi aldatıcı, gerçeklik taşımayan bilgi ve belge sunulması, maddi olaylara dayanılması, başvuruya ilişkin esaslı bir unsur hakkında bilgi verilmemesi, başvuru yapıldıktan sonra meydana gelen ve değerlendirmeyi etkileyecek yeni ve önemli gelişmelerin Mahkeme'ye sunulmaması nedeniyle başvuruya ilişkin görüş oluşturulmasına mani olunması, başvuruda medeni ve yasal eleştiri sınırları dışında hakaret, tehdit ya da tahrik edici bir üslup kullanılması nedenleriyle başvuruda ihlalin tespiti, kaldırılmasına yönelik amaca uymayan içeriği olmayan başvuru yapılması halinde, hakkın kötüye kullanıldığı kabul edilebilecektir.[413]

2.4. ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN BİREYSEL BAŞVURUDA ESAS İNCELEMESİ SONUNDA VERİLECEK KARAR TÜRLERİ

Bölümler veya Genel Kurul tarafından bireysel başvuruların esas incelemesi yapılmaktadır. AYM esas incelemesini Anayasa'daki hak ile özgürlüklerinden, AİHS ve ülkemizin tarafı olduğu ek protokollerde yer alan birisinin idare tarafından, ihlal edildiği iddiasına yönelik olarak yapmaktadır. Bu kapsamda iddia edildiği gibi bir hak ihlali olup olmadığı değerlendirilir. Kabul edilebilir bulunan başvuru hakkında hakkın ihlali kararı veya hakka yönelik ihlal olmadığı kararı verilmektedir.[414] Yüksek Mahkeme bireysel başvuru yargılamasının objektif yönü kapsamında kararını verirken başvurucu

[413] S. Ö., B. No: 2013/7087, K.T.18.09.2014; Abdurrehman Uray, B. No: 2013/6140, K.T.05.11.2014; Yümrü Dilek, B. No: 2013/4189, K.T.21.05.2015; Mehmet Güven Ulusoy [GK], B. No: 2013/1013, K.T.02.07.2015; Mirze Bozma, B. No: 2013/5319, K.T.13.04.2016; Arif Şimbil ve diğerleri, B. No: 2013/8660, K.T.04.02.2016; Ramazan Yalçin ve diğerleri, B. No: 2014/15360, K.T.12.01.2017; Cengiz Koç ve diğerleri, B. No: 2014/18188, K.T.08.03.2017; Nilgün Gökay ve diğerleri, B. No: 2014/3303, K.T.12.01.2017; Bilal Çetiner, B. No: 2019/42199, K.T.14.10.2020; Zülfükar Güzel, B. No: 2017/39625, K.T.29.06.2021; İhsan Uygun ve Nuran Kaya [GK], B. No: 2017/28373, K.T.29.12.2020; Dursun Açıkbaş ve diğerleri, B. No: 2017/35837, K.T.07.09.2021; Beşir Konu, B. No: 2018/15128, K.T.13.04.2021.

[414] Kılınç, Bahadır, *"Bireysel Başvuruda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi"*, Birinci Yılında Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Ed. Musa Sağlam, HUKAB Yayınları, 2015, s. 192.

tarafından ileri sürülen hak ihlali iddiasıyla bağlı olmadan incelemesini geniş çaplı şekilde yapmaktadır.[415]

6216 sayılı Kanun'un kenar başlıklı ellinci maddesi birinci fıkrasında, esas inceleme sonucunda, hak ihlali veya ihlal olmadığı yönünde karar verileceği, ihlal kararı durumunda sonuçları ile birlikte ortadan kaldırılmasının sağlanması yönünde hüküm kurulacağı düzenlenmiştir. Bununla birlikte, yerindelik denetimi yapılamayarak, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemeyecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında, yapılmış olduğu belirtilen ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanmış olması halinde, söz konusu ihlal ile sonuçlarını ortadan kaldırılmasının sağlanması amacıyla dosyanın ilgili mahkemesine gönderilerek AYM'nin ihlal kararında belirtmiş olduğu şekilde dosya üzerinden tekrar yargılama yapılmasının sağlanması, fakat yeniden yapılacak yargılamada hukuki yarar görülmüyorsa başvurucuya tazminat ödenmesi yönünde karar verilebileceği veya genel mahkemelerde dava açılmasının önerileceği,

Maddenin üçüncü fıkrasında; Bölümlerin esas hakkındaki kararlarının gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ edileceği ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanacağı, bu kararlardan hangilerinin R.G.'de yayımlanacağına ilişkin hususların İçtüzükte gösterileceği,

Dördüncü fıkrada; Komisyonlar arasındaki içtihat farklılıklarının, bağlı oldukları bölümler; bölümler arasındaki içtihat farklılıklarının ise Genel Kurul tarafından karara bağlanacağı ve buna ilişkin diğer hususların İçtüzükle düzenleneceği,

Son fıkrasında ise, davadan feragat halinde, düşme kararı verileceği,

hüküm altına alınmıştır.

---

[415] Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2014, ss. 193, 194.

Bu kapsamda AYM tarafından esas incelemesi sonunda, ihlal kararı, ihlal olmadığı kararı ve düşme kararı verilmektedir. Ayrıca mahkeme tarafından pilot karar da verilebilmektedir.

2.4.1. Hakka Yönelik İhlal Olmadığı Kararı

AYM tarafından yapılan esas inceleme sonucunda, başvurunun kaynaklandığı işlem, eylem, ihmalin, başvurucunun Anayasa ile güvence altına alınan, AİHS ve ülkemizin tarafı olduğu ek protokoller kapsamındaki herhangi bir hak ile özgürlüğe ilişkin ihlal tespit edilememesi halinde başvurucunun hakkına yönelik ihlal olmadığı kararı verilmektedir.

Bu itibarla şahısların hakları üzerinde bir değişiklik meydana gelmemektedir.[416] Verilecek bu kararla, hak ihlalinde bulunulduğu iddia edilen kamu gücünün yani idarenin ya da mahkemenin işlem, eylem, ihmal veya kararları Anayasa ve kanuna uygun kabul edilmiş olacaktır. Bu karar neticesinde iç hukukta tüketilmesi gereken tüm hukuk yolları tüketilmiş olacağından hak ihlali iddiasını AİHM'ye taşınabilecektir. Ayrıca AYM tarafından verilen ihlal olmadığı yönündeki karar kesindir. Bu karar aleyhine gidilebilecek bir kanun yolu öngörülmemiştir.[417]

2.4.2. Hakka Yönelik İhlal Kararı

Yüksek Mahkemece yapılan esas incelemesi sonucunda, başvurunun kaynaklandığı işlem, eylem, ihmalin, başvurucunun Anayasa ile korunan hak ile özgürlüklerinden, AİHS ve ülkemizin tarafı olduğu ek protokoller yer alan birisine yönelik ihlal tespit edilmesi durumunda, başvurucunun hakkına yönelik ihlal kararı verilmektedir.

---

[416] Kılınç,2015, s. 192.

[417] Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2014, ss. 194, 195.

Bu kapsamda temel hakkın ihlalinin tespitiyle ortaya çıkan yeni hukuki durum bağlamında verilen AYM kararı ile ihlalin ve sonuçlarının kaldırılması amacıyla yapılması gereken hususlar belirtilir.

6216 sayılı Kanun'da yer alan düzenlemenin yanı sıra AYM İçtüzüğü'nün yetmiş dokuzuncu maddesinde, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığının Bölüm tarafından tespit edilmesi durumunda, ihlalin kaldırılması için yeniden yargılama yapmak amacıyla dosyanın ilgili mahkemeye gönderileceği, ilgili mahkemenin, AYM kararında belirtilen hususlara uygun şekilde imkan olması halinde dosya üzerinden ve ivedilikle yeniden yargılama yapacağı, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmuyorsa başvurucu lehine uygun bir tazminata hükmedilebileceği, tazminat miktarının tespiti için ayrıntılı inceleme gerekmesi durumunda, bu konuda karar verilmeden genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilebileceği, belirtilmek suretiyle ihlal kararlarının kendi içinde üç farklı sonucu düzenlenmiştir.

Ayrıca maddenin ikinci fıkrasında da, ihlal kararına hükmedilmesi durumunda ihlal ile sonuçlarının sona erdirilmesi amacıyla yerindelik denetimi yapılamayacağı ve idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemeyeceği ancak bunlar dışında yapılması gerekenlere hükmedilebileceği düzenlenmiştir.

Ancak bahse konu hükümler ihlalin mahkeme kararından kaynaklandığı durumları kapsamaktadır. Ancak tespit edilen ihlalin kaynaklandığı işlem, eylem, ihlalin idare tarafından gerçekleştirilmiş olması durumunda ihlalin nasıl giderileceği 6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesinin ilk fıkrasında hüküm altına alınmıştır.

2.4.2.1. Kamu Gücü İşlemlerinden Kaynaklanan İhlal Kararı

6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesinin ilk fıkrasında, esas inceleme sonucunda, hak ihlali kararı verilmesi durumunda, ihlal ile sonuçlarının son bulması amacıyla neler yapılacağına hükmedileceği, fakat yerindelik denetimi yapılamayacağı, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Yapılması gerekenler, her başvuruda ayrı ayrı belirlenecektir. Temel hak ile özgürlüğün ihlali kararına konu

olan işlem, eylem ya da ihmali tesis eden makam, ihlal ile sonuçlarının ortadan kaldırılması kararının muhatabıdır. Bu itibarla ihlal olduğu yönündeki AYM kararlarında da, hüküm kısmına Kararın bir örneğinin ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için muhatap kamu kurumlarına gönderilmesine karar verildiği görülmektedir.[418]

2.4.2.2. Mahkeme Kararlarından Kaynaklanan İhlal Kararı

6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi ikinci fıkrası ile AYM İçtüzüğü'nün yetmiş dokuzuncu maddesi kapsamında ihlal kararının bir mahkeme kararından kaynaklanması durumunda AYM tarafından üç tür karar verilebilmektedir.

2.4.2.2.1. Yeniden Yargılama Yapmak Üzere Dosyanın İlgili Mahkemeye Gönderilmesi

AYM hak ihlalini tespit ettiği durumda öncelikle ihlalin giderilmesi için yeniden yargılama yapılmasına gerek olup olmadığına karar verir. Gönderme kararı verilmesi durumunda gerekçeli AYM kararı ilgili mahkemeye gönderilerek yapılacak yargılama sonucundan bilgi verilmesi istenir.[419] Yapılacak olan tekrar yargılama usulü 6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi ikinci fıkrasında yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkemenin, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar vereceği, AYM İçtüzüğü'nün yetmiş dokuzuncu maddesi birinci fıkrası (a) bendinde ise ilgili mahkemenin, ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla yeniden yapacağı yargılamayı dosya üzerinden ve en kısa sürede tamamlayarak karar vereceği şeklinde belirtilmiştir.

Kendisine dosya gönderilmesi gereken mahkeme hak ihlaline yönelik esas incelemeyi yapan ilk derece mahkemesi olmalıdır. Ayrıca yeniden yargılama yapacak mahkeme AYM tarafından verilen ihlal kararı ile bağlıdır. Eğer yapılan yeniden yargılama

[418] Birtane, s. 168; Eren Yıldız, B. No: 2013/759, K.T.07.07.2015; Bizim Fm Radyo Yayıncılığı ve Reklamcılık A.Ş. [GK], B. No: 2014/11028, K.T.18.10.2017.

[419] Kılınç, 2015, s. 193.

neticesinde AYM'nin ihlal kararına uygun bir hüküm kurulmazsa yeniden AYM önüne taşınabilecektir.[420] Bununla birlikte, derece mahkemesi kural olarak dosya üzerinden karar verecek olup, gerekmesi halinde ilgililere bildirmek üzere duruşma yapılmasına da karar verebilecektir.[421]

Yeniden yargılama yapmak üzere kararın gönderildiği derece mahkemesi AYM'nin ihlalin varlığını tespiti üzerine verdiği kararında belirttiği şekilde ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak işlemleri yapmakla mükelleftir. Derece mahkemesi ilk etapta, hakkın ihlalini kaldırmalıdır. Akabinde ihlalin sonuçlarının son bulmasına yönelik gerekli işlemleri yapmalıdır. [422]

Anayasa'nın yüz elli üçüncü maddesinin ilk fıkrasının, AYM kararlarının kesin olduğu, son fıkrasının ise, AYM kararlarının R.G.'de hemen yayımlanacağı ve yasama, yürütme yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı hükmü kapsamında derece mahkemelerinin bağlayıcı nitelikte olan AYM'ce verilen karara direnme yetkisi bulunmamaktadır. Bu kapsamda derece mahkemesi, tespit edilen ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde karar vermelidir. Aksi durumda, başvurucu söz konusu ihlalin ortadan kalkmaması nedeniyle karara karşı yeniden başvuru yolunu gidebileceği gibi, AYM tarafından resen ya da başvurucunun talebi üzerine ihlal nedeniyle oluşan sonuçların sona ermesini sağlayacak tedbirlere hükmedebilecektir.[423]

2.4.2.2.2. Başvurucu Lehine Tazminata Hükmedilmesi

6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi ikinci fıkrasında, tekrar yargılama yapılmasında hukuki yarar görülmüyorsa başvurucuya tazminat ödenmesi yönünde karar verilebileceği; AYM İçtüzüğü'nün yetmiş dokuzuncu maddesi birinci fıkrası (b)

---

[420] Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2014, ss. 197, 199; Şirin, 2015, s. 263.

[421] Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2014, s. 201.

[422] Birtane, s. 170.

[423] Birtane, s. 171.

bendinde; yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmesinde hukuki yarar bulunmadığı takdirde başvurucuya tazminat ödenmesine hükmedilebileceği düzenlenmiştir.

Zarar olması durumunda tazminata hükmedilmektedir. Bu kapsamda zararın türüne göre maddi ya da manevi tazminata hükmedilebilir. Temel hak ihlali nedeniyle uğranılan ve başka türlü giderilmesi imkanı bulunmayan gerçek zarar maddi tazminat olarak adlandırılmakta olup, başvurucu tarafından bu zararın gerçekleştiğinin ispatlanması gerekmektedir. Buna karşılık, temel hakkın ihlali sebebiyle psikolojik açıdan oluşan yıkımın tazminat ödenmek suretiyle giderilmeye çalışılması ise manevi tazminattır.[424]

Uzun tutukluluk süresi, makul sürede yargılanmama gibi eski duruma getirmenin mümkün olmadığı, yeniden yargılama yapılması halinde, ihlalin sebep olduğu sonuçların giderilmesinin tam olarak sağlanmayacağı durumlarda tazminat ödenmesi seçeneğine gidilebilecektir. Ancak tazminata hükmedilebilmesi için başvurucunun bireysel başvuru formunda tazminat talebinde bulunulmuş olması şarttır. Bununla birlikte, AYM başvurucunun belirttiği tazminat miktarıyla kendisini bağlı gördüğünden, talepten fazla miktarda tazminata hükmetmemektedir. Tazminat miktarı ise, hukukun genel ilkeleri ve AİHM kararları doğrultusunda tespit edilmektedir.[425]

2.4.2.2.3. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesi

6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi ikinci fıkrasında, yargılamanın yenilenmesi durumunda hukuki yarar bulunmayan hallerde genel mahkemelere dava açılması yolunun gösterilebileceği, AYM İçtüzüğü'nün yetmiş dokuzuncu maddesi birinci fıkrası (c) bendinde ise, tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir araştırmayı gerektirmesi durumunda, Bölüm tarafından genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilebileceği hüküm altına alınmıştır. AYM hak ihlali nedeniyle ödenecek tazminat miktarını belirleyemezse ya da tazminatın belirlenmesi özel ve ayrı bir yargılama gerektiriyorsa bu durumda başvurucuyu genel mahkemede dava açmaya yönlendirecektir. İncelemeyi yapacak olan genel mahkeme AYM kararı ile bağlı

[424] Kılınç,2015, ss. 194,195.

[425] Birtane, s. 172.

kalacak ve başvurucuya belli bir miktar tazminat ödenmesine karar verecektir.[426]Bu kapsamda, tazminat hukuku ilkeleri çerçevesinde tazminat miktarı belirlenecektir.[427]

2.4.3. Bireysel Başvurudan Feragat ve Düşme Kararı

6216 sayılı Kanun'un ellinci maddesi son fıkrasında davadan feragat halinde, düşme kararı verileceği düzenlenmiştir. AYM İçtüzüğü'nün sekseninci maddesi birinci fıkrasında, Bölümler ya da Komisyonlarca yargılamanın her aşamasında, başvurucunun davadan açıkça feragat etmesi, başvurucunun davasını takipsiz bıraktığının anlaşılması, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kalkmış olması, Bölümler ya da Komisyonlarca saptanan herhangi bir başka gerekçeden ötürü, başvurunun incelenmesinin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmemesi, durumlarında düşme kararı verilebileceği hüküm altına alınmıştır.

Başvurucu tarafından ileri sürülen ihlal iddiası hakkında düşme kararı verilmesi, diğer noktalardan kabul edilebilirlik ve esas incelemesi yapılmasına engel oluşturmamaktadır. Başvurudan feragat en sık karşılaşılan düşme sebebidir. Başvurucunun davasını takipsiz bırakması başvurucunun iradesine bağlı bir başka düşme sebebidir. Bununla birlikte ölüm durumu ise başvurucunun iradesine bağlı olmayan bir düşme sebebidir. Mülkiyet hakkı ile adil yargılanma hakkıyla ilgili başvurularda, başvurucu vefat etmesi halinde mirasçıları, makul bir süre içerisinde başvuruyu devam ettirmek istedikleri yönündeki iradelerini AYM'ye bildirmezlerse düşme kararı verilmektedir. Ancak ölüm durumunda davaya devam edilmesinin mirasçılar bakımından doğrudan ya da dolaylı bir hukuki yararı bulunmaması halinde düşme kararı verilmektedir. AYM İçtüzüğünde belirtilen bir diğer düşme sebebi ise ihlalin ve sonuçlarının ortadan kalkmış olması durumudur.[428]

---

[426] Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2014, s. 203.

[427] Birtane, s. 172.

[428] Şirin, 2019, ss. 286-288.

İçtüzüğün anılan maddesinin ikinci fıkrasında ise, Bölümler veya Komisyonların, bir başvuruyu, Anayasanın uygulanması ve yorumlanması ya da temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi veya insan haklarına saygının gerektirdiği durumlarda araştırmaya devam edebileceği hüküm altına alınmıştır. Böylece bazı hallerde feragat edilmiş olsa bile AYM başvuruyu incelemeye devam edebilecektir. AYM kararlarında da bu duruma rastlanmaktadır.

AYM İçtüzük maddesi ile uyumlu olarak, başvurunun yapılmasından sonra başvurucunun hayatını kaybetmesi durumunda, başvurunun incelenmesinde yarar olmadığı nedeniyle düşme kararı verilebileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, İçtüzüğün anılan maddesinin ikinci fıkrasında düşme kararı verilmeksizin incelemenin sürdürülebileceği haller belirtilmiştir.[429]

2.4.4. Pilot Karar

AYM İçtüzüğü yetmiş beşinci maddesinde, yapısal sorun kaynaklı bir başvurunun yapıldığı ve bu sorun sebebiyle benzer nitelikte başvuruların yapılmaya devam edeceğinin tespiti durumunda, Bölüm tarafından pilot bir karar verilebilecektir. Aynı içeriğe sahip başvuruların idari merciler tarafından söz konusu ilkeler çerçevesinde çözümlenmesi, çözümlenmemesi durumunda ise topluca karar verileceği belirtilmiştir. Pilot karar mekanizması, resen, Adalet Bakanlığının talebi veya başvurucunun talebi ile başlatılabilecektir. Anılan uygulama için seçilen başvuru öncelikli işler arasında görülerek, verilecek olan pilot kararda, yapısal sorun ile çözümüne dair tedbirler belirtilecek, gerekmesi halinde ilgililerinin bilgilendirilmesi suretiyle, benzer başvuruların incelenmesi ertelenebilecektir. Ayrıca gerekmesi halinde ertelenen başvurular gündeme alınarak karara bağlanabilecektir.

Bu kapsamda pilot karar uygulaması için;

a) Yapılan bireysel başvurunun yapısal bir sorundan kaynaklanması,

---

[429] İbrahim Aslan, B. No: 2014/5978, K.T.30.06.2016, par.67,68.

b)Yapılan bireysel başvurunun başka başvurulara yol açması ya da açma ihtimali olması,

koşullarının gerçekleşmesi şarttır. Söz konusu koşullardan ilki olan yapısal sorunların başında, yasal düzenlemeler gelmekte olup, ihlallerin yetkili makamlarca kanunların uygulanmasından kaynaklanmayıp, doğrudan kanundan kaynaklanması durumunda yapısal sorunun varlığından söz edilebilmektedir. Bu durumda yapısal soruna neden olan Kanun'un kaldırılması ya da değiştirilmesine kadar, gerçekleşen/gerçekleşme ihtimali bulunan ihlallere ilişkin pilot karar usulü uygulanabilmektedir. Ayrıca pilot karar uygulaması için, yapısal sorunun varlığı tek başına yeterli olmayıp, anılan yapısal soruna dayalı hak ihlali başvurusunun bulunması ve başka başvurulara yol açılması ya da açılabileceğinin öngörülmesi de şarttır. Bu sayede, benzer nitelikli bireysel başvuruların ihlal ile sonuçlanmasının engellenmesi amaçlanmaktadır.[430]

AYM İçtüzüğü'nün seksen birinci maddesi beşinci fıkrası kapsamında, bölüm başkanınca tespit edilen, pilot karar niteliğinde olan ya da içtihadı belirleyen ilkesel önemdeki kararlar R.G.'de yayımlanacaktır.

Pilot karar usulü, Anayasa'da ve 6216 sayılı Kanunda öngörülmüş bir usul değildir. AYM'nin ilk pilot karar usulüne uyguladığı başvuru, yasa dışı yollardan yurda giren bir yabancı şahsın kötü muamele görebilme ihtimali bulunan ülkeye sınır dış edilmesine yönelik karara karşı, etkili bir kanun yolu bulunmadığı sebebiyle yapılmıştır.[431] AYM, anılan başvuruda ihlalin yapısal sorun nedeniyle meydana geldiği gerekçesiyle pilot karar mekanizması kapsamında verdiği kararında, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasını teminen pilot karar mekanizmasının işletilebileceği yapısal sorun sebebiyle oluşan ihlalin, benzer durumdaki yeni başvurulara sebep olabileceğinden bahisle, yapılan ve incelenmekte olan başvuru açısından verilecek ihlal kararının hakkı korunmasını tam olarak sağlayamayacağı bu itibarla da pilot karar mekanizmasına başvurulabileceği, böylece yapısal sorun ile önerilen çözümün belirtileceği ifade edilmiştir.

---

[430] Eren, 2020, s. 1158.

[431] Eren, 2020, s. 1159.

Pilot karar mekanizmasının temel amacı, ihlalin ortaya çıkmasına neden olan yapısal sorunun düzeltilmesinin sağlanması amacıyla idari merciler tarafından sorunun çözümlenmesidir. Bu kapsamda AYM tarafından öngörülen sürede ilgilileri bilgilendirilerek diğer başvuruların incelenmesi ertelenecektir. Bahse konu süre içerisinde sorunun ve başvuruların idari merci tarafından çözülmemesi halinde benzer başvurular toplu şekilde karara bağlanamayacaktır.

Yapılan başvuru ile aynı içeriğe sahip binin üzerinde başvuru daha yapılması ve başvuruların devam etmesi, anılan başvuruların 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun elli üçüncü maddesinde yapılan değişikliğe bağlı bir sorundan kaynaklanması sebebiyle pilot karar mekanizmasının işletilmesi için ara karar verilmiş olup, bu nitelikte ilk başvuru olması nedeniyle 2016/22418 numaralı başvuru pilot dava olarak belirlenmiştir.

Konuya ilişkin ilgili idari mercilere görüş sorulmasına rağmen herhangi bir cevap alınamaması ve benzer nitelikli başvuruların yapılmaya devam etmesi nedeniyle yapılan başvurucular bilgilendirilerek bir yıl süreyle incelemenin ertelenmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte AYM tarafından, verilen erteleme kararına rağmen ihlale ilişkin gerekli tedbirlerin alınacağı ve benzer başvuruların kabul edilmesine dair yükümlülüklerin devam edeceği belirtilerek pilot kararı verilmiştir.[432]

Pilot karar usulü AİHM uygulamasında bulunan bir karar türü olup, bu usul özellikle üye ülkelerin iç hukukundaki yapısal bir sorunun tespit edildiği durumlarda uygulanmaktadır. AYM'nin pilot kararı üzerine yasama organı tarafından, bir idari merci görevlendirilerek, yapısal sorun oluşturan konunun Yüksek Mahkemenin pilot kararında belirttiği ilkelere uygun olarak benzer nitelikteki başvurularla birlikte çözümlemesi beklenir.[433]

[432] Y.T. [GK], B. No: 2016/22418, K.T.30.05.2019, par.69-73,77-79.

[433] Birtane, ss. 173, 175.

3. BÖLÜM

BİREYSEL BAŞVURUDA ADİL YARGILANMA HAKKI

3.1. ADİL YARGILANMA HAKKININ KAPSAMI

3.1.1. Kavramlar

AYM'ye yapılan bireysel başvuru, temel hak ile hürriyetlerin hukuki açıdan korunmasına yönelik olarak ulusal ve uluslararası düzeyde çok önemli sonuçlar doğuran bir koruma mekanizmasıdır. Bu durumu kanıtlar nitelikte olan ise, AİHM istatistikleridir. Söz konusu istatistiklere göre, bireysel başvuru yolunu etkili şekilde uygulayan ülkeler aleyhine AİHM'ye yapılan başvurular daha düşük orandadır. Bu da AİHM'ye, çoğunlukla bireysel başvuru yolunu uygulamayan ya da daha az uygulayan ülkelerden başvuruların yapıldığı anlamına gelmektedir. Yine istatistiklere bakıldığında AİHM tarafından en çok mahkum edilen ülkelerden birisinin Türkiye olduğu görülmektedir.

Bu itibarla, Türkiye'de temel hak ile hürriyetlerin korunmasının sağlanması, mağduriyetlerin giderilmesi ve AİHM'ye Türkiye aleyhine yapılacak başvuruların sayısının azaltılması amacıyla AYM'ye bireysel başvuru yolu kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, AYM'ye bireysel başvuru yolu, ikincil nitelikte, ulusal düzeyde iç hukuktaki genel mahkemelerce hak ile özgürlüklere temin edilen korumaya ek olarak, hayata geçirilmiş bir koruma sistemidir.

Evrensel olarak kabul görmüş olan insan hakları kavramı neticesinde, temel hak ile özgürlüklerin ihlalini iddia eden bireyler, ulusal ve uluslararası kanun yoluna başvurmak suretiyle hak arama imkanına sahiptir.
Bu çerçevede öncelikle insan onuruna uygun şekilde yaşanabilmesinin temeli olan ve uzun mücadeleler sonucu kazanılan hak ve özgürlük kavramı[434] ile bireysel başvuru

[434] Güneş, Seyithan, *Teori ve Uygulamada Kişi Özgürlüğü ve güvencesi*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 2,3.

yoluna başvurulacak temel hak ile özgürlükler kavramlarını açıklamamız gerekmektedir.

3.1.1.1. Özgürlük Kavramı

Özgürlük kavramı insan hakları kavramını karşılamak üzere kullanılan birçok terimden sadece birisi ve hatta en önemlisidir denilebilir. Ancak, özgürlüğün tam olarak ne anlama geldiği kesin bir şekilde tanımlanamamıştır. Bu nedenle özgürlük teriminin tanımını yapabilmek hiç de kolay değildir.

1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesinde özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme olarak ifade edilmişken, Montesquie tarafından ise "*kanunların izin verdiği her şeyi yapabilme"* şeklinde tanımlanmıştır.[435]

Bu itibarla, insanın doğuştan sahip olduğu ya da sonradan kazandığı imkan ve yetenekleri geliştirebilmesi olarak ifade edilebilecek olan özgürlük kavramı, insan hakları temeline dayanmaktadır. [436] Kişinin dilediğini başkalarına zarar vermeden yapabilmesi olarak ifade edilen özgürlük kavramının sınırı hukukun ve toplumun verdiği haklardır. Diğer bir ifadeyle kişinin özgürlüğü, başkasının özgürlüğünün başladığı yerde bitecektir.[437] Devletler, kişinin özgürlüğünü kullanabileceği ortamları oluşturarak, güvence altına almakla yükümlüdür. Bunu da hukuk aracılığı ile gerçekleştirebileceklerdir.[438]

3.1.1.2. Adalet Kavramı

Adalet kavramı, birden çok kavramı içinde barındıran temel bir kavramdır. Adalet kelimesinin sözlükteki anlamları, *"yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından*

---

[435] Bozkurt, Enver, *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*, Nobel Yayınları, Ankara, 2003, s. 15.

[436]Çüçen, A.Kadir, *İnsan Hakları*, 2.B. Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 51.

[437]Çüçen, ss. 84,85.

[438] Bozkurt, s. 14.

kullanılmasının sağlanması", "hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme" olarak ifade edilir.[439] Bu itibarla, hukukun geçerliliğini sağlayan temel unsur olan adalet, hukuki bir işlemin, geçerli olarak sonuç doğurabilmesini sağlar. Çünkü hukukun temel amacı adaletin sağlanmasıdır. Bireylerin hak ve özgürlükleri adalet ile güvence altına alınabilir.[440]

Platon ve Aristo tarafından adalet kavramı, yasalara uyma ve erdemli olma şeklinde ifade edilmiştir. Platon adalet kavramını, herkesin kendi üzerine düşeni yapması ve kendi payına sahip olması olarak tanımlamıştır.[441] Aristo'ya göre adalet kavramının toplum ve devlet açısından önemi üç ilke ile ifade edilmekte olup, bu ilkeler kapsamında hukuk ve adalet; toplum ve devletin temeli, devletin amacı ve devlet yönetiminin esas unsuru olarak ifade edilmektedir.[442]

Aristo, adalet ve eşitlik kavramlarını birebir aynı kabul etmiş ama herkese eşit davranılmasının adalet için yeterli olmayacağını da belirtmiştir. Aristo'ya göre, dağıtıcı adalet ve denkleştirici adalet olmak üzere iki farklı adalet tanımı mevcuttur. Bunlardan dağıtıcı adalet, nispi bir eşitlik düşüncesinin esas olduğu ve değerlerin dağıtılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna uygun olarak pay sahibi olması olarak ifade edilirken; denkleştirici adalet ise, insanların kişisel ve özel durumlarına bakılmaksızın, herkesin verdiği oranda karşılığını aldığı, mutlak bir eşitlik düşüncesinin

hakim olduğu, eşitlik anlayışına dayanan adalet olarak ifade edilmiştir.[443]

---

[439] https://sozluk.gov.tr/ (E.T.:21.12.2020)

[440] Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2015, ss. 388,389.

[441] Topakkaya, Arslan, *"Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles - Platon Karşılaştırması"*, FLSF, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S. 6, 2008, s. 31, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803676 (E.T.:08.09.2022)

[442] Erdoğan, Gülnur, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 5.

[443] Gözler, 2015, ss. 389,390.

3.1.1.3. Yargılama Kavramı

Yargılama kavramı diğer ifadeyle 'muhakeme'; *"bir hukuksal uyuşmazlığı çözmek üzere yargı organlarının yaptıkları faaliyet yüzünden oluşan hukuksal ilişkilerin özneleri tarafından yapılan işlemlere verilen ad*" olarak ifade edilmiştir.[444]

Diğer taraftan mahkemeler tarafından, bireyler arasında, kişilerle kamu görevini yerine getiren devlet organları arasında, idare organlarının kendi arasında meydana gelen uyuşmazlıkların ilgili mevzuatta gösterilen usul hükümleri dikkate alınarak ilgili kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilen çözümleme, fonksiyonel anlamda yargı olarak adlandırılır.[445]

Bağımsız üç erkten biri olan yargı yetkisi, Anayasanın dokuzuncu maddesinde belirtildiği üzere bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından kullanılır. Bu itibarla, toplumsal düzen ve dengeyi sağlamak amacıyla, bağımsız ve tarafsız mahkemeler aracılığıyla yapılan yargılamalarda esas olan, mahkemelerin mevzuata uygun şekilde karar vermesidir. Hukuk düzeninin sağlanabilmesi için bireylerin haklarını korumak gerekir ve bu da yargı ile mümkündür. Hukuk devleti olmanın en temel gereği, uyuşmazlıkların yargı eliyle çözümlenmesini sağlamaktadır.[446]

Şahıslara hukuki güvenlik sağlama, devletin hukuk kurallarına bağlı olarak hareket etmesi ile eylem ve işlemlerini hukuka uygun şekilde gerçekleştirmesi olarak ifade edilen hukuk devleti ilkesi, bu özelliği nedeniyle diğer ilkelerin de kaynağını

---

[444] Yılmaz, ss. 330, 515.

[445] Uzun Ertekin, Gözde, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Cem Duran Uzun, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, , s7, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:15.11.2020).

[446] Altıntaş, İnanç, "Uluslararası Hukukun Etkisiyle Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Gelişimi", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Cavid Abdullahzade, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss. 9,10, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:04.11.2020).

oluşturmaktadır. İnsan haklarına ve onuruna saygılı olma, işlemlerin yargı denetimine tabi olması ile sağlanmaktadır.[447]

3.1.1.4. Hak Kavramı

Hak kavramı günlük yaşamda kullanılan ayrıca sosyal bilim literatüründe ve özellikle de hukuk alanında kullanılan temel bir terimdir.[448] Bir toplumda kişiler arasında sürekli olarak farklı niteliklerde hukuki ilişkiler meydana gelir ve bu hukuki ilişkilerde hak kavramı, hukuk kurallarınca korunan ve bireylere tanınan yetki şeklinde ifade edilir.[449] Ancak, hak, sahibine yetki verirken, üçüncü şahıslara da anılan yetkinin kullanılmasının engellenmemesi yükümlülüğünü yüklemektedir. Bu itibarla hak kavramı birden çok kişi için sonuç doğurur niteliktedir.[450]

Aslında hukuk kavramı ile hak kavramı aynı gibi görünse de her iki terim farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Hukuk kavramı, toplumda kişiler için belirli davranış biçimleri öngören veya hak sahibine izin ya da yetki veren kuralların tamamı olarak açıklanırken; hak kavramı ise, kişilerin korunmaya değer çıkarlarının sağlanabilmesi amacıyla hukuk düzeni tarafından verilen iktidar ve yetki olarak ifade edilir.[451]

En basit ifadeyle hukuk, toplumsal yaşamı düzenlemek amacıyla devlet tarafından konulan kurallar toplamı olmakla birlikte, aslında hukuku yapan toplumdur.[452] Bu

---

[447] Özbek, Veli Özer, "*Adil Yargılanma Hakkı-Özel Hayatın Gizliliği İlişkisi Arama ve Delil Elde Etme*", *Adil Yargılanma Hakkı*, Ed. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 195.

[448] Erdoğan, Mustafa, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku,* 4.B., Orion Kitabevi, Ankara, 2015, s. 8.

[449] Pulaşlı, Hasan/ Korkut, Ömer, *Temel Hukuk*, 12.B, Karahan Kitabevi, Adana, 2012, s. 71.

[450]Uygun, Oktay, *Devlet Teorisi*, 2.B., On İki Levha Yayıncılık, 2015, İstanbul, s. 485,486.

[451] Ergun Özsunay, *Medeni Hukuka Giriş*, 3.B., Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978, ss. 235,236.

[452] Mumcu, Ahmet/Küzeci Elif, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, 7.B., Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, ss. 4,5.

kapsamda, aslında hukuk kavramının temelinde hak kavramı yer almaktadır. Hak, hukuki ilişkinin en temel ögesi olup, bir kişiye hukuk düzeni tarafından tanınan bir yetki olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle, hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetki hak olarak adlandırılır. Yani hak, yasal yetki olarak değerlendirilebilir.[453] Hukuk nesnel anlamda kural, hak ise öznel anlamda yetki olarak ifade edilebilir.[454]

Bu kapsamda, hukuken bir şeyi yapmaya yetkili olmak ya da bir şeyi talep edebilmek hak olarak ifade edilebilir.[455] Ancak her yetki karşılığında bir yükümlülük getirir. Söz konusu yetki kullanılırken hukuk düzenince belirlenen kurallara uyulması gerekmektedir. Ayrıca hak, zorla kullandırılamaz. Zorla kullandırılması halinde hak olmaktan çıkarak ödev halini alır.[456]

Hukuki anlamda hak, özgürlüğün sağlanması amacıyla şahıslara Anayasa ve yasalar ile tanınan yetkiler bütünüdür.[457] Bu bağlamda, özgürlük kavramının hak kavramından farklı olduğu bilinmelidir. Gözler, özgürlük kavramını, "*bir şeyi yapma ya da yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki"* şeklinde, hak kavramını ise, *"kişilerin hukuk düzeni tarafından tanına ve korunan menfaatleri*" olarak açıklamaktadır. Bu durumda hak kavramının aksine özgürlük soyut bir kavram olup, özgürlüğün somut olarak gerçekleşmesini aracı ise haktır. Bununla birlikte, özgürlüğün gerçekleşmesi bireyin kendi fiili ile gerçekleşirken, hakkın gerçekleşebilmesi diğer bireylerin ya da devletin herhangi bir edimde bulunması gerekmektedir.[458]

---

[453] Bilge, Necip, *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları,* 30.B. Turhan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 211.

[454]Gözübüyük, A. Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 30.B., Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s. 4.

[455] Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, 2008, s. 9.

[456]Altıntaş, s. 6.

[457] Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4.B., Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 187.

[458] Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 4.B., Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2013, ss. 401,402.

Doktrinde kabul edilen genel görüşe göre; yetki, talep ve saygı gösterme zorunluluğu (tanınma) hak kavramının üç temel ögesidir.[459] Bu ögelerden yetki; hakkın sahibinin bir şeyi yapıp yapmamak hususunda serbest olması, hakkını kullanmaya zorlanmamasıdır. Bir diğer öge olan talep, hak sahibinin, sahip olduğu hakla ilgili olumlu veya olumsuz bir talepte bulunma yetkisi olmasıdır. Son öge olarak saygı gösterilme zorunluluğu ise, genel veya özel şekilde hakkın konusundan faydalanabilmeyi talep ederek, saygı gösterilmesinin beklenmesi anlamına gelir. Bu durumda hak sahibi, hakkına saygı gösterilmesini ya da hakkın konusundan yararlanmasını, hakkını tanımayan/ ihlal edenlere karşı, hukuki yaptırım yoluyla sağlayabilir.[460]

Bir başka açıdan hak kavramı "*hukuken korunan ve yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan menfaatler, hukukun kişilere tanıdığı yetki, ya da devlet ve toplumun hukuk düzeni aracılığı ile ve yasalarla güvence altına alınmış bulunduğu bir durum"* olarak ifade edilebilir.[461]

Hak kavramı, sahibine bir şeyi yapabilme yetkisi, kişilere de bu yetkinin kullanılmasına engel olmama, saygı gösterme yükümlülüğü getirmektedir. [462] Hukuki olarak güvenceye bağlanmış bir hakkın ihlal edilmemesi gerekir. Bu nedenle bir hakkın kullanılmasının hangi durumlarda hukuk düzenince korunacağına dair esasların belirlenmesi ile menfaat çatışmalarının ortaya çıkması engellenebilir.[463]

Hukuk düzeni tarafından bireylerin hakkının korunması esastır. Bireylerin kişi, sosyal ve ekonomik ile siyasi olmak üzere hak ve hürriyetleri, Anayasamız tarafından teminat

---

[459] Ural, Sami Sezai, "Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru", Doktora Tezi, Danışman: Bahri Öztürk, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss. 9-15,https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:04.11.2020).

[460] Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku,* 2015, ss. 15,16.

[461] Aydın, Mesut, *"Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hak Arama Özgürlüğü",* Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.61, S. 3, 2006, s. 2, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38092(E.T.:17.01.2022)

[462] Uygun, Oktay, *Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 4.

[463]Uzun Ertekin, ss. 8,9.

altına alınmıştır. 1982 Anayasasının on ikinci maddesine göre, herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ile hürriyetlere sahip olduğu ifade edilmiştir. On üçüncü maddede ise, temel hak ile hürriyetlerin özlerine dokunulmadan sadece Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle ve yalnız kanunla sınırlanabileceği, bu sınırlamaların ise Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir.

3.2. ADİL YARGILANMA HAKKI VE BİREYSEL BAŞVURU

3.2.1. Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı

Bireylerin temel hak ile hürriyetlerini, iç hukuk düzeninde yasama ve yürütme organlarına karşı korumak devletin yükümlülüğü kapsamındadır. Bu doğrultuda bireylerin, ihlal edilen hak ve hürriyetlerini koruma amacıyla kanun yoluna başvuru yapma hakkı mevcuttur.[464]

Yasaya dayanılarak kurulan tarafsız ve bağımsız organlarca, uyuşmazlıkların ve hukuka aykırılık savlarının hususi yargılama yöntemleri ile kesin olarak hükme bağlanması organik anlamda yargılama faaliyeti olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan, devletin maddi anlamda yargılama faaliyeti ile hukuka dayalı uyuşmazlıklar ve hukuka aykırılık iddialarının hükme bağlanması, ifade edilir. Yargı ve idare fonksiyonunu ayıran temel ölçüt tarafsızlık ve bağımsızlık olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede yargı merciinin, uyuşmazlığa herhangi şekilde taraf olmayan, davalı ve davacı dışında bağımsız nitelikteki kişi/kişilerden oluşması gereklidir.[465]

Tarafların karşılıklı olarak iddialarını ileri sürmesi ve savunmalarını yapılabilmesi adil yargılanma hakkı olarak kabul edilmektedir. Bu noktada adil yargılanma hakkının diğer temel hak ile özgürlüklerden farklılığı görülmektedir. Bu farklılık ise, adil yargılanma

[464] Karaman, Ebru, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 110.

[465] Teziç, *Anayasa Hukuku*, 2019, s. 470.

hakkının yargıya ilişkin ilkeler içermesidir. Diğer bir ifadeyle, adil yargılanma hakkı dışındaki haklarda, yargıya ilişkin bir koruma mekanizması öngörülmemiş olmasına rağmen, adil yargılanma hakkında yargı erki hukuk ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu farklılık bu temel hakkın önemini ortaya koymaktadır.[466]

Adil yargılama kavramı, adli mekanizmanın hem işleyişini hem de teşkilatlanmasını kapsamaktadır. Bu itibarla, anılan hak demokratik toplumda önemli bir yer tutmaktadır.[467]

Adil yargılanma hakkı, uluslararası mevzuatta mühim bir yer taşıyan AİHS altıncı maddesinde, herkesin hakkında medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ile cezai alanda görülmekte olan davasının, yasa ile kurulan, bağımsız ve tarafsız bir yargı organı önünde makul bir süre içerisinde ve kamuya açık olarak görülmesini talep etme hakkına sahip olduğu, duruşma salonunun gerekli hallerde dava boyunca ya da davanın belli bir bölümünde basına ve dinleyicilere kapatılabileceği, kamu yararı, ulusal güvenlik, küçüklerin korunması, özel hayatın gizliliğinin korunması gibi istisnai durumlar haricinde kararların aleni olarak verileceği, suçu ispat edilene kadar herkesin masum sayılacağı, kendisine yöneltilen suçlamaların niteliğini ve sebebini en kısa sürede öğrenmesi gerektiği, savunmasını hazırlamak için gereken sürenin kendisine verileceği, kendisini bizzat savunabileceği gibi müdafi yardımını da talep edebileceği, gerektiğinde tanıkları sorgulayabileceği ve yargılamada esas olan dili konuşamaması ya da anlayamaması halinde tercüman yardımından yararlanabileceği şeklindeki asgari haklara sahip oldukları ifade edilmiştir.[468]

AİHS altıncı maddesi incelendiğinde, bireylere yüklenen kişisel hak ile sorumluluklar göze çarpmaktadır. Aynı zamanda madde metninin suç isnadına ilişkin uyuşmazlıklara dair düzenlemeyi de içerdiği görülmektedir. Bu itibarla, AİHS'nin, ceza ve özel hukuk

---

[466] Aydın, Çağrı Kan, "*Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak "Susma Hakkı*"", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2010, s. 156 http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-91-657 (E.T.:10.08.2022)

[467] Ergül, Ergin, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi, 2012, s. 233.

[468] https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (E.T.: 09.07.2021).

açısından insan haklarını koruduğu anlaşılmaktadır.[469] Diğer taraftan bir uyuşmazlığın iki bölümün de kapsamına dahil olması durumunda, kişiye, hem medeni hem de ceza yargılaması güvencelerinin tamamı bütün olarak uygulanacaktır.[470]

AİHS'nin altıncı maddesinde belirlenen adil yargılanma hakkının konuları, medeni ve ceza davaları olmakla birlikte, madde metninde açıkça düzenlenmeyen, gerçek/tüzel kişiler arasında oluşan özel hukuk uyuşmazlıkları, sözleşmeye aykırılık, eşya hukuku, miras hukuku, ticaret hukuku bağlamındaki uyuşmazlıklar da oluşan içtihatlar doğrultusunda AİHS altıncı maddesi kapsamında kabul edilmiştir.[471]

Hukuk sistemimizde adil yargılanma hakkı, 2001 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri çerçevesinde, hak arama özgürlüğünün düzenlendiği otuz altıncı maddeye yapılan ilave ile Anayasa'da yerini almıştır. Ancak, adil yargılanma hakkının kapsamı ve unsurlarına ilişkin usul kanunlarımızda açık bir düzenleme bulunmadığından, AİHS'te ve AİHM kararlarında yer verilen alt ilke ve haklar, zımnen otuz altıncı maddenin kapsamına dahil kabul edilmiştir.[472] Diğer taraftan, Anayasa'da adil yargılanma hakkının temel gerekleri ile adil yargılanma hakkıyla ne kastedildiği belirtilmediğinden, bu hakkın sağladığı güvenceler ancak bir davanın varlığı durumunda somut hale gelebilecektir.[473]

---

[469] Cinmen, Ergin/ Dindar, Ahmet, *AYM Bireysel Başvuru Kararları*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 249.

[470] Anayurt, Ömer, *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 109.

[471] Altıparmak, Cüneyd, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 63, 2006, s. 246, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-63-218 (E.T.:09.07.2021).

[472] İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, 3.B, Beta Basım, İstanbul, 2013, s. 214.

[473] Keskinsoy, Ömer, *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*, 6.B., Monopol Yayınları, Ankara, 2021, s. 58.

3.2.1.1. Kavram Olarak

AİHS altıncı maddesinde adil yargılanma hakkı (Right to fair trial) madde başlığı ile yer almıştır.[474] Adil yargılanma hakkı ifadesinde yer alan adil kelimesi, Türkçedeki adalet kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Ancak AİHS'de İngilizce adalet anlamındaki justice ifadesi değil, hakkaniyet anlamına gelen fair kavramı kullanılmıştır.[475] Aslında, BMİHEB, AİHS ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşmede fair hearing olarak yer verilen adil yargılanma hakkı ile fair trial hakkı arasında tanımlama dışında hiçbir fark bulunmamaktadır.[476]

AİHS altıncı maddesinde düzenlenen anılan hak, ilk başta, sağlıklı adalet yönetimi isteme hakkı genel ifadesi ile adlandırılmıştır. Akabinde hakkaniyete uygun yargılama kavramı ile ifade edildiği görülmektedir.[477] Türkiye tarafından 11 Mayıs 1994 tarihinde imzalanan 11 No.lu Protokol, 20 Haziran 1997 tarihli ve 23025 sayılı R.G.'de yayımlanan resmi çevirisi akabinde, 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Bahse konu Türkçe çeviride, adil yargılanma hakkı ibaresi yer almıştır.[478] Ayrıca AİHM tarafından Türkiye hakkında verilen AİHS altıncı maddesiyle ilgili kararların Türkçe çevirisinde de adil yargılanma hakkı ifadesi kullanılmaktadır.[479]

---

[474] https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi (E.T.: 09.07.2021).

[475] Turabi, Selami, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 2.B., Seçkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 421.

[476] Schroeder, Friedrich-Christian, *"Ceza Mahkemesinde 'Fair Trial' İlkesi",Adil Yargılanma Hakkı*, Ed. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 145.

[477] Gölcüklü, Feyyaz, "*Avrupa İnsan Haklan Sözleşmesi'nde "Adil Yargılama*", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C.49, S. 1, 1994, s. 200, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36522(E.T.:27.09.2021)).

[478] https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/60-avrupa-insan-haklar-sozlesmesine-ek-11-numaral-protokol/(E.T.:23.04.2022).

[479] Turan, Hüseyin, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 61.

İslam hukukunda insan haklarının düzenlendiği ilk belgeler arasında Medine Vesikası ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Veda hutbesi yer almaktadır. Anılan belgelerden Medine Vesikası (Medine Sözleşmesi, Medine Anayasası), Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmesi sonrasında Hz. Muhammed (s.a.v)'in liderliğinde Mekkeli ve Medineli Müslümanlar, Medine'de yerleşik Yahudiler, Medineli müşrikler ve Medine'de yaşayan farklı millet ve sosyal statüler arasında yapılan siyasi, sosyal ve anayasal nitelikli bir sözleşmedir. Anayasacılık ve anayasa anlamında bir ilk olan Medine Vesikası, insan haklarını temel alan, herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın, hak ve yükümlülüklerin belirlendiği, anlaşmazlıkların ve uyuşmazlıkların çözüm merciinin tespit edildiği, tüm grupların birbirlerinin haklarına saygı göstermesi esasına dayanarak her kesimin istediği şekilde yargılama hakkına sahip olduğu hususlarını içeren önemli bir belgedir. Medine Vesikası, temel hak ve hürriyetleri güvence altına alan çok sayıda madde içeren anayasal bir belge niteliğini taşımaktadır.[480]

Diğer taraftan, Veda Hutbesi ise, her biri ayrı ayrı maddeler şeklinde düzenlenen, yaşama hakkı, adalet, eşitlik, mülkiyet, kişi hak ve hürriyetleri, suçların şahsiliği, özgürlük gibi hakların ele alındığı ilk insan hakları evrensel beyannamesi olarak da ifade edilen nitelikteki belgedir.[481]

Anılan belgelerden altı asır sonra İngiltere'de ortaya çıkan 1215 Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) da insan hakları açısından anayasal belge olarak kabul edilmiştir. Anılan metinde, insanların haksız şekilde tutuklanıp hapse gönderilemeyeceği ve bu nedenle insanlara zor kullanılamayacağı yönündeki maddeler, adil yargılanma kavramı kapsamında değerlendirilmektedir. İngiltere'deki durumdan etkilenerek ortaya atılan bir diğer insan hakları belgesi olarak kabul edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde de, yaşam hakkı, sahip olunan en doğal hak kabul edilmiş olup, bunun sonucu olan adil yargılanma hakkı yer almıştır.[482]

---

[480] Doğan, Bayram/Turan, Mehmet, *"Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası"*, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, S.1, 2021, ss.82-85, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1691920 (E.T.:27.12.2022).

[481] https://www.vedahutbesi.gen.tr/veda-hutbesi-insan-haklari.html (E.T.:27.12.2022).

[482] Başcı, Gülistan, *"1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması*", Pamukkale Üniversitesi Sosyal

Adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemelerin yer aldığı, Anayasa, BMİHEB ve AİHS de adil yargılama hakkının herhangi bir şekilde tanımı yapılmamıştır. Bu nedenle, hakkın, tanımına ilişkin doktrinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. Mezkur hakkın, metinlerdeki düzenleniş şekli dikkate alındığında, adil bir yargılama ile uyuşmazlığın taraflarının, hukuki ve fiili bir ayırıma tabi tutulmaksızın eşit kabul edildiği, iddia ve savunmaların eşit ve karşılıklı olarak yapıldığı yargılamanın kastedildiği anlaşılmaktadır.[483]

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, AİHS'de hakkın tanımı yapılmamış ancak unsurları ifade edilmiştir. Bu kapsamda, AİHS ile Sözleşmeye taraf devletlerin tamamında, insan hakları alanında oluşacak içtihatlar yoluyla insan haklarının korunmasına ilişkin standartların yükseltilmesi amaçlanmıştır.[484]

Adil yargılanma hakkı Türkiye açısından da korunan temel insan hakları arasında yer almaktadır. İnsan hakları, her ülkenin Anayasasında güvence altına alınan ve devlet tarafından tüm alanlarda ve erklerde korunması gereken haklardır. Bu açıdan devletin yargı fonksiyonu içerisinde yapılan yargılamaların temel insan hakları arasında bulunan adil yargılanma hakkına uygun şekilde tamamlanması gerekmektedir. Bu itibarla mahkemelerin yükümlülüğü gerçek hukuki korunmayı da içeren adil yargılanma hakkını sağlamaktır. Aksi durumda yargılama gerçekleştirilememiştir.

Adil yargılama devlet yargısının önemli bir unsuru olup, davanın açılması ile başlayıp, yargılamanın sona ermesine ve ayrıca hükümden sonra da devam eden bir süreçtir. Davalarda herkes adil yargılama hakkına sahiptir. Bu kapsamda AİHM tarafından

---

Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 46, 2021, ss. 230,231, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1320309 (E.T.: 23.04.2022).

[483] Çırak, Ezgi, *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel S. , 2019, s. 1002, (https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/EZGI-CIRAK.pdf(E.T.:23.04.2022).

[484] "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesine İlişkin Rehber Adil yargılanma hakkı (medeni hukuk yönü)", 2019, s. 4, (https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf(E.T.: 23.04.2022).

anılan hakka yönelik ihlalin varlığı her somut olayda ayrı ayrı incelenmiş olup, somut bir çerçeve çizilmemiştir.

Adil yargılanma hakkının somut bir olayda uyuşmazlığın tarafı olan bir şahıs için, yargı yetkisinin kapsamını sınırlandırması suretiyle kanuna uygun yürütülen yargılamanın adil ve doğru bir biçimde gerçekleştirilmesi; yargılamaya katılanların söz hakkının olması sebebiyle yargılama sürecine etkisi; kişilerin güvenliği bakımından ise yargılama süresince meydana gelebilecek hak ihlallerinin oluşmaması, olarak ifade edilebilen fonksiyonları yerine getirmesi amaçlanır.[485]

Adil yargılanma hakkı, yargılama süresince taraflar arasında tam bir eşitlik sağlanması diğer bir ifadeyle taraflara eşit ve objektif davranılmasını ve bu eşitliğin devam etmesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, adil yargılanma hakkı, makul sürede, kanuni hakim önünde, aleniyet içerisinde yargılanmayı kapsamaktadır.[486] Diğer bir ifadeyle, adil yargılanma hakkı ile amaçlanan, tüm bireylerin önceden belirlenmiş hukuk kuralları çerçevesinde, adil bir yargılama sürecinden geçerek yargılanmasıdır.[487]

Tüm bu açıklamalar sonrasında adil yargılanma hakkı, hukukun egemenliği altında demokratik hukuk devletlerinde, devletin uygun ve tarafsız bir yargılama yaparak, bireylerin kendileri ile alakalı yargılama safhalarında adil bir hüküm verilebilmesi amacıyla zorunlu olan ön koşulların gerçekleştirilmesini talep etme hakkı şeklinde ifade edilebilecektir.[488]

---

[485] Pekcanıtez, Hakan, *"Medeni Yargıda Adil Yargılama"*, İzmir Barosu Dergisi, S. 2, 1997, s. 55, http://kutuphane.izmirbarosu.org.tr/img/19972.pdF (E.T.:11.10.2021); Tanrıver, Süha, *"Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 53, 2004, s. 192, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2004-53-44 (E.T.:11.10.2021) .

[486] Pekcanıtez, Hakan, *"Hukuki Dinlenilme Hakkı"*, s. 760, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/Pekcanitez.pdf (E.T.:11.10.2021)

[487] Özekes, Muhammet, "*Oyun Teorisi-Hukuk Uygulaması ve Adil Yargılanma Hakkı"*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 14. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2005, s. 82, http://ozekesseven.com/wp-content/uploads/2020/01/T5-Oyun-Teorisi-Hukuk-Uygulamas%C4%B1-ve-Adil-Yarg%C4%B1lanma-Hakk%C4%B1.pdf (E.T.:17.07.2022).

[488] Akyol, Öznur Bulut, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Mükellef Hakları, Başvuru Süreci ve Kararların Analizi,* Gazi Kitabevi, Ankara, 2020, s. 44.

Özel hukuk ve kamu hukukuna ilişkin çok sayıda alt unsurdan oluşan adil yargılanma hakkından söz edebilmek için; soruşturma ve kovuşturma evrelerinin tamamlanma süreleri, davanın taraflarının bu evrelerde sahip oldukları haklar, bu hakları hukuka uygun şekilde kullanabilmeleri, koruma tedbirlerinin uygulanması gibi pek çok ek unsurun incelenmesi gerekmektedir. Anılan hakkın alt unsurlarından olan mahkemeye erişim hakkı bağlamında AİHM tarafından temel bir görüş oluşturulan ve medeni haklarla ilgili bir uyuşmazlığın ele alındığı bir dava olan 4451/70 başvuru numaralı ve 21 Şubat 1975 karar tarihli Golder - Birleşik Krallık kararına konu olan olayda, AİHS altıncı maddesinin birinci fıkrasının yorumlanması esnasında yalnızca, devam eden yargılamanın adil yargılanma hakkıyla sınırlandırılacağı hususunun ele alınmasının yeterli olacağı ya da ilave olarak medeni hak ve yükümlülüklerinde belirlenmesi gerektiği ve bu amaçla dava açmak isteyen herkesin mahkemeye erişim hakkının bulunup bulunmadığı hususu karara bağlanmıştır.[489] Buna göre dava konusu olayda, başvurucu Sidney Elmar Golder hakkında, 24 Ekim 1969 tarihinde hükümlü olarak bulunduğu cezaevinde çıkan bir ayaklanmaya karıştığı iddiasıyla yapılan soruşturmada, cezaevi görevlisinin Golder'ın isyana katıldığı ve kendisine saldırdığı yönündeki ifadesi üzerine hazırlanan tutanağa karşılık, başvurucunun, cezaevi yönetimine yazdığı dilekçelerde, cezaevi görevlisi tarafından iftira atılarak bu iftiranın kayıtlara geçtiğini, bu itibarla şartlı salıverilme hakkının tehlikeye düştüğünü, iftira attığını iddia ettiği cezaevi görevlisi ile resmi olarak yüzleşmek istediği hususlarını belirttiği, ancak cezaevi yönetimi ile ilgili Bakanlığın başvurucunun isteğini geri çevirdiği ve başvurucunun avukatı ile görüşmesine izin verilmediği, şeklinde özetlenebilir. Başvuruyu inceleyen AİHM, İçişler Bakanlığı tarafından, dava açmak amacıyla avukatı ile görüşmek isteyen hükümlüye izin verilmemesinin mahkemeye başvurma hakkının ihlali sonucunu doğurduğunu, başvurucunun avukatı ile görüşme isteğinin reddinin ise haberleşmeye saygı hakkının ihlali olduğu yönünde değerlendirme yapmıştır.[490]

---

[489] Dutertre, Gilles, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 218,219, https://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/kitaplar/aihmkararlarindanornekler.pdf (E.T.:16.07.2022); Doğru, Osman, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 33-51.

[490] Aydın, 2020, ss. 6-8.

3.2.1.2. Adil Yargılanma Hakkının Hukuki Niteliği

Adil yargılanma hakkı, bir haktır. Haklar, sahip oldukları nitelikleri sebebiyle, bazı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. George Jellinek tarafından yapılan negatif ve pozitif statü hakları ayırımı açısından anılan hakkı değerlendirdiğimizde, bazı açılardan negatif statü hakkı, bazı açılardan ise pozitif statü hakkı özellikleri gösterdiği sonucuna ulaşabiliriz. Şöyle ki, bahse konu hakkın alt unsurları arasında sayılan ispat hakkı ile savunma hakkı, negatif statü hakları olarak kabul edilebilecektir. Bu itibarla devletin, egemenliği altında bulunan bireylerin sahip oldukları bu hakların özüne dokunmayarak, herhangi bir kısıtlama getirmemekle kalmayıp herhangi bir müdahalede de bulunulmamalıdır. Bununla birlikte, aynı alt unsurlar, devletin, bireylerin kendilerini savunmaları ve iddialarının ispatı için, gerekli zaman ve kolaylık sağlama yükümlülüğü altında olması bakımından ise pozitif statü hakkı olarak ifade edilmektedir. Aynı şekilde bir diğer alt unsur olan adli yardımdan yararlanma hakkı da pozitif statü hakkının bir diğer yansımasıdır.[491]

Adil yargılanma hakkının yargılamaya ilişkin usuli güvenceler taşıması nedeniyle, devletin yükümlülükleri iç içe geçmiş olup, salt negatif ya da salt pozitif yükümlülükler olarak kesin şekilde ayrılmamaktadır. Örnek vermek gerekirse, devlet tarafından, iddia makamının ispat külfetini yüklenmesi ilkesi ele alındığında hem iç hukukta düzenlenerek bireyin anılan ilkeden yararlanması sağlanmalı hem de bireye tanınan bu güvence ihlal edilmemelidir. Diğer bir ifadeyle, ilgili kamu görevlileri tarafından bireye susma hakkına sahip olduğunun söylenmesi gerektiği gibi, bireyin bu güvencesi de ihlal edilmemelidir.[492]

Yargılama mekanizması, müdahale sınırları hukuk kuralları tarafından belirlenen ve keyfiliğin önüne geçilmesini sağlayan bir işleve sahiptir. Bu kapsamda, mezkur hak, şahıslar yönünden hak, devlet bakımından ise yükümlülük olma özelliğini taşımaktadır. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar sınıflandırması bağlamında adil yargılanma

[491] Aydın, 2020, s. 13.

[492] Tosun, Seyfullah, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Masumiyet Karinesi*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2018, s. 35.

hakkı; hukuk önünde eşitlik ilkesi kapsamında birinci kuşak haklara, devletin pozitif yükümlülükleri yani bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma, ücretsiz müdafii atanması vb. kapsamında ise, ikinci kuşak haklara dahil olduğu kabul edilmektedir.[493]

3.2.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Adil Yargılanma Hakkı

3.2.2.1. Uluslararası Metinlerde Adil Yargılanma Hakkı

3.2.2.1.1. Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı)

Adil yargılanma hakkının gelişim sürecinde yargılamada taraflar arasındaki güç dengesinin sağlanması gerekliliğinden yola çıkılmıştır. Hukuk devletinin temelinde bireylerin eşit bir şekilde haklarını arayabilmeleri yer almaktadır. Hukuk devletinde herkes kanunlar önünde eşit olduğu geçerli bir ilkedir. Bu kapsamda birey gerektiği zaman devleti de dava edebilmelidir. Bu düzenlemenin yer aldığı ilk belge 15 Haziran 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı)'dur. Magna Carta Libertatum, Orta Çağ'da kralın yetkilerini sınırlayan, kralın yetkilerinin hukuki sınırlarının çizildiği, seçkin halka verilen temel hak ile özgürlüklerin tanımlandığı ilk ve önemli bir belgedir.[494]

Belgenin özellikle otuz dokuzuncu bölümünde adil yargılanma hakkının temelleri atılarak, hiçbir bireyin, yasalara aykırı şekilde hukuki bir gerekçe olmadıkça yakalanamayacağı, hapse atılamayacağı, haklarından yoksun tutulamayacağı, mallarına el konulamayacağı, sürgüne ve kötü muameleye tabi tutulamayacağı düzenlenmiştir. Belgenin yirmi dördüncü bölümünde ise, yalnızca hakimler tarafından yargılama yapılacağı, kral tarafından dahi hakimler dışında kimsenin yargılama yapmak amacıyla görevlendirilemeyeceği hüküm altına alınarak doğal hakim ilkesi tanımlanmıştır. Ancak Magna Carta Libertatum ile her ne kadar halk lehine düzenlemeler yapılmış olsa da,

---

[493] Aydın, 2020, ss. 14, 15.

[494] Akdoğan, Cem Alper, *Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s. 17,18.

eşitlik ilkesinin göz ardı edildiği ve asillerin özel ve ayrıcalıklı yargılamaya tabi tutulduğu, buna karşılık normal vatandaşlara genel kanunlara dayalı yargılama usulünün uygulandığı görülmektedir.[495] Magna Carta Libertatum'da adil yargılanma hakkına ilişkin olarak, otuz sekiz, otuz dokuz, kırk ve kırk beşinci maddeler yer almaktadır.[496]

3.2.2.1.2. Köylülerin Mektupları

Geniş bir katılımla gerçekleşen, yöresel sınırlar dışına çıkan ve birden çok prense karşı eşzamanlı tepkiler olarak açığa çıkan Alman köylü ayaklanmalarından en köklü ve etkili sonuç doğuranı, on altıncı yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşmiştir. Mart 1525'te yaygınlaşan devrimci hareket demokrasi ve toprak reformu istemlerini dile getirmiştir. Köylülerin Mektupları ya da istemde bulundukları program olarak ifade edilen on iki maddeden oluşan belge, hakların kabul ettirilmesi yönündeki mücadelenin etkili bir örneğini oluşturmuştur. [497]

On iki maddelik anılan belgenin adil yargılanma hakkıyla ilgili olan düzenlemesi dokuzuncu maddesinde yer almaktadır.[498] Anılan madde kapsamında cezalandırılmanın koşulunun yazılı kanunlara dayandırılması gerektiği vurgulanmıştır.

---

[495] Aydın, 2020, s. 42,43.

[496] https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf (E.T.:16.07.2021).
"Madde 38: Bundan böyle hiçbir hakim her hangi bir kimseyi ilgili olayda doğru ve güvenilir deliller ortaya koymadan dava edemez.
Madde 39: Kendi zümresinden olanlar ya da ülkenin ilgili yasalarına uygun olarak verilen bir karar olmadıkça hiçbir özgür kişi tutuklanamaz, hapse atılamaz, mal ve mülkü elinden alınamaz, sürgüne yollanamaz ya da herhangi bir biçimde kötü muameleye maruz bırakılamaz.
Madde 40: Kimseye hakkı ya da adaleti satmayacağız, menetmeyeceğiz ya da geciktirmeyeceğiz.
Madde 45: Krallığın yasalarını bilmeyen ve bu yasalara tümüyle uyacağına kanaat getirmediğimiz kişileri hakim, vali, şerif ya da sınırlı yetkili hakim olarak atamayacağız."

[497] Gemalmaz, Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 6.B., Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss. 29,30.

[498] Gemalmaz, ss. 31,32.
"Madde 9: ...Bugün bize artık mevcut şartlara dayanılarak ceza verilmemektedir. Ama cezalandırılmamamızın sebebi, kimi zaman bize duyulan nefret, kimi zaman da bazı insanların korunması ve bu korunmadan cesaret almalarıdır. Bundan böyle, bize ceza verilirken otoritelerin himayesinde olmaktan değil, yazılı yasalara dayanmaktan ve koşulları göz önünde tutmaktan hareket edileceğini tahmin ediyoruz."

3.2.2.1.3. Habeas Corpus Act

Habeas Corpus Act (1979) ise; kişi özgürlüğünün garantisi niteliğini taşıyan ve önemli düzenlemeleri içeren bir metin olup, İngiltere'de yürürlüğe girmiştir. Metinde yer alan;

> *"Hiç kimsenin yargıç kararı olmaksızın cezaevinde ya da tutukevinde tutulamayacağı, özgürlüğü kısıtlanan kişinin en kısa sürede yargıç karşısına çıkarılacağı, özgürlüğü kısıtlanan kişi tarafından söz konusu kısıtlamanın kanuna aykırılığının ileri sürülebileceği ve yapılan inceleme sonucunda haksız bir işlem olduğu kanaatinin oluşması halinde ise kişinin özgürlüğüne yeniden kavuşturulacağı, kişinin kefaletle salıverilmeyi talep edebileceği ve bu talebin reddi halinde ise üst mahkemeye başvurma hakkının bulunduğu"*

şeklindeki düzenlemeler adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemelerdir.[499]

3.2.2.1.4. Virginia Haklar Bildirgesi

Tüm insanların doğuştan özgür ve bağımsız şekilde haklara sahip olduklarını belirten ilk modern hukuk belgesi özelliğini taşıyan belge Virginia Haklar Bildirgesi'dir. Bildirge'nin sekizinci maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkına göre, bireylerin, kendisine yöneltilen suçlamaları öğrenebilme, lehe delil sunma, isnatta bulunan ile aleyhe tanıklık yapanları yüzleştirme hakkına sahip olduğu, yargılamanın, bağımsız ve tarafsız bir jüri önünde yapılacağı, bireyin ceza alabilmesi için jüri tarafından oybirliği ile karar alınması gerektiği, hakimlerin yargılamayı makul sürede sonuçlandırması gerektiği ifade edilmiştir.[500]

---

[499] Keskin, Serap, "*Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkına İlişkin Anayasal Değişiklikler"*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası C:LX, S. 1-2, 2002, s. 50, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/95962(E.T.:17.07.2021).

[500] Aydın, 2020, s. 43.

3.2.2.1.5. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, genel olarak hukukun üstünlüğü, yasalar karşısında eşitlik, özgürlük, güvenlik, mülkiyet, halk egemenliği gibi insan haklarını belirleme amacını taşımakta ve 1789 tarihli Fransız İhtilali'nin özgürlük anlayışını yansıtmaktadır. Bildiride adil yargılanma hakkını kapsayan düzenlemeler mevcuttur.[501] Buna göre, hiçbir birey, yasa ile belirtilen nedenler ve usuller haricinde herhangi bir suçla itham edilmeyecek, tutulamayacak, tutuklanamayacak; kanunda tanımlanan suç ve cezalar uygulanabilecek, suçu ispatlanmayan hiç kimse suçlu sayılmayacaktır.[502]

3.2.2.1.6. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) tarafından sekiz çekimser oya karşı kırk sekiz oy ile[503]yürürlüğe konulan ve Türkiye'de 27 Mayıs 1949 tarihinde yürürlüğe giren İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin gerekçesinde, insan haklarının tanınmaması ve önem verilmemesi nedeniyle barbarca eylemlerin meydana geldiği, korku ve yoksulluktan kurtulan insanların en değerli amacının ifade ve inanç özgürlüğüne sahip olacakları bir dünya kurulması olduğu, zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaların olmaması amacıyla insan haklarının hukuk düzeni ile

---

[501] Akdoğan, 2022, ss. 20,21; Civelek, Jale; "*1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi"*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.9, S. 1, 1989, s. 4, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/99710 (E.T.:17.07.2021); http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789.html (E.T.:17.07.2021).
"Madde VII: Yasanın belirlediği durumlarda ve yasanın öngördüğü şekiller dışında hiçbir kişi suçlanamaz, tutuklanamaz veya alıkonamaz. Keyfi emirleri teşvik edenler, keyfiemirlerverenler, bunları uygulayanlar ya da uygulatanlar cezalandırılır. Ancak yasaya uygun olarak yakalanan, yasaya uymaya çağrılan her yurttaş anında itaat etmelidir, direnirse suçlu olur.
Madde VIII: Yasa ancak açık ve zorunlu olarak gerekliliği beliren cezaları koymalıdır ve bir kimse ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usulüne göre uygulanan bir yasa gereğince cezalandırılabilir.
Madde IX: Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılmalıdır."

[502] Aydın,2020, s. 44.

[503] Kapani, Münci, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 22.

korunmasının temel bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir. Adil yargılanma hakkı, imzacı devletler açısından herhangi bir bağlayıcılığı olmayan ve devletlere herhangi bir sorumluluk yüklemeyen Bildirgenin yedi, sekiz, dokuz, on ve on birinci maddelerinde düzenlenmiş olup, herkesin, bağımsız ve tarafsız bir mahkemece eşit şekilde adil ve açık bir yargılama hakkının bulunduğu şeklinde ifade edilmiştir.[504]

Bildirgenin adil yargılanma hakkına dair ilgili maddeleri şu şekildedir. [505] Anılan maddelerden de anlaşıldığı üzere Bildirge, adil yargılanma hakkını hemen hemen bütün açılardan düzenlemeye çalışarak insan haklarının ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur.

3.2.2.1.7. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden sonra hak ve özgürlüklerin, BM'ye üye devletlerin hukuk sistemlerinde de uygulanabilmesi ve sözleşmede yer verilen hakların daha ayrıntılı düzenlenebilmesi için denetim mekanizması öngören ve bu nedenle de bağlayıcılığı bulunan Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası

---

[504] Çayan, Gökhan, *Adil Yargılanma Hakkı*., Legal Yayınları, İstanbul, 2016, s. 10; Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*, 2011, ss. 11,12.

[505] https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf (E.T.:15.05.2021).
"Madde 7: Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir. Herkesin işbu Beyannameye aykırı her türlü ayırt edici muameleye karşı ve böyle bir ayırt edici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.
Madde 8: Her şahsın kendine anayasa veya kanun ile tanınan ana haklara aykırı muamelelere karşı fiilli netice verecek şekilde milli mahkemelere müracaat hakkı vardır.
Madde 9: Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz veya sürülemez.
Madde 10: Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.
Madde 11:
1. Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün tertibatın sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır.
2. Hiç kimse işlendikleri sırada milli veya milletlerarası hukuka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkum edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez."

Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'den oluşan ikiz sözleşmeler imzalanmıştır.[506]

Mezkur sözleşmelerden biri olan, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, BMGK'ca tarafından 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe konulmuş olup, T.C. devleti ise bu sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır.[507]

Sözleşme[508]'nin amacı, BMİHEB'ne uygun olarak, kişisel ve siyasal açıdan özgür olan bireyler ile korku ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne sahip tüm bireylerin, kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanabileceği şartların oluşturulması olarak ifade edilmiştir.
Sözleşme'nin on dördüncü maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı ile, yargılamanın yapılacağı mahkemenin bağımsız ve tarafsız olması, duruşmanın açık olması, masumiyet karinesi, hakkındaki suç isnadını öğrenme, müdafii tutma, tanık dinleterek onlara soru sorabilme, çevirmen yardımından faydalanma ile olağan ve olağanüstü kanun yollarına gidebilme hakkı güvence altına alınmış haklardandır.[509] Bu maddeden anlaşıldığı üzere, duruşmaların kamuya açık ya da kapalı yapılabileceği ve kapalı duruşma yapılması için gereken koşullar belirtilerek, kişinin ceza yargılaması başta olmak üzere, tercüman hakkı, avukat hakkı, tanıklara soru sorabilme/sordurabilme hakkı, kanun yollarına gidebilme, tazminat talep edebilme, aynı fiil için yeniden yargılanamama ve cezalandırılamama hakkına sahip olduğu ve böylece yargılamanın her aşamasında adalet ve eşitliğin sağlanabilmesinin hedeflendiği görülmektedir.

---

[506] Çayan, s. 11; Kapani, s. 30.

[507] Kalabalık, ss. 84,85.

[508] https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf (E.T.:17.07.2021); Akdoğan, 2022, ss. 25,26.

[509] bkz. Madde 14, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf (E.T.:17.07.2021).

3.2.2.1.8. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHS, insan hakları alanında etkili ve en önemli uluslararası metin olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda mezkur sözleşme, zorunlu bir yargı sistemi getirmek suretiyle kurulmuş olan yargı organı nezdinde insan haklarının korunması işlevini en üst düzeyde sağlamaktadır. Diğer adı Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme olan AİHS, BMİHEB'de kabul edilen hak ile özgürlükleri, detaylı biçimde tanımlamış olup, ihlal durumunda ise cezalandırma yetkisine sahip bir yargı organı oluşturmuştur. Uluslararası alanda önemli olan bir kanuni belge olan AİHS ile, insan haklarının korunmasını sağlamak amacıyla yargısal mekanizmalara başvurma imkanı getirilmiştir.[510]

Hukukun üstünlüğü ilkesi demokratik toplumun gereğidir. Bu bağlamda AİHS altıncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı, taraf devletlerin adaletin sağlanmasını amaçlayan yargı sistemleri kapsamında koruma altına alınmıştır. Adil yargılanma hakkının, kapsamı ve geniş bir uygulama alanına sahip olması, AİHM'de görülen davaların çoğunluğunun anılan maddenin ihlalinden kaynaklanması hususları mezkur hakkın AİHS'nin en önemli maddesi olmasının sebepleri arasındadır. Söz konusu madde; ceza yargılamasında suç isnat edilen şüphelinin haklarını; hukuk davalarında ise, tarafların usule ilişkin haklarını güvence altına almaktadır. Ancak, yargılamaya katılan tanıklar, mağdurlar gibi haklarının ihlal edilmiş olduğunu iddia eden kişiler dışındaki diğer kişiler tarafından, bu madde kapsamında sahip olunan şikayet hakkının kullanılmaması durumunda söz konusu haklar AİHM tarafından göz önünde tutulmaktadır. AİHM'nin anılan hakkın uygulandığı yönündeki içtihatları, medeni ve cezai alana yönelik olarak mevcuttur. Altıncı madde metninden, bireylerin cezai alanda veya medeni alana ilişkin uyuşmazlıkların esası hakkında, yasayla kurulmuş, bağımsız bir yargı yeri tarafından, makul süre içerisinde ve kamuya açık olarak karar verilmesini talep etme hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır.[511]

---

[510] Bilgin, Ahmet Burak, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İç Hukuktaki Yeri*", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.22, S. 1, 2016, s. 82, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274329(E.T.: 23.04.2022).

[511] Turan, Hüseyin, *"Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ndeki Yeri ve Önemi*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 84, 2009, s. 213, (http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2009-84-548(E.T.:23.04.2022).

Sözleşmenin altıncı maddesinde, adil yargılanma hakkı ana hatlarıyla düzenlenmiş olup, zaman içerisinde fark edilecek eksiklikler ise, AİHM'nin yorum ve içtihatlarıyla tamamlanmaktadır. Anayasa'da koruma altına alınan temel hak ile özgürlüklerden birisinin idareden kaynaklanan şekilde ihlali iddiası ile AYM'ye başvuru yoluna gidilebilmesinin yapıtaşları olarak, ülkemizin taraf olduğu AİHS ve ek Protokolleri sayılmaktadır.

3.2.2.1.9. Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi

BMİHEB ile AİHS'den daha az kapsamlı olan Bildirge'de de adil yargılanma hakkına ilişkin maddeler yer almaktadır. Buna göre Bildirge'nin Adalet kenar başlıklı altıncı bölümünde ilgili maddeler düzenlenmiştir.[512] Metnin kırk yedinci maddesi etkili hukuki bir yola başvurma ve adil yargılanma hakkı kenar başlığını taşımakta olup, bağımsız ve tarafsız bir yargı yerinde, makul bir sürede, adil ve duruşmanın açık şekilde yapılması hakkının bulunduğu gibi hukuki yardımdan da faydalanabileceği düzenlenmiştir.

---

[512] https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708 (E.T.:17.07.2021).
"Madde 47: Etkili hukuki bir yola başvurma ve adil yargılanma hakkı
Birlik hukuku tarafından teminat altına alınmış olan hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, bu maddede belirtilen şartlara uygun olarak bir mahkemede hukuki yola başvurma hakkına sahiptir. Herkes, daha önceden yasa ile tesis edilmiş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede makul bir süre içinde yapılacak adil ve kamuya açık bir duruşma yapılması hakkına sahiptir. Herkes, kendisine bilgi verilmesi, savunulması ve temsil edilmesi fırsatına sahip olmalıdır.
Gerekli imkanlara sahip olmayan herkese, bu yardımın adalete etkin bir şekilde ulaşılmasının sağlanması için gerekli olması koşulu ile hukuki yardım sağlanacaktır.
Madde 48: Masumiyet karinesi ve savunma hakkı
1. Kendisine karşı ithamda bulunulan bir kişinin, yasaya göre suçlu olduğu kanıtlanıncaya kadar masum olduğu kabul edilecektir.
2. Kendisine karşı ithamda bulunulmuş olan bir kişinin savunma haklarına saygı gösterilmesi teminat altına alınmalıdır.
Madde 49:Cezayı gerektiren suçların ve cezaların orantılı olması ve yasada tanımlanması ilkeleri
1. Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir fiil veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Hiç kimseye, suçu işlediği zaman verilebilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Cezayı gerektiren bir suçun işlenmesinden sonra yasanın daha hafif bir ceza öngörmesi durumunda bu ceza uygulanır.
2. Bu madde, işlendiği zaman uluslar topluluğu tarafından tanınmış genel ilkelere göre suç sayılan bir eylem veya ihmal nedeniyle bir kimsenin yargılanmasına veya cezalandırılmasına engel değildir.
3. Cezaların şiddeti, cezayı gerektiren suçla orantısız olmamalıdır.
Madde 50: Cezayı gerektiren aynı suçtan iki kere yargılanmama veya cezalandırılmama hakkı
Hiç kimse, daha önce yasaya göre Birlik içinde kesin olarak beraat ettiği veya mahkum olduğu bir suç nedeniyle mahkemede yeniden yargılanamaz veya cezalandırılamaz."

Ayrıca, kırk sekizinci maddede suçu kanıtlanana kadar herkesin masum olduğu ve kendisini savunma hakkının bulunduğu, kırk dokuzuncu madde de, cezayı gerektiren suçların ve cezaların orantılı olması ve yasada tanımlanması gerektiği, son olarak da ellinci madde de ise, cezayı gerektiren aynı suçtan iki kere yargılanamayacağı ya da cezalandırılamayacağı hakkına yer verilmiştir.

3.2.2.1.10. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

1981 yılında kabul edilen ve 1986 yılında yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nde adil yargılanma hakkı temel hak olarak düzenlenmiştir. Adil yargılanma hakkı esas olarak sözleşmenin yedinci maddesinde düzenlenmiştir. Maddede sırasıyla, adil yargılanma hakkının unsurları arasında yer alan, yetkili makamlara başvurabilme, masumiyet karinesi, kendi seçeceği bir avukat tarafından savunulma, tarafsız mahkeme önünde makul süre içerisinde yargılanma hakkı bulunmaktadır. [513] Sözleşmenin yedinci maddesinde adil yargılanma hakkı düzenlenmiştir.[514] Bu madde ile temel hakları ihlal edilen her bireyin yetkili mercilere başvurma hakkına sahip olduğu, suçu kanıtlanana kadar masum kabul edileceği, kendisini bizzat ya da avukat aracılığı ile savunacağı ve yapılacak yargılamaların makul sürede tamamlanması gerektiği hususlarına yer verilmiştir.

---

[513] Özeler, Neslihan, *"İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması",*Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S. 2, 2017, s. 50, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/337013 (E.T:17.07.2021).

[514] https://burakgemalmaz.com/wp-content/uploads/2015/05/01-1981-june-27-af-ihhc59f.pdf (E.T:17.07.2021).
"*Madde 7:Her birey davasının(taleplerinin) dinlenmesine hak sahibidir. Bu hak;*
a)Yürürlükteki sözleşmeler, yasalar, düzenlemeler ve teamül ile tanınan ve güvence altına alınan temel haklarını ihlal eden tasarruflara karşı yetkili ulusal organlara başvurma hakkını,
b)Yetkili bir mahkeme yahut yargı yeri tarafından suçluluğu kanıtlanana dek masum sayılma hakkını,
c)Kendi seçeceği bir avukat tarafından savunulması hakkı dahil olmak üzere, savunma hakkını,
d)Tarafsız bir mahkeme, yahut yargı yeri tarafından makul bir süre içerisinde yargılanma hakkını kapsar.
2. Hiç kimse, işlendiği zaman yasal olarak cezalandırılabilir bir suç oluşturmayan bir eylem yahut ihmalden ötürü cezalandırılamaz. İşlendiği zaman o hususta herhangi hüküm öngörülmemiş bulunan bir suç için hiçbir ceza verilemez. Cezanın kişisel olması (şahsiliği) esastır ve ceza sadece suçluya verilebilir."

3.2.2.1.11. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Yirmi bir Amerikan devletinin katılımıyla 30 Nisan 1948 tarihinde imzalanan kurucu sözleşme ile Amerikan Devletleri Örgütü kurulmuştur. Kurucu sözleşmede temel hak ile özgürlüklerin sayılmamasından kaynaklanan eksikliğin giderilmesi amacıyla, Bogota'da 2 Mayıs 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi kabul edilmiştir. Bildirgenin on sekizinci maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı, herkesin mahkemelere başvurarak kanuni haklarına saygı gösterilmesini sağlaması, idare tarafından temel hakkı ihlal edilmek suretiyle zarara uğrayan kişilerin mahkemeler önünde korunmasının sağlanmış olması gerektiği şeklinde ifade edilmiştir. Bildirgenin akabinde 18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ile bildirgede yer alan hak ile hürriyetlere ilişkin düzenlemeler tamamlanarak, sözleşmeci devletlerin sorumlulukları ve korunacak haklar belirlenmiştir. [515]

Seksen iki maddeden oluşan Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, AİHS gibi klasik haklardan yani medeni ve siyasi hak ve özgürlüklerden oluşan bir belge niteliğinde olup, içerdiği detaylı medeni ve siyasi haklar sebebiyle 1948 tarihli Bildirinin kapsam ve içeriğini artırmış niteliktedir.[516]

Adil yargılanma hakkı mezkur sözleşmenin sekizinci maddesinde düzenlenmiştir.[517]Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde de adil yargılanma hakkına

---

[515] Seymen Çakar, Ayşen, *"Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesinin Amerikan Devletleri Örgütü Sisteminde Denetimi",* s. 424, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/602832 (E.T.:17.07.2021); Samancı, Uğur, "*Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları ve Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetimi*", s. 1800,https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/UGUR-SAMANCI.pdf (E.T.:17.07.2021).

[516] Ural Uslan, Yurdanur/Güner, Tuğba, *"İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi",* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S. 2, 2014, s. 312,316 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194246 (E.T:17.07.2022).

[517] Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 8 için bkz.
Ed. Myjer, Egbert /Hancock, Barry /Cowdery, Nicholas, Derleyen: Marnix Alink, *Savcılar İçin İnsan Hakları El Kitabı (Uluslararası Savcılar Birliği),* Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2006, ss. 155- 156.

önemli bir yer verilmiş olup, kişilerin yetkili, bağımsız ve yansız bir mahkeme önünde ve makul bir sürede yargılanmayı talep etme hakkı bulunduğu ayrıca suç isnat edilen herkesin, suçluluğu ispat edilene kadar masum sayılacağı, yargılama esnasında avukat yardımından faydalanabileceği, tercüman ihtiyacı olması halinde temin edileceği, kendisine savunma için yeterli süre verileceği, gerekmesi halinde tanıkları sorgulayabileceği gibi teminatlara sahip olduğu düzenlenmiştir.

3.2.2.2. Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı

Anılan hak uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Türk hukuk sisteminin temelini İslam Hukuku'nda yer alan uyuşmazlıkları çözme usulleri teşkil etmiştir. Osmanlı döneminde ise, yargılamaların adil olabilmesi amacıyla, kadı olarak adlandırılan kişiler merkezi otoriteye bağlı olarak merkezden atanmıştır. Buradaki amaç, uyuşmazlıkları çözmekle görevli kadıların, bağımsız, tarafsız ve adil bir şekilde görevlerini yapabilmelerini temin etmektir.[518]

Osmanlı hukuk sisteminde adil yargılamanın unsurlarını içeren düzenlemeler birçok metinde yer almıştır. Bu metinler arasında, en önemli yazılı metin olan Mecelle, Tanzimat Fermanı, 1875 Adalet Fermanı ve 1876 Kanun-ı Esasi sayılmaktadır.1808 Sened-i İttifak, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasal belgesi olarak kabul edilmektedir. Anılan belgede, kanuna aykırı işler yapmamak, hukuka aykırı karar vermemek, suç işlenmesi halinde soruşturma yaparak ceza vermek gibi hususlar sadrazamın sorumlulukları arasında belirtilmiş olup, bu kapsamda bahse konu metnin insan hakları açısından önemli bir belge olduğu görülmektedir.[519]

Tarihsel süreç içerisinde, Tanzimat Fermanı'ndan sonra 3 Aralık 1876 tarihinde kabul edilen ve ilk Anayasamız olan Kanun-ı Esasi'de insan haklarına ilişkin hususlar daha kapsamlı şekilde düzenlemiştir. Doğal hakim ilkesi kapsamında, hiç kimsenin kanunla belirlenen mahkeme dışında başka bir mahkeme önünde yargılanamaması,

[518] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Türk Hukuk Tarihi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 349.

[519] Pamir, Aybars, *"Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri*", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.53, S. 2, 2004, ss. 75,76, (https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/628622 (E.T.:23.04.2022).

mahkemelerin her türlü dış müdahaleden korunarak bağımsızlıklarını sağlanması, ayrıca olağanüstü mahkemeler veya yargı yetkisine sahip özel komisyonların kurulamaması, hakimlerin atamalarının idarenin yetki alanından çıkartılmak suretiyle kanunla düzenlenmesi, özlük işlemlerinin kanuni güvence altına alınması, Türk Hukuku'nda ilk defa Kanun-ı Esasi ile düzenlenmiş konular şeklinde kabul edilmiştir.[520] Bundan başka, yargıçlara tanınan azledilememe, yer değiştirememe ve emeklilik gibi güvenceler getirilmiştir. 1876 Kanun-ı Esasi ardından 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, adil yargılanmaya ilişkin koruma getiren düzenlemelere yer verilmemiştir. Ancak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile 1876 Anayasası yürürlükten kaldırılmamıştır. Bu itibarla 1876 Anayasası ile sahip olunan korumalarda bir değişiklik yapılmamıştır.[521]

1924 Anayasası'na baktığımızda, güçler ayrılığı ilkesinin sağlanmasının amaçlandığı ve bu yönde düzenlemelere yer verildiği görülmektedir Anayasanın sekizinci maddesinde, yargı hakkının, millet adına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı yönündeki düzenlemenin yargı bağımsızlığın ifade ettiği görülmektedir. Anayasa'da, hakimlerce gerçekleştirilen yargılama faaliyetine dokunulamayacağı, yürütme ve yasamanın mahkeme kararlarına müdahale edemeyeceği ve değiştiremeyeceği, mahkemenin kararı ile yargılamanın kapalı şekilde de yapılabileceği, mahkemelerin görev ve yetkisi dahilinde olan davalara bakmakla yükümlü olduğu hususları yer almıştır. Bununla birlikte, yargılamanın aleniliği, savunma hakkı, kanunilik, hakimlik teminatı gibi adil yargılanmanın temel unsurları da düzenlenmiştir.[522]

1961 Anayasası döneminde ise ilk kez bir Anayasa'da insan hakları kavramına yer verilmiş ve anayasal güvence altına alınmıştır. İnsan hakları kavramı Cumhuriyetin nitelikleri kenar başlıklı ikinci madde hükmünde vücut bulmuştur. 1961 Anayasası'nda mezkur hakka ilişkin, mahkemelerin bağımsızlığı, kanuni hakim ve aleni yargılama

---

[520] İbrahim, Abdülazim, "*Hak ve Hürriyetler Bakımından Osmanlı Anayasal Belgelerinin Irak 1925 Kanun-i Esasiye'ye Tesiri",* Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.6, S. 1, 2022, ss. 5,6, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2290658 (E.T.:23.04.2022).

[521] Çayan, Gökhan, *Adil Yargılanma Hakkı*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 16.

[522] Çayan, 2016, s. 17; Özkul, Fatih, *"Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*", Ankara Barosu Dergisi, S. 3, 2016, ss. 217-219, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398546 (E.T.:23.04.2022).

ilkeleri ile hakimlik teminatı şeklindeki temel ilkeler güvence altına alınmıştır. Böylece, herkesin meşru yollardan faydalanarak yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunmada bulunma hakkına sahip olduğu, mahkemelerin bakmakla yetkili olduğu davaya bakmakla yükümlü olduğu hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte bir ilk olarak 1961 Anayasası döneminde, temel hak ile hürriyetler için önemli bir adım olan AYM ilk kez kurulmuştur.[523]

Diğer taraftan, 1961 Anayasası'nın ilk halinde, mahkemelerin bağımsızlığı, duruşmanın açık ve kararların gerekçeli olması, hakimlik teminatı şeklinde ifade edilen adil yargılanma ilkesinin temel unsurları yer almıştır. Ancak 1971 Anayasa değişiklikleri, adil yargılanmaya ilişkin maddelerde de düzenlemeler yapmış olup, Tabii Yargı Yolu başlıklı otuz ikinci madde Kanuni Yargı Yolu şeklinde değiştirilmiştir.[524]

İlk kez 1961 Anayasası'nda yer verilen insan hakları kavramına 1982 Anayasası'nda da yer verilmiş olup, ikinci maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olduğu hususları belirtilmiştir. Ayrıca dokuzuncu maddede, yargı yetkisinin, Türk Milleti adına, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından yerine getirileceği; onuncu maddede, herkesin, ırk, dil, cinsiyet, renk, din, mezhep, felsefi inanç, siyasi düşünce gibi nedenlerle ayırıma tabi tutulmadan kadın ve erkeklerin yasalar önünde eşit olduğu, devletin eşitliği yerine getirmekle yükümlü olduğu, bu amaçla alınacak önlemlerin eşitlik ilkesine aykırılık şeklinde yorumlanamayacağı, bununla birlikte, özürlü, yaşlı, çocuk, savaş ve görev şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı, hiç kimseye hiç bir şekilde ayrıcalık tanınamayacağı, tüm işlemlerde yasa karşısında eşitlik ilkesine göre davranılmasının zaruri olduğu düzenlenmiştir. Ayrıca Anayasa'nın on dokuzuncu maddesine göre, tutuklanan kişiler, makul sürede yargılanma ile serbest bırakılmayı talep etme hakkına sahiptir.

---

[523] https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/(E.T.:23.04.2022).

[524] Bkz. 1961 Anayasası Madde 32 ile 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun ile değiştirilen Madde 32,https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm (E.T.:25.08.2021).

24556 sayılı R.G.'de yayımlanan, 17 Ekim 2001 tarihli ve 4709 sayılı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile yapılan değişiklikler arasında, adil yargılanma hakkı Anayasamıza dahil edilmiştir.

Bu kapsamda 1982 Anayasası'nın adil yargılanma hakkı ile bağlantılı olan düzenlemeleri; Hak arama hürriyeti kenar başlıklı otuz altıncı maddesi, kanuni hakim güvencesi kenar başlıklı otuz yedinci maddesi, suç ve cezalara ilişkin esaslar kenar başlıklı otuz sekizinci maddesi, temel hak ile hürriyetlerin korunması kenar başlıklı kırkıncı maddesi, Yargı başlıklı üçüncü bölümünde yer alan mahkemelerin bağımsızlığı kenar başlıklı yüz otuz sekizinci maddesi, hakimlik ve savcılık teminatı kenar başlıklı yüz otuz dokuzuncu maddesi, hakimlik ve savcılık mesleği kenar başlıklı yüz kırkıncı maddesi, duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması kenar başlıklı yüz kırk birinci maddesi, mahkemelerin kuruluşu kenar başlıklı yüz kırk ikinci maddesi hükümleridir.

Tüm bu düzenlemeler, AİHS'nin altıncı maddesinde yer alan adil yargılanma hakkının önemli nitelikteki unsurlarının anayasal düzeyde ifade edilmiş olduğunu göstermektedir.[525]

Bu kapsamda, AİHS'nin altıncı maddesinde düzenlenen bu hak, 2001 yılı Anayasa değişikliği sonucu Anayasanın otuz altıncı maddesinde herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğu şeklindeki düzenleme ile anayasal teminat altına alınmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Anayasanın otuz sekizinci maddesinde suç ve cezalara ilişkin esaslar düzenlenmek suretiyle adil yargılanma ilkesini oluşturan unsurlar kural haline getirildiği gibi, Anayasanın yüz otuz sekizinci maddesinde ise mahkemelerin bağımsızlığı ile hakimlerin görevlerinde bağımsız oldukları vurgulanarak adil yargılanma kurumunun olmazsa olmaz koşulu hüküm altına alınmıştır.[526]

---

[525] Konuralp, Haluk, "*Adil Yargılanma Hakkı Açısından Hukuk Usulünde Çözüm Arayışları*", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 14. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2005, s. 68,https://hfsa-sempozyum.com/wp-content/uploads/2019/02/HFSA14-Tam-Metin.pdf (E.T.:17.07.2022).

[526] Acu, s. 416.

2001 yılındaki Anayasa değişikliğine ilişkin 4709 sayılı Kanun'un on dördüncü maddesiyle, 1982 Anayasası'nın otuz altıncı maddesine adil yargılanma ibaresi eklenmiştir. Böylece anılan hak kavram olarak ilk kez Anayasa'da hüküm altına alınmıştır. Diğer taraftan, anılan hak Türk hukuk sistemi içerisinde, Anayasa dışında, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda da (CMK) birçok madde ile hüküm altına alınmıştır.

Türkiye hukuk sistemi içerisinde, adil yargılanma hakkı büyük önem taşımaktadır. Bu itibarla, Anayasa ve kanunlarda yapılan değişiklikler, mevzuatın sürekli şekilde revize edilmesi, adil yargılanma hakkının en iyi şekilde uygulanabilmesini temin etme amacı taşımaktadır. Bu yönde Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan 2021 yılı İnsan Hakları Eylem Planı'nda yer verilen dokuz amaç arasında, yargı bağımsızlığı ve adil yargılanma hakkının güçlendirilmesi hususlarının ayrı bir başlık altında çalışıldığı görülmektedir. Bu çerçevede bakanlık tarafından yapılan çalışmada, yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı, makul sürede yargılanma hakkının güçlendirilmesi, masumiyet karinesinin uygulanmasına ilişki standartlar, iddia ve savunmanın eşitliği ilkesi kapsamında standartların iyileştirilmesi, savunmanın güçlendirilmesi ve avukatlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi suretiyle adalete erişim sağlanmasının kuvvetlendirilmesi ve gerekçeli karar hakkı, şeklinde yedi temel hedef belirlenmiştir.[527]

3.2.3. İnsan Hakları ve Temel Hak Boyutuyla Adil Yargılanma Hakkı

3.2.3.1. İnsan Hakları Kavramının Felsefi Gelişimi

İnsan hakları, burjuva sınıfı tarafından, devlet otoritesine karşı kendi çıkarlarını koruyarak gücü elinde tutmak amacıyla ortaya çıkarılmış bir kavramdır. İnsan haklarının tarihsel gelişimi incelendiğinde, insan haklarının devlet otoritesine karşı garanti altına alınmasında, dönemin düşünürlerinin büyük rol oynadıkları görülmektedir.

---

[527] Adalet Bakanlığı "İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi", 2021, ss. 28-42, (https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf (E.T.:29.12.2021).

İnsan hakları bireyin ve emeğin özgürleşmesini sağlayan, demokratikleşmeye bağlı bir süreç olup, tarihsel süreç içerisinde de insanın insan olmasına katkı sağlayan bir kazançtır.[528] Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı hukukuna bakıldığında, teorik olarak insana her zaman saygı gösterilmiştir. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu da, zamanın en zengin özgürlüklere sahip ülkesi olmuştur. Ayrıca İslam hukukunda, sosyal ve ekonomik haklar konusunda da, gerek klasik gerek siyasi ve gerekse sosyal ve ekonomik hak ile özgürlükler kısmen kabul edilmiştir.[529]

17-18 yüzyılda ortaya çıkan özgürlük kavramı, temel haklar ve Anayasa anlayışının gelişimi için önemli bir şart olmuştur. Egemenliğin temel haklarla bağlantılı olarak meşruluğu ve sınırlandırılması toplum sözleşmesinde hayat bulmuştur. Buna göre toplum, başlangıçta özgür ve eşit olan bireylerin serbest iradeleri ile biraya gelmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Böylece toplum sözleşmesi ile bir araya gelen bireylerden oluşan topluluk, egemenlik sözleşmesi ile gücün kullanımını yükümlü kabul edilen diğer kişilere devretmiştir.[530]

Tabii ki bu yüzyılda yaşayan düşünürlerin büyük bir kısmı toplum sözleşmesini desteklerken, bir kısım düşünür ise toplum sözleşmesine karşı çıkmıştır. Toplum sözleşmesi ile özetle, devletin oluşumundan önceki varsayımsal toplum düzeni kastedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, devlet oluşmadan önce insanlar topluluk halinde yaşamakta olup, ancak gerekliliklerin ortaya çıkmasıyla toplum bir sözleşme oluşturmuş ve devlet meydana gelmiştir. Toplum sözleşmesi kavramı ile ilgili olarak, düşünürler tarafından farklı farklı varsayımlar ileri sürülmüştür. Buna göre John Locke; toplum sözleşmesiyle ilgili olarak iyimser bir bakış açısı içindeydi. Toplum sözleşmesinden önce insanların sakin ve mutlu yaşadıkları ancak bireysel çabaları ile bir hakkı almalarının mümkün olduğu, bu durumda da bazı sakıncalar oluştuğunu belirtmişti. Locke'a göre, yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı çok önemliydi. Çünkü bu haklar gücünü

---

[528] Ekinci, Tarık Ziya, *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları,* Cem Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 287.

[529] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Constıtutıon and Human Rights (Articles, Speeches, Critiques, Appendices)*, 2.b., Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, ss. 59,60.

[530] Gören, Zafer, *Anayasa Hukuku T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü eki ile*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, ss. 356,357.

halktan alan bir devlet tarafından verilebilecek haklardı. Bu yönüyle liberalizm kurucusu olan John Locke, insan hakları doktrinini demokrasiyle birleştiren ilk filozof olmuştur. Jan Jake Rousseise; her insanın eşit doğduğunu, ancak sonrasında toplumun getirdiği bazı kısıtlamalara maruz kaldığını söylemiş ve eşitlik düşüncesi üzerinde önemle durmuştur. Montesquieu; kuvvetler ayrılığı ilkesini ortaya koyarak devlet tarafından oluşturulan hukuk düzeninin uluslara göre farklılıklar oluşturduğu, devletin sahip olduğu gücü kötüye kullanmaması için erklerin tek bir elde toplanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kant ise; özgürlüğün ve barışın önemli unsurlar olduğunu, özgürlüklerin barışın varlığı halinde güvencede olacağını, barış durumunda etik bir yönetimin sağlanabileceğini savunmuştur.[531]

3.2.3.2. İnsan Hakları Kavramının Hukuksal Gelişimi

Yukarıda da izah ettiğimiz gibi Avrupa'da, iktidara sahip olan devletler tarafından halka yapılan zülüm ve insan haklarına yönelik ihlaller neticesinde, bir zamanlar devletin yanında olup hükümdarı destekleyen ve yaptıkları ticaretler neticesinde ekonomik olarak daha da güçlenen burjuva sınıfı, haklarını güvence altına alabilmek için bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadele temel hakların güvence altına alındığı yazılı belgeler düzenlenmesi şeklinde zaferle sonuçlanmıştır. Zaman içerisinde, haklar kazanıldıkça düzenlenen belgeler içerik ve sayı olarak artmıştır. Sonuç olarak, mezkur belgeler hukuki niteliği haiz 'anayasal belgeler, bildiriler, anayasalar, uluslararası sözleşmeler ve bölgesel sözleşmeler' şeklinde isimlendirilmiştir.

Bu kapsamda insan haklarını güvence altına almaya yönelik anayasal belgeler arasında, 1787 Amerikan Anayasası, 1791-1793-1795 ilk Fransız Anayasaları, 1791 Polonya Anayasası, 1831 Belçika Anayasası, 1848 Fransız Anayasası, 1848 Almanya Anayasası, 1848 İtalya Anayasası, 1851 Prusya Anayasası ve sonraki anayasalar sayılabilir. 1787 tarihli ABD Anayasası'nda insan hakları konusu eksik kalmış olup, akabinde 1791 Anayasası'ndan itibaren yapılan ilk on değişiklik ile bu eksiklik giderilmiştir.[532]

---

[531] Altıntaş, ss. 15-18.

[532] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *İnsan Hakları Hukuku*, 2.B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, ss. 83, 87,88.

BM'nin kurulmasıyla Milletler Cemiyeti sona ermiştir. 9 Aralık 1948 tarihinde BMGK'da, belli bir gruba yönelik şiddetin önlenmesi ya da grubun yok edilmesinin önlenmesi amacıyla kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anılan sözleşme, 29 Mart 1950 tarihli ve 7469 sayılı R.G.'de Jenositin Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme başlığı ile yayımlanmıştır.[533]

Aynı şekilde 9 Aralık 1948 tarihinde BMGK İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul edilmiştir.1966 yılı sonlarında, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Protokolleri ile sosyal ve ekonomik hakları içeren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, BM tarafından kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, BM İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, BM Şartı şeklinde, Amerika kıtasında, Afrika'da insan haklarının korunması, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ile Avrupa Konseyi çerçevesinde insan haklarının korunmasına yönelik antlaşmalar mevcuttur.

İnsan haklarını korumayı amaçlayan mekanizmalar yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşturulmaya başlamıştır. Bu amaçla çalışmalar yürüten uluslararası hükümet dışı insan hakları örgütlerinin başında, Uluslararası Af Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Human Rights Watch, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi örgütler sayılmaktadır. BM Örgütü ile BM sistemi içerisinde kurulan kurumlar/mekanizmalar ise, uluslararası seviyede insan haklarını korumayı hedefleyen ve bu amaç kapsamında devletlerin oluşturduğu kurumlar arasındadır. Amerikan Devletler Örgütü ve Amerikan Bildirisi ve

---

[533] Özarslan, Bahadır Bumin,*"Uluslararası Hukuk Açısından Sevk ve İskan Kanunu Uygulaması",* Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, II. Uluslar arası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu II. Cilt, XXI. Oturum, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 1265, https://www.academia.edu/30675527/Uluslararas%C4%B1_Hukuk_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_Sevk_ve_%C4%B0sk%C3%A2n_Kanunu_Uygulamas%C4%B1_The_Implementation_of_the_Statute_of_Removal_and_Relocation_in_terms_of_International_Law_ (E.T.:09.11.2022); Özarslan, Bahadır Bumin, **"***Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı"*, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, s. 188, http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/C4S1makale9.pdf (E.T.:09.11.2022).

Sözleşmeleri, Avrupa Konseyi ve AİHS, Afrika Birliği Örgütü ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Arap Birliği ve İslam'da İnsan Hakları Kahire Bildirgesi ise bölgesel düzeydeki kurumlar olarak sıralanabilir. [534]

3.2.3.3. İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması

Bu kapsamda soykırımın önlenmesi ve uygulayanların cezalandırılması ile ilgili olarak; Ruanda'da gerçekleştirilen soykırım eylemleri ve Yugoslavya'da yapılan etnik temizlik Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulması yönündeki faaliyetleri hızlandırmıştır. Ayrıca, ABD'ye ait bir yolcu uçağının terörist bir saldırı sonucu düşürülmesi ve terörist zanlıların iadesinin hükümetleri tarafından reddedilmesi olayları ise, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. [535] Kısacası Nürnberg (Nuremberg), Tokyo, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri, sürekli nitelikte bir Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasında büyük rol oynamıştır.[536]

Diğer taraftan, 24 Ekim 1945 tarihinde II. Dünya Savaşı sonrasında elli bir devlet tarafından kurulan BM'nin temel amacı, BM Şartı'nın ilk maddesinde düzenlenen, insan haklarına saygıyı geliştirmek ve teşvik etmekle birlikte insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasını sağlamaktır. 3 Aralık 2006 tarihinde, İnsan Hakları Konseyi (Human Rights Council), İnsan Hakları Komisyonu yerine BMGK kararıyla kurulmuştur. BM sistemi içerisinde geliştirilen Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi metinlerinde, sözleşmeci devletlerin söz konusu metinlere ilişkin olarak denetlenmeleri sağlanmıştır.[537]

---

[534] Çatal, ss. 80-81.

[535] Besiri, Arzu, "Soykırım Suçu", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Asuman Aytekin İnceoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 27, http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/alintilar/219.pdf (E.T.:04.12.2020).

[536] Besiri, Arzu, *"Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 108, 2013, ss. 187,188, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1310 (E.T.:05.11.2021); Kılıç, Ali Şahin, *"Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2009,s. 624, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1502/16574.pdf (E.T.:04.12.2020).

[537] Çatal, ss. 81-82.

BMGK, 4 Aralık 1989 tarih ve A/Res. 44/39 sayılı kararıyla insanlığın güvenliğine ve barışa karşı işlenen suçlar kapsamında bir mahkeme konusunun incelenmesini Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndan istemiştir. Bu kapsamda hazırlanan Hukuk Komisyonu'nun Uluslararası Ceza Mahkemesi tasarısı üye devletlerin bilgisine sunulmuş olup, tasarı ve değişiklik önerileri tartışılarak Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü kabul edilerek 18 Temmuz 1998 tarihinde tüm devletlerin imzasına açılmıştır. Statü'nün, 11 Nisan 2002 tarihinde altmış altı devlet tarafından onaylanmasından sonra, Mahkeme, 11 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla faaliyetine başlamıştır.[538]

15 Haziran 1998 -17 Temmuz 1998 tarihleri arasında yüz altmış devletin katılımıyla toplanan BM Konferansı sonucunda imzaya açılan Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurucu Statüsü, uygulamada kısaca Roma Statüsü olarak adlandırılmakta olup, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran uluslararası anlaşma olmaktadır. Statü; giriş ve yüz yirmi sekiz maddeyi içeren on üç bölümden oluşmaktadır.[539]

Uluslararası Ceza Mahkemesi; başkanlık divanı, temyiz kurulu, yargılama kurulu, yargılama öncesi kurul, savcılık ve kayıt bürosu olmak üzere altı organdan oluşur. Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar ise dört grupta toplanmaktadır: Soykırım Suçu, İnsanlık Aleyhine Suçlar, Savaş Suçları ve Saldırı Suçu.[540]

Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası toplumun tümünü ilgilendiren en ciddi suçları işleyen şahısları yargılamak amacıyla çok taraflı bir antlaşma ile kurulan sürekli bir uluslararası kuruluş olup, Statüsü'nün birinci maddesine göre, sürekli, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisi kullanan ve ulusal ceza hukuku sistemlerini tamamlayıcı niteliktedir. Statünün dördüncü maddesinde, mahkemenin uluslararası hukuk tüzel

---

[538] http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/uluslararasi_isbirligi/uluslararasi_mahkemeler/Uluslararası Ceza Mahkemesi.html (E.T.: 04.12.2020).

[539] Sarıgüzel, Hacı, *"Uluslararası Ceza Mahkemesi"*, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 3, 2013, s. 240, https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/16883/175785(E.T.: 08.12.2020); https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf (E.T.: 10.12.2020).

[540] Karakehya, Hakan, "*Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk*", s. 143, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2008, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/262/2348.pdf (E.T.: 04.12.2020).

kişiliğine sahip olması öngörülmüştür. Uluslararası Ceza Mahkemesi ikinci planda bir mahkeme olarak öngörülmüş olmakla birlikte, bazı ulusal üstü özelliklere de sahiptir. Ulusal üstülük (supranationality) ise, uluslararası bir örgüt tarafından alınan kararların devlet tarafından herhangi bir işlem yapılmasına gerek olmaksızın, devletin ülkesi ve vatandaşları üzerinde etki doğurması olarak ifade edilmektedir.[541]

3.2.3.4. İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması

Bölgesel sözleşmeler arasında sayacağımız aşağıda yer verilen ve insan hakları ile ilgili önemli metinler[542]de mevcuttur. Söz konusu metinler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, AİHS, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika Birliği Örgütü, Arap Devletleri Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi, Helsinki Nihai Senedi, Temel Haklar Ajansı, AİHS'nin 6 numaralı protokolü, 1989 Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirisinin ikinci maddesi, Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 1989 tarihli İkinci Seçmeli Protokolü, şeklinde incelenecektir.

Avrupa Konseyi (Council of Europe): 5 Mayıs 1949 tarihinde on devletin bir araya gelerek imzaladığı Statü'yle kurulmuştur. Konseyin amacı ise, üyeleri arasında, ortak miras olarak kabul edilen ideal ve ilkeleri korumak, yaymak ve siyasi, ekonomik açıdan daha güçlü duruma gelinmesini sağlamak ve böylece daha güçlü bir birlik oluşturmak şeklinde ifade edilebilir.

Avrupa Birliği: 1951 yılında, altı Avrupa devletince Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun günümüzdeki oluşumudur. Birliğin kurucu antlaşmaları olarak; Paris Antlaşması, 1957 yılında Roma'da imza altına alınan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu Kuran Antlaşma ile 1992 yılında Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması

---

[541] Kılıç, 2009, s. 626; Zorlu, Süleyman Emre, *"Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri"*, ss. 129,130, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/266505 (E.T.:12.12.2020).

[542] Çatal, s. 87.

sayılmaktadır. Avrupa Birliği, 7-8 Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi'nde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nı kabul etmiştir. Avrupa Birliği'nin insan hakları alanındaki çalışmaları, 1993 yılında kabul edilen Kopenhag Kriterleri ile hız kazanmıştır. Siyasi ve ekonomik kriterler olmak üzere iki bölümde yer alan kriterlerden siyasi kriterler; hukuk devleti, hukukun üstünlüğü, düzenli demokrasinin varlığı, azınlıkların korunması ve insan haklarının korunması; Ekonomik kriterler ise; ekonominin varlığının sağlanmasına yönelik olarak düzenlenmiştir.[543]

Diğer milletlerarası insan hakları belgelerinden farklı olarak AİHS, taraf devletlerce hukuki yönden uyulması zorunlu nitelikte mahkumiyet yönünde verilen kararlara ilişkin bir denetim mekanizması getirmiştir. Bahse konu denetim mekanizması ise, AİHM aracılığıyla işletilmektedir. Anılan denetim mekanizması; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, AİHM ve Bakanlar Komitesi olmak üzere üç ayaklıdır. AİHM, Sözleşme'nin on dokuzuncu maddesine göre, Sözleşme ve eki protokollerde düzenlenen ve taraf devletlerin kabul ettiği yükümlülüklerin uygulanması amacıyla kurulmuştur. Mahkeme'ye devletlerarası başvurular ve bireysel başvurular olmak üzere iki şekilde başvuru yapılmaktadır. Söz konusu başvurularda AİHM; AİHS'ye taraf bir devletçe, Sözleşme ile güvence altına alınmış bir hakkın yahut özgürlüğün ihlali hususunu incelemekte ve vermiş olduğu kesinleşmiş kararlar ise taraf devletlerce uyulmak zorunluluğu taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, AİHM kararları kurucu etkiye sahip olmamakta, bildirici/beyan edici nitelik taşımaktadır. [544]

AİHM içtihatlarına göre temel hak ile hürriyetleri sınırlamaya ilişkin ölçütler; kanunla düzenlenmiş, meşru bir amaç doğrultusunda, demokratik toplumda gerekli ve müdahalenin amacıyla kullanılan aracın orantılı olması şeklinde sıralanabilir. Orantılılık ölçütünde akit devletler, belirlenen amaçlara yönelik şekilde hakkaniyete uygun mevzuat hazırlayarak, temel hakka mümkün olan en az kısıtlamayı getirmelidir. Orantılılık ölçütünün niteliklerinin belirlenmesinde ve denetiminde, sınırlamaya ilişkin gerekli ve yeterli sebepler belirtilerek, öncelikle daha az sınırlayıcı bir önlemin varlığı araştırılmalı, yönteme karar verilirken adil bir süreç izlenmiş olmalı, kötüye

[543] Çatal, s. 90.

[544] Çatal, ss. 88-90.

kullanmalara karşı koruyucu önlemler alınmalı ve müdahale hakkın özüne dokunmamalıdır. AİHM, AİHS'de yer alan bir temel hak ile özgürlüğe yapılan müdahalenin gerekliliğine karar verirken araç-amaç orantısını incelemektedir. AİHM tarafından aynı amaca hizmet eden daha az sınırlayıcı bir müdahalenin varlığının tespiti halinde, AİHS'nin ihlal edilmiş olduğu yönünde karar verilmektedir.[545]

AİHS, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanarak 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İnsan Haklarını ve Temel Özgürlüklerini Korumaya İlişkin bir Sözleşme olması kapsamında Sözleşme'nin uygulanmasını denetlemek üzere, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve AİHM kurulmuştur. 1998 yılında 11. Protokol ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kaldırılarak, AİHM'ye başvuru hakkı tanınmıştır. Böylece mahkemenin yargı yetkisi, AİHS'ye taraf olan devletlerin tamamı için zorunluluk haline getirilmiştir. Ayrıca, İşkenceyi Önleme Sözleşmesi ve Sözleşme'nin denetim organı olan İşkenceyi Önleme Komitesi (European Committee forthe Prevention of Torture, CPT) ve Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu (European Commission against Racismand Intolerance, ECRI) da bölgesel boyutta insan haklarının korunması ile ilgilidir.[546]

Amerikan Devletleri Örgütü (Organization of American States, OAS): Anılan örgütün kurucu antlaşması olan Amerikan Devletleri Örgütü Şartı (Charter of the OAS), 1948 yılında, Bogota'da yapılan Dokuzuncu Amerikan Devletleri Konferansı'nda kabul edilmiştir. OAS'ın kuruluş hedefleri arasında insan haklarının korunması doğrudan düzenlenmemiştir. Ancak, 1959 yılında oluşturulan Amerikalılar arası İnsan Hakları Komisyonu (IACHR) ile 1979 yılında kurulan Amerikalar arası İnsan Hakları Mahkemesi (The Inter-American Court on Human Rights) örgütün yapısı içerisinde insan haklarının bölgesel düzeyde korunması amacıyla geliştirilmiştir. Komisyon doğrudan Amerikan Devletler Örgütü Şartı ile, Mahkeme ise 1969 yılında kabul edilen

---

[545] Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*", s. 1, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 25, 2016,https://library.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0020360&lng=0&search=HASAN%20TAHS%C4%B0N%20FENDO%C4%9ELU&arananID=AR0225284(E.T:13.10.2021)

[546] Çatal, s. 88.

Amerikalılar arası İnsan Hakları Sözleşmesi'yle kurulmuştur. Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi (1948) ve Amerikalılar arası İnsan Hakları Sözleşmesi (1969) ise, Amerikan Devletler Örgütü'nün insan hakları alanında temel nitelikteki iki belgesi kabul edilmektedir.[547]

Afrika Birliği Örgütü (OAU): 1963 yılında Addis Ababa'da gerçekleştirilen konferansta Afrika devletleri liderlerinin kabul ettiği Afrika Birliği Örgütü Antlaşması'yla kurulmuştur. Örgüt, 1981 yılında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nı kabul ederek, Sirte Olağanüstü Oturumunda (1999) bir Afrika Birliği'nin kurulmasını kararlaştırmış ve Lome Zirvesi'nde de Birliğin Kurucu Antlaşması'nı kabul etmiştir. 9 Temmuz 2002 tarihinde Durban Zirvesinde Afrika Birliği (African Union, AU) resmen kurulmuştur. Örgütün üyeleri, Fas ülkesi dışındaki tüm Afrika ülkeleridir. Birliğin ana hedefi ekonomik, sosyal ve kültürel olarak Afrika'nın hak ettiği konuma gelmesini sağlamaktır. Örgütün organları arasında Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi de yer almaktadır.[548]

Arap Devletleri Birliği (Arab League): Büyük bir oranı Arapça konuşan ülkelerden meydana gelen yirmi iki üyeye sahip birlik 1945 yılında kurulmuştur. Üye devletler arasında siyasal bağları güçlendirmek, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi amacıyla dostça girişimlerde bulunmak, üye devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerini garantiye almak amaçlarıyla kurulan Arap Devletleri Birliği, 22 Mayıs 2004 tarihinde Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış ve sözleşme 15 Mart 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. [549]

Bağımsız Devletler Topluluğu İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi: Anılan topluluğa dahil yedi devlet tarafından, 1995 yılında kabul edilmiştir.

---

[547] Çatal, ss. 91,92.

[548] Çatal, ss. 92,93.

[549] Çatal, s. 94.

Helsinki Nihai Senedi: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na (AGİK) katılan otuz beş ülke tarafından 1975 yılında imzalanan ve insan haklarını, güvenlik ve ekonomik işbirliği konularını ele alan bir metindir.

Temel Haklar Ajansı (Fundamental Right Agency-FRA): AB kurum ve ülkelerine insan hakları politikaları alanında danışmanlık yapmak misyonuna sahip olan FRA, 1 Mart 2007 tarihinde etkinliğine başlamış ve 1993 yılında kurulmuş olan Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi'nin (European Monitoring Centre on Racismand Xenophobia-EUMC) yerini almıştır. Ajans ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve antisemitizmle mücadele alanlarında görev yapmaktadır. Ayrıca her yıl düzenli olarak Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele ile ilgili olarak rapor hazırlayan ajansın hukuki bir yaptırım yetkisi bulunmamaktadır.[550]

AİHS'nin 6 numaralı protokolü ise, ölüm cezasının barış zamanında yasaklanmasına ilişkin ilk uluslararası belgedir. Bununla birlikte, Avrupa Parlamentosu'nun kabul ettiği 1989 Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirisinin ikinci maddesi, Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 1989 tarihli İkinci Seçmeli Protokolü (1989) de barış zamanında ölüm cezasını yasaklayan diğer belgelerdir.

3.2.3.5. İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler Bünyesinde Korunması ve Denetim Yolları

1899 ve 1907 La Haye Barış Konferanslarında hak ile özgürlüklerin uluslararası kapsamda güvence altına alınmasına dair ilk tohumların atıldığı bilinmektedir. Rus Çarı II. Nicholas'ın 24 Ağustos 1898 tarihli fermanıyla, devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi, barışın korunması ve silahsızlanma hususlarının görüşülmesi teklifi üzerine 18 Mayıs 1899 tarihinde yirmi altı devlet temsilcisinin katılımıyla Birinci La Haye Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans neticesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümüne İlişkin La Haye Sözleşmeleri (Hague Conventions fort he Pacific Settlement of Internetional Disputes) imza altına alınmıştır. Söz konusu Sözleşmeler ile sonuçlanan 1899 Konferansı ve bunu izleyen 1907 tarihli

[550] Çatal, s. 91.

yeni La Haye sözleşmelerine ek Tüzüklerle, savaş esnasında bağlayıcı kurallar ihdas edilerek bazı fiiller yasaklanmıştır. Ancak yasakların ihlal edilmesi durumunda faaliyete geçecek denetim mekanizması kurulamamıştır. Uluslararası Ganaim/Müsadere Mahkemesi (International prize Court) ise uluslararası alanda kurulan ilk mahkeme olma özelliğini taşımaktadır. 18 Temmuz 1907 tarihinde gerçekleştirilen İkinci La Haye Barış Konferansında Uluslararası Zoralım Mahkemesi Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşmenin dördüncü ve beşinci maddeleri ile gerçek kişilere mahkemeye dolaysız başvurma hakkı düzenlenmiştir. Ancak bu sözleşme taraflarca onaylanmaması nedeniyle yürürlüğe girmemiştir.

20 Aralık 1907 tarihinde, Amerika Kıtasında bulunan bir grup devletin özel anlaşma ile meydana getirdikleri on yıllık bir dönem için uluslararası alanda fiili olarak görev yapacak ilk mahkeme olan, Orta Amerika Adalet Divanı (Central American Court of justice) kurulmuş ve 1918 yılında faaliyeti sona ermiştir. Gerçek kişilere doğrudan başvurma hakkını tanıyan mahkemelerden bir diğeri ise, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yalnızca kazanan devletlerin vatandaşlarının, Almanya devleti aleyhine, kendi adlarına tazminat talebinde bulunma hakkını sağlayan Karma Hakem Mahkemeleri olarak adlandırılan mahkemedir. 2 Eylül 1921 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Milletler Cemiyeti nezdinde kurulan Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (Permanent Court of International Justice) sürekli görev yapan mahkemelerdendir. Divan çalışmalarına, 15 Şubat 1922 tarihinde başlamış ve 18 Nisan 1946 yılında da faaliyetleri sona ermiştir. Bozkurt-Lotus davası ve Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Danışma Görüşü gibi Divan'ın Türkiye'yi ilgilendiren faaliyetleri olmuştur. Bununla birlikte, Statünün otuz dördüncü maddesine göre Divan'a başvuruda bulunma hakkı sadece devletlere ve Milletler Cemiyeti üyelerine tanınmış olup, bireysel başvuruda bulunma hakkı mevcut değildir. İkinci Dünya Savaşından sonra Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın yerine BM bünyesinde kurulan ve benzer görev ve yetkilere sahip olan Uluslararası Adalet Divanı geçmiştir. Ancak yine kişilere doğrudan doğruya Divan'a başvurma hakkı tanınmamıştır.[551] Diğer taraftan özelikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 01 Ocak 1941 tarihinde BM Bildirisi imzalanmış, akabinde 26 Haziran 1945 tarihinde BM Şartı

[551] Özbey, ss. 38,39.

imzalanarak 24 Ekim 1945 tarihinde onay işlemlerinin tamamlanması ile yürürlük kazanmıştır.[552]

Bunların yanı sıra BM bünyesindeki İnsan Hakları Komisyonu'nca düzenlenen BMGK tarafından kabul edilerek 10 Aralık 1948 tarihinde yürürlüğe girmiş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile insan haklarına küresel bir boyut kazandırılmıştır. Bildiri, birey ve toplumun istekleri kişi hakları ile sosyal ve ekonomik hakları dengeleyen bir belge niteliğine sahiptir. Diğer taraftan bildirinin BMGK kararı olması nedeniyle, imzalayan devletler açısından hukuki yönden bağlayıcılığı bulunmamaktadır.[553]

Bildirinin hukuki açıdan bağlayıcı olmaması nedeniyle, BM bünyesinde kurulan komisyon tarafından farklı denetim mekanizmalarının öngörüldüğü sözleşmeler hazırlanmıştır. Bu sözleşmelerden Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 16 Aralık 1966 tarihinde BMGK tarafından kabul edilmiştir. Türkiye, anılan sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış ve Sözleşme Türkiye bakımından 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren hüküm doğurmaya başlamıştır.[554] Sözleşmenin konusu olan medeni ve siyasal hakları güvence altına alabilmek için belli mekanizmalar geliştirilmiştir. Bunlar arasında anılan sözleşmenin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, sözleşmede düzenlenen hakların uygulanması ve taraf devletlerin sözleşmeye uyumu konusunda kendisine sundukları raporları inceleme ve değerlendirme ile görevlidir.[555]

Diğer taraftan, İnsan Hakları Komitesi'nin bu şekildeki devlet başvurularının yanı sıra sözleşmeye Ek Birinci Seçmeli Protokol ile kabul edilen sözleşmede yer alan haklarının ihlali nedeniyle mağdur oldukları iddiasında bulunan kişilerce yapılan bireysel başvuruları da inceleme yetkisi mevcuttur.[556]

---

[552] Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, 4.B., Seçkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 200.

[553] Kalabalık, ss. 81,83.

[554] https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararas-sozlesme/(E.T.:14.09.2022).

[555] Kalabalık, s. 86.

[556] Kalabalık, s. 87.

BM tarafından kabul edilen bir diğer uluslararası sözleşme ise; 21 Aralık 1965 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Sözleşmesi'dir. Sözleşmeye taraf devletler, ırk, renk ya da ulusal/etnik kökene göre bir ayrımcılık yapmaksızın herkese eşit davranmayı kabul etmişlerdir. Ayrıca taraf devletler, bu şekilde bir ayırımcılık yapmaları halinde tazminat başta olmak üzere her türlü telafiyi sağlamakla yükümlü hale gelmiştir.[557] Devletimiz, anılan sözleşmeyi imzalamamış olup, bu nedenle herhangi bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır.[558]

3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren bir diğer BM Sözleşmesi de Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'dir. Türkiye tarafından bahse konu sözleşme 1985 yılında imzalanmış olup, 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[559]Sözleşme kapsamında uygulamaları izlemek ve BM'nin diğer birimleri ile ortak çalışmalar yapmak amacıyla, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi kurulmuştur. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine ilişkin ihtiyari protokol ile bireylerin, bireylerin oluşturduğu grupların sözleşmede yer alan haklardan herhangi birisinin ihlali nedeniyle mağdur olunduğu iddiasıyla bireysel başvuru da bulunma imkanı mevcuttur.[560]

26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren İşkence ve Diğer zalimane İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Sözleşme ise, bir diğer BM Sözleşmesidir. Sözleşmenin ikinci bölümünde İşkenceye Karşı Komite adlı organın kurulması öngörülmüştür.[561] T.C. devleti tarafından mezkur sözleşme, 1988 yılında imzalanarak onaylanmıştır.[562]

---

[557] Kalabalık, ss. 91,92.

[558] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *İnsan Hakları Hukuku*, 2.B, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 97.

[559] Fendoğlu, *İnsan Hakları Hukuku*, 2020, s. 98.

[560] Kalabalık, ss. 93,94.

[561] Kalabalık, ss. 109,110.

[562] Fendoğlu, *İnsan Hakları Hukuku*, 2020, s. 100.

Diğer taraftan BM bünyesinde Ekonomik ve Sosyal Konseye bağlı olarak 1946 yılında kurulan, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu insan hakları alanında uluslararası standart oluşturulmasında etkili olmuştur. Ancak 15 Mart 2006 tarihli ve 60/251 sayılı BMGK kararı ile İnsan Hakları komisyonu yerine geçmek üzere BMGK'ya bağlı olarak İnsan Hakları Konseyi kurulmuştur.[563]

BMGK'ya göre, insani güvenliğin, insan haklarının ve demokrasinin devletler tarafından güvence altına alınmadığı durumlar, barışa karşı tehdit olarak kabul edilmektedir. [564] Bu kapsamda temel hak ile özgürlüklerin BMİHEB'deki düzenlenmelerine yer vermek gerekmektedir.10 Aralık 1948 tarihinde, BMGK'ca kabul edilen, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini[565] Türkiye 6 Nisan 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kabul etmiştir.

Klasik hak ve özgürlüklerle sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerin bir bütünü olarak ifade edilen beyanname insan haklarının bütünlüğünü yansıtmaktadır. Evrensel Beyanname, hukuksal açıdan bağlayıcı nitelik taşımamakta ve hukuki bir yaptırımı bulunmamaktadır. Buna ek olarak, beyannameyi medeni uluslarca kabul edilen hukukun genel ilkeleri şeklinde görmek, hukuksal yönden dolaylı bir bağlayıcı etki sağlama özelliğini taşımaktadır. Yargısal uygulaması olmayan beyannameden hareketle temel hak ile özgürlüklerin düzenlendiği anayasalar oluşturulmuştur. Beyannamenin asıl amacı, başkalarının hak ile özgürlüklerinin yeteri kadar tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanmasıdır. Ayrıca son derece dar tutulan beyannamede yer alan hak ve özgürlükleri sınırlama olanağı demokratik bir toplumun standartlarına uygun olmak zorundadır. [566]

---

[563] Kalabalık, s. 226.

[564] Özdemir, Ali Murat, *Güç, Buyruk, Düzen*, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 43.

[565] https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf (E.T.:15.05.2021).

[566] Sağlam, Fazıl, *"İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme"*, ss. 1238, 1251, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 25, S:2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, 2019, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/902746 (E.T.:15.05.2021).

Diğer taraftan bir başka önemli metin olarak AİHS ve Ek Protokollerini de incelemek gerekmektedir. Avrupa Konseyi çatısı altında Roma'da toplanan taraflarca 4 Kasım 1950 tarihinde BMİHEB temelinden hareketle İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi kabul edilmiştir. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi olarak kabul edilen düzenleme, AİHS olarak adlandırılmıştır. Türkiye ise sözleşmeyi, 20 Mart 1952 tarihinde imzalamış olup, 10 Mart 1954 tarihli ilgili anlaşmanın uygun bulunmasına dair kanunla onaylamıştır. Bölgesel nitelikli uluslararası bir hukuk metni olan AİHS'ye eklenen protokoller ile Sözleşme kapsamında koruma altına alınan hak ve özgürlükler genişletilmiştir.

AİHS'de [567] öncelikle, yaşama hakkı güvence altına alınmıştır. Sözleşmenin ilk bölümünde, Haklar ve Hürriyetler başlığı altında düzenlenen ve güvenceye alınan hak ve özgürlükler ile hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması yasağı düzenlenmiştir.

AİHS ile getirilen koruma mekanizması, Sözleşme'nin bölgesel nitelikli olması ve aynı toplumsal değerleri paylaşan çoğulcu demokrasi anlayışına sahip devletlerden oluşması nedeniyle BM çerçevesinde kabul edilen diğer uluslararası sözleşmelerden daha gelişmiş ve etkin özelliğe sahiptir. Bu Sözleşme ile imzalayan üye devletlere bir takım yükümlülükler getirilmiş ve ayrıca bireyin uluslararası hukuktan doğan bazı hakları da kabul edilmiştir. Sözleşme'nin taraf devletleri, Sözleşme'deki hak ve özgürlükleri tüm kişilere tanımakla kalmamış ayrıca ulusal hukuk düzenlerinde de Sözleşme'ye aykırı hukuk kuralları koymamayı ve var olan bu nitelikteki kuralları da Sözleşme ile uyumlu hale getirmeyi kabul etmişlerdir. Sözleşme'de sadece, klasik haklar olarak ifade edilen kişi haklarıyla siyasal haklara yer verilmiş olup, sosyal ve ekonomik haklara düzenlenmemiştir. Sözleşme'de, hak ve özgürlükler somut olarak tanımlanmış ve sınırları çizilmiştir. Diğer bir ifadeyle Sözleşme ve ek protokoller, tüm hak ve özgürlükleri güvence altına almamakta olup, sözleşme ve protokollerde yer alan hak ve özgürlükler ile sınırlı olmak kaydıyla güvence sağlanmıştır.[568]

---

[567] https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf. (E.T.:16.05.2021).

[568] Surlu, Aydan Ömür; "*İnsan Haklarının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Yargıtay İçtihatlarına Yansıması",* ss. 159-161, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 87, 2010, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-87-608 (E.T.:16.05.2021).

AİHS metninde, imzalandığı 1950 yılı itibarıyla korunması gereken hak ve özgürlüklere yer verilmiştir. Zaman içerisinde toplumsal yaşamda meydana gelen değişme ve gelişmeyle doğru orantılı olacak şekilde hak ve özgürlükler konusunda öncelik ve önem algısında meydana gelen değişim kapsamında, Sözleşmede bulunmayan hak ile özgürlüklerin de koruma altına alınabilmesi zorunluluğu hasıl olmuştur. Bu nedenle AİHS'ye ek protokoller yoluyla ilaveler yapılmıştır. Söz konusu ek protokollerin bir bölümü ile güvenceye alınan hak ile özgürlüklere ilişkin değişiklikler yapılmış, bir bölümü ile ilave hak ile özgürlükler koruma kapsamına alınmış, bir bölümü ile de doğrudan hak ve özgürlüklere ilişkin olmayan hükümler getirilmiştir.[569]

AİHS'nin hak ve özgürlükler listesi, süreç içerisinde kabul edilen protokollerle genişletilmektedir. Ancak bahse konu protokoller, onaylayan devletler açısından bağlayıcılık taşımaktadır. Kabul edilen on bir protokolden 1, 4, 6, ve 7 numaralı protokoller, Sözleşme ile tanınan hakların kapsamını genişletmiştir.[570]

3.2.3.6. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Adil Yargılanma Hakkının Önemi

Temel bir insan hakkı olan adil yargılanma hakkı, AİHS'te detaylı şekilde düzenlenmiştir. Anılan altıncı madde, hukuk devleti ilkesi kapsamında, sözleşmeci devletlerin adli mekanizması ve yargılama usulüne ilişkin bir hak olarak düzenlenmiştir. AİHM'nin en fazla ihlal iddiası ile kendisine başvuru yapılan anılan maddeye ilişkin vermiş olduğu kararlar incelendiğinde, maddeyi geniş şekilde yorumladığı görülmektedir. AİHM, medeni haklara ilişkin davalar ile ceza davaları haricinde de, idari yargı ile ilgili kararlar vermiştir. Yargılama süresince ileri sürülen tüm hak ve özgürlüklere ilişkin olarak koruma sağlayan altıncı madde düzenlemesi AİHS'nin on üçüncü maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkını da kapsamaktadır.[571]

---

[569] Ural, ss. 30,31.

[570] Surlu, s. 161.

[571] Akdoğan, 2022, ss. 53,54.

Bu kapsamda AİHM tarafından 25 Ocak 2022 tarihinde yayınlanan, 31 Aralık 2021 tarihi itibarıyla ülkelerin derdest başvuru sayılarını içeren resmi istatistikler dikkat çekici görülmüştür. Buna göre, 2021 yılı içerisinde, Türkiye aleyhine toplam dokuz bin beş yüz kır sekiz başvuru yapılmış anılan başvurulardan altı bin iki yüz yirmi bir adedi karara bağlanmış olup, sadece yetmiş altı ihlal kararı verilmiştir. Verilen yetmiş altı ihlal kararının dağılımı ise, iki yaşam hakkı, dört kötü muamele yasağı, bir uzun yargılama süresi, üç Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü hakkına ilişkin olup, on Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'de düzenlenen mülkiyet hakkının ihlali şeklindedir. Türkiye hakkında verilen yetmiş altı ihlal kararının, otuz altı adedi AİHM'nin yerleşik içtihatlarına konu olması sebebiyle üç hakimli Komite tarafından verilmiştir. On üç adet ihlal kararında başvuru konusu olayların 2002 yılı ve öncesinde olduğu, otuz dört başvuruya konu olayın ise 2003 - 2011 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin yıllara göre, AİHS altıncı maddesinin ihlaline ilişkin istatistiğine baktığımızda, yargılamanın uzunluğuna ilişkin ihlal kararı sayısı 2019 yılında dört iken, 2020 ve 2021 yıllarında bire düşmüştür. Ayrıca 2021 yılında, altıncı madde kapsamında yargı kararlarının uygulanmamasına ilişkin olarak ihlal kararı verilmemiştir.[572]

3.2.3.7. Adil Yargılanma Hakkının Sınırlandırılması

3.2.3.7.1. İnsan Haklarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki Genel Sınırlama Rejimi

AİHS'de, hak ve özgürlüklere yönelik belirlenen özel sınırlama nedenleri madde metinlerinde öngörülmüştür. Sözleşmenin on beşinci maddesinde, savaş ya da ulusun varlığına yönelik risk oluşturan tehlike durumunda, sözleşme tarafları, durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan kaynaklı başka yükümlülüklere ters düşmemek şartıyla, anılan Sözleşme'ye aykırı tedbirler alabilecektir. AİHS'nin sert çekirdek haklar olarak belirttiği durumlarda anılan hakların herhangi bir sınırlamaya tabi tutulamayacağı, bu hükmün, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında ikinci maddeye, üçüncü ve dördüncü madde birinci fıkrası ile yedinci

[572]Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2021 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu, https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10 (E.T.:15.09.2022).

maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermeyeceği düzenlenmiştir. Bahse konu maddeye göre, sert çekirdek haklar olan; yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırılma yasağı ile kanunsuz ceza olmaz ilkesine ilişkin olarak savaş gibi olağanüstü durumlarda bile sınırlama yapılamayacağı ve aykırı tedbirler alınamayacağı açıkça düzenlenmiştir.

AİHM, oluşturduğu içtihatlarla, sınırlamanın yasayla düzenlenmesi gerektiğini, meşru bir amaca yönelik olmasını ve demokratik bir toplum için gerekli olmasını uyguladığı üç ölçüt olarak belirlemiştir.[573]

Bireylerin her ne olursa olsun sadece insan olmaları sebebiyle, onurlu bir hayat sürmeleri için gerekli haklar olarak kabul edilen insan haklarının, temel hak olma, evrensellik, açıkça tanımlanabilir olma şeklindeki şartları yanında, yetki, talep, tanınma, saygı gösterilme şeklinde de unsurlarından söz edilebilir.[574]

Hak ve özgürlüklerin kullanılması, korunması ile yapılacak müdahalenin sınırlarının hukuk kuralları ile çizilmesi gerekliliği hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda, hak ve özgürlüklerin sınırlarını belirleyecek düzenlemeler hukuk metinleri ile getirilmiştir.

İnsan haklarının korunması temel hukuki metinlerde yapılan düzenlemelerle çizilen temel hukuki çerçeve kapsamında hareket edilmesi amacını taşımaktadır. Ancak hak ve özgürlüklerin korunması ve kullanılması amacıyla öncelikle genel nitelikli ilke ve kurallar belirlenmeli, akabinde ise her hukuk devletine göre değişen öznel nitelikli ilke ve kurallar devreye girmelidir.

Bu kapsamda genel sınırlama nedenleri ile kamuya müdahale etme imkanı tanıyan bir sınır çizilmesi hedeflenmiştir. Hak ve özgürlükleri koruma altına alan Anayasa ve

---

[573] Fendoğlu, "*2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.)",* 2002, s. 136.

[574] Kalabalık, ss. 25,28,29.

AİHS'de de hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına yönelik temel ilkeler ifade edilmiştir.[575]

3.2.3.7.2. İnsan Haklarının 1982 Anayasasındaki Genel Sınırlama Rejimi

Bu noktada, 1982 Anayasası'nda hak ve özgürlüklerin genel sınırlama rejimini incelemek gerekmektedir. 1982 Anayasası; katı, meseleci, demokrasiye geçiş dönemi öngören, olağanüstü hal teknikleri ile yazılmış, siyasal iktidarı sınırlamayan, otoriteyi güçlendirmeyi amaçlayan bir Anayasa'dır. 1982 Anayasası ile verilen özgürlükler daha sonra geri alındığından 'Ancak Anayasası' olarak da isimlendirilmiştir. Anayasa yapılırken AİHS'nin on yedinci maddesinden kısmen yararlanılarak, yalnızca bireylerin özgürlüğü kötüye kullanmaları yasaklanmış, AİHM'nin bazı kararlarında ilke olarak belirttiği, sınırlamanın meşru amaçla orantılı olması hususuna uyulmamış, eylemler değil düşünce yasaklanmıştır. 1982 Anayasası'na göre esas olan insan haklarının sınırlı olmasıdır. Anayasa yasa koyucuya geniş ölçüde sınırlama yetkisi tanımıştır.[576]

Hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin 1982 Anayasası'nın on üçüncü maddesinin ilk hali, sınırlamanın yasaya dayanması gerektiği, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması, genel sınırlama sebeplerine ya da anayasanın ilgili maddesinde öngörülen özel sebeplere dayanması gerektiği, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaması ve öngörülen amaç dışında kullanılmaması şeklinde düzenlenen şartları ihtiva etmektedir.[577]

On üçüncü maddenin 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasanın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'la değiştirilmiş hali ise,

---

[575] Ural, s. 55.

[576] Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 2022, ss. 273- 282.

[577] Gözler, Kemal, "*Anayasa Değişikliğinin Temel hak ile Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme",* Ankara Barosu Dergisi, Y.59, S. 4, 2001, s. 54,https://www.anayasa.gen.tr/madde13.htm; https://ankarabarosu.org.tr/siteler/2012yayin/dergi/ankara-barosu-dergisi.html (ET.: 13.05.2021)

temel hak ile hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın sadece Anayasanın ilgili maddelerinde ifade edilen nedenlere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği, ayrıca anılan sınırlamaların, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı şeklinde hüküm altına almıştır.

Bu kapsamda, Anayasanın on üçüncü maddesinde yer alan temel hak ile hürriyetlerin sınırlanması koşulları şu şekilde özetlenebilir:

1) Temel hak ile hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın sınırlanabilir. Hak ve özgürlüğün özüne dokunulması, hak ve özgürlüğü ortadan kaldıran müdahaleler yoluyla olmaktadır.

Öze dokunma yasağı, her temel hak için mutlak nitelikte asgari bir alan güvencesi sağlayarak bu öz alanda sınırlama yapılamaz. 1961 Anayasası'nda bulunan öze dokunma yasağı 1982 Anayasası'nın ilk halinde bulunmamaktaydı.[578] On üçüncü maddede yapılan söz konusu değişiklik ile genel sınırlama nedenleri kaldırılarak sınırlamanın sınırına öze dokunmama kıstası eklenmek suretiyle temel hakların güvence altına alınması bakımından 1961 Anayasası'nın önüne geçilmiştir.[579]

2) Temel hak ile hürriyetler, yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabilir. Söz konusu değişiklik ile kaldırılan genel sınırlama nedenlerinin yerini milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlakın korunması ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması şeklinde yeni sınırlama sebepleri almıştır.[580] Dolayısıyla hak ile özgürlükler özel

[578] Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 2022, s. 282.

[579] Arslan, Zühtü, "*Temel hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler"*, ss. 140,141, Anayasa Yargısı,C.19, 2002, https://anayasa.gov.tr/media/4640/arslan.pdf (E.T.:13.06.2021).

[580] Fendoğlu, *2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.)*, 2002, s. 118.

sınırlandırma nedenleri haricinde herhangi bir sebeple sınırlandırılamaz. Bu tür sınırlama sebepleri literatürde özel sınırlama sebepleri olarak ifade edilmektedir.[581]

3) Temel hak ile hürriyetler ancak kanunla sınırlanabilir.1982 Anayasası'nda yer alan hak ile özgürlükler, kanun dışında herhangi bir düzenleme (kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik ya da diğer idari işlem vb.)ile sınırlanamaz. AYM bir kararında, yasama organı tarafından yapılmayan, ancak genel, soyut, objektif nitelikteki düzenleyici işlemleri, kanun kapsamında kabul ederek, kanun kavramını geniş olarak yorumlamıştır.[582]

4) Temel hak ile hürriyetlere getirilecek sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı olamaz. Burada anlaşılması gereken hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik olan Anayasa anlayışına aykırı bir düzenleme getirilemeyeceğidir.

5) Temel hak ile hürriyetlere getirilecek sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz.1982 Anayasası ile hakkın özü kavramı yerini demokratik toplum düzeninin gerekleri kriterine bırakmıştır.[583] Gerekçede, "*Getirilen bu kıstas, 1961 Anayasası'nın kabul ettiği öze dokunmama kıstasından daha belirgin, uygulanması daha kolay olan bir kıstastır. Esasen uluslararası sözleşme ve bildiriler de bu kıstası kabul etmişlerdir."* ifadesine yer verilmiştir. Demokratik toplum düzeninin gerekleri kıstası; belirginlik, kolay uygulanırlık ve uluslararası sözleşmelere/bildirilere uygunluk olarak üç nedenle kabul edilmiştir.[584]Temel hak ile hürriyetlere kısıtlama getiren düzenlemede demokratik bir toplumda olamayacak nitelikteki durumlar bulunamaz.

---

[581] Gözler, 2001, s. 57.

[582] Fendoğlu, "*2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.)",* 2002, s. 127.

[583] Dikmen Caniklioğlu, Meltem, "*Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız*", s. 491, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/M.-Caniklioglu4.pdf (E.T.:13.06.2021).

[584] Fendoğlu, "*2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.)",* 2002, ss. 127,128.

1982 Anayasası döneminde AYM klasik demokrasi tanımını da yaptığı demokratik toplum düzeni konusunda verdiği bir kararında;

> "…*Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da, aynı rejimin ögelerindendir. Bu anlayış içinde... özgürlükler, ancak istisnai olarak ve demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilir. Demokratik hukuk devletinde güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının bu rejime özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırmaması gerekmektedir".*[585]

6) Temel hak ile hürriyetlere getirilecek sınırlamalar laik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olamaz. Genel olarak hak ve özgürlükleri sınırlayan düzenlemeler laiklik ilkesi ile uyumlu olmalıdır.

7) Temel hak ile hürriyetlere getirilecek sınırlamalar ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. Temel hak ile hürriyetlerin sınırlandırılmasının bir sınırı olarak getirilen ölçülülük ilkesi, AİHS'de öngörülmüş olup, ayrıca Anayasamızın on beşinci maddesinde de yer almış ve olağanüstü hallerde temel hak ile hürriyetlerin durdurulması amacıyla düzenlenmiştir. [586]

1982 Anayasası'nın on beşinci maddesinde temel hak ile hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması şeklinde istisnai bir düzenleme yapılmıştır. Mezkur maddeye göre, hak ile hürriyetlerin kullanılmasının, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek şartıyla, durumun gerektirdiği ölçüde kısmen veya tamamen

---

[585] Gören, Zafer, "*Temel Hakların Sınırlanması- Sınırlamanın Sınırları"*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y:6 S: 12 Güz 2007/2 s. 55, http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/356/M00187.pdf?sequence=1&isAllowed=y (E.T.:13/06/2021); Anayasa Hukuku, Temel hak ile Özgülükler, https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/anayasa_hukuku/10/index.html (E.T.:13.06.2021).

[586]Gözler, 2001, ss. 60-61.

durdurulabileceği veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabileceği düzenlenmiştir.

On beşinci maddede düzenlene bu hüküm, 1982 Anayasası'nın on üçüncü maddesiyle getirilmiş güvenceleri devre dışı bırakan bir hükümdür. AYM ise on üçüncü maddeyle ilgili olarak; 2002 yılından bu yana özel sınırlama sebebi ve sınırlama kaydı öngörülmeyen temel haklarla ilgili farklı kararlar vermiştir. Yüksek Mahkeme 2010 yılına kadar, sadece özel sınırlama sebebi bulunmamasını iptal nedeni olarak gördüğü kararlara imza attığı gibi, anayasal hükümlere dayanılarak özel sınırlama sebebi öngörülmeyen hakların sınırlanabileceğine ilişkin kararlar da vermiştir. AYM'nin, 2010 yılındaki Anayasa değişikliğinden itibaren özgürlüklerin kendi doğasından kaynaklanan nesnel sınırları olduğunu kabul ederek verdiği bazı kararları da mevcuttur.[587]

3.2.3.7.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1982 Anayasası Açısından Adil Yargılanma Hakkının Sınırlandırılması

Adil yargılanma hakkı ihlali, AİHM önüne en fazla götürülen başvuru olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, anılan hak, AİHS ile tanınan diğer hak ve özgürlüklerden farklı olmayan, aynı sınırlama rejimine tabi olan bir haktır.

Yukarıda açıklanan AİHS on beşinci maddesi dışında, on yedinci maddesinde; Sözleşme'deki hiçbir hükmün, bir devlete, topluluğa ya da kişiye AİHS'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi yahut bunların Sözleşme'de öngörüldüğü halinden daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını sağlayacak şekilde bir etkinlik, girişim ya da eylemde bulunma hakkı vermeyeceği, on sekizinci maddede ise, Sözleşme düzenlemeleri ile izin verilen kısıtlamaların, belirlenen amaç dışında uygulanamayacağı, düzenlenmiştir. Bahse konu bu düzenlemeler, yükümlülüklerin askıya alınması konusuyla doğrudan ilgilidir.[588] AİHS ile getirilen bu sınırlamaların amacı özgürlüğü sağlamak olduğundan

[587] Dündar Sezer, Tijen, "*1982 Anayasasına Göre Özel Sınırlama Sebebi Bulunmayan Temel hak ile Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu ve Anayasa Mahkemesi Kararları*", Anayasa Hukuku Dergisi, C. 3, S. 5, 2014, ss. 407, 408, http://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/D%C3%BCndar-Sezer-AYHD-5.pdf (E.T.:13.06.2021).

[588] https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (E.T.:09.07.2021).

sınırlamaların da sınırları ifade edilmiştir. Buna göre, açık ve mevcut bir tehlikenin varlığı halinde yasal ve demokratik bir toplum için gerekli sınırlamalar yapılmalıdır. Burada asıl olan özgürlük, istisna olan ise sınırlamadır.[589]

Türk hukukundaki hak ile özgürlüklere ilişkin sınırlamalar, AİHS ile benzerlikler taşımaktadır. Bu kapsamda 1982 Anayasası'nın, on üçüncü maddesi yukarıda detayları ile incelenmiştir.

3.2.3.8. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1982 Anayasası Açısından Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

AİHS altıncı maddesi ile adil yargılanma hakkının medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyuşmazlıklar ve cezai alanda bireyin kendisine yöneltilen suçlamalarla sınırlandırıldığı da ifade edilmiştir. Madde metninden idari davalar ile disiplin ve anayasa hukukuna ilişkin ihlal iddialarına yönelik adil yargılanmanın talep edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, otonom kavramlar doktrini olarak ifade edilen ve Komisyon ile Divan tarafından benimsenen yorum şekline göre, madde metninde yer alan medeni hak ve suç isnadı deyimlerinin geniş biçimde yorumlandığı görülmektedir. Buna göre, şekli olarak kamu hukuku kapsamında bulunan çok sayıda ihlal iddiası, özü itibarıyla medeni haklara ilişkin uyuşmazlık kabul edilerek adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmiştir.[590]

AİHM'ye göre, mahkemeye başvuru hakkı, kesinlik ilkesi, silahların eşitliği, gerekçeli karar ve delillere ilişkin bazı ilke ve haklar maddede açıkça yazılmamasına rağmen zımni unsurlar olarak ifade edilmektedir.[591]

---

[589] Fendoğlu, *İnsan Hakları Hukuku*, 2020, s. 80.

[590] Gölcüklü,1994, s. 200.

[591] İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı*, AYM'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, MRK Baskı, Ankara, 2018, s. 3.

AİHS altıncı maddesinde yargılama güvenceleri arasında özel hukuk ile ceza hukuku yargılamalarında verilen kararın makul sürede verilmesi büyük önem arz etmektedir. Madde ile getirilen bu güvence AİHM'nin nihai karar uygulamasında belirleyici rol oynamaktadır.[592]

Yargılamanın makul bir süre içinde tamamlanması alt ilkesi adil yargılama hakkının koşulları arasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle ceza yargılamalarında sanığın uzun müddet boyunca belirsizlik içerisinde kalmamasını teminen yargılama sürecinin sürüncemede kalmaması hedeflenmektedir. AİHM, davanın makul bir süre içinde sonuçlandırılıp sonuçlandırılmadığını, her davanın özellikleri çerçevesinde değerlendirdiğinden, makul süreye ilişkin belirlenen mutlak bir süre bulunmamaktadır.[593]

Türk hukukunda ise, makul sürede yargılanma ibaresi Anayasa'da açıkça yer almamaktadır. Bununla birlikte, otuz altıncı maddenin birinci fıkrasında hüküm altına alınan adil yargılanma hakkı ile yüz kırk birinci maddenin dördüncü fıkrasında yer verilen, davaların az giderle ve olabildiğince hızlı sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğu yönündeki düzenlemeler dolaylı olarak makul sürenin olması gerektiğini ifade etmektedir.

AİHS altıncı maddesi ilk fıkrasında açık şekilde yer verilen yargılamanın aleni şekilde yapılması yani yargılamanın aleniliği prensibi ile amaçlanan adil bir yargılamanın sağlanması, gizli yargılamalardan korunmak ve mahkeme kararlarına olan güveni sağlamaktır. Duruşmanın zamanı ve yerinin açık olarak herkes tarafından öğrenilebilmesi ve duruşmaya kolayca ulaşılabilmesi halinde aleniliğin sağlanmış olduğu ifade edilmektedir.[594]

---

[592] Pache, Eckhard, "*Adil Bir Yargılanmaya İlişkin Avrupa Temel Hakkı*", Çev. Yener Ünver, *Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, Ed. Kayıhan İçel, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 74.

[593] İnceoğlu, 2018, s. 266.

[594] Ladewıg, Hans Meyer, *"Adil Yargılanma Hakkı-II",*Çev. Hakan Hakeri, *Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, Ed. Kayıhan İçel, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 87.

Aleniyet ilkesi ile hakimlerin tarafsızlıklarının sağlanması, keyfi davranmalarının önüne geçilmesi, toplumda genel hukuk bilincinin oluşturulması, yargı sisteminde kontrolün sağlanması, yargının kamu gücü tarafından denetlenmesi amaçlanmaktadır.[595]

Diğer taraftan, en eski yargılama ilkelerinden olan hukuki dinlenilme hakkı, insan onuru ve eşitlik ilkesi temeline dayanan adil yargılanma hakkı içerisinde yerini alan bir hak olarak ifade edilir. Bahse konu hak, bilgilenme, açıklama ve dikkate alınma olmak üzere üç temel unsura sahiptir. Bu itibarla, sadece sözlü olarak dinlenilme değil, kişinin yargılamaya katılması, yargılama hakkında bilgi sahibi olması, yargılama sırasında iddia ve savunmasını ortaya koyarak yargı merciin anılan iddia ve savunmalar kapsamında karar verebilmesini sağlayan bir hak niteliğin taşımaktadır. Anılan hak bir diğer ifadeyle, savunma hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır.[596] Dar ve geniş anlamları bulunan savunma hakkı ile kişinin kendisine yöneltilen iddialara karşı suçsuzluğunu ileri sürebilme imkanı doğmaktadır. Bu kapsamda dar anlamlı savunma hakkı; isnada karşılık verme hakkı, geniş anlamda savunma hakkı ile; kişinin her türlü itirazda bulunabilmesi, sorular sorması, işlemlerin tümünde hazır bulunması ve katılması, dilekçe vermesi açıklamalarda bulunması gibi hususlar, kastedilmektedir.[597]

Mahkemelerin kararlarının gerekçeli verilmesi yükümlülüğü, bir diğer adil yargılanma hakkı kapsamındaki unsurdur. Sözleşmenin altıncı maddesinde gerekçeli karar verme ilkesi açıkça yer almamasına rağmen, AİHM tarafından yapılan yargılamalarda esas alınmaktadır. Gerekçeli karar hakkı, mahkemelere olan güvenin sağlanması bakımından kamunun menfaatiyle doğrudan alakalıdır. Aynı zamanda anılan hak, kanun yoluna başvurma hakkının kullanılabilmesi bakımından davanın taraflarının menfaati ile bağlantılıdır. Ayrıca, temyiz başvurusu yapıldığı sırada ilk derece mahkemesinin

---

[595] Demircioğlu, Yaşar, *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 53.

[596] Özekes,Muhammet, *"Medeni Usul Hakkında Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Hakkın Bazı Güncel Sorunları*", *Adil Yargılanma Hakkı*, Ed. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 266.

[597] Çetin, Beytullah, *Savunma Hakkının Kısıtlanması*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018, s. 45.

gerekçesinin bilinmemesi altıncı maddenin birinci fıkrası bakımından başvuruda bulunan kişinin adil yargılanma hakkının ihlal edildiği olarak kabul edilmektedir.[598]

Silahların eşitliği ilkesi, adil yargılanma hakkının bir diğer alt unsurudur. Anılan ilke, taraflar arasında yargılama esnasında hakkaniyete uygun bir dengenin sağlanmasını hedeflemektedir. [599] Ayrıca AYM kararlarında da dikkatle değerlendirildiği görülmektedir.[600] Anılan ilke AİHM'ye göre, karşıt özel çıkarları içeren davalarda, her bir dava tarafına, kendisini dava açısından büyük ölçüde olumsuz bir duruma düşürmeyecek şartlar ve deliller kapsamında, davasını sunabilmesi amacıyla uygun bir imkan verilmesi gerektiği, şeklinde değerlendirilmektedir.[601]

Adil yargılanma hakkının bir başka alt unsuru ise, yasak delilin yargılamada kullanılması ilkesidir. AİHS altıncı maddede, hukuka aykırı şekilde elde edilen delillerin, devam eden yargılamada kullanılamayacağına yönelik özel bir kural yer almamaktadır. Ancak, hukuka aykırı şekilde elde edilen bir delilin davada kullanılması halinde, yapılan yargılamanın tamamı hakkaniyete aykırı bir yargılama halini alabilecektir. Bununla birlikte, AİHM tarafından, bu durumun istisnası olarak ajan provokatörlük[602] kapsamında elde edilen delillerin yargılamada kullanılmasının, anılan hakka aykırı olmayacağı yönünde kararlar verilmektedir.[603]

1982 Anayasası'nın otuz sekizinci maddesinde de kanuna aykırı şekilde elde edilen yasak delillerin kabul edilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

---

[598] İnceoğlu, 2018, s. 192.

[599] İnceoğlu, 2013, s. 239.

[600] Bkz. AYM örnek kararlar; Gökhan Büyükkahraman, B.No:2019/17415,K.T.02.02.2022,; Mehmet Kaya, B.No:2019/36493, K.T.18.01.2022;, Ali Tulumcu, B.No: 2017/18458,K.T.10.02.2021.

[601] Dombo Beheer B.V.v. Netherlands, B.N. 14448/88, https://hudoc.echr.coe.int/eng(E.T.:23.04.2022).

[602] Bkz. 5271 saylı Ceza Muhakemesi Kanunu Gizli soruşturmacı görevlendirilmesi (md.139.)

[603] İnceoğlu, 2018, ss. 173,175.

3.2.4. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı

Adli soruşturma ve kovuşturma sürecinde ya da idari bir soruşturmada, nihai kararın esasını etkileyecek her türlü usul kuralının ihlali diğer bir deyişle verilen mahkeme kararının esasını etkileyecek nitelikte usuli açıdan eksikliklerin bulunması adil yargılanma hakkının ihlali olarak ifade edilebilir. Bu itibarla, adil yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla AYM'ye yapılan başvurularda, verilen bir kararın yerindeliğini, hakkaniyete uygunluğu şeklinde bir denetim yapılmamaktadır.[604]

Anayasa'da adil yargılanma hakkının kapsamı detaylı olarak düzenlenmemiştir. Ayrıca AYM tarafından, en çok başvuru konusu yapılan anılan hakkın kapsam ve içeriği AİHM içtihatları doğrultusunda yorumlanmak suretiyle kararlar verilmektedir.[605]

AYM kararları incelendiğinde, pek çok kararda, adil yargılanma hakkı kapsamında, dava sonucunda verilen kararın değil, yapılan yargılama sürecinin ve usulünün adil olup olmadığının denetlendiği görülmektedir. Bu nedenle, başvurucu tarafından, yürütülen yargılamada haklarına saygı gösterilmediği, delillere dair bilgisi bulunmadığı, bu nedenle itiraz edemediği, ileri sürdüğü iddiaların da dikkate alınmadığı ve kararın gerekçesiz olduğu gibi mahkeme kararının şekillenmesinde etkili olan unsurlara yönelik adil yargılanmaya ilişkin hak ihlali iddialarında bulunulması halinde, eksiklik, ihmal, keyfilik oluştuğuna dair bilgiler/belgeler dosyaya sunulmalıdır.[606]

3.2.4.1. AYM Kararları Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Temel Unsurları

---

[604] Keskinsoy, 2021, s. 57.

[605] Göztepe, Ece/Alpbaz, Mustafa Mert, *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 119-120.

[606] Keskinsoy, 2021, ss. 57,58; Bkz. AYM Örnek kararlar; Hilmi Kahya, B. No: 2018/7543, K.T.18.05.2021; Trakya Kalıp ve Plastik Kapak İmalatı Sanayi ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2017/30526, K.T.18.11.2020; İbrahim Tokurcal, B. No: 2014/14261, K.T.06.12.2017.

Anayasanın otuz altıncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı bireysel başvuru müessesinin dayanağı olan madde olmakla birlikte, AİHS ile AİHM kararları neticesi ortaya çıkan anılan hakkın alt ilkeleri otuz altıncı madde kapsamına dahildir. Bu bağlamda aşağıda inceleyeceğimiz, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma, mahkemeye erişim, aleni olarak yargılanma, makul sürede yargılanma, hakkaniyete uygun yargılanma, savunma hakkı, kararların gerekçeli olması, yargılamada masumiyet karinesinin korunması, hukuki güvenlik ilkesine uygun şekilde yargılanma gibi ilkeler adil yargılanma hakkının zımni ögeleridir. Ancak bu alt ilkelerden örneğin masumiyet karinesi gibi bir kısmı Anayasa'nın farklı maddelerinde ayrıca yer almaktadır. Diğer taraftan, anılan alt ilkelerin tamamı temel hak ve ödevler bölümünde düzenlenmemiştir. Örnek olarak, aleni yargılanma hakkı, davaların mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılması Anayasa'nın yüz kırk birinci maddesinde, mahkemelerin bağımsızlığı yüz otuz sekizinci maddesinde düzenlenmiştir.[607]

Adil yargılanma hakkı yargılamanın bütün aşamalarını kapsar. Bu itibarla, kolluk aşaması dahil olmak üzere, soruşturma ve kovuşturma aşamalarının tüm evrelerinde adil yargılanma hakkına ilişkin ilkeler geçerlidir. Kişinin karşı karşıya kaldığı her tür suç isnadı halinde yani kişiye suçlu olduğu izlenimi veren tüm işlemlerde uygulanması gerekir.[608]

Bu ilkelerden bir tanesinin yokluğu halinde adil bir yargılamadan söz edilemeyecektir.[609] Bu itibarla, kapsamı çok geniş olan bahse konu ilkelerden ağırlıklı olarak ileri sürülen belli başlı olanlarına dair AYM kararlarını [610] incelemeye çalışacağız.

---

[607] İnceoğlu, 2018, s. 14,15.

[608] İpek, Ali İhsan, *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 2,3.

[609] Cinmen/Dindar, 2015, ss. 249,250.

[610] Keskinsoy, 2021, ss. 58-60.

3.2.4.1.1. Yasayla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı

Yasama ve yürütme erkinden bağımsız olarak, önceden belirlenen usulle, hukuki uyuşmazlıkların çözümlendiği yer mahkeme olarak ifade edilmektedir. Bir başvuru incelenirken, başvuruya konu kararı veren merciin mahkeme olup olmadığı öncelikli olarak dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda bağlayıcı karar verebilme yetkisi, kararlarının yargısal olmayan bir makam tarafından değiştirilememesi ve devamlı olarak uyuşmazlıkları çözmesi AİHM'e göre mahkemenin unsurları olarak sıralanmaktadır. [611]

Yargı görevi yasayla kurulan, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu üç koşulun bir arada olması gerekmektedir. Aksi durumda bahse konu koşullardan birinin eksik olması, adil yargılanma hakkını zedelemektedir.[612]

Yargılama yapan yargı yerinin bağımsızlığı, üyelerinin atanma şekli ile görev süreleri, teminatların varlığı ve bağımsızlığa ilişkin izlenimin varlığı ile tespit edilebilir. Tarafsızlık ise, somut davanın şartlarında, hiçbir şüpheye mahal verilmeksizin yargıca yeterince güvence sağlanması ile ölçülür.[613]

3.2.4.1.1.1. Yasa ile Kurulmuş Mahkeme

Anayasa'nın yüz kırk ikinci maddesine göre, yargı görevi gören mahkemelerin kuruluşunun, görev ve yetkilerinin, yargılama usullerinin yasa ile düzenlenmesi gerektiği, kanuni yargıç güvencesinin düzenlendiği otuz yedinci maddede ise kimsenin kanuni olarak tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamayacağı ve bu sonucu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü mercilerin de kurulamayacağı düzenlenmiştir.

---

[611] Çayan, ss. 66-68.

[612] Dinç, s. 16.

[613] Teziç, *Anayasa Hukuku,* 2019, s. 470; AYM, Kenan Özteriş B.No:2012/989,K.T.19.12.2013, par.35, (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140107-5.pdf(E.T.: 09.07.2021); Benzer nitelikli AYM Kararları: Abdullah Altun, B.No: 2014/2894, K.T.17.07.2018, par.22; Şehmus Yıldız ve Muhyedin Sevinç, B.No: 2014/4954, K.T.08.06.2016, par.45, (E.T.: 09.01.2022).

Anayasa'nın anılan iki maddesi birlikte değerlendirildiğinde, Yüksek Mahkemenin yaptığı bireysel başvuru incelemesinde, başvuruya konu başvurucunun yargılandığı mahkemenin, kuruluşunun, yetki ve görev alanının yasaya uygun olup olmadığını da denetlemesi mümkündür.[614]

Yüksek Mahkeme, kanuni yargıç güvencesinin, mahkemelerin yargı yetkisi içinde yer alan konuların belirlenmesini ve her bir mahkemenin kuruluşu ve yer bakımından yargı yetkisinin belirlenmesini ayrıca mahkemelerin organizasyonlarına ilişkin tüm düzenlemeleri ifade ettiğini belirtmiştir.[615]

AYM, mahkemenin kuruluşunun yetkisinin ve yargılama yöntemlerinin yargılama öncesi yasa ile düzenlenmiş olmasını kararlarında ifade etmiştir. Ayrıca, Yüksek Mahkeme yasa ile kurulmayı tanımlayarak belirlilik ve öngörülebilirlik hususlarını içerdiğini vurgulamıştır. [616]

Bununla birlikte, AİHM'e göre, yasa ile kurulmuş olma ilkesi, yasaya uygun olarak kurulma şeklinde yorumlamakta olup, mahkemenin kendisini düzenleyen kurallara uygun şekilde çalışmaması ise bu ilkenin ihlali anlamına gelmektedir.[617]

3.2.4.1.1.2. Bağımsız Mahkeme

Adil yargılanmanın temellerinden olan yargı merciinin bağımsızlığı Anayasa'nın dokuzuncu maddesinde yargı yetkisinin, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından kullanılacağı şeklinde düzenlenmiştir. Bağımsızlık ile kastedilen bir davada karar verme yetkisi olanların yargılamaya konu dava hakkında tarafsız olarak,

[614] İnceoğlu, 2018, s. 75.

[615] Tahir Gökatalay, B. No: 2013/1780, K.T.20.03.2014, par.80; Yavuz Pehlivan ve diğerleri [GK], B. No: 2013/2312, K.T.04.06.2015, par.67.

[616] İnceoğlu, 2018, s. 77; İsmail Taşpınar, B. No: 2013/3912, K.T.06.02.2014, par.46.

[617] İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği,* Şen Matbaa, Ankara, 2007, s. 33.

hukuka uygun şekilde, herhangi bir müdahale, baskı, etki olmaksızın özgür şekilde karar verebilmeleridir.[618]

Anayasa'nın yüz otuz sekizinci maddesinde, yargıçların, görevlerinde bağımsız oldukları ve Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verecekleri, mahkemelere ve yargıçlara emir ve talimat verilemeyeceği, genelge gönderilemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunulamayacağı, görülmekte olan bir davaya ilişkin Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamayacağı, görüşme yapılamayacağı veya herhangi bir beyanda bulunulamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Anılan maddenin son fıkrasında yasama ve yürütme organları ile idarenin, mahkeme kararlarına uymak zorunda oldukları, bu organların ve idarenin, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremeyeceği ve bunların yerine getirilmesinin geciktirilemeyeceği düzenlenmiştir. Bu kapsamdaki AYM'nin bir kararında, Anayasa'nın otuz altıncı maddesi ilk fıkrasında, herkesin davacı ya da davalı olarak yargı mercilerine başvurabileceği temel hak niteliği taşıyan adil yargılanma hakkının, diğer haklardan gerekli şekilde faydalanarak korunmayı sağlayan en etkili güvenceler arasında bulunduğu ifade edilmiştir. Bu itibarla, Anayasa'da düzenlenen mahkeme kararlarına uyulma zorunluluğunun ve bunun ertelenemeyeceğinin adil yargılanma hakkının kapsamının belirlenmesinde dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.[619]

Yüz otuz dokuzuncu maddede ise, yargıç ve savcıların azlolunamayacağı, kendileri istemedikçe Anayasa'da gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamayacağı, bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamayacağı düzenlenmiştir.

Anayasa'nın yüz kırkıncı maddesi ikinci fıkrasında ise yargıçların görevlerini, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıçlık teminatı esaslarına göre ifa edecekleri hüküm

[618] Demircioğlu, s. 70.

[619] E.B., B.No: 2018/5490, K.T.16.11.2021,par.38, (E.T.: 09.01.2022).

altına alınmıştır. Adaletin sağlanması için gerekli olan bağımsızlık kuruluş ve görev bakımından yürütmeden bağımsızlık şeklindedir.[620]

Bunlar dışında yargıçların tarafsızlığına ilişkin olarak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) otuz dört ila kırk beşinci maddeleri arasında ve CMK'da da yirmi iki ila otuz ikinci maddeleri arasında düzenlemeler mevcuttur.[621]

3.2.4.1.1.3. Tarafsız Mahkeme

Yargı yerlerinin vazgeçilmez özelliklerinden olan tarafsızlık, önyargı olmaksızın ve taraf tutmadan yargılamanın gerçekleştirilmesidir. Yargıcın subjektif bir yaklaşım içerisinde olduğu bir davada tarafsız olabilmesi mümkün değildir. Yargıçların tarafsız oldukları kabul edilmekte olup, ancak hakimin taraflı olduğunun kanıtları ile ispatı halinde taraflı olduğuna kanaat getirilmektedir.[622]

Bağımsızlık ve tarafsızlık birbirini tamamlayan niteliktedir. Anayasa'nın yüz otuz sekizinci maddesinde yer alan, yargıçların Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verecekleri düzenlemesi ile bir açıdan şahsi amaçlarla hareket edemeyecekleri anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Anayasa'nın yüz kırkıncı maddesi beşinci fıkrasında ise yargıçların ve savcıların, yasada belirtilenlerden başka, resmi ya da özel hiçbir görev alamayacakları düzenlemesi de tarafsızlık ile bağımsızlık ilkesinin iç içe geçtiğinin göstergesidir.[623]

Tarafsızlık için, yargıcın kişisel görüş ve düşüncelerinden sıyrılması, yargılamayı yaparken dini, siyasi, etnik vb. değer yargılarından, kin, nefret, düşmanlık gibi şahsi duygularından arınarak hukuk ne gerektiriyorsa o şekilde karar vermesi gerekmektedir.

---

[620] Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı,* 2011, s. 102.

[621] Çayan, s. 88.

[622] Dinç, s. 27.

[623] İnceoğlu, 2018, ss. 103,104.

Yargıcın yapmış olduğu yargılamada, davanın taraflarından birisine karşı olumlu ya da olumsuz herhangi bir duygu ya da düşünce veya menfaate sahip olması tarafsızlığa gölge düşürecektir.[624]

Yüksek Mahkeme kararlarında, tarafsızlığı, davanın çözümünü etkileyecek bir önyargı, tarafgirlik ve menfaate sahip olmama ve davanın tarafları karşısında ve onların lehine ve aleyhine bir düşünce ya da menfaate sahip olmama şeklinde ifade etmiştir.[625]

3.2.4.1.2. Mahkemeye Erişim Hakkı

Anayasa'nın otuz altıncı madde metninde herkesin, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğu düzenlenmiş olup, mahkemeye erişim hakkı açıkça yer almıştır. Ancak anılan hakkın sınırlandırılmasına dair bir düzenle madde metninde yer almamaktadır. Sınırlama kaydı bulunmayan hakların ise kendi nesnel sınırları mevcut olup, Anayasa'da belirtilen şekilde sınırlamaya tabi tutulmaktadır. Maddenin ikinci fıkrasındaki mahkemelerin, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamayacağı düzenlemesi ile mahkemelerin inceleme yükümlülüğü vurgulanmıştır. Anayasa'nın kırkıncı maddesine 2001 yılında, devletin, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorunda oldukları hükmü ilave edilmiştir. Anılan ilave otuz altıncı maddenin sadece hukuken değil fiilen de korunmasını güvence altına almıştır. Bunların yanında Anayasa'nın otuz altıncı maddesini destekleyen nitelikte olan, yüz yirmi beşinci maddesi ilk fıkrasındaki, idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğu hükmü ile maddenin beşinci fıkrasındaki, yürütmenin durdurulmasına karar verilecek şartlar düzenlenmiştir.[626]

---

[624] Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı,* 2011, ss. 111, 112.

[625] Zafer Dinç, B. No: 2013/9100, K.T.20.01.2016, par.30; Tahir Gökatalay, B. No: 2013/1780, K.T.20.03.2014, par. 61; Mesude Yaşar, B. No: 2013/2738, K.T.16.07.2014, par. 39; Cahit Tekin, B. No: 2013/2744, K.T.16.07.2014, par. 35.

[626] İnceoğlu, 2018, ss. 40,41.

AYM'ye göre, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilmek, mahkemeye erişim hakkı olarak ifade edilmektedir. Bunu engelleyici sınırlamalar, mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak karşımıza çıkabilir. Bu itibarla mahkemelerin, hakkaniyetine zarar verecek şekilde şekilci olmaması gerektiği gibi, aşırı esneklikten kaçınmaları gerekir.[627]

Diğer taraftan mahkeme hakkı sadece ilk derece mahkemesine başvuruyu değil temyiz yoluna gidilebilmesi de kapsamaktadır. Bu konuda Yüksek Mahkeme, iç hukukta itiraz, istinaf veya temyiz gibi kanun yollarına başvurma imkanı tanınması durumunda üst mahkemelere başvurma hakkını da mahkemeye erişim hakkı olarak kabul etmektedir.[628]

Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde, hiçbir sınırlama sebebi düzenlenmemiş olması, bahse konu hakkın hiçbir durumda sınırlandırılamayacağı şeklinde anlam taşımamaktadır. Bu itibarla, mahkemeye erişim hakkına ilişkin olarak yapılacak sınırlandırmaların, yasaya dayanarak, hakkın özünü zedelemeksizin, meşru bir amaca hizmet etmesi ve ölçülü olması gerekmektedir.[629]

AİHM'e göre, hak aramak amacıyla mahkeme önüne gidebilme olanağının gerçekten, fiilen ve etkili şekilde bulunması şeklinde ifade edilen mahkemeye erişim hakkı, hem hukuken hem de fiilen öngörülen sınırlamaların kaldırılmasını gerektirir. Mutlak olmayan bu hak devlete bir takdir alanı vermektedir. Ancak mahkeme hakkına getirilen sınırlamalar hem meşru bir amaç gütmeli, hem hakkın özünü zedeleyecek şekilde olmamalı hem de güdülen amaçla orantılı olmalıdır.[630]

---

[627] Mhd Haıtham Almıdanı, B.No:2018/3885, K.T.19.10.2021, par.29,30; Bergin Işılak ve Diğerleri, B.No:2018/11937, K.T.08.09.2021, par.31(E.T.: 23.01.2022).

[628] İnceoğlu, 2018, ss. 43; Emine Karagülmez, B. No: 2013/3673, K.T.11.12.2014, par. 23; Ali Atlı, B. No: 2013/500, K.T.20.03.2014, par. 49.

[629] Şinasi Umaz, B.No:2016/40621, K.T.23.10.2019,par.44; Bkz. Benzer AYM kararları; Mehmet Güçlü ve Ramazan Erdem, B.No: 2015/7942, K.T.28.05.2019, par.56; İrfan Çinkaya, B.No:2014/11854, K.T.05.10.2017, par.33; Murat Kara ve diğerler, B.No: 2014/6042, K.T.09.03.2017, par.62; Mustafa Karaca, B.No:2014/11657, K.T.22.06.2017, par.84,(E.T.: 28.01.2022).

[630] İnceoğlu, 2018, ss. 23,24.

3.2.4.1.3. Aleni Olarak Yargılanma Hakkı

Mahkemelerin yargısal işlemleri dışında kalan üçüncü kişilerce görünümü olarak ifade edilen aleni yargılanma ilkesi, davada taraf olmayan üçüncü şahısların duruşmaları takip edebilmesini sağlamaktadır. Anılan ilke duruşmaların aleni yapılması yani kamuya açık yargılama ve hükmün aleni şekilde açıklanması hakkı olarak iki şekilde mevcuttur.[631]

3.2.4.1.3.1. Kamuya Açık Yargılama Hakkı

Yargılamanın aleniyetinin sağlanması hukuk devleti ilkesinin en önemli unsurlarındandır. Duruşmaların açık yapılması hukukun üstünlüğü ve yargının etkinliğini sağlayan usuldür. Aleni yargılanma ilkesi Anayasa'nın yüz kırk birinci maddesi ilk fıkrasında mahkemelerde duruşmaların herkese açık şekilde yapılacağı şeklinde düzenlendiği gibi HMK'nın aleniyet ilkesinin düzenlendiği yirmi sekizinci maddesinde de düzenlenmiştir. Ancak anılan düzenlemelerin devamında da hangi durumlarda duruşma yapılmayacağı hüküm altına alınmıştır.[632]

Anayasa yüz kırk birinci maddesi ilk fıkrası son cümlesinde, genel ahlakın ya da kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı durumlarda duruşmaların bir kısmının ya da tamamının kapalı yapılabileceği ile maddenin ikinci fıkrasında küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulacağı düzenlemeleri mevcuttur. Bu kapsamda AYM kararlarında yargılamanın açık ve duruşmalı yapılmasının silahların eşitliği ilkesi ile savunma hakkının güvencesini oluşturduğu, ancak bu durumun, her türlü yargılamanın duruşmalı yapılmasının zorunlu olduğu anlamını taşımadığı ve adil yargılanma ilkelerine uyulmak şartıyla usul ekonomisi ve iş yükünün azaltılması gibi amaçlarla bazı yargılamaların duruşmadan muaf tutulabileceği ifade edilmiştir. [633]

---

[631] Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı,* 2011, s. 172.

[632] Demircioğlu, ss. 366,367.

[633] Pek çok karar arasında bkz. Ozan Çağlar Akman, B. No: 2014/1622, K.T.21.09.2017, par.21; Derya Güneylioğlu, B. No: 2014/6090, K.T.17.05.2016, par.54; Mustafa Özyurt, B. No: 2014/2250, K.T.17.05.2016, par.65; Mehmet Derviş, B. No: 2014/14955, K.T.17.05.2016, par.40.

Ceza muhakemesi hukukunda da duruşma, iddianamenin kabulü ile başlayıp hüküm verilmesiyle sona eren ve kovuşturma evresi olarak kabul edilen evrede önemli bir yer taşımaktadır. Adil yargılanma hakkının temel boyutlarından olan duruşmanın aleni olması, ilk ve temel özellik olup, aleniliğin yargılamanın bütün evrelerinde bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Yüz yüze yargılama ile kararın açık bir duruşmada okunması ya da hükmün açık oturumda verilmesi, alenilik ilkesinin unsurları arasında yer almaktadır.[634]

AYM tarafından, duruşmada hazır bulunma hakkının ceza hukukuna ilişkin olarak katı şekilde uygulanması gerektiği, hürriyeti bağlayıcı ceza gerektiren suçlara ilişkin yargılamalarda, sanığın duruşmada hazır bulunmasının kural olduğu, gıyabında yapılan yargılamanın ise, istisnai olduğu ifade edilmiştir.[635]

3.2.4.1.3.2. Aleni Hüküm Hakkı

Anayasa'da hükmün aleni şekilde olması gerektiği düzenlenmemiştir. Ancak aleniyet adil bir yargılanmadan yararlanmanın yolunu açmakla birlikte toplum güvenini de sağlamaktadır. [636] Bununla birlikte yapılan yargılama neticesinde verilen kararın bildirilmesinin aleni şekilde olması gerektiği HMK'nın aleniyet ilkesinin düzenlendiği yirmi sekizinci maddesinde düzenlenmiştir.

3.2.4.1.4. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılamalar nedeniyle maruz kalacakları maddi/manevi baskılardan ve sıkıntılardan korunmasının sağlanmasıdır. [637] Makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma hakkının zımni parçasıdır. Anayasa'nın yüz kırk birinci maddesi son fıkrasında davaların mümkün olan

---

[634] Köroğlu, Kaya, *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014, ss. 150,151.

[635] Şehrivan Çoban [GK], B. No: 2017/22672, 6/2/2020, par.91; Emrah Yayla [GK], B. No: 2017/38732, 6/2/2020, par.70.

[636] İnceoğlu, 2018, ss. 261,262.

[637] Özbudak, Coşkun, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı,* Ankara, 2014, s. 142.

süratle sonuçlandırılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bu kapsamda AYM yaptığı incelemelerde, başvuruya konu olayda makul sürenin aşılıp aşılmadığını denetlemektedir. Bu incelemede, adil yargılanma hakkı yüz kırk birinci madde ile birlikte yorumlanarak yargılamadaki gecikmeler de değerlendirilip, makul sürede yargılamaya ilişkin karar verilmektedir.[638]

Makul süre tespitinde bazı kriterlerin dikkate alınması gerekmektedir. Ancak bu kriterler tek başına belirleyici değildir. Bu kapsamda AYM kararlarında, makul süre değerlendirmesini yaparken, davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvurucunun yargılamanın hızla sona ermesindeki menfaati dikkate alınmaktadır.[639]

Yargılamada makul sürenin tespiti için başlangıcının belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, ceza davalarında, suçlama ile başlayan süreç; hukuk davalarında ise, uyuşmazlığın yargı önüne getirilmesi ile yargılama başlamaktadır.[640]

Devam eden yargılamada, makul süreye uyulmadığı iddiasıyla yapılan bir bireysel başvuru, başvuru yollarının tüketilmesi zorunluluğunun istisnası olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, başvuru yollarının tüketilmesi zorunluluğu yargılamanın uzamasına ve bu nedenle hak ihlaline konu olan makul sürede yargılama yapılmaması sonucunu ortaya çıkaracaktır. Diğer bir ifadeyle, yargılamanın uzamasını önleyen ya da makul sürede yargılamanın gerçekleşmemesi nedeniyle ortaya çıkan zararları tespit ve tazmin eden idari/adli başvuru yolu bulunması durumunda, anılan başvuru yolunun tüketilmesi şartı aranabilecektir. Ancak hukuk sistemimizde henüz böyle bir başvuru yolu bulunmamaktadır.[641]

---

[638] İnceoğlu, 2018, s. 279.

[639] Selahattin Akyıl, B. No: 2012/1198, K.T.07.11.2013, par.45, 47, Alaattin Gültekin, B. No: 2021/2624, K.T.28.06.2022, par.12, Aydın Bilir, B. No: 2019/41736, K.T.29.06.2022, par.14, Emin Göktaş, B. No: 2018/37187, K.T.29.06.2022, par.33.; Meral Korkmaz, B. No: 2018/26949, K.T.15.06.2022, par.28.

[640] Dinç, Güney, *Adil Yargılanma Hakkı*, İzmir Barosu Yayınları, İzmir, 2006, s. 72.

[641] Özbudak, s. 141.

3.2.4.1.5. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

Yapılan yargılamaların hakkaniyete uygun olması gerekmektedir. Diğer tüm koşullar tamamlansa dahi hakkaniyete uygun olmayan yargılama, adil yargılanma hakkını ihlal etmektedir. Hakkaniyete uygun yargılamanın her somut olayda ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Hakkaniyetli yargılama, yargılamanın bütününü kapsar ve davanın tüm aşamalarında değerlendirilmektedir.[642]

Adil yargılanma hakkının zımni güvencelerinden olan, anılan hak davanın tüm safahatında geçerli olan bir haktır. Adil yargılanma hakkı kapsamında hakkaniyete uygun ve etkin bir koruma, silahların eşitliği, çelişmeli yargılanma hakkı, yargılamaya etkili katılım ve duruşmada hazır bulunma hakkı, susma ve kendini suçlayıcı delil sunmaya zorlanmama hakkı, gerekçeli karar hakkı ve çeşitli temel delil kuralları gibi bir çok şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.[643]

Yargılama sırasında alınan önlemlerin davanın taraflarının savunma haklarını tam olarak kullanmalarına imkan verecek şekilde düzenlenmesi hakkaniyete uygun yargılamayı sağlamaktadır.[644] Ancak yargılama sırasında bireyin sahip olduğu temel hakların yanlış yorumu ve ihlali durumunda hakkaniyete uygun yargılama olmadığı gibi adil yargılanma hakkı da zarar görecektir.

3.2.4.1.5.1. Yargılamada Silahların Eşitliği İlkesi

Adil yargılanma hakkı kapsamında yargılama sujelerinin yasayla kendilerine verilen alanda yasaya aykırı bir engelle karşılaşmadan haklarını kullanabilmeleri silahların eşitliği olarak ifade edilir.[645] Hakkaniyete uygun ve adil bir yargılama için ilk olarak silahların eşitliği ilkesinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Anılan ilke kendi

[642] Çayan, s. 109.

[643] İnceoğlu, 2018, s. 112.

[644] Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı,* 2011, s. 134.

[645] İpek, s. 2.

içerisinde, bilgilendirilme hakkı, cevap ve savunma için yeterli zamana sahip olma hakkı, adli yardım hakkı, şahit dinletme hakkı, ve tercümandan yararlanma hakkı olarak alt hakları kapsamaktadır.[646]

Yüksek Mahkeme tarafından, davacı ve davalının usule ilişkin haklar yönünden aynı şartlara tabi olarak bir tarafın, öteki tarafa karşı zayıf hale getirilmeden sav ile savunmalarını mahkeme önünde ifade etme şansına sahip olması, silahların eşitliği olarak ifade edilmektedir. Bu ifade mahkemenin pek çok kararında kullanılmıştır.[647]

Adil yargılanma hakkının önemli unsurları arasında yer alan ve tarafların yargılama esnasında eşit imkanlara sahip olması olarak ifade edilen silahların eşitliği ilkesi, hakkaniyete uygun bir yargılama yapılmasının temelini oluşturmaktadır. Adil bir yargılamada, taraflara eşit şekilde imkan ve söz hakkı verilerek, yargılamaya gerçek anlamda etki edebilmeleri sağlanmalıdır.[648]

Tarafların aynı haklara sahip olması ve adaletin herkese eşit şekilde dağıtılması ilkesi kapsamında, yapılan bir başvuruda Yüksek Mahkeme, derece mahkemesinin hatası sonucu duruşmaya katılamayan, bu sebeple bilirkişi itirazında bulunamayan ve açıklanan duruşma gününden daha önce karar verilmesi sebebiyle, başvurucunun adil yargılanma hakkının ihlali yönünde hüküm vermiştir.[649]

---

[646] Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı,* 2011, ss. 142, 144.

[647] Ülkem İnşaat Madencilik ve Elektronik Sanayi Ticaret A.Ş., B.No:2019/12578, K.T.08.09.2021, par.26; Çağlar Yeşildağ, B.No:2018/6904, K.T.08.09.2021, par.37; Murat Yasan, B.No:2015/6802, K.T.08.01.2020,par.39, (E.T.:23.01.2022).

[648] Özekes, Muhammet, *"Adil Yargılanma Hakkı- Oyun Teorisi ve Hukuk Eğitiminde Aktif Öğrenim",* 1. Aktif Eğitim Kurultayı Bildiriler Kitabı, Ed. Emin Alıcı, Dokuz Eylül Yayınları, ss. 92, 93, http://ozekesseven.com/wp-content/uploads/2020/01/T4-Adil-Yarg%C4%B1lanma-Hakk%C4%B1-Oyun-Teorisi-ve-Hukuk-E%C4%9Fitiminde-Aktif-%C3%96%C4%9Frenim-.pdf (E.T.:17.07.2022).

[649] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasa Yargısı,* 4.B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 451.

3.2.4.1.5.2. Çelişmeli Yargılama İlkesi

Bir davada tarafların gösterdiği bütün delillerin, açıklamaların hem davalı hem davacı tarafından öğrenebilmesi ve bu beyanlara karşı açıklamalarda bulunabilmeleri çelişmeli yargı hakkı kapsamındadır. Bu itibarla taraflara çelişmeli yargılama hakkının tanınmaması durumunda yargılamadaki taraflar arasındaki denge bir taraf aleyhine bozulacaktır.[650] Bu durum silahların eşitliği ilkesinin sağlanması açısından da gereklidir. Anılan ilke hem ilk derece mahkemesi hem de olağan kanun yollarında gereklidir.[651]

Yüksek Mahkeme, çelişmeli yargılanma hakkının, bir hukuk veya ceza davasında, davanın bütün taraflarına, sunulan deliller ve görüşler hakkında bilgi sahibi olma ve bunlarla ilgili görüş bildirebilme imkanı verdiğini ifade etmektedir.[652] AYM ayrıca, tarafların dava malzemesi hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkına sahip olmasını, yargılamanın tamamına aktif şekilde katılmasını gerektirdiğini ifade ederek, mahkeme tarafından tarafların dinlenilmemesi, taraflara delillere karşı çıkma fırsatı verilmemesi durumunda hakkaniyete aykırı yargılamaya sebep olunacağını vurgulamıştır.[653]

Çelişmeli yargılama ilkesi ile silahların eşitliği ilkesi birbiriyle bağlantılıdır. Anılan ilkelerin her ikisi de taraflar arasında yargılama eşitliğini ve yargılama boyunca tarafların eşit olmasını sağlamaktadır. Ancak bu bağlantı, bu ilkelerden birisinin ihlali durumunda diğerinin de ihlal edilmiş olmasını gerektirmez.[654]

---

[650] Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı,* 2011, s. 136.

[651] Çayan, s. 115.

[652] Koray Erdoğan, B. No: 2013/1989, K.T.10.03.2016, par.32; Sertaç Demir, B. No: 2014/12533, K.T.22.03.2018, par.21; F.Ç., B. No: 2014/8019, K.T.24.05.2018, par.55.

[653] AZ. M., B. No: 2013/560, K.T.16.04.2015, par.36; Mehmet Ali Bedir ve Tevfik Günay, B. No: 2013/4073, K.T.21.01.2016, par.27; Cem Öğün ve diğerleri, B. No: 2013/5009, K.T.16.12.2015, par.34; İbrahim Demirayak, B. No: 2013/4075, K.T.10.03.2016, .par.34, Koray Erdoğan, B. No: 2013/1989, K.T.10.03.2016, par.33; Adem Hüseyinoğlu, B. No: 2014/3954, K.T.15.02.2017, par.42.

[654] Çayan, s. 117.

3.2.4.1.6. Savunma Hakkı

Savunma hakkı yargılama mekanizmasının temel taşıdır. Kişinin kendini savunması yargılama için gereklidir. Kişinin hiçbir şekilde kısıtlamaya tabi olmadan savunma araçlarından yararlanabilmesi savunma hakkı dahilindedir. Bu kapsamda, sanığın yargılamada aktif rol almasını temin etmek amacıyla tanınmış olan duruşmada hazır bulunması ve yargılamaya etkili katılım ile sanığın bizzat dosyaya erişim imkanı olması savunma hakkı ile bağlantılıdır.[655]

Savunma hakkı, hukuk devleti ilkesinin temel taşı olmasından ötürü, Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde ayrıca kaleme alınmıştır. Ceza yargılaması kapsamında temel güvence olan, iddiaya karşı savunma imkanı tanınmaması halinde, adil bir yargılama olamayacaktır. Bu itibarla, kişiye sahip olduğu savunma hakkı kapsamında yeterli imkan, gerekli zaman ve kolaylıklar sağlanması gerekmektedir.[656]

3.2.4.1.7. Gerekçeli Karar Hakkı

Adil yargılamanın bir unsuru olan gerekçeli karar hakkı, Anayasa'nın yüz kırk birinci maddesi üçüncü fıkrasında bütün mahkemelerin her türlü kararlarının gerekçeli olarak yazılacağı düzenlenerek, bütün mahkemelere yükümlülük getirilmiştir. Böylece, mahkeme kararlarının dayandığı hukuki gerekçenin yeterli ve açık şekilde gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca, gerekçenin hükme esas tesis eden sonuca etkili, iddia ve delillere ilişkin olarak eksiksiz olması şarttır.[657]

AYM'ye göre, mahkeme kararlarının gerekçeli olması hakkı yargılamada ileri sürülen her türlü iddia ve savunmaya ayrıntılı şekilde tek tek yanıt verilmesi olarak anlaşılmamalı ve kararın niteliğine göre değişebilmektedir. Ayrıca, başvurucunun usuli veya esasa ilişkin iddialarının cevaplanmaması bir hak ihlalini doğuracaktır. Olağan ve olağanüstü kanun yolu mahkemelerince verilen kararlarda gerekçelerin

[655] Çayan, ss. 172-175.

[656] M.D., B.No:2018/33546, K.T. 28.01.2021, par.20 (E.T.:23.01.2022).

[657] Karakülah, Üzeyir, *"Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Gerekçeli Karar Hakkı",* Batı Adalet Ankara Batı Adliyesi Dergisi, Y.3, S. 5, Ocak-Haziran 2021, s. 48.

detaylandırılmaması, ilk derece mahkemesince verilen kararların gerekçelerinin, onama kararları bakımından kabul edilmiş olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte, başvurucuların belirtmesine karşın, ilk derece mahkemesince tartışılmayan ve gerekçeli kararda da yer verilmeyen hususların temyiz başvurularında dikkate alınmaması, gerekçeli karar hakkının ihlali olarak kabul edilebilir.[658]

3.2.4.1.8. Yargılamada Masumiyet Karinesinin Korunması İlkesi

Ceza yargılamasında sanığa bir takım haklar tanınmakta ve bu haklar hüküm kesinleşene kadar sanığın suçlu sayılmaması ilkesine ilişkindir. Anılan ilke adil yargılanma hakkını sağlayan niteliktedir. Sanığın suçlu sayılmaması ilkesi bir karine olup, yetkili makamların sanığın suçsuz olduğu varsayımı ile hareket edilmesini sağlamaktadır. Masumiyet karinesinin ön şartı suç isnadının bulunmasıdır. Bununla birlikte, suç isnadı ile bağlantılı olan medeni hak ve yükümlülüklere ilişkin uyuşmazlıklarda da anılan ilke uygulanacaktır. Masumiyet karinesi, soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında, kanun yolu aşamasında ortada kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunmadığı durumda dahi uygulanır.[659]

Yargılamada masumiyet karinesinin korunması ilkesi, Anayasa'nın otuz sekizinci maddesi dördüncü fıkrasında, suçluluğu hükmen sabit olana kadar kimsenin suçlu sayılmaması olarak ifade edilmiştir. Bu ilke AYM kararlarında ise, suçluluğu sabit olana kadar suçlu olarak nitelendirilmeme ve suçlu muamelesine tabi tutulmama hususunun garanti altına alınması şeklinde ifade edilmiştir.[660]

Hakkında suç isnadı bulunan şahsın, yapılan yargılama neticesinde, suçlu olduğu kesin hükümle sabit olana kadar, masum kabul edilmesi gerektiği şeklinde uygulanan bu ilke, aynı zamanda hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir. Bu kapsamda, kişinin

---

[658] Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, 2020, s. 451; Aziz Turhan, B.No:2012/1269,K.T.08.05.2014, par.53 (E.T.:29.01.2022).

[659] Çayan, ss.189, 190.

[660] Coşkun Taştan, B.No:2016/56443, K.T.02.06.2020, par.24; Yıldız Oto Ağca (2), B.No:2013/7038, K.T.23.03.2016, par.20 (E.T.:23.01.2022).

masumiyeti asıl olup, suçluluğunun ispatı ise iddia makamının yükümlülüğündedir. Bu nedenle, kimseye suçsuzluğunu ispat yükümlülüğü getirilemez.[661]

3.2.4.1.9. Hukuki Güvenlik İlkesine Uygun Şekilde Yargılanma Hakkı

AYM'ye göre, hukuki güvenlik ilkesi, hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkesini de içermekte olup, adil yargılanma hakkının bir diğer alt ilkesidir.[662] Anılan ilke hukuk normlarının öngörülebilir olması, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde yargıya güven duyabilmesi ve söz konusu güven duygusunun zedelenmemesi şeklinde belirtilmektedir.[663]

Diğer taraftan, Yüksek Mahkeme birbiri ile uyuşmayan yargı kararlarının varlığının yargı sistemine olan güveni azaltacağını ve belirsizliğe yol açabileceğini ifade etmektedir.[664] AYM'ye göre, aynı derecedeki bağımsız yargı mercileri arasında, aynı hukuki metne ilişkin yorum ve içtihat farklılıkları gibi, temyiz mercilerinin, uyuşmazlıklara ilişkin olarak tarafların talepleri ve delilleri arasındaki yorum farklılıklarının olması durumunda adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine kanaat getirilemeyecektir.[665]

---

[661] Gurbet Çoban, B.No:2019/38857, K.T.17.11.2021, par.36; Gülsüm Kestaneci, B.No:2018/7477, K.T.27.10.2021, par.31(E.T.: 23.01.2022).

[662] İnceoğlu, 2018, s. 227.

[663] Şerah Petrol Ürünleri İnşaat Turizm Otomotiv Mobilya Sanayi ve Tic. Ltd. Şti., B.No:2019/18931, K.T.24.11.2021, par.36; Medet Becerek ve diğerleri, B.No:2019/20, K.T.24.11.2021, par.40; Mustafa Altın, B.No:2018/10018, K.T.27.10.2021, par.55; Muzaffer Uzun, B.No:2016/12626, K.T.16.01.2020, par.46 (E.T.:23.01.2022).

[664] İnceoğlu, 2018, s. 228.

[665] Pek çok karar arasında bkz. Ahmet Saygılı ve Şefika Saygılı, B. No: 2013/135, K.T.21.01.2015, par.37, Mehmet Emin Yılmaz, B. No: 2014/3928, K.T.15.12.2015, par.58; Muammer Çilenger, B. No: 2014/10898, K.T.20.09.2017, par.33; Emine Vural, B. No: 2015/4499, K.T.21.02.2018, par.22; Erol Kızılırmak ve Zeynep Kızılırmak [GK], B. No: 2016/10183, K.T.11.07.2019, par.49; Trakya Kalıp ve Plastik Kapak İmalatı Sanayi ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2017/30526, K.T.18.11.2020, par.33; Fadime Aydemir, B. No: 2018/3512, K.T.29.06.2021, par.26; Ali Çetin ve diğerleri, B. No: 2018/26102, K.T.03.03.2022, par.22.

Diğer taraftan, başvuruya konu olaydaki uyuşmazlıkların veya olayların birbirinden farklı olması durumunda aynı konuda çelişen hükümler verildiği sonucunu çıkarmamaktadır.[666]

3.2.4.2.1982 Anayasası Döneminde Adil Yargılanma Hakkına İlişkin Karar Örnekleri

AYM tarafından, adil yargılanma hakkının ihlaline yönelik olarak gidilen bireysel başvurulara verilen kararların tümü incelenmiş olmakla birlikte, dikkat çekici görülen bazı kararların detaylarına aşağıda yer verilmiştir.

1) Adil yargılanma hakkının birden fazla alt ilkelerinin değerlendirildiği bir kararda, başvurucular tarafından, kendilerinin tanzim ettiği teminat çekinin mahiyetinin derece mahkemelerince doğru değerlendirilmediğini, açtıkları iptal davasının reddedildiği, ayrıca yargılamanın beş yıldan uzun sürmesi nedeniyle hak ihlali iddiasında bulunulduğu, adil yargılanma hakkının unsurları arasında silahların eşitliği, gerekçeli karar hakkı, makul sürede yargılanma hakkının bulunduğu, mahkeme kararlarının gerekçeli olması ilkesinin yargılama sürecindeki bütün iddia ve savunmaların ayrıntılı olarak cevaplanması anlamına gelmediği, kararın niteliği çerçevesinde gerekçe gösterme zorunluluğunun kapsamının belirleneceği, başvurucunun iddialarından özel nitelikli olan ve açıkça cevaplanması gereken usule ya da esasa ilişkin iddialarının cevaplanmamasının hak ihlali olarak kabul edilebileceği, başvuruya konu olayda ise, mevcut çekin teminat amacıyla verilmiş olduğu yönündeki iddianın başvurucular tarafından yazılı delille ispatlanmadığı, yemin deliline de başvurulamayacağı, bu itibarla başvurucuların iddialarını ispat koşulunun yerine getirilememesi nedeniyle davanın reddedildiği ve ilk derece mahkemesinin karar ve gerekçesinin olağan kanun yolu denetiminden geçerek kesinleştiği, başvurucuların yargılamanın adil olmadığı yönündeki iddialarının açıkça dayanaktan yoksun olduğu, bahse konu başvurunun

[666] Ahmet Saygılı ve Şefika Saygılı, B. No: 2013/135, K.T.21.01.2015, par.42; Türkan Bal [GK], B. No: 2013/6932, K.T.06.01.2015, par. 57; Semra Bekiroğlu ve diğerleri, B. No: 2013/6717, K.T.16.12.2015, par.62; Narsan Plastik San ve Tic Ltd Şti, B. No: 2013/6842, K.T.20.04.2016, par.50; Murat Cihangiroğlu, B. No: 2014/952, K.T.22.09.2016, par. 42; Ercan Din, B. No: 2014/94, K.T.08.06.2016, par.51.

dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkına göre, yargının görevinin davaların en az giderle ve en kısa sürede sonuçlandırılmasının sağlanması olduğu, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti sebebiyle uğrayacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunmasının makul sürede yargılanma hakkının amacı olduğu, ayrıca hukuki uyuşmazlığın çözümünde gerekli özenin gösterilmesi kapsamında yargılama süresinin makul olup olmadığının her bir başvuru açısından münferiden değerlendirilmesi gerektiği, makul sürenin değerlendirilmesinde yargılama sürecindeki hangi unsurun yargılamanın uzaması yönünde daha etkili olduğunun tespit edilmesi gerektiği, makul süre hesabında öncelikle uyuşmazlığın türüne göre farklılık arz eden, başlangıç ve bitiş tarihlerinin belirlenmesi gerektiği, bu kapsamda davaya bütün olarak bakıldığında, davanın taraflarında yer alan kişi sayısı ve davanın konusu itibarıyla karmaşık olarak nitelendirilemeyecek olan yargılama faaliyetinde, yetkili makamların yargılamaya ilişkin usul işlemlerinde gereken özeni göstermemeleri sebebiyle, başvuruya konu beş yıl üç ay süren yargılama faaliyetinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılarak Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.[667]

2) AYM, yurt dışında bulunan bir üniversitenin denkliğinin kaldırılmasına ilişkin gerçekleştirilen işlemin iptali gerekçesiyle açılan davada hukuka aykırı verilen karar nedeniyle, hakkın ihlali iddiasına dair yapılan bir başvuruda; bir hakkın bireye tanınıp tanınmamasına yönelik olarak yetkili otoritelere sınırsız takdir yetkisi tanınmasının, Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının kapsamına girmeyeceği, somut olayda, devletin egemenlik yetkisi kullanılmak suretiyle tanınan hak ve yükümlülüklerin, medeni hak ve yükümlülük kapsamında bulunmadığı, Anayasa ile bir devletin başka ülkedeki üniversiteyi tanımasının ve düzenlediği diplomaların denkliğini kabul etmesinin zorunlu tutulamayacağı, bu durumun devletin egemenlik yetkisi bağlamında müdahale edilemeyecek alanı oluşturduğu ve bu kapsamda dava konusunun medeni hak ve yükümlülük kapsamında bulunmaması nedeniyle adil yargılanma ihlali başvurusunun, Anayasa ve AİHS'nin ortak koruma alanı dışında bulunduğu, bu nedenle başvuru konusu Travnik Üniversitesi'nin tanınmasının

[667] Muhittin Kaya ve Muhittin Kaya İnşaat Taahhüt Madencilik Gıda Turizm Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2013/1213, K.T.04.12.2013, par.25,26, 28,29, 40,41,44,58.

kaldırılması bakımından adil yargılanma hakkının ihlaline ilişkin başvurunun, konu bakımından kabul edilemez olduğu yönünde karar vermiştir.[668]

3) AYM'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu ve ailesinin evde bulunmadığı bir anda Belediye ekiplerince yıkılan gecekondu içinde bulunan eşyaların yıkım öncesi dışarı çıkarıldığı ancak korunması için bir önlem alınmadığından eşyalarının yağmalandığı ve bu nedenle meydana gelen zararın tazmini amacıyla Belediyeye yapmış olduğu başvurunun reddedildiği, akabinde İdare Mahkemesi'nde tam yargı davası açtığı ve davanın kabul edildiği, ancak başvurucunun İdare Mahkemesinin kabul kararına karşı, dava dilekçesinde fazlaya ilişkin haklarını saklı tutması ve zararın bilirkişi incelemesi sonucunda ortaya çıkacağını belirtmesi, bilirkişi raporunda ıslah hakkının kullandırılması gerekirken davanın kabulüne ilişkin olarak verilen anılan karar nedeniyle zararının ve taleplerinin karşılanmadığı gerekçesiyle, itiraz başvurusunda bulunduğu, Bölge İdare Mahkemesi'nin ise itiraz başvurusunun reddine karar verdiği, anılan karara karşı yapılan karar düzeltme isteminin de reddedildiği, bu nedenle başvurucu tarafından ilk derece mahkemesinin davayı kabul gerekçesinin anlaşılamadığını belirtilerek, adil yargılanma hakkının ihlali yönünde başvuruda bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Anayasa'nın yüz kırk birinci maddesinin üçüncü fıkrasında gerekçeli karar yazma yükümlülük olarak düzenlenmiştir. Gerekçeli karar hakkı ile kişilerin adil bir şekilde yargılanmaları sağlanmaktadır. Bu nedenle mahkemelerce belirtilen gerekçelerin, davanın şartları dikkate alınarak makul olması zorunludur. Makul gerekçenin; davaya konu olay ve olguların mahkemece nasıl nitelendirildiğini, kurulan hükmün hangi nedenlere ve hukuksal düzenlemelere dayandırıldığını ortaya koyacak, olay ve olgular ile hüküm arasındaki bağlantıyı gösterecek nitelikte olması gerekir. Bir davada tarafların haklı ya da haksız olduğuna ilişkin yapılan değerlendirmede, usulüne uygun olarak hazırlanan, hükmün içeriği ve kapsamının detaylarının belirtildiği, kuşkudan uzak açık bir gerekçe bölümünün ve buna uyumlu hüküm fıkralarının bulunması gerekçeli karar hakkı yönünden zorunluluk taşımaktadır. Mahkemenin, davanın

---

[668] Travnik Üniversitesi, B.No:2017/33627, K.T.19.11.2020, par.30,32,34,35 (E.T.: 29.01.2022).

sonucunu etkileyen bir hususa ilişkin ilgili ve yeterli bir cevap vermemesi ya da yanıt verilmesini gerektiren usul ya da esasa dair iddiaların cevapsız bırakılması, hak ihlalini doğurmaktadır. Bu itibarla, bahse konu başvuruda anılan ilk derece mahkemesi kararında tazminatın hangi iddialara ilişkin olduğu konusunda bir değerlendirme yapılmamış ve zararın tespitine yönelik sonuca nasıl varıldığı da anlaşılamamış olup, başvurucunun esasa ilişkin iddialarının Mahkemenin karar gerekçesinde karşılanmadığı sonucuna varıldığından, başvurucunun Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde güvence altına alınan gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.[669]

4) Görülen bir hukuk davasının olması gerekenden uzun sürmesi nedeniyle makul sürede yargılama yapılmadığı ve adil yargılanma ihlali iddiasıyla yapılan bir başvuruda; medeni hak ve yükümlülüklerdeki uyuşmazlıklarda yargılama süresinin başlangıcı olarak davanın ikame edildiği tarihin, sürenin sona erdiği tarih olarak ise yargılamanın sona erdiği tarihin kabul edildiği, süregelen yargılamalarda süre tespitinin, AYM'nin makul sürede yargılanmanın ihlali iddiasıyla yapılan başvuruyla ilgili kararını verdiği tarihin esas alınacağı, başvuruya konu olayda ise, anılan ilkeler ve AYM'nin benzer başvurularda verdiği kararlar da göz önünde tutulmak suretiyle, yargılama süresinin makul olmadığı sonucuna varılarak makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde karar verilmiştir.[670]

5) 1960 yılında açılan bir hukuk davasının, aradan elli üç yıl geçmesine karşın hala temyiz aşamasında bulunduğu ve yargılamanın makul sürede tamamlanmayarak Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde tanımlanan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği, anılan ihlalin tespiti ve uğranılan manevi zararın tazminine hükmedilmesi talebiyle yapılan bir başvuruda;

AİHM kararlarında da belirtildiği şekilde, makul sürede yargılama yapılmaması iddiasına dayanan başvurularda, başvurunun dayanağı olan durumun yargılamanın

---

[669] Celal Çetin, B. No: 2017/26301, K.T.15.09.2020, par.38,42-44,48-49.(E.T.:29.01.2022).

[670] Ahmet Demir ve diğerleri, B.No:2019/10250, K.T.28.12.2021, par.14,15,23 (E.T.: 29.01.2022).

sonuçlanamaması olması sebebiyle başvuru yollarının tüketilmesi şartının aranamayacağı,

6216 sayılı Kanun'un geçici birinci maddesinin sekizinci fıkrası kapsamında AYM'nin 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceleyeceği hükmü nedeniyle anılan başvurunun AYM'nin zaman bakımından yetkisinin başlangıç tarihine kadar yaklaşık elli iki yıldır devam ettiği ve derdest olduğunun dikkate alınması gereken en önemli nokta olduğu ve bu nedenle AYM'nin zaman bakımından yetkisi kapsamında olduğu,

Bireysel başvurularda, başvuru yollarının tüketilmesi ilkesi mevcut olmakla birlikte, anılan ilkenin uygulanma alanının temel hak ile özgürlüklerin kullanımını ve korunmasını önleyici nitelikte olmaması gerektiği, bu kapsamda başvuru yollarının tüketilmesi ilkesinin istisnasının ise makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği devam eden yargılamalara ilişkin başvurular olduğu, bununla birlikte, makul süreye yargılamada uyulmadığı iddiasına dayanan başvurular bakımından, yalnızca yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleştirilmesini sağlayacak bir idari ya da yargısal başvuru yolunun bulunması durumunda bahse konu başvuru yolunun tüketilmesi şartı aranacak olup, hukuk sistemimizde ise bahsedilen içerikte bir başvuru yolu bulunmadığı bu sebeple de başvurunun, kanun yollarının tamamlanması bakımından kabul edilebilir nitelikte olduğu,

Hem AİHS maddelerinde hem de AİHM kararlarında yer verilen adil yargılanma hakkının somut görünümleri olan alt ilke ve hakların aynı şekilde Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde bulunan adil yargılanma hakkının da unsurlarını ifade ettiği ve AYM kararlarında da yer aldığı,

Makul sürede yargılanmanın adil yargılanma hakkının kapsamında yer aldığı ve makul yargılama süresinin her bir başvuru bakımından ayrı ayrı ele alınması gerektiği,

Bir davanın makul sürede tamamlandığı hususu değerlendirilirken, davanın karmaşıklığının, yargılamanın kaç dereceli olduğunun, tarafların ve ilgili makamların

yargılama sürecindeki tutumunun ve başvurucunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaati gibi kriterlerin dikkate alınmasının gerekli olduğu, ancak bu kriterlerin hiçbirinin tek başına belirleyici olmayacağı,

Somut başvuruda, makul sürede yargılama ihlalinde; uyuşmazlığın başladığı tarih olan davanın ikame edildiği 23 Mart 1960 tarihi itibarıyla yaklaşık elli üç yıl boyunca devam ettiği ve belirtilen tarih itibarıyla halen derdest olduğu, yargılamanın halen devam etmesi nedeniyle AYM'nin başvuruyu karara bağladığı tarihe kadar geçen sürenin dikkate alınacağı, bu itibarla, başvurucuların Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma haklarının ihlal edildiğine karar verilmiştir.[671]

6) Murislerinden intikal eden taşınmaza ilişkin olarak Fethiye 1. Asliye Hukuk Mahkemesinin E.2002/175 sayılı dosyasında yürütülen yargılamanın makul sürede tamamlanmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvuruda;

Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma kapsamına dahil olup, her bir başvuru açısından hem niteliğe hem niceliğe ilişkin bir inceleme yapılarak sürenin değerlendirilmesi gerektiği, AYM'nin zaman bakımından yetkisinin başlangıcının 23 Eylül 2012 tarihi olduğu ve bu tarihten sonraki sürenin makul süre açısından dikkate alınması gerektiği,

Bir hak ihlali iddiasının AYM'nin zaman bakımından yetkisi kapsamına girip girmediğinin tespitinde başvuruya konu işlem veya eylemin meydana geliş tarihinden ziyade, bu işlem veya eyleme karşı müracaat edilen kanun yollarından sonra verilen kararın kesinleşme tarihinin dikkate alınacağı, bu nedenle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını konu alan başvurularda, derdest olan uyuşmazlığın başlangıç tarihinden itibaren sona erdiği tarihe ya da halen devam ediyorsa AYM'nin başvuruyu karara bağladığı tarihe kadar geçen sürenin esas alınacağı, somut olayda ise,

[671] Gülseren Gürdal ve diğerleri, B. No: 2013/1115, K.T.05.12.2013, par.28,31-32,35,43-46,53,67.(E.T.:02.02.2022).

başvuru tarihi itibarıyla yaklaşık on bir yıl boyunca devam ettiği ve belirtilen tarih itibarıyla halen derdest olduğu bu nedenle makul süre değerlendirmesinde dikkate alınacak sürenin başlangıcı, davanın ikame edildiği tarih olduğu,

Devam eden yargılamalara ilişkin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını konu alan başvurularda başvuru yollarının tüketilmesi koşulu aranmayacağından yargılama devam ederken başvuru yapılabilmesi olanağı bulunduğundan, değerlendirmeye esas alınacak sürenin bitiş tarihinin ise başvurunun karara bağlandığı tarih olacağı,

Somut olayda, her ne kadar kişi sayısı ve davanın mahiyeti nedeniyle icrası gereken usul işlemleri açısından yargılamanın karmaşık olduğu anlaşılsa dahi, davaya bütün olarak bakıldığında makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılarak makul sürede yargılanma haklarının ihlal edildiğine karar verilmiştir.[672]

7) Müdafiliğini üstlenme ihtimalinin bulunduğu bir sanığın temyiz aşamasında olan dosyasını inceleme talebinin, Yargıtay 1. Ceza Dairesince müdafii ve vekillik sıfatı bulunduğunu ispatlayabilecek bir kanıtın sunulamadığı gerekçesiyle reddedilmesi üzerine Yargıtay Başkanlar Kurulu'na yaptığı itirazın da reddedilmesi akabinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiası ile yapılan bir başvuruda; tarafların ve ceza yargılamasında suç isnat edilen şahısların usuli haklarını garanti altına alan adil yargılanma hakkının ihlal edildiğinden söz edebilmek için öncelikle başvurucunun dosyaya erişim hakkı ve savunma hakkına müdahale edildiği iddia olunan kişi olması gerektiği, somut olayda başvurucunun adil yargılanma bağlamında güncel ve kişisel bir hakkı direkt etkilenen mağdur statüsünde olmadığı, bu nedenle mağdur sıfatını haiz olmayan başvurucunun, anılan işleme karşı başvuru yapma hakkı bulunmadığı ifade edilerek kişi bakımından yetkisizlik nedeniyle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.[673]

---

[672] Güher Ergun ve diğerleri, B. No: 2012/13, K.T.02.07.2013, par.32-33,39,42,51-52,63-64.(E.T.:02.02.2022).

[673] Umut Sağlam, B. No: 2013/2087, K.T.07.07.2015, par.27-31.(E.T.:20.02.2022).

8) Şartları oluşmamasına rağmen eksik uzman raporuna dayanılarak 1994 yılında hakkındaki koruma kararının kaldırılması ve kararın kesinleşmesi beklenmeden kurumla ilişiğinin kesilmesi nedeniyle mağdur olduğu, sokaklarda kalmak zorunda kaldığı, eğitimine devam edemediği, yurttan çıkarıldığı için kardeşleriyle bağının koptuğu, devletin çocukların korunması ile ilgili tedbirleri almakla yükümlü olduğu ancak kaldığı kurumun bu yükümlülüğü yerine getirmediği, koruma kararının kaldırılması nedeniyle kurumdan çıkarıldığı, kurumda kalsaydı aynı durumda olan çocuklara tanınan haklardan kendisinin de yararlanabileceği, davasının esasıyla ilgili reşit olduğu gerekçesiyle karar verilmeyerek mağduriyetinin giderilmediği belirtilerek eğitim, adil yargılanma, çalışma ve aile hayatına saygı haklarının ihlal edildiğinin ileri sürüldüğü bir başvuruda; Mevzuata göre kural olarak, çocuklar hakkında verilen koruma kararı çocuğun on sekiz yaşını doldurmasıyla kendiliğinden kalktığını, derece mahkemesi tarafından başvurucunun on sekiz yaşını doldurduğunu ve koruma kararının kalktığını gözeterek davanın konusuz kaldığına hükmedildiği, ayrıca dava konusunun koruma kararının kaldırılması talebine ilişkin olması nedeniyle Mahkeme tarafından sadece bu konuyla sınırlı olarak bir inceleme yapılabileceği, Mahkemenin başvurucunun koruma kararının kaldırılmasına bağladığı mağduriyetlerini giderecek şekilde karar almasının yargılamanın mahiyeti itibarıyla mümkün olamayacağı, diğer bir ifadeyle başvurucunun temyiz tarihi itibarıyla otuz üç yaşında olması ve ilgili mevzuat birlikte değerlendirildiğinde Mahkemenin davanın esasına ilişkin başvurucunun lehine bir karar vermesi durumunda başvurucunun tekrar kuruma yerleştirilmesinin mümkün olmadığı, gerekçesiyle başvurucunun Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamındaki karar hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.[674]

9) 1 Aralık 2001 tarihinde polislerce alınarak şube müdürlüğünde işkenceye maruz kaldığı, kötü muamele sonucu alınan ifade kapsamında cezalandırılması sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin on altı yıl sonra yapılan bir başvuruda; başvurucunun işkenceye maruz kaldığı iddiasını olayın yaşandığı tarihten çok sonra şikayete konu ettiği ve bu itibarla üzerine düşen özen yükümlülüğünü ihmal

[674] Erkan Demir, B. No: 2017/18087, K.T.07.10.2021, par.37-39.(E.T.:20.02.2022).

ettiği, hakkında düzenlenen sağlık raporlarının iddialarını destekler nitelikte olmadığı hususları ile işkence sonucu alınan ifadelerinin mahkumiyet hükmüne esas teşkil ettiğini belirterek kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiği yönündeki iddiasının adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiası olarak değerlendirildiği, ancak 6216 sayılı Kanun'un geçici birinci maddesinin sekizinci fıkrası uyarınca AYM'nin zaman bakımından yetkisinin başlangıcının 23 Eylül 2012 tarihi olduğu, anılan tarihten sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılan bireysel başvuruların incelenebileceği, bu kapsamda somut olayda başvuruya konu mahkumiyet hükmünün 28 Mayıs 2008 tarihinde kesinleşmesi nedeniyle başvurunun bu kısmının zaman bakımından yetkisizlik kapsamında kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.[675]

10) İddia ve savunma hakkı kapsamında ve avukatlık görevinin ifası maksadıyla sarf edilen sözleri sebebiyle tazminata hükmedildiği, mahkeme ilamının tazminata hükmedilme sebebini açıklamadığı, soyut yoruma dayalı bir tazminat kararı verildiği, bozma kararı akabinde verilen kararda temyiz sınırının altında hüküm kurulduğu böylelikle Yargıtay denetiminden kaçınıldığı, ayrıca kararın bir kısmında bozma kararına direnilmesine rağmen dosyanın Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'na gönderilmediği sebepleriyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruda; 6216 sayılı Kanun'un kırk sekizinci maddesi ikinci fıkrasında yer alan anayasal açıdan önem taşımayan ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvuruların esastan incelenmeksizin reddedilebileceği hükmü kapsamında, anılan başvurunun ileri sürülen ihlal iddialarının niteliği gereği, başvurunun anayasal ve kişisel önemden yoksun olma kriteri yönünden incelendiği, anılan kriterlerden, Anayasal önem kriterinin; başvurunun Anayasa'nın uygulanması ve yorumlanması ya da hakların kapsamının ve sınırlarının çizilmesi açısından önem taşımaması, ancak idare ve mahkemelerin belli bir konuya dair uygulamalarının AYM yorumlarından farklı olması ve bu farklılığın da önemli olması durumunda başvurunun önem taşıdığının söylenebileceği, kişisel önem kriterinin ise; başvurucunun mühim bir zarara uğramaması olarak ifade edildiği, her olayın kendine özgü koşulları çerçevesinde ve objektif verilerden yararlanılarak yapılan değerlendirme neticesinde kişisel önem kriterine ilişkin karar verilebileceği, bu kapsamda bahse konu başvuru

[675] Ahmet Durmaz, B. No: 2018/5144, K.T.13.01.2022, par.18,21-23. (E.T.:03.03.2022).

değerlendirildiğinde maddi zarar olarak ifade edilebilecek olan, ayrı ayrı açılan davalarda hükmedilen toplam iki bin lira tutarındaki tazminat miktarının başvurucuyu önemli bir zarara uğrattığı kanaatine ulaşılamadığından başvurunun anayasal ve kişisel önemden yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.[676]

11) Bakanlar Kurulu kararı ile Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu'na devredilen bir bankanın eski yöneticilerinden olan başvurucunun borçlunun iflasına karar verilmesi istemiyle açılan davada yargılamanın gereğinden fazla sürmesi sebebiyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddialarına ilişkin yaptığı başvuruda; davanın ikame edildiği tarihin, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin sürenin başlangıç tarihi olarak kabul edildiği, sürenin sona erdiği tarihin ise yargılamanın sona erdiği tarih olduğu, yargılaması devam eden davalar yönünden ise AYM'nin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin başvuruyla ilgili kararını verdiği tarihin esas alınacağı,

Bu kapsamda somut olayda takribi on sekiz yıl süren yargılama süresinin makul olmadığı ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verildiği görülmektedir.[677]

12) Başvurucu tarafından açılan davada hukuka aykırı şekilde nispi karar ve ilam harcına hükmedilmesi sebebiyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruda; adil yargılanma hakkının güvencelerinden biri olan mahkemeye erişim hakkının, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilme ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilme şeklinde ifade edildiği,

Bireylerin dava ya da dava aşamasındaki yargısal bir işlemin başında yahut sonunda harç ile diğer yargılama giderlerini ödemekle yükümlü tutulmasının mahkemeye erişim hakkının kullanımı açısından belli ölçüde caydırıcılığı olacağı ve bireylerin yargılama

[676] Levent Tan, B. No: 2018/24118, K.T.13.01.2022, par.20,22-25,28-29. (E.T.:05.03.2022).

[677] Ahmet Uğur Balkaner ve Yaşar Mescigil, B. No: 2019/1559, K.T.03.02.2022, par.39-42. (E.T.:29.03.2022).

harç ve giderlerini ödemekle yükümlü olmasının mahkemeye erişim hakkına müdahale oluşturacağı,

Somut olaya konu başvuruda, başvurucu aleyhine hükmedilen nispi karar ve ilam harcının mahkemeye erişim hakkına müdahale olarak kabul edildiği,

Anayasa'nın on üçüncü maddesinde belirtilen temel hakların sınırlama koşullarının yerine getirilmemesi halinde adil yargılanma hakkının ihlalinin gerçekleşmiş olacağı,

Başvuruya konu ilk derece mahkemesinin reddettiği davada, nispi karar ve ilam harcına hükmetmesinin, Kanun'un açık hükmüne aykırılık teşkil ettiği, ayrıca mahkemenin kararında da başvurucu aleyhine nispi karar ve ilam harcına hükmedilmesinin kanuni dayanağının belirtilmediği, sebebiyle Anayasa'nın otuz altıncı maddesinde korunan adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği yönünde kanaat oluşmuştur.[678]

[678] Abdullah Karataş, B. No: 2019/4150, K.T.03.02.2022, par. 24,26,28-30,32,40-41.(E.T.:08.04.2022).

3.3. ADİL YARGILANMA HAKKI KAPSAMINDAKİ BİREYSEL BAŞVURULURA İLİŞKİN ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARININ İSTATİSTİĞİ[679]

AYM'nin, bireysel başvuruları incelemeye başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden 31 Ekim 2022 tarihine kadar olan zaman içerisinde, adil yargılanma hakkının ceza/hukuk/idare alanlarında yapılan başvuruların incelemesi neticesinde ihlal kararı, ihlal olmadığı kararı ile kabul edilemezlik ile diğer kararlar şeklindeki karar türlerine göre AYM kararlar bankası esas alınarak tarafımızca hazırlanan istatistiki tablo aşağıda yer almaktadır.

	HAK VE ÖZGÜRLÜK	**KARAR TÜRÜ (BAŞVURU SONUCU)**		
YIL	**ADİL YARGILANMA CEZA**	**(ESAS) İHLAL**	**(ESAS) İHLAL OLMADIĞI**	**KABUL EDİLEMEZLİK VD.**
2012	_	_	_	_
2013	43	2	_	41
2014	165	93	6	66
2015	258	138	12	108

[679] Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası https://anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/(E.T.:31.10.2022).

2016	270	174	22	74
2017	283	163	25	95
2018	229	63	7	159
2019	169	39	13	117
2020	323	183	22	118
2021	178	102	13	63
2022 (Ocak-Ekim)	158	67	4	87

	HAK VE ÖZGÜRLÜK	**KARAR TÜRÜ (BAŞVURU SONUCU)**		
YIL	**ADİL YARGILANMA HUKUK**	**(ESAS) İHLAL**	**(ESAS) İHLAL OLMADIĞI**	**KABUL EDİLEMEZLİK VD.**

2012	1	_	_	1
2013	20	8	_	12
2014	255	196	12	47
2015	235	184	4	47
2016	439	325	10	104
2017	561	461	7	93
2018	128	46	7	75
2019	146	60	11	75
2020	423	355	7	61
202	182	125	14	43

2022 (Ocak-Ekim)	68	48		20

	HAK VE ÖZGÜRLÜK	**KARAR TÜRÜ (BAŞVURU SONUCU)**		
YIL	**ADİL YARGILANMA İDARE**	**(ESAS) İHLAL**	**(ESAS) İHLAL OLMADIĞI**	**KABUL EDİLEMEZLİK VD.**
2012	_	_	_	_
2013	22	5	_	17
2014	98	43	14	41
2015	154	89	7	58
2016	301	161	12	128

2017	272	167	9	96
2018	243	92	21	130
2019	193	57	25	111
2020	511	382	11	118
2021	129	77	8	44
2022 (Ocak-Ekim)	80	42	3	35

SONUÇ

Adalet, herkesin ihtiyacı olan bir kavramdır. Bu itibarla, yargılamanın tüm aşamalarında kendilerine ihtiyaç duyulan ve işlem yapmaları gereken kamu kurumlarının görevlerini eksiksiz ve zamanında yerine getirmeleri de ayrıca önem taşımaktadır. Bu nedenle adaletin yerine getirilmesi için gereken her şeyin yapılması elzemdir.

Esas görevi, bireylerin temel hak ile özgürlüklerini korumak olan devletin, bu korumayı sağlamak üzere geliştirdiği en önemli mekanizmalardan olan bireysel başvuru hakkını, bir hakkın ihlali durumunda ihlalin durdurulması ve eski durumuna getirilmesi amacıyla başvuru yapılabilmesi olarak ifade edebiliriz. Diğer bir ifadeyle, bireysel başvuru usulünün, hak ihlallerinin önlenmesi amacıyla getirildiği ve insan hakları anlamında önem taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir.

Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak, bireyleri hak ihlallerine karşı korumak ve AİHM'ye yapılan başvuruların sayısını azaltmak amacıyla geliştirilen ve iç hukuk yolları arasında yer alan bireysel başvuru usulünün, özellikle hukuk sistemleri içerisinde AYM bulunan ülkelerin çoğunda kabul edildiği bilinmektedir. AİHM istatistiklerini incelediğimizde, bireysel başvuru yolunu etkili şekilde uygulayan ülkeler aleyhine AİHM'ye yapılan başvuruların daha düşük oranda olduğunu görmekteyiz.

Bununla birlikte, yine istatistiklere göre, bireysel başvuru müessesesinin hukuk sistemimize dahil olmasından önce Türkiye, AİHM'ye yapılan başvurularda aleyhine karar verilen ülkeler arasında ilk sıralarda yer almış ve bu ihlal kararları neticesinde hükmedilen tazminatlar da ülke ekonomisi açısından ciddi bir külfet yaratmıştır. Bu doğrultuda anılan müessesenin hukuk sistemimize dahil edilmesinin zorunlu bir hal aldığı anlaşılmıştır.

Bireysel başvuruya ilişkin ilk tartışmaların başladığı 1961 Anayasası döneminde, hak ve özgürlükleri ihlal edilen bireylerin bireysel başvuru hakkını kullanabileceklerine ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir. 1982 Anayasası dönemine gelindiğinde ise, bireysel başvuru mekanizmasının önemi giderek anlaşılmaya başladığından, çeşitli platformlarda

ve anayasa değişikliği önerilerinde de anılan müesseseye yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda, temel hak ile hürriyetlerin korunmasının sağlanması, mağduriyetlerin giderilmesi ve AİHM'ye Türkiye aleyhine yapılacak başvuruların sayısının azaltılması amacıyla AYM'ye bireysel başvuru yolu kabul edilmiştir.

Anayasa'da, AYM kararlarının Resmi Gazete'de hemen yayımlanacağı ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı düzenlenmiştir. Bu kapsamda, bireysel başvuru kararları da dahil tüm AYM kararları Resmi Gazete'de yayımlanacaktır. Ayrıca, AYM tarafından bireysel başvuru neticesi tekrar yargılama yapılması şeklinde bir karar verilmesi durumunda, ilgili derece mahkemesince Yüksek Mahkemenin kararını yerine getirmeme gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Buna rağmen, derece mahkemesinin kararında direnmesi halinde, devreye HSK denetimleri girecektir. Ancak bu durumda da, AYM kararlarına uymayan hakimlerin sorumluluğunu artıcı düzenlemelerin ilgili mevzuata ilave edilmesi gerekebilecektir.

Bireysel başvuru yolu, temel hak ile özgürlükleri yasama, yürütme veya yargı organları tarafından ihlal edilen bireylerin, tüm hak arama yolları tamamlandıktan sonra başvurabilecekleri tali, istisnai bir yol olarak ifade edilmiştir. Buna göre, herkes, Anayasa'da koruma altına alınmış temel hak ile özgürlüklerinden, AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla, ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem veya ihmale ilişkin kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamı tüketildikten sonra, AYM'ye başvuru yapabilmektedir.

Herkesin başvuruda bulunabileceği kural olmakla birlikte istisnalar da bulunmaktadır. Bu istisnalardan, kamu tüzel kişilerinin başvuruda bulunamayacaklarına dair 6216 sayılı Kanun hükmünün, özellikle adil yargılanma hakkı açısından olumsuzluk teşkil ettiği kanaatindeyiz. Nitekim idari yargıda, AYM'nin aksine, bireysel başvuru konusunda geniş bir yorum yapılmak suretiyle herkesin başvuruda bulunabilmesi görüşü ön plana çıkmaktadır. Doktrinde de büyük çoğunluğun katıldığı bu görüş bizce de kabul edilmektedir. Başvuru müessesesi, Anayasa ile korunan AİHS ya da Türkiye'nin tarafı

olduğu sözleşme eki protokollerde düzenlenen temel bir hakkın idare tarafından ihlal edildiği iddiasında bulunan kişiler tarafından başvurulabilecek ikincil nitelikte ve sui generis bir yol olarak kabul edilmiştir. Bahse konu başvuru, Anayasa'ya göre herkes tarafından yapabilecektir. Buna karşılık, 6216 sayılı Kanunda ise, kamu tüzel kişilerinin başvuruda bulunamayacağı düzenlenmiştir. 6216 sayılı Kanun hükmü, hem idarenin gücüne sahip olup, hem de bu güce karşı hak ihlali iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmanın hukuka uygun olmadığı düşünülerek getirilmiş bir yasaklamadır. Ancak mezkur düzenleme, kamu tüzel kişiliğinin kamu gücünü kullansın ya da kullanmasın herhangi bir hak ihlaline uğraması halinde dahi, Anayasa ile tanınan bireysel başvuru yoluna başvuramayacağı anlamını taşımaktadır. Bu kapsamda, anılan hüküm, Anayasa'da yer alan herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğu hükmü ile çelişmektedir. Bu itibarla, bireysel başvuruda bulunulabilmesinin sınırlandırılmaması ve herkes tarafından başvuru yapılabilmesi görüşünü desteklemekteyiz.

Temel hak ile hürriyetlerin hukuki açıdan korunmasına yönelik olarak ulusal ve uluslararası düzeyde çok önemli sonuçlar doğuran bir koruma yöntemi olan başvuru usulü Türkiye'de, temel hak ile hürriyetlerin korunmasının sağlanması, mağduriyetlerin giderilmesi ve Türkiye aleyhine AİHM'ye yapılacak başvuruların sayısının azaltılması amacıyla hayata geçirilmiş bir mekanizmadır. Anılan sistemin hayata geçmesiyle müessesenin getirilmesindeki amaca ulaşılmış olduğu istatistiki olarak da görülmüştür. Buna göre, 2021 yılı içerisinde, Türkiye aleyhine yapılan dokuz bin beş yüz kırk sekiz başvurudan altı bin iki yüz yirmi bir adedi karara bağlanmış olup, sadece yetmiş altı ihlal kararı verilmiştir.

Yüksek Mahkeme kendisine yapılan başvuruları, gerek AİHM içtihatları ve gerekse ulusal hukukumuzda kabul görmüş içtihat ve görüşler çerçevesinde titizlikle incelenmekte ve tam bağımsız şekilde özenle görevini icra etmektedir. Mahkeme her somut başvurunun içeriğine göre yaptığı değerlendirmede, ihlale uğranıldığı iddiasında bulunulan kamu gücü işlemi ya da eylemi ile uğranılan zarar arasında uygun illiyet bağının bulunup bulunmadığını dikkate almaktadır. İstatistiklere baktığımızda, AYM'nin bu şekilde yapılan inceleme ve değerlendirmeler neticesinde vermiş olduğu kararların, Türkiye'ye karşı AİHM'ye yapılacak başvuru oranını düşürdüğü ve yapılan

başvurulara ilişkin AİHM tarafından verilebilecek ihlal ve tazminat kararlarının sayısını da azaltmakta olduğu görülmektedir.

Ancak AYM'ye yapılacak olan bireysel başvuru, AİHM'ye başvuru yapılmasını hakkını engellememektedir. AİHM tarafından da, AYM'ye yapılacak bireysel başvuru yolu tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak kabul edildiğinden, bu aşamadan sonra dosyaları kabul etmektedir.

Diğer taraftan, bireysel başvurunun konusunu oluşturan insan hakları kavramını, insan olmaktan kaynaklanan, her yerde, her insan bakımından geçerli, doğuştan yahut sonradan kazanılan bütün hakları korumaya yönelik, yetkili otoriteye yasalarla tanınan, korunan ve uygulanan, keyfi olarak sınırlandırılamayan, dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilmez tüm haklar olarak ifade edebiliriz.

Evrensel olarak kabul görmüş olan insan hakları kavramı, hak ihlallerine karşı yargısal denetim organları oluşturulmak suretiyle güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Böylece, temel hak ile özgürlüklerinin ihlal edildiğini düşünen bireylere ulusal ve uluslararası hukuk bakımından, yargı organlarına başvurma imkanı sağlanmıştır.

Hukuk düzeninin temel amacı, bireylerin hakkının korunmasıdır. Bu itibarla, Anayasa tarafından bireylerin temel hak ile hürriyetleri teminat altına alınmıştır. Anayasa'da, bireylerin sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerin niteliği hüküm altına alınmış olmakla birlikte hakların sınırlanmasına dair ilkeler düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerden çıkaracağımız sonuç, bir bireye tanınan hak ve özgürlüğün başka bir bireye tanınan hak ve özgürlüğü yok edecek veya öngörülenden daha fazla sınırlandıracak şekilde kullanımına izin verilemeyeceğidir.

İnsan haklarını, her ülkede güvence altına alınan ve devlet tarafından tüm alanlarda ve erklerde korunması gereken haklar olarak ifade etmekteyiz. Çalışmada temel olarak ele alınan adil yargılanma hakkı ise, Anayasa'da teminat altına alınan temel hak ile hürriyetler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan, devletin yargı fonksiyonu içerisinde yürütülen faaliyetlerin adil yargılanma hakkına uygun şekilde tamamlanması

gerektiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla, mahkemeler hukuki korunmayı da içeren adil yargılanma hakkını sağlama yükümlülüğü altındadır. Aksi durumda, adil yargılama gerçekleştirilememiş olacaktır.

Yargılama fonksiyonunun önemli bir unsuru olan adil yargılama, davanın açılması ile başlayan, yargılamanın sona ermesine ve hatta hükümden sonra dahi devam eden bir süreçtir. Adil yargılanma hakkını, herkesin bağımsız ve tarafsız bir yargı organı önünde hak arama özgürlüğünü kullanması, yargılamanın usul ve esaslarına uygun olarak başlatılması, yürütülmesi, sonuçlandırılması, aleni bir yargılama yapılması ile her kararın gerekçeli olması, şeklinde tanımlamamız yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan, tarafların karşılıklı olarak iddialarını ileri sürmesi ve savunmalarını yapılabilmesi de adil yargılanma hakkı kapsamındadır. Bu itibarla, anılan hak, yargı erkine ilişkin ve hukuk ile sınırlandırılmış olması sebebiyle diğer temel hak ile özgürlüklerden farklılık arz etmektedir.

Adil yargılanma hakkına ilişkin uluslararası düzenlemelerden en önemlisi olarak kabul edilen AİHS'de adil yargılanma hakkı, hukuk devleti ilkesi kapsamında, sözleşmeci devletlerin adli mekanizması ve yargılama usulüne ilişkin bir hak olarak ana hatlarıyla düzenlenmiş olup, diğer hususlar ise, AİHM'nin yorum ve içtihatları ile tamamlanmaktadır.

AİHS'de düzenlenen adil yargılanma hakkı kapsamının, medeni uyuşmazlıklarda veya cezai olarak yöneltilen suçlamaların esası konusunda olduğu görülmektedir. Ancak, bu şekilde adil yargılanma hakkına getirilen sınırlama, hak kaybına yol açarak, yargılamaların adil olması hususunun işlevsiz hale gelmesine neden olabilecektir. Söz konusu olumsuzluğun yaşanmaması adına, uygulamada AİHM yargılamalarında, disiplin hukukuna ya da anayasa hukukuna ilişkin aykırılık iddialarında da adil yargılanma hakkının geniş şekilde yorumlanmak suretiyle dikkate alındığı görülmektedir. Bu itibarla, Sözleşme'de açıkça düzenlenmeyen, medeni ve cezai konular dışındaki uyuşmazlıklar da, içtihatlar çerçevesinde adil yargılanma hakkı kapsamında kabul edilmektedir. Bize göre de, her bireyin adil yargılanma hakkına sahip

olması bağlamında tüm alanlarda yapılacak yargılamalarda bu hakkın uygulanması gerekmektedir.

Adil yargılanma hakkı, Türk Anayasa Hukuku'nda korunan temel insan hakları arasında yer almaktadır. Anılan hak, 2001 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri çerçevesinde, otuz altıncı maddeye adil yargılanma ibaresinin ilave edilmesi ile Anayasa'da yerini almıştır. Ancak, usul kanunlarımızda hakkın kapsamı ve unsurlarına dair açık bir düzenleme bulunmadığından, AİHS metni ve AİHM kararlarında ortaya konan alt ilke ve haklar otuz altıncı maddenin kapsamına dahil edilmiştir.

Kıyaslama yapmamız gerekirse, AİHS'de adil yargılanma hakkının sadece medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda yöneltilen suçlamalara ilişkin uygulanacağı düzenlenmişken, Anayasa'da, tüm yargı yollarına uygulanacağı ifade edilmiştir.

Adil yargılanma hakkı, Anayasa'da hüküm altına alınmış olmakla birlikte, CMK'da birçok maddede de düzenlenmiştir. Adil yargılanma hakkı, yargılama süresince davalı ve davacı arasında tam bir eşitlik sağlanması ve bu eşitliğin devamının getirilmesini kapsamakta olup, makul sürede, kanuni hakim önünde, aleniyet içerisinde yargılanmayı da içermektedir.

Türkiye, adil yargılanma hakkı bakımından uluslararası belgelerin en önemlisi olarak kabul edilen AİHS'ye taraf olup, AİHM'nin yargılama yetkisini kabul etmiştir. Bu kapsamda, AİHS ve ek Protokoller çerçevesinde Anayasa'da hüküm altına alınan adil yargılanma hakkına ilişkin kamu gücü ihlali iddiasıyla AYM'ye bireysel başvuru yapılabilmektedir.

Bireysel başvuruları incelemekle görevlendirilen AYM, her bir başvuruyu özel olarak kendi içerisinde irdelemektedir. AYM incelemesinde, yargılama yapan mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı, mahkemeye erişim, aleni olarak yargılanma, makul sürede yargılanma, hakkaniyete uygun yargılanma, savunma hakkı, kararların gerekçeli olması, yargılamada masumiyet karinesinin korunması, hukuki güvenlik ilkesi kapsamında adil

yargılanma hakkının alt unsurlarına uygun bir yargılama olup olmadığı yönünden değerlendirme yapılmaktadır. Yüksek Mahkemece, birçok kararda mezkur hususlar ayrıntılı olarak ifade edilmekte olup, bu itibarla, AYM kararları çerçevesinde adil yargılanma hakkının alt unsur ve ilkeleri irdelenmiştir.

Anılan ilkelerden bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma ilkesi kapsamında, şüpheye mahal vermeden adalete olan inancın yansımasıdır. Her bireyin görülmekte olan davasının, tarafsız bir mahkemede, herhangi bir baskıya maruz kalmayan ve özgürce karar verebilecek hakimler tarafından sonuçlandırılmasını isteme hakkı bulunmaktadır.

Bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilme ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilme hakkı olan mahkemeye erişim hakkı oldukça önemlidir. Anılan hakkı engelleyici sınırlamalar, mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda mahkemelerin, hakkaniyetine zarar verecek biçimde şekilci olmaması gerekmekte olup, aynı zamanda aşırı esneklikten kaçınması anılan hak bakımından önem arz etmektedir. Anılan hak kanun yollarına başvuru sürelerinin değerlendirilmesi aşamasında, hakkın özünün zedelenmemesi ve kişilerin kanun yoluna başvurma imkanının ortadan kalkmaması açısından büyük önem taşımaktadır.

Adil yargılanma hakkı kapsamında bir diğer ilke olan aleni yargılanma ilkesi, mahkemelerin yargısal işlemleri dışında kalan üçüncü kişilerce görünümü şeklindedir. Davada taraf olmayan üçüncü şahısların duruşmaları takip edebilmesi ve kararın aleni şekilde açıklanması anılan ilke kapsamındadır. Duruşmaların açık yapılması hukukun üstünlüğü ve yargının etkinliğini sağlayan usuldür. Ceza muhakemesi hukukunda, kovuşturma evresi kapsamında olan duruşma sürecinde önemli bir yer taşımakta olup, aleniliğin yargılamanın bütün evrelerinde de bulunmasını zorunlu kılmaktadır.

Her biri ayrı öneme sahip olan mezkur alt ilkeler arasında makul sürede yargılama ilkesi ayrı bir önem taşımaktadır. Anılan ilke, adaletin gecikmemesini amaçlayan, hukuki kesinliğin en erken sürede sağlanarak, yargılamanın sürüncemede bırakılmaması

şeklinde özetlenebilecektir. Tarafların uzun süren yargılamalar nedeniyle maruz kalacakları maddi/manevi baskılardan ve sıkıntılardan korunmasının sağlanması amacını taşıyan anılan hak, adil yargılanmanın zımni unsurudur.

Makul süre konusunda net bir zaman aralığı verilememekle birlikte, anılan ilkenin insan hayatı bağlamında ne denli önemli olduğu tartışılamaz bir gerçekliktir. Yargılamaların makul sürede tamamlanmasının gerekliliği, uzun süren yargılamalar neticesinde oluşan hak kayıplarının adalete olan güveni sarsmasının engellenmesi ve insanların haklarını hukuk dışı yollara başvurarak aramak zorunda bırakılmasının önüne geçilmek istenmesidir. Bu amaçla, Türkiye'de, yargılama sürelerinin kısaltılması hedeflenmekte ve yargı reformları yoluyla anılan hedefe ulaşılması mümkün hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu konuda ciddi adımlar atılmış ve önemli bir yol kat edilmiş olmakla birlikte, yargılama süresinin makul sınırlara gelebilmesi için önümüzde uzun bir yol bulunmaktadır. Bize göre, mahkemelerin ve bu alanda görev yapacak nitelikli personel sayısının artırılması, bu yönde atılacak adımlar arasında sayılabilir.

Kamuda en büyük sorun mahkemelerin kararlarını geç vermesidir. Bu durumun önüne geçilebilmesi amacıyla reformlar yapılmakta ve yapılmaya devam etmektedir. İş yükünün fazlalığı nedeniyle işler gereken hızda yürütülememektedir. Bunun önüne geçilebilmesi ise, konuya hakim uzman personel alımı ve sayılarının artırılması ile sağlanabilecektir. Özellikle makul sürede yargılamaların tamamlanabilmesi bu çerçevede mümkündür.

Yapılan yargılamaların hakkaniyete uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle, hakkaniyete uygun yargılama, önemli bir unsurdur. Diğer tüm koşullar olmasına rağmen hakkaniyete uygun olmayan bir yargılama, adil yargılanma hakkını ihlal etmektedir. Hakkaniyete uygun yargılamanın her somut olayda ayrıca değerlendirilmesi gerekmekte olup, yargılamanın her aşamasında dikkate alınmaktadır. Davanın taraflarına, iddia ve savunmalarını mahkeme önünde ifade edebilme imkanı verilmesi hakkaniyete uygun yargılama unsurudur.

Özellikle ceza yargılamasında güvence altına alınan bir başka alt unsur savunma hakkıdır. Suç isnadı altında bulunan şahsın kendisini savunabilmesi amacıyla, yeterli imkanın, zamanın ve kolaylığın sağlanması şeklinde ifade edilen bu ilke adil yargılanma açısından büyük öneme sahiptir. Kendisine yöneltilen bir iddiaya karşı savunma hakkı bulunmayan bir kişi, özgürlüğünden mahrum kalmak suretiyle büyük bir insan hakkı ihlaline maruz kalacaktır.

Kararların gerekçeli olması ilkesi doğrultusunda, ilk derece mahkemeleri ile üst mahkemelerin verdikleri kararların gerekçelerinin yeterince açık ve anlaşılır olması gereklidir. Başvuruda bulunan şahsın, başvurusunda belirttiği usule ya da esasa ilişkin iddialarının her biri gerekçeli kararda cevaplanmalıdır. Aksi takdirde, ciddi hak ihlalleri oluşabileceği gibi, kararın gerekçesi öğrenilmeksizin yapılan olağan kanun yolu başvurusunda savunma hakkının zedelenmesi gerçeği her daim ihtimal dahilindedir.

Adil yargılanma hakkını sağlayan nitelikte olan masumiyet karinesi ise, ceza yargılamasında, sanığa tanınan haklar bağlamında, hüküm kesinleşene kadar sanığın suçlu sayılmaması ilkesi olarak ifade etmekteyiz. Bir karine olan bu ilke, yetkili makamların sanığın suçsuz olduğu varsayımı ile hareket edilmesini sağlamaktadır. Suç isnadının bulunması anılan ilkenin ön şartıdır. Masumiyet karinesi, soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında, dikkate alınmaktadır.

Bir diğer alt unsur olan hukuki güvenlik ilkesi ise, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde mahkemelere güven duyması ve bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınılması ile hukuk normlarının öngörülebilir olmasını gerektirmektedir. Anılan ilkeyi, hukuk normlarının öngörülebilir olması, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde yargıya güven duyabilmesi ve söz konusu güven duygusunun zedelenmemesi şeklinde tanımlayabiliriz.

Bu çerçevede çalışmada incelediğimiz AYM kararlarında da görüldüğü üzere, adil yargılanma hakkının ne derece öneme sahip olduğu Yüksek Mahkeme tarafından da gözler önüne serilmektedir. Söz konusu hakkın kendisi ve alt ilkeleri bağlamında taşıdığı önem yadsınamayacak boyuttadır. Hukuk devletinin temelini oluşturan adalet

kavramı ile bu kavrama olan inancın sarsılmaması adına büyük bir sorumluluk üstlenen yargı sistemi görevini fazlasıyla yerine getirmeye çalışmaktadır.

Konuya ilişkin çalışmada değindiğimiz şekilde, adil yargılanma hakkının tam olarak işlerlik kazanabilmesi için mevzuatımızda gerekli düzenlemeler detaylarıyla yer almaktadır. Ancak, uygulamada yaşanan aksaklıklar kapsamında mevcut düzenlemelerin hayata geçirilmesi için bazı adımlar atılması gerektiğini düşünmekteyiz. Yargılamanın başlangıcından önce ve yargılama başladıktan sonra, her aşamada görevli olan personelin bu konuda yeterli donanıma ve bilgiye sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde ortaya çıkabilecek usul hatalarının telafisi güç bir hal alabilecektir. Bu kapsamda, bu alanda çalışacak personelin konuya ilişkin olarak meslek içi eğitime tabi tutulması bir ölçüde fayda sağlayarak, adil bir yargılamanın temelinin atılmış olacağı aşikardır.

Tüm bu hususlar, hukuk sistemi kapsamında adil yargılanma hakkı ve bireysel başvuru müessesesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Diğer taraftan, anılan hak kapsamında sosyal ve ekonomik açıdan etkiler de mevcuttur. Anılan hak ve alt ilkeleri ile bireysel başvuru mekanizmasının Türkiye'de yerleşik ve uygulanabilir hale gelmesinin, bireylerin temel hak ile hürriyetlerinin korunduğu ve bu itibarla da kendilerini özgür hissettikleri bir ülke olabilmemiz açısından büyük katkı sağladığını düşünmekteyiz.

Adil yargılanma hakkı başta olmak üzere, insan haklarının korunmasında gösterilen özen, kamu gücü tarafından yapılan ihlallerin sayısının azalmasını sağlamakta ve ihlal olması halinde de kanun yolu ile ihlalin kaldırılabileceğine olan inancı kuvvetlendirmektedir.

Diğer taraftan, anılan hakkın ülkemizde uygulanırlığına olan inanç, ekonomik açıdan da önemlidir. Yabancılar tarafından, anılan hakka saygılı bir ülke kabul edilen ülkemize yapılacak yatırımların artacağı ve bu durumun ekonomimizi de dolaylı şekilde etkileyeceğini düşünmekteyiz. Böylelikle, yabancılar tarafından Türkiye'nin güven duyulan bir konuma gelmesi sağlanmakta olup, sadece Türk vatandaşlarınca değil yabancılar tarafından da yararlanılabilen bu hakkın dolaylı şekilde, Türkiye'nin

ekonomik ve sosyal hayatının canlılığını muhafaza etmesine ve her açıdan tercih edilen bir ülke haline gelmesine olumlu etkiler yapacağını değerlendirmekteyiz.

KAYNAKÇA

Acu, Melek, "*Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2014, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-110-1355 (E.T.:18.10.2021).

Adalet Bakanlığı "İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi", 2021, (https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf (E.T.:29.12.2021).

Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Recep Tayyip Erdoğan ve 264 Milletvekilinin; 7/11/1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/656), https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss497.pdf (E.T.:18.10.2021).

Ağır, Osman/ Aydın, Turhan, "*Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.5 S.2, 2014, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208328 (E.T.:11.09.2022).

Akdoğan, Cem Alper, *Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

Akıllıoğlu, Tekin, *"Yönetimde Açıklık-Gizlilik ve Bilgi Alma Hakkı"*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.46., S.3., 1991, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38240(E.T.:11.09.2022).

Akif, Tögel, "*Anayasa Mahkemesi"ne Bireysel Başvuru Yolu"nun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"ne Yapılan Başvurulara Etkisi",* Akademik Teklif (Hukuk ve İdari Bilimler Dergisi), C. 1, S. 1, Temmuz 2013, https://www.academia.edu/7035042/Anayasa_Mahkemesi_ne_Bireysel_Ba%C5

%9Fvuru_Yolu_nun_Avrupa_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Mahkemesi_ne_Yap%C4%B1lan_Ba%C5%9Fvurulara_Etkisi (E.T.:21.08.2021).

Aksoy, Batıkan, "*İnkılap Kanunlarının Hukuki Statüsü, Normatif Değeri ve Anayasal Bağlamı Üzerine Bir İnceleme",* Yasama Dergisi, 2020, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1248168 (E.T.:23.03.2022).

Akyol, Öznur Bulut, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Mükellef Hakları, Başvuru Süreci ve Kararların Analizi,* Gazi Kitabevi, Ankara, 2020.

Algan, Bülent, "*Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı Yaklaşımı: Hebat Aslan ve Firas Aslan Kararı Örneği"*, Anayasa Yargısı Dergisi, S.32, 2015, https://library.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0020755&lng=0&search=b%C3%BClent%20algan&arananID=AR0225285 (E.T.:01.11.2021).

Algan, Bülent, "*Bireysel Başvurularda "Açıkça Dayanaktan Yoksunluk" Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu ve Uygulanması"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.2, 2014, https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42417/510778 (E.T.:29.03.2022).

Algan, Bülent, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007.

Aliyev, Cabir, "Azerbaycan Anayasal Yargı Sisteminde "Şikayet" Denetim Usulü: Anayasa Şikayeti", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: İbrahim Özden Kaboğlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (E.T.:31.10.2021).

Altınkök, *Serhat, Özgürlük ve Güvenlik Hakkı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi,* Orıon Kitabevi, Ankara, 2015.

Altınsoy, Bülent, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda İdari Davalara Bakan Yönüyle Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Orıon Kitabevi, Ankara, 2015.

Altıntaş, İnanç, "Uluslararası Hukukun Etkisiyle Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Gelişimi", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Cavid Abdullahzade, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:04.11.2020).

Altıparmak, Cüneyd, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.63, 2006, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-63-218 (E.T.:09.07.2021).

Anayasa Hukuku, Temel Hak ile Özgülükler, https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/anayasa_hukuku/10/index.html (E.T.:13.06.2021).

Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Formu Kılavuzu https://www.anayasa.gov.tr/files/bireyselbasvuru/basvuru_kilavuzu.pdf (E.T.:15.11.2021).

Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu (1/993), https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss696.pdf (E.T.:16.03.2022).

Anayurt, Ömer, "*Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından, İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi",* Türkiye'de İnsan Hakları Konferansı7-9/12/1998, https://www.academia.edu/37599110/Haklar%C4%B1n_B%C3%BCt%C3%BCnl%C3%BC%C4%9F%C3%BC_%C4%B0lkesi_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1na_%C4%B0li%C5%9Fkin_S%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1rmalar%C4%B1n_De%C4%9Ferlendirilmesi (E.T.:22.08.2021).

Anayurt, Ömer, *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.

Armağan, Servet, *"Federal Almanya'da Anayasa Şikayeti"*, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.5, S.7, 1971, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14217(E.T.:02.11.2021).

Arslan, Zühtü, "*Temel hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler"*, Anayasa Yargısı, C.19, 2002, https://anayasa.gov.tr/media/4640/arslan.pdf (E.T.:13.06.2021).

Arslan, Zühtü, *"Türkiye'de Anayasa Şikayeti: Fırsatlar ve Sorunlar"*, Anayasa Yargısı C.31, AYM'nin 52. Kuruluş Yıldönümü Etkinlikleri Kapsamında Düzenlenen "Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadili Kurumlar Birliği 2. Kongresinde Sunulan Bildiriler, İstanbul 2014" Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2016.

Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku,* 13.B., Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.

Atasoy, Hakan, *"Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu",* Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.9, 2012, http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934884.pdf (E.T.:15.07.2021).

Atasoy, Hakan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2021 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu, https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10 (E.T.:15.09.2022).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, 2014, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019112404Kabul%20Edilebilirlik%20Kriterlerini%20Uygulama%20Rehberi.pdf (E.T.:26.11.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı ve Mevzuatı, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesine İlişkin Rehber Adil Yargılanma Hakkı (Medeni Hukuk Yönü), 2019, (https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf (E.T.: 23.04.2022).

Avşar, Zakir, *Ombudsman İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2012.

Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, 2.B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

Aydın, Sedat Erdem, AYM Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, Danışman: Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:30.08.2021).

Aydın, Çağrı Kan, "*Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak "Susma Hakkı*"", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2010, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-91-657 (E.T.:10.08.2022).

Aydın, Mesut, *"Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hak Arama Özgürlüğü",* Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.61, S.3, 2006, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38092 (E.T.:17.01.2022).

Aykanat, Mehmet, *Osmanlı Hukukunda Dilekçe Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.

Azrak, A. Ülkü; *"Türk Anayasa Mahkemesi: Anayasa Düzenindeki Yeri- Teşkilatı-Fonksiyonları"*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.28, S.3-4, 1962, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96771(E.T.:02.11.2021).

Balta, Tahsin Bekir, *"Türkiye'de Anayasa Yargısı"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.18, S.1, 1961, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637658 (E.T.:02.11.2021).

Barca, Mehmet, "*Dilekçe Hakkı Sistem, Süreç ve Aktörlerinin Etkinliğini Artırmaya "Yönelik Değerlendirme ve Öneriler"*, Yasama Kalitesinin Artırılmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı, 2020, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/Yasama_Kalitesinin_Arttirilmasinda_Dilekce_Hakki_Calistayi.pdf (E.T.:11.09.2022).

Başcı, Gülistan, *"1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması*", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.46, 2021, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1320309 (E.T.: 23.04.2022).

Başlar, Kemal, "*Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma",* Demokrasi Platformu, Y:1, S.2, 2005, https://www.anayasa.gen.tr/baslar-yenidenyapilanma.htm (E.T.:02.11.2021).

BEDK Kararları Işığında Açıklamalı Bilgi Edinme Kanunu, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu Yayınları, Ankara, 2015, https://bedk.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2332020152113BEDK_KARARLARI_ISIGINDA_ACIKLAMALI_BILGI_EDINME_HAKKI_KANUN'UN.pdf (E.T.:12.09.2022).

Besiri, Arzu, "Soykırım Suçu", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Asuman Aytekin İnceoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/alintilar/219.pdf (E.T.:04.12.2020).

Besiri, Arzu, *"Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.108, 2013, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1310 (E.T.:05.11.2021).

Biber, Sümeyye Elif, "*Bireysel Başvuru Kararlarının Yargıtay İçtihadına Etkisi: Örnek Kararlar"*,https://anayasatakip.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2017/08/Elif-Biber-Bireysel-Bas%CC%A7vuru-Kararlar%C4%B1n%C4%B1n-Yarg%C4%B1tay-I%CC%87c%CC%A7tihad%C4%B1na-Etkisi.pdf (E.T.:19.12.2021).

Bilge, Necip, *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları,* 30.B. Turhan Kitabevi, Ankara, 2012.

Bilgin, Ahmet Burak, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İç Hukuktaki Yeri*"**,** Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.22, S.1, 2016, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274329(E.T.: 23.04.2022).

Birtane, Şermin, *Etkili bir başvuru yolu olarak Bireysel Başvuru*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.

Bozkurt, Enver, *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*, Nobel Yayınları, Ankara, 2003.

Cinmen, Ergin/ Dindar, Ahmet, *AYM Bireysel Başvuru Kararları*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Civelek, Jale; "*1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi"*,

Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.9, S.1, 1989, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/99710 (E.T.:17.07.2021).

Çağlayan, Ramazan, "*Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları*", https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/229908 (E.T.:14.03.2022).

Çalışkan, Ahmet Ziya; *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı",* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, S.3-4, 2007, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebyuhfd/issue/63092/961766 (E.T:22.08.2022).

Çatal, Betül, "*İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar"*, Selçuk Ünv. Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, C.1, S.2, 2018, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/649932(E.T.:20.12.2020).

Çayan, Gökhan, *Adil Yargılanma Hakkı*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Çekiç, Onur, *"Türk Parlamento Hukukunda Yasama İşlemi Türleri ve Diğer (İsimsiz) Yasama Türleri"*, Yasama Dergisi, S.12, 2009, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1121201 (E.T.:21.03.2022).

Çetin, Beytullah, *Savunma Hakkının Kısıtlanması*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018.

Çınar, İbrahim, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yargı Yetkisi ve Mağdurluk Statüsü"*, *Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Ed.Musa Sağlam, 2.B., Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2013.

Çınar İbrahim/Sinan Çınar, *"Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi İle Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları",* Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.4, 2014, https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/16884/175796 (E.T.:27.03.2022).

Çırak, Ezgi, *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı",*Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel S., 2019, (https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/EZGI-CIRAK.pdf (E.T.:23.04.2022).

Çüçen, A.Kadir, *İnsan Hakları*, 2.B. Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013.

Demirbaş, Mustafa Eyyub, "*İdari Ret Kurumu",* Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

Demircioğlu, Yaşar, *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

Dikmen Caniklioğlu, Meltem, "*Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız*", https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/M.-Caniklioglu4.pdf (E.T.:13.06.2021).

Dilekçe Hakkı Çalıştayı, https://www.tbmm.gov.tr/Komisyon/DilekceDilekveHakkiCalistayi (E.T.:11.09.2022).

Dinç, Güney, *Adil Yargılanma Hakkı*, İzmir Barosu Yayınları, İzmir, 2006.

Doğan, Bayram/Turan, Mehmet, *"Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası"*, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, S.1, 2021, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1691920 (E.T.:27.12.2022).

Doğanoğlu, Ali Erdem, *"Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması Yasağı*", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.67, S.3, 2018,

https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/49310/23935.pdf?sequence=1&isAllowed=y (E.T.:15.09.2021).

Doğru, Osman, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1994.

Durmaz, Cüneyt,"*Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Nedenleri"*,*Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Ed. Musa Sağlam, 2.B., Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2013.

Dutertre, Gilles, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2007.

Dündar Sezer, Tijen, "*1982 Anayasasına Göre Özel Sınırlama Sebebi Bulunmayan Temel hak ile Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu ve Anayasa Mahkemesi Kararları*", Anayasa Hukuku Dergisi, C. 3, S.5, 2014, http://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/D%C3%BCndar-Sezer-AYHD-5.pdf (E.T.:13.06.2021).

Myjer, Egbert / Hancock, Barry /Cowdery, Nicholas, Derleyen: Marnix Alink, *SavcılarİçinİnsanHakları El Kitabı (Uluslararası Savcılar Birliği),* Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2006.

Ekinci, Hüseyin, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi"*, Anayasa Yargısı Dergisi, S.30, 2013, https://library.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0019248&lng=0&search=h%C3%BCseyin%20ekinci&arananID=AR0225286 (E.T.:27.03.2022).

Ekinci, Hüseyin / Sağlam, Musa, *Individual Application ToTheTurkishConstitutional Court,* Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015.

Ekinci, Hüseyin / Sağlam, Musa, *66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*,

Ankara Barosu, Ankara, 2012, http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/66-soruda-anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru.pdf . (E.T.:17.08.2022).

Ekinci, Tarık Ziya, *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları,* Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.

Erdoğan, Gülnur, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

Erdoğan, Mustafa, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku,* 4.B., Orion Kitabevi, Ankara, 2015.

Eren, Abdurrahman, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 2.B., Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.

Ergun, Özsunay, *Medeni Hukuka Giriş*, 3.B., Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978.

Ergül, Ergin, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi, 2012.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ile Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.)"*, Anayasa Yargısı 2002, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/939117, (E.T.:15.06.2021).

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)"*, https://docplayer.biz.tr/7563587-Anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru-anayasa-sikayeti-prof-dr-hasan-tahsin-fendoglu-1-i-bireysel-basvuru-hakki.html(E.T:13.10.2021).

Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.25, 2016, https://library.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0020360&lng=0&search=HASAN%

20TAHS%C4%B0N%20FENDO%C4%9ELU&arananID=AR0225284 (E.T.:13.10.2021).

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *"Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Ombudsman Denetimi: İdarenin Kamu Denetçiliği Kurumu Tarafından Denetlenmesi"*, Ombudsman Akademik, S.5, 2016, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/499840 (E.T:11.09.2022).

Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*", Ankara Barosu Dergisi, 2013/4, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398126 (E.T:13.10.2021).

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *"Kamu Denetçiliği Kurumu ve Osmanlı*", Adalet Dergisi, S.62-63, 2019, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1213791 (E.T:11.09.2022).

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *"Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Uygulanmasında Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu",*https://anayasa.gov.tr/media/4672/fendoglu.pdf (E.T.:20.03.2022).

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Türk Hukuk Tarihi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık),* Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Constıtutıon and Human Rights (Articles, Speeches, Critiques, Appendices)*, 2.B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasa Hukuku*, 9.B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasa Yargısı,* 4.B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *İnsan Hakları Hukuku*, 2.B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Parlamento Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

Ganiyeva, Salimya, "*Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hakkı ve Uygulamada Karşılaştıkları Sorunlar*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.139, 2018, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/Dergi139/262/ (E.T.:14.03.2022).

Gemalmaz, Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 6.B., Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Giakoumopoulos, Christos, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü",* Anayasa Mahkemesi'nin 54. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, Anayasa Yargısı 33, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6262/2016_anayasa_yargisi_tumu.pdf (E.T.:14.10.2021).

Gökpınar, Mahmut, *"Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması"* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2015, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-120-1507 (E.T.:24.08.2021).

Gölcüklü, Feyyaz, "*Avrupa İnsan Haklan Sözleşmesi'nde "Adil Yargılama*", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.49, S.1, 1994, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36522(E.T.:27.09.2021).

Gören, Zafer, "*Temel Hakların Sınırlanması- Sınırlamanın Sınırları"*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Y.6 S.12 Güz 2007/2, http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/356/M00187.pdf?sequence=1&isAllowed=y (E.T.:13/06/2021).

Gören, Zafer, *Anayasa Hukuku T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü eki ile*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006.

Gözler, Kemal, "*Anayasa Değişikliğinin Temel hak ile Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme",* Ankara Barosu Dergisi, Y.59, S.4, 2001 ,https://www.anayasa.gen.tr/madde13.htm (ET.: 13/05/2021).

Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 4.B., Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.

Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2015.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, , 24.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2019.

Göztepe, Ece *"Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.95, 2011,http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-95-718 (E.T.:13.10.2021).

Göztepe, Ece, "*Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesinin Doğrudan ve Dolaylı "Çağrı Kararları" Üzerine Bir İnceleme"*, Anayasa Yargısı, C. 38, S.1, 2021, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6539/02_ece_goztepe.pdf (E.T.:14.10.2021).

Göztepe, Ece; *Anayasa Şikayeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1998.

Göztepe, Ece/Alpbaz, Mustafa Mert, *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2017.

Gözübüyük, A. Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 30.B., Turhan Kitabevi, Ankara, 2009.

Gündüz, Fatma Ebru / Alkım, Aktaş, "*Düzenleyici İşlemlere Karşı Bireysel Başvuru"*, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S.1., 2017, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ybuhukuk/issue/27326/287844 (E.T.:21.03.2022).

Gündüz, Fatma Ebru/ Yazıcıoğlu, İsmail, *"Bilgi Edinme Hakkı Çerçevesinde Kişisel Verilerin Korunması"*, Anayasa Yargısı, C.38, S.1, 2021, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1851784 (E.T.:11.09.2022).

Güneş, Seyithan, *Teori ve Uygulamada Kişi Özgürlüğü ve güvencesi*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998.

Güveyi, Nazmiye, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşaması*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2015.

Hakyemez, Yusuf Şevki, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.

Hamdemir, Berkan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015.

Hector, Pascal, *Alman Anayasasında Hakların Korunması*, Anayasa Şikayeti, Ankara Hukuku Toplantıları, 2009.

Işık, Mürşit, *"Avrupa Birliği'nin Yönetişim Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu'nun Değerlendirilmesi"*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi S.2, 2010, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/107348 (E.T.:11.09.2022).

İba, Şeref/Kılıç, Abbas, *Anayasa Yargısı Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017.

İbrahim, Abdülazim, "*Hak ve Hürriyetler Bakımından Osmanlı Anayasal Belgelerinin Irak 1925 Kanun-i Esasiyeye Tesiri",* Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.6, S.1, 2022, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2290658 (E.T.:23.04.2022).

İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği,* Şen Matbaa, Ankara, 2007.

İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, 3.B, Beta Basım, İstanbul, 2013.

İnceoğlu, Sibel, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri,* On iki Levha Yayınları, İstanbul, 2017.

İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı*, AYM'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, MRK Baskı, Ankara, 2018.

İpek, Ali İhsan, *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.

Kaboğlu, İbrahim Ö.,*Anayasa Hukuku Dersleri*, 8.B., Legal Yayınları, İstanbul, 2012.

Kahraman, Mehmet/Şahin, Muhammed, "*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Yerine Getirilmesi"*, Anayasa Yargısı, C.36, S.2, 2019, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6367/02_mehmet_kahraman_muhammed_sahin.pdf (E.T.:14.10.2021).

Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, 4.B., Seçkin Yayınları, Ankara, 2015.

Kapani, Münci, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

Karaarslan, Abdulkadir, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Uygulama Sorunları*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2020.

Karakamisheva, Tanja, "*ConstitutionalComplaint-Proceduraland Legal Instrumentfor Development of theConstitutionalJustice*" (Case Study – Federal Republic of Germany, Republic of Croatia, RepublicofSloveniaandRepublic of Macedonia), https://www.academia.edu/8372780/Constitutional_Complaint-_Procedural_and_Legal_Instrument_for_Development_of_the_Constitutional_Justice_Case_Study_Federal_Republic_of_Germany_Republic_of_Croatia_Republic_of_Slovenia_and_Republic_of_Macedonia_ (E.T.:03.12.2021).

Karakaş, Işıl, *"Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri"*, Anayasa Mahkemesinin 54. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, Anayasa Yargısı 33, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6262/2016_anayasa_yargisi_tumu.pdf (E.T.:14.10.2021).

Karakehya, Hakan, "*Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk*", Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2008, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/262/2348.pdf (E.T.: 04.12.2020).

Karakehya, Hakan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008.

Karakülah, Üzeyir, *"Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Gerekçeli Karar Hakkı",* Batı Adalet Ankara Batı Adliyesi Dergisi,Y.3, S.5, Ocak-Haziran 2021.

Karaman, Ebru, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Karatepe, Şükrü, *Türk Anayasa Hukuku,* Savaş Yayınevi, Ankara, 2016.

Karcı, Şükrü Mert, *"Kamu Yönetimi Temel Kanun'undan Günümüze Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı Mevzuatının Gelişimi*", Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.1., S.1., 2019, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/719496 (E.T.:11.09.2022).

Karşılaştırmalı Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları (1982,1961,1924), https://www.tuhis.org.tr/resim/files/yay%C4%B1n_64.pdf (E.T.:14.09.2022).

Kaya, Meral, *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

Kaya, Seyithan, *"Bazı Kamu Hukuku İşlem ve Kararlarının Bireysel Başvuru Konusu Açısından İncelenmesi",*Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XXII, S.3–4, 2018, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1834656 (E.T.:22.03.2022).

Kaya, Seyithan, *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.

Kazancı, Metin, *"Dilekçe Hakkı, Halkın İstekleri ve Yönetim",* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,C.32, S.1, 1977, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36748 (E.T.:11.09.2022).

Keskin, Serap, "*Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkına İlişkin Anayasal Değişiklikler",* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası C:LX, S. 1-2, 2002, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/95962 (E.T.:17.07.2021).

Keskinsoy, Ömer, *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*, 6. B., Monopol Yayınları, Ankara,
2021.

Kılıç, Ali Şahin, *"Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme"*, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1502/16574.pdf (E.T.:04.12.2020).

Kılıç, Ayhan, *"Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru Yolu"* Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.3, 2013, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155550 (E.T.:26.09.2022)

Kılınç, Bahadır; "*Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği"*, Anayasa Yargısı 25, 2008, https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/bahadir_kilinc.pdf (E.T:13.10.2021).

Kılınç, Bahadır,*"Bireysel Başvuruda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi"*, Birinci Yılında Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Ed. Musa Sağlam, HUKAB Yayınları, 2015.

Koçak, Süleyman Yaman, *"Kamu Yönetiminde Açıklık İçin Bilgi Edinme Hakkı*", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S.23, 2010, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1724389 (E.T.:11.09.2022).

Konuralp, Haluk, "*Adil Yargılanma Hakkı Açısından Hukuk Usulünde Çözüm Arayışları"*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 14. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2005, https://hfsa-sempozyum.com/wp-content/uploads/2019/02/HFSA14-Tam-Metin.pdf (E.T.:17.07.2022).

Korkmaz, Ramazan, *"Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan, Cilt:II, C.16, Özel Sayı, 2014, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/RAMAZAN-KORKMAZ.pdf (E.T.:28.08.2022).

Korkmaz, Ramazan, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru,* On İki Levha Yayıncılık, 2014.

Köroğlu, Kaya, *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014.

Küçük, Salim, *"Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi (Ratione Personae)",* Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

Ladewıg, Hans Meyer, *"Adil Yargılanma Hakkı-II",* Çev. Hakan Hakeri, *Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, Ed. Kayıhan İçel, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.

Madra, Ömer, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1981.

Mellinghof, Rudolf , "*Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti"*, Anayasa Yargısı, 2009, C.26, https://www.anayasa.gov.tr/media/4540/rudolfmellinghof.pdf (E.T.:03.12.2021).

Mumcu, Ahmet/ Küzeci, Elif, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, 7.B., Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

Sencer, Muzaffer, *"İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi*", Amme İdaresi Dergisi, C.23, S.2, 1990, https://docplayer.biz.tr/318821-Insan-haklari-aci-sindan-ingiliz-devrimi.html (E.T.:04.09.2021).

Öğütçü, Muhlis, *"Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar*", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, 2005, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/756910 E.T.:20.12.2020).

Özarslan, Bahadır Bumin, *"Uluslararası Hukuk Açısından Sevk ve İskan Kanunu Uygulaması",* Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, II. Uluslar arası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu II. Cilt, XXI. Oturum, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015, https://www.academia.edu/30675527/Uluslararas%C4%B1_Hukuk_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_Sevk_ve_%C4%B0sk%C3%A2n_Kanunu_Uygulamas%C4%B1_The_Implementation_of_the_Statute_of_Removal_and_Relocation_in_terms_of_International_Law_(E.T.:09.11.2022).

Özarslan, Bahadır Bumin, **"***Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı"*, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/C4S1makale9.pdf (E.T.:09.11.2022).

Özbek, Veli Özer, "*Adil Yargılanma Hakkı-Özel Hayatın Gizliliği İlişkisi Arama ve Delil Elde Etme*", *Adil Yargılanma Hakkı*, Ed. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004.

Özbey, Özcan, "Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı", Doktora Tezi, Danışman: İsa Döner, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:04.11.2020).

Özbudak, Coşkun, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, Ankara, 2014.

Özdemir, Ali Murat, *Güç, Buyruk, Düzen*, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.

Özekes, Muhammet, *"Medeni Usul Hakkında Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Hakkın Bazı Güncel Sorunları*", *Adil Yargılanma Hakkı*, Ed. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004.

Özekes, Muhammet, *"Adil Yargılanma Hakkı- Oyun Teorisi ve Hukuk Eğitiminde Aktif Öğrenim"*, 1. Aktif Eğitim Kurultayı Bildiriler Kitabı, Ed. Emin Alıcı, Dokuz Eylül Yayınları, http://ozekesseven.com/wp-content/uploads/2020/01/T4-Adil-Yarg%C4%B1lanma-Hakk%C4%B1-Oyun-Teorisi-ve-Hukuk-E%C4%9Fitiminde-Aktif-%C3%96%C4%9Frenim-.pdf (E.T.:17.07.2022).

Özekes, Muhammet, "*Oyun Teorisi-Hukuk Uygulaması ve Adil Yargılanma Hakkı"*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 14. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2005, http://ozekesseven.com/wp-content/uploads/2020/01/T5-Oyun-Teorisi-Hukuk-Uygulamas%C4%B1-ve-Adil-Yarg%C4%B1lanma-Hakk%C4%B1.pdf (E.T.:17.07.2022).

Özeler, Neslihan, *"İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması",* Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S.2, 2017, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/337013 (E.T:17.07.2021).

Özkul, Fatih, *"Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*", Ankara Barosu Dergisi, S.3., 2016, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398546 (E.T.:23.04.2022).

Özlü, Rukiye Mehtap, "*Bilgi Edinme Hakkı İhlallerinin Önlenmesi İçin Kamu Denetçiliği Kurumuna Yapılan Şikayetler Üzerine Kurum Tarafından Verilen Kararların Yorumu",* Yasama Dergisi, S.42, 2020, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1356179 (E.T.:11.09.2022).

Özmen, Münci, *AİHM'ye Bireysel Başvurunun Önemi*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2013, http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/aihm-ye-bireysel-basvurunun-onemi.pdf (E.T.:18.12.2021).

Öztemiz, Semanur / Yılmaz, Bülent, *"Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı'nın Yasal*

Dayanağı-Bilgi Edinme Hakkı Kanunu: 2004-2014 Yılları Arası Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi", Türk Kütüphaneciliği, C.29, S.4, 2015, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48669/619102 (E.T.:11.09.2022).

Pache Eckhard, "*Adil Bir Yargılanmaya İlişkin Avrupa Temel Hakkı*", Çev. Yener Ünver, *Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, Ed. Kayıhan İçel, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.

Pamir, Aybars, *"Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri*", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.53, S.2, 2004, (https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/628622 (E.T.:23.04.2022).

Pekcanıtez, Hakan, *"Hukuki Dinlenilme Hakkı"*, https://hukuk.deu.edu.tr/wpcontent/uploads/2020/01/Pekcanitez.pdf (E.T.:11.10.2021).

Pekcanıtez, Hakan, *"Medeni Yargıda Adil Yargılama"*, İzmir Barosu Dergisi, S.2, 1997, http://kutuphane.izmirbarosu.org.tr/img/19972.pdF (E.T.:11.10.2021).

Pulaşlı, Hasan/Korkut, Ömer, *Temel Hukuk*, 12.B, Karahan Kitabevi, Adana, 2012.

Sağlam, Fazıl, "*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme"*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 25, S.2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, 2019, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/902746 (E.T.:15.05.2021).

Sağlam, Musa, *"Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 60, 2005, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-60-174 (E.T.:26.03.2022).

Sağlam, Musa, *Bir Hak Arama Yolu Olarak Bireysel Başvuru*, Anayasa Mahkemesine

Bireysel Başvuru Hakkı Sempozyumu, Ed. Bülent Yücel, İlker Gökhan Şen, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.

Sağlam, Musa, *Birinci Yılında Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, HUKAB Yayınları, 2015.

Salihpaşaoğlu, Yaşar, "*Anayasa Mahkemesinin Kamu Tüzel Kişilerine Yönelik Bireysel Başvuru Yasağına Yaklaşımı: Çelişen İki Yöntem ve Gerekçe",* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 4, 2019.

Samancı, Uğur, "*Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları ve Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetimi*", https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/UGUR-SAMANCI.pdf (E.T.:17.07.2021).

Sarıgüzel, Hacı, *"Uluslararası Ceza Mahkemesi"*, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.3, 2013, https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/16883/175785 (E.T.: 08.12.2020).

Schroeder, Friedrich-Christian, *"Ceza Mahkemesinde 'Fair Trial' İlkesi",Adil Yargılanma Hakkı*, Ed. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004.

Sertkaya Zorlu, Eda, *"Toplumun ve Bireyin Bilgi Edinme Hakkı"*, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2., S.2., 2021, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2045033 (E.T.:11.09.2022).

Seymen Çakar, Ayşen, *"Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesinin Amerikan Devletleri Örgütü Sisteminde Denetimi",*https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/602832 (E.T.:17.07.2021).

Sungurtekin Özkan, Meral, *"Anayasal Şikayet ve Adalete Erişim",* Dokuz Eylül

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan, Cilt:I, C.16, Özel Sayı, 2014, https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-16-ozel/cilt-I.pdf (E.T.:29.07.2022).

Surlu, Aydan Ömür; "*İnsan Haklarının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Yargıtay İçtihatlarına Yansıması",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.87, 2010, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-87-608 (E.T.:16.05.2021).

Şahbaz, İbrahim, "*Yargıtay ve Bireysel Başvuru Yolu*", Anayasa Hukuku Dergisi, C.4, S.7, 2015, http://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/%C5%9Eahbaz-AYHD-7.pdf (E.T:18.12.2021).

Şahin, Adil, *Devlet İktidarının Sınırlandırılması Bağlamında Türkiye Toplumunun Anayasal İnsan Hakları (1808-2011)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

Şirin, Tolga, "*Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa Şikayeti Kararlarının Usuli Açıdan Değerlendirmesi",* Anayasa Hukuku Dergisi, C.3, S.5, 2014, http://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/%C5%9Eirin-AYHD-5.pdf (E.T.:17.08.2022).

Şirin, Tolga, "Türkiye'de Anayasa Şikayeti (İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması İle Mukayeseli Bir İnceleme)", Doktora Tezi, Danışman: İbrahim Özden Kaboğlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (E.T.:31.10.2021).

Şirin, Tolga, *AYM Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Şirin, Tolga, *Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Usul Hukuku,* 2.B., Avrupa Konseyi

Yayınları, Epamat Basım, Ankara, 2019, https://www.anayasa.gov.tr/media/7431/usul_hukuku_internet_kitap.pdf (E.T.:01.10.2021).

Tanrıver, Süha, *"Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.53, 2004, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2004-53-44 (E.T.:11.10.2021) .

Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 23.B, Beta Yayınları, İstanbul, 2019.

Topakkaya, Arslan, *"Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles - Platon Karşılaştırması"*, FLSF, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S.6, 2008, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803676 (E.T.:08.09.2022).

Tosun, Seyfullah, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Masumiyet Karinesi*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2018.

Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4.B., Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980.

Tunç, Hasan/Bilir, Faruk/Yavuz, Bülent, *Türk Anayasa Hukuku*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

Turabi, Selami, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 2.B., Seçkin Yayınları, Ankara, 2015.

Turan, Hüseyin, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Turan, Hüseyin, *"Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ndeki Yeri ve Önemi"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.84, 2009, (http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2009-84-548 (E.T.:23.04.2022).

Turan, Hüseyin, *"Bireysel Başvuru Yolunun Tanımı, Amacı ve Özellikleri"*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

Turan, Hüseyin, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Başvuruların İncelenme Usulü",* Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

Turan, Hüseyin, "*Bireysel Başvuruda Başvuru Süresi (Otuz Gün Kuralı)"*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

Türkiye Barolar Birliği, T.C. Anayasa Önerisi 2007, 4.B., TBB Yayınları, 2007, Ankara, http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/2007_Anayasa%20Taslagi_TBB.pdf (E.T.:02.11.2021).

Ural Uslan, Yurdanur/Güner, Tuğba, *"İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi",* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.2, 2014, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194246 (E.T:17.07.2022).

Ural, Sami Sezai, "Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru", Doktora Tezi, Danışman: Bahri Öztürk, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:04.11.2020).

Uslu, Ferhat, *Anayasa Hukuku Uygulamaları*, 2.B., Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Uygun, Oktay, *Devlet Teorisi*, 2.B., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Uygun, Oktay, *Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Uzun Ertekin, Gözde, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Cem Duran Uzun, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (E.T.:15/11/2020).

Uzun, Cem Duran, "*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) Beklentiler ve Riskler"*, http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122115131_seta-anayasa_mahkemesine_bireysel_basvuru_yolu.pdf (E.T:13.10.2021).

Uzun, Turgay, *"Kamu Yönetiminde Değişim ve Bilgi Edinme Hakkı*", SÜ İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.5, S.9, 2005, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289587 (E.T.:13.09.2022).

Üskül Engin/Zeynep, Özlem, *"Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları*", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası C.LXXII, S.1,2014, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97872 (E.T.:24.08.2021).

Yalçınöz, Bahadır, "*Bireysel Başvuruya Konu Olamayacak İşlem ve Kararlar",* Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2013, S.2, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155545 (E.T.:19.12.2021).

Yaşar, Osman/Gökcan, Hasan Tahsin/Artuç Mustafa*, Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, III (Madde 86-140),*2.B., Adalet Yayınevi, Ankara 2014.

Yenerer Çakmut, Özlem, *"Dilekçe Hakkının Kullanılmasının Engellenmesi Suçu (TCK*

m.121)", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.23, S.1, 2017, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/331957 (E.T.:11.09.2022).

Yeşilçayır, Celal, *"İnsan Haklarında Kuşaklar Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi"*, Temaşa Felsefe Dergisi, S.13, 2020, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1223308 (E.T.:20/09/2020).

Yıldırım,Akif, *"Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisi (Ratione Materiae)",Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri,*Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (E.T.:14.10.2021).

Yıldız, Hayrettin, "*Kamu Hukuku İle Özel Hukukun Kesiştiği Yer: Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmelerinde Tahkim Yolu",*http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-111-1368 (E.T.:23.03.2022)

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, 2.B., Yorum Yayıncılık, Ankara, 1982.

Yılmazoğlu, Yunus Emre, *Bireysel Başvuru Rehberi*, Adalet Yayınevi, 2019.

Yılmazoğlu, Yunus Emre/Perdecioğlu, İsmail Emrah, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli),* 2.B., Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2019, https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf (E.T.:21.07.2021).

Yılmaztekin, Ahmet Ertan, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yapılması"*, http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/tekmakale/2019-4/6.pdf (E.T.:08.09.2022).

Yüzbaşıoğlu, Cihan, "*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru"*,http://www.insanihukuk.com/files/articles/cihan-yuzbasioglu-aymye-bireysel-basvuru.pdf_1357819038.pdf (E.T.:19.12.2021).

Zengin, Mehmet Ali, "Türk Hukukunda Bilgi Edinme Hakkının Sınırları", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yavuz Atar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(E.T.:10.11.2022).

Zengin, Mehmet Ali, *"Bilgi Paylaşımı Bakımından Devlet Sırrı Kavramı ve Ulusal Güvenlik*", Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C.6, S.2, 2011, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40420 (E.T.:10.11.2022).

Zorlu, Süleyman Emre, *"Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri",* http://dergipark.gov.tr/download/article-file/266505 (E.T.:12.12.2020).

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/uluslararasi_isbirligi/uluslararasi_mahkemeler/UluslararasıCeza Mahkemesi.html (E.T.: 04.12.2020).

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf (E.T.: 10.12.2020).

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c059/tbmm22059119ss0664.pdf (E.T.:11.09.2022).

https://sozluk.gov.tr/ (E.T.:21.12.2020, 11.09.2022).

https://anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/ (E.T.:17.09.2022).

https://www.anayasa.gov.tr/tr/kurumsal-iletisim/sikca-sorulan-sorular/ (E.T:13.10.2021)

https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10 (E.T.:16.09.2022).

http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789.html (E.T.:17.07.2021).

https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf, (E.T.:14.09.2022).

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararas-sozlesme/ (E.T.:14.09.2022).

https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf(E.T.:15.05.2021).

https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf. (E.T.:16.05.2021).

http://www.ankarabarosu.org.tr/images/diger/62/HasanUzun.pdf (E.T.:14.10.2021).

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130402M1-1.htm (E.T.:16.03.2022).

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140107-5.pdf(E.T.: 09.07.2021).

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi(E.T.: 09.07.2021).

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/60-avrupa-insan-haklar-sozlesmesine-ek-11-numaral-protokol/ (E.T.:23.04.2022).

https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf (E.T.:16.07.2021).

https://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/kitaplar/aihmkararlarindanornekler.pdf (E.T.:16.07.2022)

https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf(E.T.:15.05.2021).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf (E.T.:17.07.2021).

https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708 (E.T.:17.07.2021).

https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/ (E.T.:23.04.2022).

https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/15-nolu-protokol-hakkinda-bilgilendirme-81723 (E.T.27.12.2022)

https://www.vedahutbesi.gen.tr/veda-hutbesi-insan-haklari.html (E.T.:27.12.2022).

https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm (E.T.:25.08.2021).

https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (E.T.:09.07.2021).

https://hudoc.echr.coe.int/eng (E.T.:23.04.2022).

https://burakgemalmaz.com/wp-content/uploads/2015/05/01-1981-june-27-af-ihhc59f.pdf (E.T:17.07.2021).

https://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-223-Belgian-Linguistic-case-full-case.pdf (E.T.22.08.2021).

https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98220#{%22itemid%22:[%22001-98220%22]} (E.T.:26.11.2021).

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dd18e(E.T.: 02.11.2021).

https://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_FinalDeclaration_ENG.pdf (E.T.:02.11.2021).

https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-138956&filename=UZUN%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf (E.T.:14.10.2021).

AİHM KARARLARI

Hasan Uzun/Türkiye Davası B. No. 10755/13

Döşemealtı Belediyesi/Türkiye Davası B.No. 50108/06

Dombo Beheer B.V.v. Netherlands, B.No. 14448/88

Relatıng To Certaın Aspects Of The Laws On The Use Of Languages In Educatıon In Belgıum v. Belgıum, B No: 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, 23.07.1968

AYM KARARLARI

AYM, E.2011/59, K.2012/34, K.T.01.03.2012

AYM. E. 2019/105, K. 2020/30, K.T 12.06.2020

AYM, E.1992/12, K.1992/7, K.T.18.02.1992

B. No: 2012/22, K.T.25.12.2012

B. No: 2012/51, K.T.25.12.2012

B. No: 2012/388, K.T.25.12.2012

B. No: 2012/1327, K.T.12.02.2013

B. No: 2012/171, K.T.12.02.2013

B. No: 2012/162, K.T.12.02.2013

B. No: 2012/1075, K.T.12.02.2013

B. No: 2012/743, K.T.05.03.2013

B. No: 2012/837, K.T.05.03.2013

B. No: 2012/30, K.T.05.03.2013

B. No: 2012/73, K.T.05.03.2013

B.No:2012/1049, K.T. 26.03.2013

B. No: 2012/1049, K.T.26.03.2013

B. No: 2012/237, K.T.26.03.2013

B. No: 2012/403, K.T.26.03.2013

B. No: 2012/670, K.T.26.03.2013

B. No: 2012/26, K.T.26.03.2013

B. No: 2013/1581, K.T.16.04.2013

B. No: 2012/1056, K.T.16.04.2013

B. No: 2013/2001, K.T.16.05.2013

B. No: 2013/307, K.T.16.05.2013

B. No: 2012/665, K.T.13.06.2013

B. No: 2012/13, K.T.02.07.2013

B. No: 2012/752, K.T.17.09.2013

B. No: 2013/1205, K.T.17.09.2013

B. No: 2013/664, K.T.17.09.2013

B. No: 2013/1936, K.T.18.09.2013

B. No: 2013/3351, K.T.18.09.2013

B. No: 2013/1586, K.T.18.09.2013

B. No: 2013/1613, K.T. 02.10.2013

B. No: 2012/1198, K.T. 07.11.2013

B. No: 2012/850, K.T.07.11.2013

B. No: 2013/1845, K.T.07.11.2013

B. No: 2013/2355, K.T.07.11.2013

B. No: 2012/660, K.T.07.11.2013

B. No: 2013/1430, K.T.21.11.2013

B. No: 2013/1213, K.T. 4.12.2013

B. No: 2013/2075, K.T.04.12.2013

B. No: 2013/5486, K.T.04.12.2013

B. No: 2013/1115, K.T. 05.12.2013

B.No:2012/989, K.T.19.12.2013

B. No: 2013/2954, K.T.19.12.2013

B.No:2013/276, K.T.09.01.2014

B. No: 2013/1977, K.T.09.01.2014

B. No: 2013/841, K.T.23.01.2014

B. No: 2013/1948, K.T.23.01.2014

B. No: 2013/2600, K.T.23.01.2014

B. No: 2013/1335, K.T.06.02.2014

B. No: 2013/3912, K.T.06.02.2014

B. No: 2013/5554, K.T.06.02.2014

B. No: 2013/8479, K.T.06.02.2014

B. No: 2012/1097, K.T.20.02.2014

B. No: 2014/912, K.T.06.03.2014

B. No: 2013/500, K.T.20.03.2014

B. No: 2013/6179, K.T.20.03.2014

B. No: 2013/1780, K.T.20.03.2014

B.No: 2012/1269, K.T.08.05.2014

B. No: 2013/1280, K.T.28.05.2014

B.No: 2013/7800, K.T.18.06.2014

B. No: 2014/256, K.T.25.06.2014

B. No: 2013/1752, K.T.26.06.2014

B. No: 2013/3063, K.T.26.06.2014

B. No: 2013/2738, K.T.16.07.2014

B. No: 2013/2744, K.T.16.07.2014

B. No: 2013/6319, K.T.16.07.2014

B.No: 2013/7290, K.T.17.07.2014

B. No: 2012/1143, K.T.17.07.2014

B. No: 2014/11368, K.T.23.07.2014

B. No: 2014/11438, K.T.23.07.2014

B. No: 2014/11268, K.T.23.07.2014

B. No: 2014/13625, K.T.08.09.2014

B. No: 2014/13634, K.T.08.09.2014

B. No: 2013/2568, K.T.08.09.2014

B. No: 2013/3438, K.T.17.09.2014

B. No: 2012/1266, K.T.17.09.2014

B. No: 2014/648, K.T.18.09.2014

B. No: 2013/7087, K.T.18.09.2014

B. No: 2013/997, K.T.15.10.2014

B. No: 2013/5447, K.T.16.10.2014

B. No: 2013/6140, K.T.05.11.2014

B. No: 2013/6986, K.T.05.11.2014

B. No: 2014/5844, K.T.05.11.2014

B. No: 2013/6140, K.T.05.11.2014

B. No: 2013/5271, K.T.17.11.2014

B. No: 2013/5644, K.T.17.11.2014

B. No: 2013/2515, K.T.20.11.2014

B. No: 2013/2506, K.T.20.11.2014

B. No: 2014/5809, K.T.10.12.2014

B. No: 2013/583, K.T.10.12.2014

B. No: 2013/829, K.T.11.12.2014

B. No: 2013/3673, K.T.11.12.2014

B. No: 2013/7582, K.T.11.12.2014

B. No: 2014/16355, K.T.30.12.2014

B. No: 2013/6932, K.T.06.01.2015

B. No: 2013/135, K.T.21.01.2015

B. No: 2013/3028, K.T.21.01.2015

B. No: 2014/4777, K.T.22.01.2015

B. No: 2013/7784, K.T.10.03.2015

B. No: 2013/2212, K.T.25.03.2015

B. No: 2013/560, K.T.16.04.2015

B. No: 2015/19256,K.T. 08.05.2015

B. No: 2013/7674, K.T.21.05.2015

B. No: 2013/4189, K.T. 21.05.2015

B. No: 2013/2312, K.T.04.06.2015

B. No: 2013/8350, K.T.10.06.2015

B. No: 2014/1035, K.T.10.06.2015

B. No: 2014/7274, K.T.10.06.2015

B. No: 2013/1013, K.T.02.07.2015

B. No: 2013/2087, K.T.07.07.2015

B. No: 2014/3456, K.T.07.07.2015

B. No: 2013/1618, K.T.07.07.2015

B. No: 2013/759, K.T. 07.07.2015

B. No: 2015/6723, K.T.14.07.2015

B. No: 2015/8818, K.T.14.07.2015

B. No: 2013/7969, K.T.08.09.2015

B. No: 2014/3458, K.T.08.09.2015

B. No: 2013/4291, K.T.09.09.2015

B. No: 2013/2661, K.T.09.09.2015

B. No: 2013/3736, K.T.14.10.2015

B. No: 2013/1579, K.T.15.10.2015

B. No: 2015/8764, K.T.18.11.2015

B. No: 2015/6402, K.T.19.11.2015

B. No: 2013/7900, K.T.19.11.2015

B. No: 2014/3532, K.T.02.12.2015

B. No: 2014/3928, K.T.15.12.2015

B. No: 2013/5009, K.T.16.12.2015

B. No: 2013/6717, K.T.16.12.2015

B. No: 2013/9081, K.T.20.01.2016

B. No: 2013/9100, K.T.20.01.2016

B. No: 2013/2342, K.T.21.01.2016

B. No: 2013/2803, K.T.21.01.2016

B. No: 2013/4073, K.T.21.01.2016

B. No: 2013/6785, K.T.03.02.2016

B. No: 2014/306, K.T.03.02.2016

B. No: 2013/6564, K.T.04.02.2016

B. No: 2013/8660, K.T.04.02.2016

B. No: 2013/8065, K.T.09.03.2016

B. No: 2013/1989, K.T.10.03.2016

B. No: 2013/4075, K.T.10.03.2016

B.No: 2013/7038, K.T.23.03.2016

B. No: 2013/2858, K.T.23.03.2016

B. No: 2014/867, K.T.24.03.2016

B. No: 2013/7132, K.T.24.3.2016

B. No: 2013/9646, K.T.31.03.2016

B. No: 2013/6260, K.T.13.04.2016

B. No: 2013/5319, K.T. 13.04.2016

B. No: 2013/3955, K.T.14.04.2016

B. No: 2013/6842, K.T.20.04.2016

B. No: 2014/2250, K.T.17.05.2016

B. No: 2014/6090, K.T.17.05.2016

B. No: 2014/14955, K.T.17.05.2016

B. No: 2014/580, K.T.18.05.2016

B. No: 2014/94, K.T.08.06.2016

B. No: 2014/4714, K.T.08.06.2016

B.No: 2014/4954, K.T.08.06.2016

B. No: 2014/510, K.T.09.06.2016

B. No: 2014/3531, K.T.09.06.2016

B. No: 2014/16517, K.T.09.06.2016

B. No: 2014/5978, K.T 30.06.2016

B. No: 2014/952, K.T.22.09.2016

B. No: 2014/7115, K.T.22.09.2016

B. No: 2014/952, K.T.22.09.2016

B. No: 2014/16212, K.T.28.09.2016

B. No: 2014/7561, K.T.28.09.2016

B. No: 2014/1836, K.T.28.09.2016

B. No: 2014/2980, K.T.26.10.2016

B. No: 2014/10777, K.T.16.11.2016

B. No: 2014/2679, K.T.16.11.2016

B. No: 2014/2293, K.T. 01.12.2016

B. No: 2014/2855, K.T.15.12.2016

B. No: 2014/4230, K.T.11.01.2017

B. No: 2014/3085, K.T.12.01.2017

B. No: 2014/15360, K.T. 12.01.2017

B. No: 2014/3303, K.T. 12.01.2017

B. No: 2014/14672, K.T.01.02.2017

B. No: 2014/1724, K.T.01.02.2017

B. No: 2014/3954, K.T.15.02.2017

B. No: 2014/15990, K.T.16.02.2017

B. No: 2014/18188, K.T. 08.03.2017

B.No: 2014/6042, K.T.09.03.2017

B. No: 2014/5455, K.T.05.04.2017

B. No: 2014/10204, K.T.05.04.2017

B. No: 2014/2517, K.T.05.04.2017

B. No: 2017/20127, K.T.07.06.2017

B. No: 2014/20146, K.T.08.06.2017

B. No: 2014/11928, K.T.21.06.2017

B.No: 2014/11657, K.T.22.06.2017

B. No: 2014/10898, K.T.20.09.2017

B. No: 2014/16751, K.T.20.09.2017

B. No: 2014/1622, K.T.21.09.2017

B. No: 2014/7729, K.T.04.10.2017

B. No: 2014/156, K.T.04.10.2017

B.No: 2014/1185, K.T.05.10.2017

B. No: 2014/11028, K.T. 18.10.2017

B. No: 2014/788, K.T.16.11.2017

B.No: 2014/14261, K.T.06.12.2017

B. No: 2015/4499, K.T.21.02.2018

B. No: 2015/17941, K.T.07.03.2018

B. No: 2014/12533, K.T.22.03.2018

B. No: 2015/17944, K.T.09.05.2018

B. No: 2014/8019, K.T.24.05.2018

B. No: 2015/15965, K.T.27.06.2018

B. No: 2017/20969, K.T.28.06.2018

B.No: 2014/2894, K.T.17.07.2018

B. No: 2014/2449, K.T.18.07.2018

B. No: 2014/13117, K.T.19.07.2018

B. No: 2015/13725, K.T.13.09.2018

B. No: 2014/5755, K.T.14.11.2018

B. No: 2014/10022, K.T.15.11.2018

B. No: 2015/13432, K.T. 11.12.2018

B. No: 2016/6890, K.T.25.12.2018

B. No: 2015/11241, K.T.03.04.2019

B. No: 2015/17415, K.T.17.04.2019

B. No: 2016/79283, K.T.17.04.2019

B.No: 2015/7942, K.T.28.05.2019

B. No: 2017/4528, K.T.29.05.2019

B. No: 2016/22418, K.T. 30.05.2019

B. No: 2014/6100, K.T.20.06.2019

B. No: 2016/10183, K.T.11.07.2019

B. No: 2015/10598, K.T.17.07.2019

B. No: 2016/22172, K.T.18.07.2019

B. No: 2015/13180, K.T.11.09.2019

B. No: 2015/19219, K.T.10.10.2019

B.No:2016/40621, K.T.23.10.2019

B. No: 2015/18876, K.T.19.11.2019

B. No: 2015/17387, K.T.20.11.2019

B. No: 2017/12608, K.T.11.12.2019

B.No:2015/6802, K.T.08.01.2020

B.No: 2016/12626, K.T.16.01.2020

B. No: 2017/22672, K.T. 06.02.2020

B. No: 2017/38732, K.T. 06.02.2020

B. No: 2015/19545, K.T.26.02.2020

B. No: 2015/19911, K.T.11.03.2020

B. No: 2017/31770, K.T.11.03.2020

B.No: 2016/56443, K.T.02.06.2020

B. No: 2014/15441, K.T.09.06.2020

B. No: 2017/37742, K.T.18.06.2020

B. No: 2017/33744, K.T.01.07.2020

B. No: 2019/13057, K.T.09.07.2020

B. No: 2017/25436, K.T.21.07.2020

B. No: 2017/15649, K.T.21.07.2020

B. No: 2017/18746, K.T.22.07.2020

B. No: 2017/25089, K.T.08.09.2020

B. No: 2017/26301, K.T.15.09.2020

B. No: 2017/24753, K.T.15.09.2020

B. No: 2017/22937, K.T.16.09.2020

B. No: 2017/16604, K.T.13.10.2020

B. No: 2019/42199, K.T. 14.10.2020

B. No: 2019/14426, K.T.20.10.2020

B. No: 2018/5385, K.T.03.11.2020

B. No: 2018/30756, K.T.04.11.2020

B. No: 2019/2404, K.T.18.11.2020

B. No: 2019/9869, K.T.18.11.2020

B. No: 2017/30526, K.T.18.11.2020

B.No:2017/33627, K.T.19.11.2020

B. No: 2017/34168, K.T. 03.12.2020

B.No: 2020/37742, K.T.15.12.2020

B. No: 2017/28373, K.T.29.12.2020

B. No: 2018/36850, K.T.31.12.2020

B. No: 2019/41752, K.T.13.01.2021

B.No: 2018/33546, K.T. 28.01.2021

B.No: 2017/18458, K.T.10.02.2021

B. No: 2018/4971, K.T.11.02.2021

B. No: 2018/17191, K.T.24.02.2021

B. No: 2018/3326, K.T.10.03.2021

B. No: 2017/32619, K.T.07.04.2021

B. No: 2018/15128, K.T. 13.04.2021

B.No: 2018/7543,K.T.18.05.2021

B. No: 2018/6838, K.T.08.06.2021

B. No: 2017/35564, K.T.09.06.2021

B. No: 2018/30784, K.T.09.06.2021

B. No: 2018/3512, K.T.29.06.2021

B. No: 2019/11213, K.T.29.06.2021

B. No: 2017/39625, K.T. 29.06.2021

B. No: 2018/14040, K.T.30.06.2021

B. No: 2017/35837, K.T.07.09.2021

B.No: 2018/11937, K.T.08.09.2021

B.No: 2019/12578, K.T.08.09.2021

B.No: 2018/6904, K.T.08.09.2021

B. No: 2019/27923, K.T.15.09.2021

B. No: 2018/8244, K.T.06.10.2021

B. No: 2017/18087, K.T.07.10.2021

B.No: 2018/3885, K.T.19.10.2021

B. No: 2018/14563, K.T.19.10.2021

B.No: 2018/7477, K.T.27.10.2021

B.No: 2018/10018, K.T.27.10.2021

B.No: 2018/5490, K.T.16.11.2021

B. No: 2019/11174, K.T.16.11.2021

B. No: 2018/32235, K.T.16.11.2021

B.No: 2019/38857,K.T.17.11.2021

B. No: 2018/36083, K.T.17.11.2021

B. No: 2019/6198, K.T.23.11.2021

B. No: 2019/5918, K.T.23.11.2021

B.No: 2019/18931, K.T.24.11.2021

B.No: 2019/20, K.T.24.11.2021

B.No: 2019/10250, K.T.28.12.2021

B. No: 2017/32278, K.T.28.12.2021

B. No: 2019/16601, K.T.12.1.2022

B. No: 2018/5144, K.T.13.01.2022

B. No: 2018/24118, K.T.13.01.2022

B. No: 2018/29449, K.T.13.01.2022

B. No: 2018/20732, K.T.13.01.2022

B. No: 2018/34900, K.T.13.01.2022

B. No: 2018/26811, K.T.13.01.2022

B. No: 2017/31270, K.T.13.01.2022

B.No: 2019/36493, K.T.18.01.2022

B.No: 2019/17415, K.T.02.02.2022

B. No: 2019/1559, K.T.03.02.2022

B. No: 2019/4150, K.T.03.02.2022

B. No: 2019/3202, K.T.03.02.2022

B. No: 2019/16896, K.T.03.02.2022

B. No: 2019/3202, K.T.03.02.2022

B. No: 2019/40656, K.T. 22.02.2022

B. No: 2019/26701, K.T.22.02.2022

B. No: 2019/7390, K.T.03.03.2022

B. No: 2019/15974, K.T. 03.03.2022

B. No: 2018/25390, K.T.03.03.2022

B. No: 2018/26102, K.T.03.03.2022

B. No: 2018/26949, K.T. 15.06.2022

B. No: 2021/2624, K.T. 28.06.2022

B. No: 2019/41736, K.T. 29.06.2022

B. No: 2018/37187, K.T. 29.06.2022

B. No: 2018/21169, K.T.22.09.2022

B. No: 2019/32133, K.T.05.10.2022

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 11/01/2023

Tez Başlığı : TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI BAĞLAMINDA ADİL YARGILANMA HAKKININ NİTELİĞİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 286 sayfalık kısmına ilişkin, 11/01/2023 tarihinde ~~şahsım~~/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 27. 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2- ☒ Kaynakça hariç
3- ☐ Alıntılar hariç
4- ☒ Alıntılar dâhil
5- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

11/01/2023
Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Esra BAHAR
Öğrenci No:	N17247417
Anabilim Dalı:	Kamu Hukuku
Programı:	Kamu Hukuku
Statüsü:	☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT

Date: 11/01/2023

Thesis Title : THE NATURE OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN THE CONTEXT OF THE INDIVIDUAL APPLICATION DECISIONS OF THE TURKISH CONSTITUTIONAL COURT

According to the originality report obtained by ~~myself~~/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 11/01/2023 for the total of 286 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 27 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

11/01/2023
Date and Signature

Name Surname:	Esra BAHAR
Student No:	N17247417
Department:	Public Law
Program:	Public Law
Status:	☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU
(Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 11/01/2023

Tez Başlığı: TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI BAĞLAMINDA ADİL YARGILANMA HAKKININ NİTELİĞİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

11/01/2023
Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Esra BAHAR
Öğrenci No:	N17247417
Anabilim Dalı:	Kamu Hukuku
Programı:	Kamu Hukuku
Statüsü:	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0-312-2976860 **Faks:** 0-3122992147 E**-posta**: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT

Date: 11/01/2023

Thesis Title: THE NATURE OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN THE CONTEXT OF THE INDIVIDUAL APPLICATION DECISIONS OF THE TURKISH CONSTITUTIONAL COURT

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

11/01/2023
Date and Signature

Name Surname:	Esra BAHAR
Student No:	N17247417
Department:	Public Law
Program:	Public Law
Status:	☐ MA ☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU

(Title, Name Surname, Signature)